

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI ȘTIINȚE POLITICE**

**REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE**

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

**2 (153)
2010**

Chișinău 2010

COLEGIUL DE REDACȚIE

ISSN 1857–2294

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM

Andrei Timiș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, membru corespondent al Academiei Române

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria C

© Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2010

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare computerizată: **Ludmila Iliin**

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

CUPRINS

STUDII

FILOSOFIE

Lidia Troianowski	Constantin Stere: Redutabile preocupări în <i>Evenimentul literar</i>	9
Александр Червинский	Эстетические основания оценки качества природной среды	18
Гариб Аллахвердиев	Взаимосвязь духовности и свободы	25
Andrei Perciun	Recursul asemănării asupra conceptului de identitate (<i>khôra</i> și fundamentarea identității)	31

SOCIOLOGIE

Victor Mocanu, Ion Mocanu	Erori în sondaje sau manipulare a opiniei publice	39
Владимир Блажко, Виктор Мокану	Социально-экономические маркеры политической солидарности молдавского общества (на материалах социологических исследований избирательных кампаний в Республике Молдова)	50
Valeriu Mîndru	Formarea societății civile în Republica Moldova – aspecte cantitative și calitative	56
Iurie Caraman	Diversitatea culturală și modificarea componentelor vieții sociale	63
Olga Poalelungi	Abordarea demografică a migrației temporare a populației în scop de muncă de după 1989	74
Olga Gagauz	Natalitatea extraconjugală în contextul tendințelor demografice europene	87
Diana Corcodel, Mariana Buciuceanu-Vrabie, Ludmila Rustanovici	Studiu de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tineretului studios privind sănătatea proprie	97
Valeriu Mîndru	Reforma în sfera științei și inovării: aprecieri, opinii, propuneri	110

ȘTIINȚE POLITICE

Ion Rusandu, Victor Juc	Asigurarea securității umanitare durabile: probleme și perspective	118
--------------------------------	--	-----

Лилия Брага, Елена М. Балан	Политическая социализация как средство формирования гражданской культуры	128
Галина Роговая	Мораль и политическая власть: теория, реалии, перспективы	142
Владимир Кочетков, Людмила Кочеткова	Современное гражданское общество и государство: философия постсоветской политики	152
<i>RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI INTEGRARE EUROPEANĂ</i>		
Victor Saca, Nicolae Dandiș	Corelația cooperării transfrontaliere cu procesul de integrare europeană: abordări conceptuale	164
<i>COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE</i>		
Lucia Grosu	Relațiile Publice, mass-media și procesele democratice	179
Florin Paloșan	Valențele valorilor creștine într-o lume în schimbare	188
<i>ANIVERSĂRI</i>		
Doctor Lilia Braga:	Doctor Lilia Braga: 50 de ani de la naștere	196

CONTENTS

STUDIES

PHILOSOPHY

Lidia Troianowski	Constantin Stere: Important concerns in <i>Evenimentul literar</i>	9
Alexandr Chervinsky	Aesthetical basis for evaluation of quality of natural environment	18
Garib Allahverdiev	Interconnection of spirituality and freedom	25
Andrei Perciun	Overview of similitude on the concept of identity (khôra and fundament of identity)	31

SOCIOLOGY

Victor Mocanu, Ion Mocanu	Errors in investigation or manipulation of public opinion	39
Vladimir Blajko, Victor Mocanu	Social-economic markers of political solidarity in Moldavian society (based on materials of sociological research of elections in Republic of Moldova)	50
Valeriu Mîndru	Establishing of civil society in Republic of Moldova – quantitative and qualitative aspects	56
Iurie Caraman	Cultural diversity and modifying of social life components	63
Olga Gagauz	Extra conjugal nativity in the context of demographic European tendencies	74
Olga Poalelungi	Demographic approach on temporary population migration for work after 1989	87
Diana Corcodel, Mariana Buciuceanu-Vrabie, Ludmila Rustanovici	Evaluation study of knowledge, attitudes and practices of studying youth related to own health	97
Valeriu Mîndru	Reform in the field of science and innovation: appreciation, opinions, proposals	110

POLITICAL SCIENCES

Ion Rusandu, Victor Juc	Assuring of sustainable humanitarian security: problems and perspectives	118
Lilia Braga, Elena M. Balan	Political socialization as method of forming of civil culture	128

Galina Rogovaia	Moral and political power: theory, reality, perspectives	142
Vladimir Kochetkov, Liudmila Kochetkova	Contemporary civil society and state: philosophy of post soviet politics	152
<i>INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN INTEGRATION</i>		
Victor Saca, Nicolae Dandiş	Inter border correlation with the process of European integration: conceptual approaches	164
<i>RESEARCH PAPERS</i>		
Lucia Grosu	Public relations, media and democratic processes	179
Florin Paloşan	Valences of Christian values in a changing world	188
ANNIVERSARY		
Doctor Lilia Braga:	50 Years Anniversary	196

СОДЕРЖАНИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ

ФИЛОСОФИЯ

Лидия Трояновски	Константин Стере: особые начинания в <i>Evenimentul literar</i>	9
Александр Сергеевич Червинский	Эстетические основания оценки качества природной среды	18
Гариб Аллахвердиев	Взаимосвязь духовности и свободы	25
Андрей Перчун	Ссылка схожести на концепт идентичности (khôra и обоснование идентичности)	31

СОЦИОЛОГИЯ

Виктор Мокану, Ион Мокану	Ошибки в социальных исследованиях или манипулирование общественным мнением	39
Владимир Блажко, Виктор Мокану	Социально – экономические маркеры политической солидарности молдавского общества (на материалах социологических исследований избирательных кампаний в Республике Молдова)	50
Валериу Мындру	Формирование гражданского общества в Республике Молдова – количественные и качественные аспекты	56
Юрие Караман	Культурное разнообразие и изменение составляющих общественной жизни	63
Ольга Поалелужь	Демографический подход к временной миграции населения с целью труда после 1989 года	74
Ольга Гагауз	Внебрачная рождаемость в контексте европейских демографических тенденций	87
Диана Коркодел, Мариана Бучучану-Врабие, Людмила Рутанович	Исследование оценки знаний, отношений и практик учащейся молодежи по отношению к собственному здоровью	97
Валериу Мындру	Реформа в сфере науки и инновации: оценки, мнения, предложения	110

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ион Русанду, Виктор Жук	Обеспечение устойчивой гуманитарной безопасности: проблемы и перспективы	118
Лилия Брага, Елена М. Балан	Политическая социализация как средство формирования гражданской культуры	128

Галина Роговая	Мораль и политическая власть: теория, реалии, перспективы	142
-----------------------	---	-----

Владимир Валерьевич Кочетков, Людмила Николаевна Кочеткова	Современное гражданское общество и государство: философия постсоветской политики	152
---	--	-----

***МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
ЕВРОПЕЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ***

Виктор Сака, Николае Дандиш	Соотношение приграничного сотрудничества с процессом европейской интеграции: концептуальные подходы	164
------------------------------------	---	-----

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

Лучия Гросу	Связи с общественностью, масс медиа и демократический процесс	179
--------------------	---	-----

Флорин Палашан	Роль христианских ценностей в изменяющемся мире	188
-----------------------	---	-----

ЮБИЛЕИ

Лилии Брага	Юбилей: 50 лет	196
--------------------	----------------	-----

**CONSTANTIN STERE:
REDUTABILE PREOCUPĂRI ÎN *EVENIMENTUL LITERAR***

*Lidia Troianowski, doctor în filosofie,
Institutul Istorie, Stat și Drept al AȘM*

Summary

This paper is concerning to the C. Stere's vision on the aesthetic concept and how he developed it in the journal „Evenimentul literar” (1893–1894). The author analyzed the peculiarity statements such as: the rol and place of artists in the society; art functions; national character of arts; the spring of inspiration; pure esthetics; ideal problems . Simultaneously, is drawing the Stere's contribution to sustain and promoting the poporanist's doctrine and its according to the époque needs.

Cert, toți cei care își aduc obolul la conturarea epocii în care trăiesc și creează pot fi considerați mentori, căci orice proiect de formare a personalității și de orientare a societății înseamnă educație. Un scriitor, un publicist sau un om politic, fără să vrea, participă la edificarea valorilor epocii sale, la promovarea unor principii, idealuri care sunt generate nu de interesele personale, ci de necesitățile și aspirațiile sociumului în care există și pentru care-și instrumentează pledoariile. În situația dată, creația, atitudinile, viziunile celor desemnați nu sunt izvorâte dintr-un imbold nonșalant, absolvit de sens, travaliul lor este adresat simțurilor, aspirațiilor colectivității umane, fiindcă operând cu sensuri și principii ei ne oferă artă de concepții și artă a concepțiilor, indiferent de domeniul sau genul în care-și etalează capacitățile creatoare. Plăsmuind idei, conturând obiective, tot ei le oferă cu generozitate publicului larg, idealuri care de cele mai multe ori devin complementare modului de viață, ajungând materializate mai ales în cazul în care are loc o coordonare armonioasă între interesele fiecărui individ în parte cu cele ale societății în general.

Din numărul impresionant al oamenilor marcanți care au avut un impact deosebit asupra epocii și concepțiilor selectăm o personalitate proprie istoriei naționale, care prin tenacitate, talent, vulcanicul caracter a perturbat în sens pozitiv fizionomia epocii, spiritualitatea neamului, lăsând generațiilor următoare un tezaur demn de invidiat – C. Stere. Constantin Stere a fost Omul în opera și travaliul căruia socialul, politicul, eticul, esteticul, filosofia își găsesc reflectare impetuoasă și prezență magistrală. Optimistul reformator a trăit într-o epocă crucială de prezență națională, de aceea a apărut cu tenacitate interesele poporului, clasă din care nu făcea parte, însă pentru care a luptat străduindu-se prin toate mijloacele să găsească soluții de rezolvare mai ales a problemelor de ordin politic și social, cu toate că și cele de speță spirituală au rămas în permanență proprii creației lui.

Umanismul nici pe departe derizoriu sau afixat, dialectica ideilor progresiste pentru epocă, pe care în mare parte a reușit să le traducă în viață sau cel puțin să le găsească un considerabil număr de adepți/admiratori, voința enormă de a stăpâni o întregă lume pentru a-i corija disfuncțiile ni-l relevă pe compatriotul nostru ca pe un neobosit explorator al problemelor angoasante ale neamului, personalitate ce cu consacrare autodevoratoare a luptat aducându-și incontestabila contribuție la dezvoltarea progresului și prosperarea națiunii.

Frisonată de perpetua căutare a idealului social și politic, exegetul a săvârșit și anumite erori de optică politică, greșeli de care adversarii ideologici n-au făcut nici-când abstracție, calificându-l ca pe un superficial nestatornic, imputându-i devierile de la un partid la altul, metamorfozele de opinie, evoluția de la narodnicism la social-democratism și apoi de la liberalism la țărănism. Analiza acestor derapaje de esență politică și ideologică, supralicitarea temerară a unui spectru de idei novatoare și concomitent controversate, naturalețea și agilitatea abandonului unui partid în favoarea altei formațiuni – lucruri generate și realizate de /și, într-o epocă de experiențe limită, toate, luate în ansamblu, condiționează perceperea adecvată a comportamentului ideologului poporanismului, or, dacă ne detașăm de sentimentul indiferenței naționale, lesne să ne dăm seama că a fost un adevărat patriot, care prin însăși vocația de luptător a dovedit competența de a se sacrifica pentru binele altora, rămânând, până la urmă, responsabil și de erorile pe care le comitea. Ultimele, constatăm, impulsionate nu de capriciul intenției de afirmare, ci de vectorul unui nemediat militantism patriotic.

Obiectivitatea evaluării *fenomenului Stere* în contextual spiritualității românești, considerăm, a în mod principal trebuie să evite capcanele unor concluzii judicioase animate din unicul instrument de estimare – ideologia, și nu mai puțin de atitudine echidistantă, moment, respectarea căruia ar permite aprecierea la justa valoare a talentului, rolului și locului marelui roman basarabean, deoarece reiterându-l pe Pan Halippa, remarcăm că este complicat în aceeași măsură a-l critica sau a-i face elogiu, deoarece “a fost un om de știință, a fost un luptător politic, a fost un ideolog, a fost un literat, a fost un orator, a fost un publicist și, mai presus de toate, a fost Om” (1).

Rămânând la ideea că este destul de dificil ca într-un simplu articol să cuprindem complexa activitate desfășurată de Stere de-a lungul prodigioasei vieți, vom încerca să ne raliem la un mic segment al dimensiunii sale publicistice, și anume colaborările la “Evenimentul literar”. Oportună mențiunea că activitatea lui Stere la “Evenimentul literar” (1893–1894), publicație la care de altfel participă și ca unul din fondatori, corespunde cu o perioadă destul de tensionată din istoria spiritualității naționale, pentru că anume deceniile de la intersecția secolului al XX-lea au fost marcate de acerbe tribulații economice, politice, sociale și spirituale. În sens univoc, cultura națională nu atestă o perioadă similară când într-un termen atât de scurt apar un număr impunător de curente, orientări, doctrine, marea majoritate a cărora, sesizăm, erau inspirate din experiența universală, apoi modificate și ajustate cu suplețe la specificul românesc.

Frământările social-politice și ideologico-literare proprii segmentului temporar enunțat determină înrolarea scriitorilor, artiștilor, ziariștilor în particular, cât și a intelectualității, în general în tabere adverse, antrenate în limitele unui peremptoriu duel ideatic/mediatic care viza cele mai stringente probleme de ordin cultural, cât și metodele și căile de soluționare a lor. Guvernat de necesitatea consacării operei cauzei naționale și prosperării social-economice a păturilor largi, Stere se încadrează cu ardoare în activitatea publicistică, pe care o practică nu ca pe o simplă meserie, ci generat de imperativul promovării ideologiei poporaniste în care sesizează o valabilă și viabilă cale de depășire a mizeriei materiale și spirituale.

Sine dubio, “Evenimentul literar”, supliment la publicația socialistă “Evenimentul”, poate fi atestat ca un ziar care rămâne fidel principiilor de speță social-politică și moral-estetică promovate anterior de “Contemporanul” – tribună a școlii socialiste,

ce îl avuse în frunte pe recunoscutul patriarh C. Dobrogeanu-Gherea, or, începând cu primul număr ce apare la 20 decembrie 1893, ziarul va milita prin intermediul publicisticii realizate de G. Ibrăileanu, I. Nădejde, S. Nădejde, R. Ionescu-Rion și, bineînțeles, Stere, pentru importanța apropierei literaturii de popor, caracterul social al artei, poziționarea artei în opera de iluminare și culturalizare a maselor.

Până a purcede la analiza facturii ideatice dezvoltate de Stere în “Evenimentul literar”, ținem să precizăm că epura spirituală a doctrinarului ne prefigurează următoarele raționamente, și anume: activând în rândul socialiștilor, acesta n-a avut fermitatea de a-și preciza lipsa de tangențialitate cu ideologia enunțată; cunoștea teoria marxistă, nu o ignora, recunoscându-i importanța doar în calitate de teorie științifică; caracterul aplicativ al marxismului pentru țările agrare, absolvite de industrie, era negat de către Stere. În această ordine de idei, subliniem, că pentru C. Stere socialismul n-a reprezentat un curent canonic, strict definit, ci o mișcare de care-și lega anumite speranțe care devin parțial manifeste în propria ideologie poporanistă. De fapt, asemenea atitudini nu contrariu pe nimeni, deoarece în perioada desemnată atestăm și alte nume de socialiști care aveau opinii dacă nu într-un totu diferite, cel puțin proprii despre aceea cum trebuie să fie socialismul în România. Chiar și pentru patriarhul școlii vizate, Dobrogeanu-Gherea, mișcarea socialistă trebuia să aibă un caracter prioritar cultural, cu perspectiva de a crea o orientare hotărâtă spre viața spirituală și politica românească.

Indubitabil, datorită publicației “Evenimentul” și suplimentului “Evenimentul literar”, concepțiile lui C. Stere devin cunoscute nu numai în cercul socialiștilor din Iași, ecoul lor ajungând până la București. În această perioadă favorabilă pentru compatriotul nostru constatăm că orice publicație de orientare socialistă era flatată de a avea printre colaboratori pe martirul siberian, drept consecință tribuna socialiștilor bucureșteni – “Adevărul” – îi pune la dispoziție spațiul necesar pentru ciclul de foiletoane “Din notițele unui observator ipohondric”. Prin urmare, în opt foiletoane, avizatul autor, aprofundează, definitivează ideatic concepțiile trasate în “Evenimentul”, propagând ideea că misiunea intelectualilor nu rezidă în lupta pentru înfăptuirea unui progres utopic omenesc, dar a lucra pentru “o națiune care e un tip etnic particular” (2). În aceeași ordine de idei, propune crearea unei mișcări național-culturale în favoarea țărănimii, moment determinat de certitudinea că îmbunătățirea condițiilor de trai și a vieții în general a celei mai numeroase pături poate fi realizată doar prin culturalizare – “pentru ea (țărănimea) mișcarea culturală poate avea o însemnătate enormă” (3). *Ad notanda*, similitudini de atitudini despre culturalizare ca factor principal în opera de depășire a mizeriei materiale și prosperare a țărănimii le atestăm în “Evenimentul literar”, “Adevărul literar” și, tangențial, în “Viața Românească”, deși e lesne să ne dăm seama de caracterul eronat sau cel puțin exagerat al tezei militate de către Stere.

Reflectând asupra creației publicistice desfășurate de Stere în “Evenimentul literar”, sesizăm că vectorul preocupărilor îl reprezintă în special frecventarea codurilor estetice de o pronunțată factură poporanistă. Pe acest temei, avizându-ne asupra rolului și locului poporanismului în universal cultural-național, subliniem că ideologia dată a demonstrat poziții militante, chiar radicale, manifestându-se ca un propagator al transformării în viață a idealurilor legate de problemele democratizării culturii și realizării reformelor țărănești. Or, poporanismul a fost un curent social-politic cu o bine precizată ideologie literară, descifrată cu exces de lux în ciclul de foiletoane și articole “Din

notițele unui observator ipohondric”, “Socialiștii și mișcarea națională”, manifestele literare “Poporanismul”, “Poporanismul în artă și literatură” și, bineînțeles, în fundamentalul tratat “Social-democratism sau poporanism?”.

Prins în devastatoarea capcană a frământărilor social-politice și culturale, caracteristice interspațiului celor două secole XIX și XX, Stere ne oferă cu generozitate și tenacitate o ideologie care, deși nu într-un tot originală, însă datorită insistenței pe care o pune în alcătuirea și promovarea obiectivelor și principiilor sesizăm că în mod indiscutabil doctrina în cauză a fost un imperativ al timpului. Orientându-și predilecțiile spre problemele de ordin estetic, menite la rândul lor de a fundamenta concepția despre artă ca factor principal în opera de culturalizare a maselor, Stere în tratatele și manifestele literare publicate în “Evenimentul literar” Stere se lasă preocupat de așa aspecte: locul, rolul și misiunea artei, în corelație cu care, abordează următoarele momente: funcțiile sociale ale artei, genurile și categoriile ei; simbioza dintre estetică și viața politică; relația dintre artă și știință; menirea și rolul artistului în societate; veridicitatea și originalitatea operei de artă; caracterul moral și imoral al unei opere; problema idealului ș.a. În tratatul “Arta și poporul” din aceeași publicație capătă dezvoltare și momentele legate de relația artistică, în același context publicistul examinează problema specificului național în sfera esteticului, unde, simultan, de pe pozițiile poporaniste încearcă să dea apreciere conceptului de tendință în estetică, aspect pe care le atestăm și în unele lucrări publicate în “Viața românească” și “Lumea nouă”.

Înscris în cursa de conturare și difuzare a poporanismului, la această fază a activității publicistice Stere contribuie substanțial la dirijarea opiniei publice prin dezbaterea unor subiecte ca: definirea criteriilor de apreciere a unei creații; sesizarea asupra caracterului specific al unității dintre conținut și formă; critica curentelor literar-estetice reacționare și snobiste; abjurarea preceptelor estetismului pur; polemica cu epigonii *artei pure etc.*

Parcurgând materialele proprii acestui segment temporar, observăm că, apelând la argumente probatorii, Stere ilustrează atitudinea curentului nu numai asupra problemelor de ordin estetic, ci insistă și asupra traseului politic al poporanismului pe care-l califică ca pe un “program pentru popor, dar nu popor pentru program” (4). Totodată, inventarierea studiilor și manifestelor literare din “Evenimentul literar” ne invederează că mentorul poporanist militează destul de consecvent pentru o modificare a criteriilor, principiilor de apreciere a operelor artistice fapt ce înregistrează un derapaj de accente din zona estetică în cea etică și chiar sociologică. Astfel, “dacă vom găsi că opera artistului respiră de ură sau indiferență față de masele poporului, fără să-i contestăm talentul sau geniul, vom declara fără șovăire că această operă este imorală și antisocială” (5).

Notabil, expuse sub formă de teze, și nominalizate de autor ca minimum de cerințe, recomandările enunțate, se prezintă de fapt ca un minimum de directive înaintate oamenilor de creație, cât și criticilor – toate, evidențiem, elaborate și fundamentate pe itinerarul ideologiei poporaniste. Cadrul prioritar de referință în această ordine de idei reprezintă manifestele literare “Ce cerem de la artiști?”, “Motivul artei” și “Poporul în artă și literatură”. În lucrările desemnate, Stere examinează arta ca mijloc specific de cunoaștere și transformare a realității, iar menirea ei de bază o sesizează în culturalizarea și înnobilarea omului. Conform autorului, scopul artei rezidă în reprezentarea idealurilor, intereselor, aspirațiilor și realităților cotidiene a societății în special a pătu-

rilor de jos, deoarece în aserțiunea lui numai țărani sunt capabili de a aspira spre ceva nobil. Anume păturile de jos trebuie să reprezinte în exclusivitate obiect de inspirație pentru artiști, deoarece viața lor, deși este săracă material și spiritual, are o prioritate de care nu trebuie să se facă abstracție – oamenii simpli sunt cei unde tradiția, înțelepciunea de veacuri, folclorul autentic este cunoscut și păstrat cu sfințenie, iar comportamentul lor este absolvit de aroganță, infantilism moral, tembelism spiritual etc. Fără a contesta alte merite ale doctrinarului în fundamentarea estetică a poporanismului, subliniem că aserțiunile în cauză pe care le atestăm ca prezență constantă în “Evenimentul literar” le apreciem ca eronate și, în mare măsură, nejustificate. Vehicularea cerințelor care impuneau artiștilor orientarea procesului creației în spațiul social, unde subiect și obiect al inspirației să fie cu excepție o pătură socială – țărănimea, avea în consecință sărăcirea arealului problematic, factologic și spiritual-informativ al artei, fapt pe care Stere îl ignora. Animarea unor valori, în egală măsură utopice și exagerate, au fost, probabil, alimentate de dorința reorientării interesului artiștilor către problemele cotidianului țărânimii, tentativă ce prin intermediul subiectelor din sânul poporului arta urma să atragă o dată în plus atenția asupra vieții acestora.

Lansând această dublă provocare, impunerea de rigori canonice menite a servi modele în procesul de creație, apreciere a operelor, pe de o parte, și incitarea polemică a prozeliților *artei pure*, pe de alta, Stere, de pe pozițiile netpoporanismului, militează pentru primordialitatea mimesisului social (vezi țărănimea) ca unicul și cel mai impetuos subiect și obiect al aspirației artistice. Plasat în limitele ideologiei enunțate, Stere consideră că arta adevărată trebuie să reflecte viața și să fie purtătoare a celor mai înalte idealuri sociale. Astfel artiștii care nu sunt copleșiți de problemele vitale ale poporului, care evită să ilustreze în operele lor aspirațiile și țelurile lui fug de subiectele din viața țăranilor și o elucidează intenționat exagerat sunt criticați și calificați de Stere ca susținătorii unei societăți de descompunere.

În flagrantă opoziție cu adepții și epigonii metodei nonrealiste în artă, care în mod tendențios încearcă să demonstreze că arta “superioară leapadă povara spiritului omenesc și câștigă mai multe dintr-un mediu sau dintr-un material proaspăt” (6), “nu are alt țel decât propria perfecțiune” (7), Stere, însă, inventariind obiectivele artei glosează pentru creațiile care propagă idealurile umane “– arta cea mai înaltă și mai înălțătoare e tocmai aceea care își pune drept țel să servească idealurilor omenirii fericite” (8).

Un corolar pluridimensional de aserțiuni referitoare la importanța estetică a idealului vin să completeze interesele steriene din această perioadă: opinii, ipoteze, raționamente în care idealul este interpretat ca măsură, criteriu ce favorizează omul să judece și să-și cântărească faptele, dându-i imbold spre universuri noi, necunoscute. Tot el se pronunță explicit pentru faptul că idealul trebuie în mod principial să fie stea călăuzitoare pentru oamenii de creație, care la rândul lor e necesar să tindă cu perseverență spre un singur scop – apropierea realității de idealul propus. Concentrându-și atenția asupra problemei idealului, Stere realizează o tipologizare a lui, iar raționamentele, concluziile emise de publicist la acest capitol nu lasă niciun fel de dubii. Deși, nici nu-și propune să ne prezinte o tipologizare în conformitate cu teoriile avizate, doctrinarul tradițional acordă prioritate celui social în detrimentul idealului artistic. Locul secundar rezervat pentru idealul artistic este condiționat de convingerea că nu există și nici nu poate exista ceva mai redutabil decât slujirea idealurilor sociale, adică omenirii

fericite. Plauzibil să decelăm că o radiografiere a operei steriene ne elucidează abordări și a altor tipuri de ideal, așa ca: moral, politic, economic, pe care le atestăm în lucrările ce corespund perioadei sale de activitate la “Viața Românească”.

Luînd drept reper ipoteza că orice om, indiferent de cenzul de vârstă, studii, situația materială, apartenența de clasă, trebuie să tindă spre ideal, în consecință, conform aceluiași pledoarii steriene, o societate nu poate exista fără un ideal. Dacă idealul social este văzut de publicist ca un proces natural, de culturalizare și de iluminare a maselor, atunci cel economic este desemnat pluridimensional, fiindcă socialul și politicul sunt înglobate în el – “o țărănime liberă pe pământul ei; dezvoltarea maselor și a industriei mici, cu ajutorul intensei mișcări cooperative la sate și orașe; monopolizarea de către stat în principiu a industriei mari...” (9).

Nu produc efect de surpriză, în aceeași ordine de idei, nici persiflările sale cu privire la genul de ideal propus de arta burgheză, or, guvernat de aserțiunea că idealul constituie criteriul de diferențiere între frumos și urât, bine și rău, adevăr și minciună, Stere, ca și în situația polemicii cu puriștii, unilateral și judicios, îl apreciază ca fals. Deși consemnăm că termenul de fals vizavi de problema idealului artei burgheze nu-l atestăm în textul tratatului “Arta și poporul”, totuși, faptul că noțiunea de ideal e încadrată în ghilimele vădește peremptoriu atitudinea publicistului. Acreditându-l ca pe “ceva cețos, neguros, frumos și mai mult sau mai puțin porcos; în orice caz lipsit de idealismul adevărat, de cel pătruns de năzuințele cele mai înalte ale lumii cugetătoare și muncitoare...” (10), doctrinarul excelează în formularea și exacerbarea acestor suspiciuni și acuzații, simultan sugerând cititorului, mai précis enumerând un șir de funcții proprii idealului în artă care se reduc la “înnobilarea omenirii, îi îndeamnă la luptă, muncă, le oferă aspirații, toate supuse scopului învingerii și stăpânirii forțelor oarbe ale naturii și istoriei”(11).

Fără a eluda latura emoțională, Stere constată că idealul estetic-social nu poate exista în afara preocupărilor și manifestărilor particulare cotidianului sociumului, deci e și natural ca ele să-și găsească reflectare și realizare în idealul estetic al artistului, or, ele pot fi în același timp și sociale, și individuale. Această ambivalență funciară a idealului a susținut animozitatea teoretico-ideatică steriană, constituind turnantă pentru mai multe manifeste literare (12).

O viziune generală asupra concepției estetice a lui C. Stere cu privire la problematica evocată ne deconspiră că, deși acordă prioritate idealului social, până la urmă nu-și face iluzii, realizând că, de fapt, de rând cu alte tipuri de ideal cel social înregistrează o perioadă relativă de existență și un caracter subiectiv ca esență, fiindcă odată cu scurgerea vremii el se depășește, pierde valabilitatea, actualitatea – spre ceea ce s-a aspirat într-o epocă, nu poate fi viabil în alta, cu toate că există valori care rămân neschimbate, la care a aspirat și va aspira umanitatea – frumosul, binele, adevărul și dragostea.

O altă latură complementară și imanentă a problematicii estetice dezvoltate în “Evenimentul literar” constituie travaliul său de denigrare și contestare a artei pure, orientare care se înrădăcinase de-a binelea la perioada dată, având un șir de adepți cu renume, printre care T. Maiorescu, O. Densușeanu, M. Dragomirescu, A. Macedonski.

De fapt, purismul se prezintă ca o formă specifică de protest, în care-și găsește expresie, pe de o parte, stigmatizarea utilitarismului, mizeriei materiale și spirituale, a moralei ipocrite și a valorilor false prin contrapunerea frumosului pur, care este propa-

gată de animatorii și adepții *noului elenism* nu numai prin operele lor, dar materializat și în stilul vestimentară, un exemplu indubitabil ne poate servi O. Wilde, teoretician avizat al orientării enunțate. Adoptându-și chiar din start un ton polemic, tendința *frumosului pentru frumos* rămâne a fi una din orientările care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea își anunță apariția prin cele mai crâncene dezbateri valorice, divizând reprezentanții culturii în două tabere adverse. Diametral opus metodei realiste, purismul, în scurt timp, cucerește dacă nu admirația, cel puțin atenția unei bune părți a cercurilor intelectuale europene, iar cochetarea cu astfel de idei ca: realitatea – anti-estetică și dezgustătoare; competența frumosului de a provoca fericirea; arta – mijloc unic de formare și educare a individului uman; frumosul – categorie percepută doar datorită artistului și artei; creația interpretată nu ca imitație a vieții, ci invers etc. implică majorarea numărului de prozești atât din rândurile oamenilor de creație, cât și al celor care nu aveau tangențialitate cu domeniul dat.

Neobositul apostolat estetic și moral sterian se completează și printr-o acerbă polemică cu epigonii orientării artă pentru artă, confruntare ideatică în care intransigența doctrinară a dat dovadă de o iremediabilă ostilitate, infatigabilitate și neînduplecare. “Arta și poporul”, “Motivele artei”, “Ce cerem de la artiști?”, “Basmul cucoșului roșu”, “Poporul în artă și literatură” etc., sunt materiale în care Stere, auster și intolerant, condamnă purismul, care în opinia sa “nu este altceva decât un mit, o nălucă născocită de cei bogăți și sături” (13). În opoziție ideatică cu reprezentanții orientării puriste care sesizau menirea artei în mod principial în elucidarea frumosului, indiferent de realitatea înconjurătoare prin acordarea primatului formei și nu conținutului, Stere examinează arta ca pe un mijloc specific de transformare și percepere a realității.

Reticența față de canoanele artei pure devine și mai palpabilă din moment ce doctrinarul își exprimă dezacordul pe marginea tradiției, metodelor acestora de a evita subiectele inspirate din cotidian, problemele, aspirațiile maselor largi, preferând subiecte cu context pozitiv, adică teme ce sunt legate de luxul, bogăția și fastul cotidian. În consecință, operele lor, în opinia lui Stere, denaturau flagrant legile de reprezentare a lumii reale. Una dintre concluziile steriene în care percepem o bine pronunțată tentă de sentențiozitate constantă este că dacă toți artiștii ar fi fideli principiilor esteticii pure, atunci arta ar înceta de a fi veridică, autentică și s-ar transforma într-o idealizare neveritabilă și morbidă a realității.

Multitudinea perseverențelor tentative de a blama purismul contribuie esențial la dirijarea interesului compatriotului nostru spre un alt moment destul de angoasant, aspect ce implică un polivalențial caracter teoretico-aplicativ, și anume problema moralității și imoralității operei artistice. Din abordările sale în general, cât și a celor din “Evenimentul literar”, constatăm că pentru el caracterul moral sau imoral al unei opere rezultă din atitudinea directă a artistului față de lumea reală. *Verbi causa*, în manifestul “Poporul în artă și literatură”, Stere adoptă un punct de vedere explicit care nu reclamă precizări și elucidări suplimentare. Acele opere, subliniază el, care respiră de ură și dispreț, înjosec masele populare și seamănă desfrâu, vor fi atestate ca imorale și antisociale. În această ordine de idei, tot el adăunează că astfel de aprecieri se vor face fără a contesta talentul sau geniul artistului. Programul elaborat în manifestul enunțat nu este infuz, ci, dimpotrivă, declarat, iar autorul revine asupra principiilor promovate ori de câte ori are ocazia “dacă cineva și acum crede că asemenea tendinți ar înjosi literatura

și ar izgoni-o din sfera eternului frumos, noi nu vom discuta cu dânsii, de vreme ce, desigur, niciodată nu vom putea înțelege: vorbim în două limbi cu totul deosebite” (14).

Fără a intenționa diminuarea însemnătății doctrinei poporaniste, a valorii conceptului ei estetic, a importanței ei sociale pentru perioada în care a fost elaborată, și de astă dată nu putem face abstracție de o intolerabilă eroare de optică estetică comisă de doctrinar – problema moralității sau imoralității în operele artistice la el se bazează pe confuzia artei cu realitatea, altfel spus, atunci când autorul se pronunță pe marginea unei creații, mai precis critică tenta ei imorală, de fapt, el se referă la imoralitatea subiectului operei date.

Efortul de promovare și armonizare a poporanismului la realitățile spirituale, economice și politice românești a implicat și importanța pătrunderii, percepției adecvate a funcțiilor artei pe care Stere le abordează în contextul problemei despre menirea, rolul și locul ei. Din toate funcțiile, de atenția doctrinarului se bucură în special trei: socială, educativă – pentru a fi elogiate, și funcția hedonistă – abordarea căreia urmărea scopul blamării și repudierii.

Momentul de contemplare a publicisticii steriene ne suscită concluzia că aspectele despre rolul, scopul artei, funcțiile ei, rolul și locul artistului, problema idealului elucidate în materialele publicației la care replicăm, nu poartă un caracter sorginte. Însuși autorul ne mărturisește cu seninătate că este departe de a se considera un prim explorator în acest context. Prin urmare, în majoritatea lucrărilor depistăm referințe, tangente la și cu creația și concepția a așa personalități ale culturii europene: E. Riech, profesor de filosofie la Universitatea din Viena; A. Comte, opera căruia o studiasse încă în anii de exil; J.M.Guyau, pozitivist, ideile căruia despre funcția sociologică a artei le acceptă totalmente; N.Mihailowsky, N.Dobroliubov, C. Dobrogeanu-Gherea – teoreticienii preferați ai lui Stere.

Un tur de orizont asupra creației publicistice steriene ne permite să constatăm că arta pentru el nu a fost altceva decât un produs și o expresie a tendințelor sociale. Tangențialism ideatic depistăm și în raționamentele sale cu privire la rolul, locul și misiunea esteticii. Referitor la aserțiunile despre rolul, scopul și menirea artei, a procesului de creație, hotărului dintre posibil și imposibil în artă, componentele caracteristice ale geniului creator, valoarea dominantă a adevărului estetic etc. putem depista unele filiații comune cu concepția despre artă a filosofului și esteticianului francez J.M. Guyau. Deși preferă un areal problematic similar în abordarea unuia și același aspect – rolul artei, ambii demonstrează o manieră diferită de interpretare: Stere prefera să analizeze mai mult laturile generale ale problemei în cauză, pe când pozitivistul francez pretinde să pătrundă în esență, să depisteze mijloacele, procedeele, categoriile și formele cu care operează arta. Dacă pentru Stere arta are un singur scop – slujirea aspirațiilor și idealurilor omenirii, atunci Guyau deosebește două scopuri pe care le definește în felul următor: “arta urmărește două scopuri distincte: pe de o parte, caută să producă senzații plăcute (senzații de culoare, sunet, formă etc.), pe de altă parte, fenomene de inducție psihologică, ajungând la idei și sentimente de natură mai complexă (simpatie pentru personajele înfățișate, interes, compasiune, indignare), într-un cuvânt, toate sentimentele posibile. Aceste fenomene de inducție fac din artă o expresie a vieții” (15). Scopul suprem al artei Guyau îl vede în competența de a “expune viața” (16) și de “a produce emoție estetică, având un caracter social” (17).

Oportună mențiunea că filosoful francez, spre deosebire de Stere, pune speranțe

mult mai complexe în capacitatea, posibilitățile, rolul, locul și menirea creațiilor artistice decât opera de iluminare și culturalizare. Apud lui, arta trebuie cât mai cuprinzător să reprezinte societatea în care a trăit, din care se trage, pe care o prevede și pe care în viitor o va realiza artistul.

Spirit complex, înzestrat cu un perfect dar al analizei, Stere izbutește să îndeplinească cu dibăcie problemele de estetică cu cele de ideologie, pentru care optează de la bun început și reușește să le mediatizeze începând chiar cu lucrările sale de debut, amplasate, reiterăm, în “Evenimentul”, “Evenimentul literar” și “Adevărul literar”. Suficient versat în materie, pentru a explica și a argumenta poziția sa ideologică, Stere în mai multe rânduri frecventează aspectele ce vizează particularitățile procesului de creație sugerând cititorului doar acele idei și acea direcție care se conformau doctrinei poporaniste. În acest context, menționăm că de fapt problema creației și ideologia poporanistă în publicistica lui Stere formează, *verba tenus*, un corp comun, de aceea este dificil a examina un aspect, neglijându-l pe celălalt.

Abordând problema valorii artistice, adevărului artistic, Stere coboară până la didacticism, străduindu-se să explice că adevărat valoroase și veșnice au fost și sunt acele creații care au știut să se pătrundă de “aspirațiile acelei clase...care în epoca dată coincideau cu direcțiile progresului general al omenirii.” (17). Acest mix dintre estetic și ideologie vine să ne confirme că aserțiunea evocată este în același timp și credoul doctrinarului referitor la esența și menirea artei, opinie promovată și de alți gânditori – Ibrăileanu, Tolstoi, Riech, Mihailowsky.

Punctând traiectul ideatico-estetic elaborat de Stere, conchidem că publicistul ne oferă o relevantă gamă de aspecte abordate în manifestele literare și tratatele sale, idei care, deși nu respiră de originalitate, totuși, maniera de prezentare, materialul factologic te copleșesc prin remarcabila stringență a observațiilor, fluența stilistică, vivacitatea și competența discursului.

BIBLIOGRAFIE

1. P.Halippa. C.Stere în Basarabia // Viața Românească, 1931, nr. 1-3, p.33.
2. C.Sortescu. Răspuns lui Doniroff // Evenimentul, 22 august 1893.
3. Ibidem.
4. C. Șercăleanu. Poporul în artă și literatură // Evenimentul literar, 1893, nr.19.
5. Ibidem.
6. O. Wilde. Adevărul măștilor. – București, Intențiuni, 1972, p.230.
7. O. Wilde. Decăderea minciunii. – București, Intențiuni, 1972, p.60.
8. C.Șercăleanu. Filosofia tendințelor sociale în artă // Evenimentul literar, 1894, nr.15.
9. C.Stere. Social democratism sau poporanism? // Viața Românească, 1908, nr. 4, p.69.
10. C.Șercăleanu. Arta și poporul // Evenimentul literar, 25 iulie 1894.
11. C.Șercăleanu. Filosofia tendințelor sociale în artă // Evenimentul literar, 21 martie 1894.
12. Motivele artei, 1 aprilie 1894; Ce cerem de la artiști, 7 martie 1894; Arta socială, 27 decembrie 1893.
13. C.Șercăleanu. Ce cerem de la artiști // Evenimentul literar, 14 martie 1894.
14. C.Șercăleanu. Poporul în artă și literatură // Evenimentul literar, 1893, nr.19.
15. J.M.Guyau. Arta din punct de vedere sociologic. – București, Editura Meridiane, 1991, p.70.
16. Ibidem p.29.
17. C.Șercăleanu. Filosofia tendințelor sociale în artă // Evenimentul literar, 1894, nr.15.

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ

Александр Сергеевич Червинский,
кандидат философских наук,

Институт Философии Национальной Академии Наук Беларуси

Summary

The role of aesthetic criteria in complex estimation of environmental quality is investigated. The mechanism of adapting perceptions to categorial form is analyzed. The evaluation environmental quality is considered to be a basic condition for assuring ecologic sustainability. Aesthetic basis represents a crucial condition for positive perception of changes in wild nature and environment as well as important criteria for determining the future perspectives of it.

В структуре комплексной оценки качества природной среды эстетическим показателям традиционно отводится не самое приоритетное место, вместе с тем, расширение функциональных возможностей, равно как и усиление оценочной адекватности эстетических критериев как теоретическую значимость, так и практическую востребованность, связанную с необходимостью повышения эмоционального комфорта условий жизнедеятельности человека в природной среде его обитания.

В прикладном плане возможность оценки качества природной среды по эстетическим основаниям связана, во многом, с перспективой развития экологического туризма, как одного из наиболее природоохраняющих вариантов социального природопользования, не связанного со значительными изменениями сложившихся экологических систем, не требующего увеличения объема техногенной нагрузки на природную среду и осуществляющегося, вместе с тем, с сохранением традиционных для белорусского менталитета экологических ценностей.

Возможность развернутой и достаточно полной экологической оценки реализуется, как правило, в условиях:

- сохранения основных биогеоэкологических параметров существования природных экосистем;
- поддержания основных параметров нормальной жизнедеятельности человека;
- отсутствие экологически кризисных состояний в развитии социоприродных отношений.

Очевидно, что значение эстетических показателей значительно возрастает в условиях экологической оптимальности социоприродных отношений, когда оценочная структура тяготеет к форме рядоположенности критериев, при которой различные аспекты комплексной оценки (медицинские, биологические, социоэкологические, экономические, эстетические и т.д.) изначально признаются оценочно равнозначными.

В ситуации же экологической экстремальности, прежде всего, в постката-

строфный период, структура комплексной оценки приобретает выраженную иерархическую форму, для которой характерны:

- структуризация оценочных критериев по принципу централизованной иерархии;
- присутствие критериев приоритетного уровня (прежде всего медико-биологических) во всех последующих;
- пирамидальная форма всего комплекса критериев в обеспечении функционально-целевой общности оценки качества природной среды.

В этих условиях значение эстетического аспекта в системе критериев комплексной оценки значительно снижается.

Если для ситуации экологической оптимальности характерна определенная зависимость эстетических показателей от условий сохранения основных параметров устойчивого развития социоприродных отношений, при котором значение эстетической оценки может возрасти в связи с потребностью в обеспечении комфортной психо-эмоциональной среды в форме создания и поддержания рекреационных зон: национальных парков, заповедников, заказников и т.д., то в экологически экстремальной ситуации адаптация эстетических критериев к другим показателям, их структуриализация по принципу иерархии затруднена в связи с отсутствием объективных, независящих от индивидуального восприятия, критериев оценки качества окружающей среды.

Поскольку в такой ситуации аспектами оценки выступают субъективные ощущения, когда личностное восприятие состояния природного окружения, оказывается не только преобладающим в системе оценки, но часто единственным показателем экологической состоятельности природного комплекса, то возникает угроза того, что чрезмерная субъективизация оценочной процедуры может значительно ограничить сферу практической реализации эстетических критериев и одновременно, что одновременно усложняет сопоставимость с иными (экологическими, экономическими медико-гигиеническими и др.) критериями.

Именно поэтому оценка качества окружающей человека природной среды по эстетическим основаниям до сих пор не имеет своего концептуального воплощения в системе иерархической взаимозависимости. Следует учитывать, что избыточная рациональность в оценочной трактовке чувственных образов всегда чревата возможностью ошибки, поэтому злоупотреблять возможностями выявления “логики красоты” в процессе эстетической оценки не следует, достаточно признать, что приоритет в структуре эстетических критериев принадлежит, безусловно, чувственно-эмоциональной сфере. В этом, очевидно, заключается основное требование к практическому использованию оценки качества окружающей среды по эстетическим показателям. Субъективизм в такой процедуре неизбежен, поэтому минимизация вероятности оценочной ошибки в эстетической оценке до сих пор является одной из важнейших задач концептуальной интерпретации проблемы комплексности оценки качества окружающей среды.

Можно отметить, что эта проблема выступает частным аспектом традиционной в истории философии неразрешенности вопроса о том, присущи ли восприятия «прекрасного» и «безобразного», «красивого» и «некрасивого» т.е.

эстетически состоятельного и эстетически несостоятельного безотносительно к утилитарным потребностям, либо такая оценка присуща человеческому восприятию в контексте осознания его практической полезности оцениваемого объекта.

История философии изобилует различными теоретическими построениями, интерпретирующими эту проблему, однако в рамках настоящей статьи логичным представляется ограничиться ссылкой на авторитет двух исторически значимых величин: Сократа и Канта – представителей противоположных подходов в понимании характера взаимоотношения эстетического, т.е. собственно чувственного, и утилитарного содержания в оценочном восприятии.

Категоричность кантовского подхода характеризует безапелляционное (с нашей точки зрения) утверждение о том, что «... каждый должен согласиться, что суждение о красоте, к которому примешивается малейший интерес, очень пристрастно и не есть чистое суждение вкуса. Поэтому для того, чтобы быть судьей в вопросах вкуса, нельзя ни в малейшей степени быть заинтересованным в существовании вещи, и в этом отношении надо быть совершенно безразличным» [4, с.205]. Декларируемое философом требование «быть безразличным» к факту существования вещи, по сути, выступает условием «чистого» восприятия явления, безотносительного к конкретным формам существования «вещи в себе», что по существу являет собой аксиоматику собственно кантовского, т.е. субъективно-идеалистического понимания природы чувственного познания. Такой подход, безусловно, оставляет за рамками оценочной интерпретации любую из функциональных характеристик оцениваемого объекта, и, следовательно, делает принципиально невозможным системный подход к оценке. Одноаспектное понимание природы эстетического восприятия не допускает комплексную оценочную интерпретацию, и в этом смысле представляется методологически малопродуктивным в оценочном описании качества окружающей среды.

Гораздо больше методологических потенциалов в плане обеспечения комплексности оценочной процедуры содержит сократовский подход, с его требованием сочетать эстетическое и функциональное содержание оцениваемого объекта. Известное утверждение Сократа о том, что «...все хорошее и прекрасное по отношению к тому, для чего оно приспособлено, и, наоборот, дурно и безобразно по отношению к тому, для чего оно дурно приспособлено» [2, с. 90], созвучно нашему пониманию, с одной стороны, структурной полноты, и с другой – функциональной эффективности эстетического критерия в социоэкологической оценке качества природной среды обитания.

Очевидно, что такой критерий должен базироваться, как на эмоционально-чувственном восприятии природного объекта, так и на рациональном осознании его функционально-прикладной состоятельности. Именно такая комплексная структура позволит обеспечить функциональную состоятельность критерия, и, следовательно, сделать его практически востребованным в оценочной процедуре.

Этимологически требованию оптимального сочетания эмоционально-чувственных и функционально-прикладных аспектов, с оценочным приоритетом именно эмоционального содержания, в наибольшей степени соответствует, на наш взгляд термин – эстетическая комфортность.

Таким образом, можно сказать, что эстетический критерий в комплексной оценки качества окружающей среды выступает как показатель уровня эстетической комфортности условий жизни в природной среде.

Логично отметить, что такое понимание критерия во много созвучно дарвиновскому пониманию эстетически состоятельного, либо наоборот, несостоятельного (с позиции человеческого восприятия) в природе. Чарльз Дарвин считал случайным совпадением человеческого представления о прекрасном в природной среде с позитивной реакцией на это «прекрасное» представителей как флористической, так и фаунистической составляющей природных систем. Ученый отмечал лежащую в основе либо позитивной, либо негативной реакции животных именно обстоятельство «выделенности» природного компонента, воспринимаемого природного компонента из ряда сопутствующих. Так, по мнению Дарвина, красота бабочки, привлекательность цветка является результатом своеобразной выделенности из ординарного ряда, в той же мере, как и уродливость некоторых проявлений в животном и растительном мире. Такие проявления как уродство и красота, оцениваемые человеком по эстетическим параметрам, имеют, по мнению ученого, функциональную предпосылку. Если ситуация, определяемая человеком как проявление красоты в природе, обусловлена стремлением к самосохранению какого-либо растения как вида, то и проявление «уродства» обусловлено теми же самыми мотивами – потребностью сохранения вида посредством отпугивания хищника. Характерны слова Дарвина о том, что «...красота, согласно нашему понятию о ней, не представляет всеобщего явления, допустит каждый, кто взглянет на некоторых ядовитых змей, на некоторых рыб и некоторых безобразных летучих мышей, представляющих искаженное сходство с человеческим лицом. Половой отбор сообщил самые блестящие краски, самые изящные формы и другие украшения самцам, а порой обоим полам многочисленных птиц, бабочек и других животных... Цветы и плоды стали отличаться яркой окраской, выделяющей их на зелени листьев, для того, чтобы цветы могли быть легко замечены, посещены и оплодотворены насекомыми, а семена рассеивались бы при посредстве птиц. Каким образом случилось, что многие цвета, звуки и формы доставляют наслаждение и человеку и низшим животным, – другими словами, как возникло чувство красоты в его простейшей форме? Мы этого не знаем, как и не знаем того, почему известные запахи и вкусы стали приятными» [2, с. 223].

Очевидно, что подход Ч. Дарвина может выступить естественно-научной основой концептуальной интерпретации феномена эстетической оценки качества окружающей среды. Природные объекты: деревья, кусты, луговые экосистемы и др. выделяются из привычных стереотипов чувственных образов присутствующих современному горожанину, и, очевидно, такая же оригинальность лежит в основе эстетически положительного восприятия ландшафтных неровностей, обуславливающих разнообразие пространственных перспектив, характерных для холмистой местности. Все, что выделяет и отличает воспринимаемый объект от обыденных, традиционно устоявшихся форм, воспринимающихся как проявление ординарных композиций, имеет серьезные основания для эстетически позитивного восприятия и наоборот. Функциональную составляющую

обеспечивает возможность прикладного использования перечисленных свойств природной среды, для обеспечения необходимой эстетической комфортности в условиях сохранения основных биогеоэкологических, медико-биологических, санитарно-гигиенических и др. характеристик.

Основная сложность формирования критерия на основе сочетания функционально-прикладных и эмоционально-чувственных аспектов, заключается, прежде всего, в том, что в нем превалирует чувственная составляющая, заключающаяся в себе аспекты переживания, либо эмоционально положительных, либо эмоционально отрицательных моментов восприятия, тогда как в понятийном выражении, в системе биогеоэкологических, эколого-экономических, санитарно-гигиенических и др. критериев объективная реальность предстает в огрубленном, упрощенном виде. Природная среда в понятийном выражении, неизбежно предстает в виде отдельных фрагментов, обрывков, незаконченных обобщений, поэтому отношение концептуальной структуры к объективной реальности характеризуется изоморфизмом, когда в одном или в некотором ограниченном комплексе понятий отражается большая совокупность реальных элементов. Ни одна, даже самая богатая категориально-понятийная структура не в состоянии отразить в достаточной полноте всю совокупность связей, отношений и особенностей межэлементной и межуровневой упорядоченности характерной для реального объекта.

Определение качества природного компонента на основании критериев экологической комфортности, должно соотноситься с иными свойствами природного комплекса: рекреационными, сельскохозяйственными, лесохозяйственными и т.д., при этом необходима концептуальная корреляция элементов, так как оценка качества среды на практике может осуществляться только комплексно, с учетом всех или, по крайней мере, основных аспектов качественной определенности экосистемы. Эмпирическая оценка всегда предполагает момент субъективизма, поскольку не имеет четких, логически обоснованных рациональных границ, параметров в своей интерпретации, при которой индивид воспринимает чувственно-окружающий мир в соответствии со своей внутренней предрасположенностью, которая в свою очередь опирается на его ментальные, культурные, психо-эмоциональные особенности. Попытка логической систематизации эмоциональных восприятий традиционно ограничивается количественным обобщением единичных, или индивидуальных комплексов эмоционального восприятия, поэтому современные методики оценки окружающей среды в своем рациональном проявлении представляют собой попытку суммировать, как эмоционально положительные моменты восприятия природной среды обитания, так и эмоционально отрицательные.

Для того чтобы обеспечить совместимость эстетической оценки качества окружающей среды с экономической, биогеоэкологической, радиоэкологической и др., в которых превалирует не эмоциональный, а рациональный аспект, необходимо свести всю совокупность эмоциональных оценок к рациональной форме, которая может быть представлена в понятийном выражении и, таким образом, адаптирована к условиям комплексной и многофакторной оценки.

Решению такой задачи служат различные попытки «объективизации» эсте-

тической оценки качества природной среды. Наиболее удачными в этом отношении следует признать варианты, в которых реализуется принцип качественно-количественной сопряженности, позволяющий уровень качественности природного компонента выразить через количественную оценку комплекса эстетически модальных восприятий, в единицу времени, при условии фиксированного ракурса зрительного созерцания. Очевидно, что, даже получив полную, достаточно развернутую экспертную оценку качества природной среды по показаниям ее эстетичности, исследователь, тем не менее, при попытке комплексной интерпретации состояния качества природной среды неизбежно сталкивается с противоречием, которое имплицитно содержат в себе эмоциональный способ восприятия и понятийно-категориальный.

Принципиально новым должен быть подход к разработке механизма оценочной процедуры: к обоснованию новых, адекватных в сложившейся ситуации критериев, формированию системы экологических нормативов, учитывающих возможность образования синергетических эффектов взаимоналожения факторов, обоснованию оценочных принципов, отражающих иерархическую зависимость качественных характеристик природных процессов. В прикладном плане эта задача может реализоваться путем введения “мягких”, подвижных критериев, способных к адаптации к меняющимся условиям экологической ситуации в связи с возможным обострением или, наоборот, сглаживанием социоприродных противоречий в условиях экологического кризиса.

Функционально такая операция может быть эффективно осуществлена посредством качественно-количественной интерпретации, в которой комплекс эмоциональных восприятий качественных характеристик природного ландшафта подвергается количественным обобщениям. Последующее количественное сопоставление эстетически положительных и эстетически отрицательных восприятий позволяет, с определенной степенью точности, определять качественную состоятельность природного комплекса, что, в конечном счете, оказывается небесполезным при разработке экологической политики в регионе.

В прикладном плане возможность оценки качества природной среды по эстетическим основаниям связана, во многом, с перспективой развития экологического туризма, как одного из наиболее природоохраняющих вариантов социального природопользования, не связанного со значительными изменениями сложившихся экологических систем, не требующего увеличения объема техногенной нагрузки на природную среду и осуществляющегося, вместе с тем, с сохранением традиционных для белорусского менталитета экологических ценностей.

Выполнение требования комплексности, с включением критерия эстетической комфортности, значительно повышает достоверность оценки качества окружающей природной среды и, следовательно, расширяют сферу ее практической реализации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Вернадский В. И. Избр. тр. по биогеохимии. – М.: Мысль, 1967. – 376 с.
2. Дарвин Ч. Происхождение видов. – М.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1052, с. 223.

3. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. – М., 1962, т.1, с.90.
4. Кант И. Соч. в 6-ти томах. – М., 1966, т.5, с.205.
5. Майр Э. Зоологический вид, вид и эволюция / Пер. с англ. – М.: Мир, 1968. – 216 с.
6. Майснер А. Д. Жизнь растений в неблагоприятных условиях. – Минск, Народная асвета, 1985. – 288 с.
7. Макафедьен Э. Экология животных / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1965. – 320 с.
8. Миколаш Я., Питерман Л. Управление охраной окружающей среды. – М.: Прогресс, 1983, с. 23–84.
9. Пэнгл Р. Методы системного анализа окружающей среды. / Пер. с англ. – М.: Знание, 1979. – 184 с.
10. Червинский А.С. Качество окружающей среды. – Минск, ИНВАЦЕНТР, 1997. – 142 с.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ДУХОВНОСТИ И СВОБОДЫ

Гариб Аллахвердиев,
кандидат философских наук,
Нахчыванский государственный университет
(г. Нахчыван, Азербайджан)

Summary

The problem of spirituality is proposed for discussion in the context of evolution of the concept and practice of freedom. The author consider the power of spirituality limitless over the human been. Social and spiritual affirmations for humankind become basic in the way of growing of principles of personal and collective freedom. Finally, in the article is presented importance and outstanding perspective for unity of Spirituality and Freedom us a fundamental condition for human evolution.

В философской литературе до последних лет понятия «дух» и «духовность» специально не анализировались, употреблялись они как синонимные с «сознанием» и «сознательность». И лишь в теоретической мысли стран СНГ они стали интенсивно исследоваться. Тем не менее, многие стороны, связанные с данной проблемой, ожидают своей дальнейшей разработки. Одна из причин недостаточного внимания теоретиков к понятию духовности связана с его неверной трактовкой. Считалось, что оно имеет якобы религиозное, абстрактное и внеисторическое содержание. Между тем, духовность – важнейшее социальное качество, выражающее родовую сущность человека, отличающее его от всех других видов живых систем. Подчеркивая исключительное значение духовности для жизнедеятельности человека, Н.А. Бердяев писал: «Завоевание духовности есть главная задача человеческой жизни» [1, с. 320].

Содержание духовности в философской литературе трактуется далеко не однозначно. Следует подчеркнуть, что понятие «духовность» происходит от понятия «дух», своеобразным продолжением которого оно и выступает. По своему содержанию «дух» шире, чем сознание, поскольку охватывает наряду с ним и другие стороны психики, выражая последнюю во всей ее полноте. Наверно также отождествление понятий «духовность» и «сознательность», хотя они очень близки между собой. Так как первое включает в себя не только сознание и сознательность, но и практически неисчерпаемый мир бессознательного.

Иногда духовность в философской литературе трактуется как определенная качественная характеристика сознания, поступка, дела, жизни [2, с. 25]. Нам кажется, что и это определение нуждается в корректировке, ибо в нем духовность отождествляется с реальными поступками и делами.

Трудно согласиться и с чрезмерным расширительным объяснением духовности, когда она обозначается как главная качественная характеристика духовной жизни общества [3, с. 13].

Под духовностью иногда понимают уровень образованности населения, хотя наличие широких знаний и богатой информации является только предпосылкой или одной из характеристик этого понятия. На самом деле духовность

охватывает наряду с образованием и интеллигентность, благородные мысли, а также высокую культуру поведения.

На наш взгляд, духовность человека необходимо рассмотреть как сферу его сущности. В данном понятии наиболее ярко и концентрировано отражаются родовая характеристика человека, неповторимые уникальные черты индивидов. С этой точки зрения определение духовности Б.С. Барулиным заслуживает внимания: «Духовность включает в себя рациональные и аффектные стороны, гнесеологически-когнитивные и ценностно-мотивационные моменты, эксплицированно-осознанные и смутно ощущаемые грани, ориентированные на внутренний и внешний мир установки, также многие другие аспекты, уровни, состояния и т.д. духовной жизни человека» [4, с. 460].

Следует подчеркнуть, что основные составляющие духовности человека (идеи и научные знания, нравственные ценности, художественные и религиозные представления и др.) выступают во взаимосвязи и целостности.

Духовность человека выступает как его внутренний субъективный мир, во всем своем богатстве и многогранных проявлениях. Она имеет фундаментальное значение для понимания отношений между обществом и отдельным человеком, т.е. именно через это качество человек самоидентифицирует себя с социумом. С другой стороны, духовность как основа саморефлексии человека к самому себе, превращает субъекта в объект самопознания. Далее, существенной характеристикой духовности является то, что она выступает как своеобразная форма освоения индивидом социального опыта.

Все эти и другие сущностные характеристики духовности как своеобразного социального феномена обуславливают общие черты и взаимодействие ее с таким важнейшим качеством субъекта, как свобода.

Глубокую связь между духовностью и свободой впервые вскрыл Н. Бердяев, который представил ее как высшее качество, ценность, высшее достижение в человеке. Это качество особенно проявляется, по его мнению, в творческой активности человека, в свободе [1, с. 18].

Взаимосвязь духовности и свободы человека имеет фундаментальные основания. Дело в том, что духовность выступает как господствующая сила, своеобразный императив во всей жизнедеятельности человека. В силу этого она выступает специфической основой проявления различных видов свободы. Думается, прав С.Крымский, который писал: «Духовность – это способность переводить универсум внешнего бытия во внутреннюю вселенную личности на этнической основе, способность создавать тот внутренний мир, благодаря которому реализуется себестождественность человека, его свобода перед постоянно меняющимися ситуациями» [5, с. 213].

Важнейшей характеристикой духовности является ее неразрывная связь с идеальностью, что означает выражение смысловой сущности и содержание всех ее компонентов – сознания, самосознания, чувств, воли, разума, памяти и т.п. в виде образов. Гегель, обратив внимание на идеальность духовного, писал: «Для понимания души и еще более духа, самым важным является определение идеальности, которое состоит в том, что идеальность есть отрицание реального, но притом такое, что последнее в то же время сохраняется, виртуально содержится в этой идеальности...» [6, с. 102].

Духовный мир человека, его духовность благодаря большому удельному весу в ней идеальности, имеет в сравнении с внешним миром высокую степень суверенности, т.е. не подвержен влиянию социальных норм и других предписаний. В виду этого, здесь существуют более благоприятные условия для полной самореализации человеческого «я», проявления глубинных качеств творчества и свободы. Как справедливо подчеркивает С. Франк, «... ферменты новизны, творческая устремленность к будущему заложены в глубине индивидуального духа, все новое как бы начинается из ничего в том таинственном глубочайшем центре личности, который мы зовем его свободой» [7, с. 126].

В своей практической деятельности индивид старается выявить сущностные черты реальности с помощью идеального. Духовность дает человеку возможность подняться выше обстоятельств, для него идеальное становится нечто реальностью. Как справедливо подчеркивает Л.В. Скворцов, «в идеальном самоопределении индивид выступает как свободная личность, знающая истину своего бытия и действующая в соответствии с этой истиной» [8, с. 155].

Сказанное свидетельствует о том, что в сфере духовной деятельности имеются более широкие возможности для реализации глубинных основ свободы, как основополагающего качества человека. В этом отношении можно согласиться с мнением о том, что «именно в своей духовности, в ее раскованности и свободе он выступает наиболее явно, как человек» [4, с. 469]. Поэтому уровень развития человечности, понимаемой как высокая духовность, выступает важным критерием свободы человека. В органическом единстве духовности и свободы заложен, по существу, смысл самоутверждения личности. Власть духовности над человеком практически не ограничена. Она проявляется в самых разнообразных формах, начиная с самоуважения и достоинства, тяги субъекта к истине и нравственности и кончая убеждением и верой. По своей сути это означает господство человека над самим собой, своими действиями и поведением. Поэтому все проявления и этапы свободы человека в существенной степени определяются уровнем развития его духовности. Следовательно, последняя выступает как своеобразный источник и импульс свободной деятельности субъекта. Это объясняется также творческой природой свободы, которая означает создание нового, изменения существующего положения вещей ради удовлетворения своих потребностей и интересов. Причем процесс творчества формируется не эволюционным путем, а носит спонтанный характер. Обращая внимание на эту сторону творчества, сближающую ее и свободу, В.В. Ильин писал: «Свобода ... наличие беспредельной, произвольной инициативы и есть творчество. Творчество духовное» [9, с. 583]. Поскольку творчество немислимо без духовности, то оно выступает важным опосредующим звеном между духовностью и свободой. Импульсы творчества, получаемые каждым человеком благодаря своей духовности, позволяют ему действовать в различных сферах деятельности более раскованно и свободно, проявлять глубинные пласты субъективной природы.

Особую роль в укреплении связей духовности и свободы играет такая важная ее составляющая, как самосознание. Это обстоятельство объясняется природой и характером выполняемых функций последнего. Так как самосознание представляет собой глубинный пласт духовности человека и более близко к

творчеству, его углубление и развитие непосредственно сказывается и во всех видах свободы. Здесь необходимо отметить и следующий момент: самосознание, как наиболее активный уровень сознания человека, играет доминантную роль в осмыслении и преломлении человеком различного рода воздействий на него со стороны социальной общности и в целом общества и трансформации их на индивидуальное бытие, на самопрограммирование своей жизнедеятельности.

Самосознание человека выражает его подлинное «я», что служит важной идеальной опорой субъективной свободы индивида. Поскольку «я» есть истина личного самосознания, то индивид исходя из этого действует в соответствии со своими внутренними самоопределениями. Последние, будучи новым качественным состоянием самосознания, стимулируют процесс свободы личности. Самосознание, как осознание индивидом истины своего бытия, способствует решению проблемы адекватного, свободного выбора и действий.

Таким образом, самосознание выступает важной предпосылкой и отправным пунктом духовной свободы человека.

Для определения внутренних установок тех или иных действий индивида необходимо исходить из отношений данного поступка к фундаментальным принципам его жизни. Этим путем можно выявить подлинный внутренний импульс поведения личности и социальную значимость поступка, о котором идет речь. Современный человек еще более владеет способностью адекватного свободного выбора, требуемого для успешного решения проблем жизни. Такой выбор неотделим от рефлексии самосознания, оценки своей деятельности с позиции общечеловеческих критериев. Общий нравственный императив гласит, что человек не должен совершать поступки, противоречащие интересам других индивидов. Отмеченный нравственный закон должен быть признан всеми индивидами как исходное основание их свободного выбора.

Цель жизни, как важная черта духовности индивида, играет существенную роль во взаимосвязях ее и свободы. Адекватное ее определение, будучи одним из основных показателей духовной зрелости индивида, приносит ему глубокое чувство удовлетворенности истинного понимания своего бытия. Тем самым он имеет новые возможности подчинить цели все другие свои желания, направить всю свою силу воли на ее осуществление. Все это дает дополнительный импульс для свободной самореализации.

Духовность индивида неразрывно связана с наличием у него высоких моральных качеств, т.е. нравственной зрелостью. Если человек в своем поведении руководствуется не диктатом внешних обстоятельств, а моральными нормами, то он в состоянии сделать правильный выбор в той или иной конкретной ситуации. Следовательно, чем выше нравственность индивида, тем большими горизонтами свободы он обладает. И это естественно, поскольку нравственное достоинство личности определяется объективной социальной ценностью ее действий и поступков. Этому способствует и следующее обстоятельство. Индивид, осознав истинность своего бытия, в своей деятельности и поступках соблюдает принцип иерархии ценностей, т.е. подчинения второстепенных ценностей высшим. В целом нравственные максимы помогают самоконтролю личности и регулированию ее отношений с другими людьми. В этой связи следует отметить, что

не только реальный уровень свободы, но и его границы, т.е. несвобода, в данном обществе неразрывно связаны с духовностью. Ибо самоограничение человека при определенных ситуациях выступает именно проявлением его духовности как нравственного существа. Духовность, с одной стороны, выполняет важную творческую миссию в жизни человека, стимулируя тем самым и его свободные действия. С другой стороны, она же является своеобразной побудительной силой самоограничения, выражающегося в способности воздержаться под влиянием конкретных условий от каких-либо действий, если даже последнее приносит ущерб его интересам. Конечно, сказанное не означает, что упомянутое качество человека связано только с его духовностью. В этом деле, несомненно, действует целая система социальных и правовых норм, установленных в обществе. Однако это обстоятельство не снижает важнейшей роли духовности в регулировании данного аспекта социальных взаимоотношений.

Растущее единство духовности и свободы способствует смысло-ценностному самоутверждению человека. Последнее качество имеет огромное значение для всестороннего понимания подлинной сущности человеческого бытия. Его суть выражается в том, что все конкретные деяния человека, к какой-бы сфере они не относились, возводятся в ранг важнейших составляющих смысла его жизни. Таким образом, он утверждает себя как уникальное социальное существо, обладающее способностью свободной самореализации. Вполне прав В.С. Барулин, утверждавший, «что смысло-ценностное самоутверждение, как фундаментальная черта человеческой жизнедеятельности, неразрывно связано с духовностью, творчеством, свободой. Как в самоутверждении проявляются эти качества, так и самоутверждение, в свою очередь, реализуется через них» [4, с. 471]. В этом находят свое наиболее глубокое выражение неограниченные, бесконечные возможности субъекта создавать новое, утверждать полный смысл и ценность своей жизни.

Современная общественная жизнь выдвигает перед человеком целый ряд сложных проблем, связанных с самореализацией и самоутверждением. Ныне он «живет в мире напряженной нравственно-психологической мотивации. Он соотносит свои поступки с идеалом, с абсолютным. Уникальность, суверенность личности обнаруживается именно в этих ценностных предпочтениях» [10, с. 348].

В связи с этим, истинное самоопределение является важной предпосылкой и отправным пунктом формирования свободы. Адекватно определяя себя, человек создает внутренние основания своих отношений с другими, в которых органически сочетаются его интересы с интересом общим.

Широкое распространение количества людей, имеющих возможности свободного самоопределения и самореализации, существенным образом улучшает духовность человека. С другой стороны, выбор поступков людей во всебольшей степени детерминируется не внешними факторами, а уровнем духовности людей. Из вышесказанного следует важный в научном и практическом отношении вывод о том, что в человеческой духовности заложен важнейший импульс его свободной активности, так как она, находясь в единстве с творчеством, созидательными началами человеческого бытия, выступает важнейшим показателем и критерием уровня способности самореализации человека в обществе. Сове-

менная общественная жизнь с присущими ей глубокими сдвигами в области развития духовности человека обуславливает дальнейшее укрепление единства ее со свободой. Эти два неотъемлемых качества выступают как глубинные сущности человека.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Бердяев Н.А. О назначении человека. – Москва, Мысль, 1993. – 412 с.
2. Федотова В.Г. Духовность как фактор перестройки // Вопросы философии, 1987, № 3, с. 24-31.
3. Уледов А.К. Духовное обновление общества. – Москва: Мысль, 1990. – 334 с.
4. Барулин В.С. Социальная философия. – Москва: Фаир-Пресс, 2002. – 558 с.
5. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты индивидуальности // Вопросы философии. 1992, № 12, с. 210-217.
6. Гегель Г. Философия духа. Энциклопедия философских наук. Т. 3. – Москва: Мысль, 1997. – 511 с.
7. Франк С.Л. Духовные основы общества. – Москва: Республика, 1992. – 330 с.
8. Скворцов Л.В. Культура самосознания. Человек в поисках истины своего бытия. – Москва, Политиздат, 1989. – 358 с.
9. Ильин В.В. Философия. В 2 т. Т. 1. – Москва: Академический проект, 1999. – 612 с.
10. Гуревич П.С. Философская антропология. – Москва: Нота Бене, 2001. – 513 с.

RECURSUL ASEMĂNĂRII ASUPRA CONCEPTULUI DE IDENTITATE

(*khôra* și fundamentarea identității)

**Andrei Perciun, cercet. șt. stagiar,
Institutul Istorie, Stat și Drept al AȘM**

Summary

This study is a challenge to the resemblance of the western philosophical thought. Given the study objective, the analyzes focuses initially on Plato's conception, who's paradigm premeditates the resemblance field in its gnoseological and ontological content.

*A particular attention will be drawn to the *khôra* concept, conditioned by the median implications of the intelligible identical in the sensible world. Subsequently follows analyses of the self-generating disclaimed identities through *khôra* by the monopoly of a unique authority.*

*Due to the divergent game of the identity played on the signified individual, the *khôra* concept remains actual also in the contemporary. The conscious realization that the identity is not anymore tutored by a totalitarian paradigm builds the freedom criteria to coordinate own identity via the differentiated and resemblance game, occasioned by the antique concept – *khôra*. Hence, the identity does not need anymore the authoritarian discourse of an exemplary model. In this frame resemblance goes hand in hand with the differentiation to set up rules of finding identity.*

Studiul respectiv este o provocare a demersului asemănării asupra gândirii filosofice occidentale. Promovat, apoi abolit printr-o renegare a falsificabilității, conceptul de asemănare rămâne a fi o prezență distinctă în metodele de cunoaștere și asimilare a realității. De asemenea, se încearcă o investigare a conceptelor contigue asemănării, fără de care acestea din urmă riscă să-și piardă din profunzime și soliditate.

Dat fiind obiectivul studiului, pentru început analiza se îndreaptă spre concepțiile lui Platon, paradigma căruia premeditează câmpul asemănării în conținutul gnoseologiei și ontologiei sale. Se va atrage atenția în mod deosebit conceptului *khôra*, condiționat de implicațiile mediane ale identicului inteligibil în lumea sensibilă. Apoi se va întreprinde o analiză a procesului de autogenerare a identităților dezmințite prin *khôra* de monopolul unei autorități unice.

Opoziția și totodată complementaritatea relației dintre *mit* și *logos* își păstrează vivacitatea conceptuală și relevanța științifică pentru cercetările interdisciplinare din contemporaneitate. Dialectica intercalării mitului cu realitatea scoate în vileag două atribute ale acestei relații: temporalitate și adevăr. Fixarea unui prag obiectiv de delimitare a mitului față de *logos* devine imposibilă, deoarece nu putem urmări un pol anume al mitului sau al *logosului* în desfășurarea temporalității. Faptul de a circumscrie un tablou cosmologic inseparabil pentru instanța unui *logos* necesită un travaliu al exactității științifice, însă determinările metafizice ale adevărului oscilează în interiorul cuplului de opoziție/complementaritate dintre *mit* și *logos*.

În așa fel, atunci când Platon va interoga originile lumii în „*Timaios*”, va subsuma logocentrismul unui *mit*, care va întrevedea cel mai aproape semnificatul asumat auten-

ticității. Subiectul acestui dialog îl constituie ființa inteligibilă, despre care putem avea închipuire devenind în lumea sensibilă. În așa fel, afirmațiile vor fi opinabile atunci când se vor orienta spre o cauză inteligibilă a universului. Modul în care se desfășoară acest dialog reprezintă structura mitică, care induce o verosimilitate a inteligibilului.

În contextul dat am considerat important cum asemănarea își începe digresiunea conceptuală asupra felului cum este gândită realitatea odată cu *ek-sistența* conștiinței umane. Diferențierea ontologică dintre *a fi* și *a exista* va contura un inteligibil cu însușiri originare de semnificat, care va constitui rostrul demersului cognitiv al semnificantului cu recursul la diferență¹ și asemănare. Lucrurile care *există* sunt determinate spre o ieșire din sine ca și consecință a unei deschideri ontice (semnificant). Lucrurile care *sunt* se autoidentifică și sunt suficiente sieși ca lucruri în sine (semnificat). Această discrepanță a creat un pandant ce a parcurs indispensabil întreaga istorie a filosofiei, începând cu mirările anticilor asupra schimbărilor efemere ce au loc neconținut și statornică constantă care formează esență întregii existențe, apoi străbătând Evul Mediu co ceartă a universalilor și încheind cu transcendența noumenului și sistematizarea fenomenului în modernism. Prin urmare, vom observa o schemă a interacțiunii modelului etern și omogen cu multiplicitatea inferioară supusă dispariției.

Nu mai puțin interes prezintă și doctrina lui Platon din perspectiva urmării influențelor acesteia a întregii gândiri ulterioare. Conștiința nu poate fi în sine însăși, ea e preconceptută în altceva, fiind o conștiință a ceva. În așa fel, orientarea ontologică va avea ca obiectiv devenirea într-un imuabil model. Se va rezuma la o relație dintre copie și model, unde copia va tinde să se situeze cât mai aproape de model.

Timpul circular, dominant pentru fragedele începuturi ale conștiinței, va însemna vectorii metodologici ai asemănării printr-un proces cu o finalitate bine stabilită, în stare de realizat. Această finalitate îndeplinită substituie conceptul de identitate. Cu alte cuvinte, asemănarea totală se echivalează cu o dispariție a ei într-o identificare maximă, identitară, cu entitatea-model din logosul referit.

Odată ce se iscă un discurs despre asemănare, necesarmente se conturează schema mimetică a cosmogoniei platonice. În același timp, nu putem să nu luăm în calcul structura semiotică care ni se prezintă în acest proces de relaționare dintre semnificant (obiectul din lumea sensibilă) și semnificat (inteligibilul). Caracterul ambivalent al asemănării alcătuiește trecerea de la multiplicitate la singularul nediferențiat. Dualitatea asemănării se declanșează printr-o apropiere de original și totodată îndepărtare (desapropiere) de acesta, cu o ulterioară diseminare. Poziția asemănării se află undeva între diferența pură și identitatea totală.

Conform tradiției exegeților, valoarea teoretică a lui „Timaios” a fost redusă la o mistică de speță pitagoreică. Acest dialog din perioada matură a filosofului este cunoscut pentru complexitatea criptică și stilul obscur, însă, în pofida acestui fapt, lucrarea conține o descriere amplă a originii lumii, care este analizată din mai multe aspecte ale existenței, cum ar fi: teologia, geometria, astronomia, fizica, fiziologia, psihologia, zoologia. Faptul că dialogul a fost influențat de scrierile pitagoreicilor este incontestabil, dar aceasta nu diminuează valoarea originalității lui Platon. „Timaios”, „Critias” și

¹ Termen introdus de Jacques Derrida, care arată originea structurală a diferențelor ce produc efecte semantice.

„Hermocrate” au fost lucrări preconceptuate în structura unei trilogii care ar încheia o concepție globală a lumii. Proiectul s-a estompat la „Critias” – o lucrare nefinalizată. Motivele care l-au împiedicat pe Platon să-și realizeze până la un bun sfârșit planul sunt interpretate ambiguu.

Unul dintre conceptele de bază invocat în „Timaios” este *khôra* (χώρα²), care reprezintă receptacolul unde se întâmplă întreaga deviere a identicului cu finalitatea re-devenirii în original și care se definește printr-o participație atât în lumea inteligibilă, unde sunt concentrate ideile prototip, cât și în lumea sensibilă, nestatornică și devenită. Acest concept aporetic incubă dialogul, astfel încât învăluirile induse sunt eclipsate de depășirea dualității și excluziunii logice.

Începutul dialogului îi întâlnește pe Socrate, Timaios și Hermocrate; figurează și un al patrulea interlocutor, al cărui nume nu se pronunță și care lipsește. Reactualizarea discuției precedente despre cea mai bună orânduire a statului, îl face pe Socrate să-și încheie expunerea mnemonică cu dorința de a vedea cum funcționează acea schemă ideală în mișcare, adică în timp și istorie. Cetatea ideală despre care vorbește Socrate în „Timaios” urma să se fondeze într-un *topos* (loc anume, așezare fizică), apoi să se transpună în viață pe parcursul dialogurilor „Critias” și „Hermocrate”, unde s-ar fi demonstrat valoarea ei rațională.

Valoarea *polisului*, în lucrările lui Platon, are o însemnătate majoră. Polisul reflectă întrutotul structura iconică a cosmosului și din această cauză cetatea constituie continuitatea orânduirii demiurgice oferită de *mimesis*³. Polisul fiind un micromodel al cosmosului.

Critias povestește de călătoria în Egipt a lui Solon, aflată de la bunicul său tot Critias, care o cunoștea de la străbunicul Dropide [1]. În Egipt, sacerdoții îi dezvăluie lui Solon trecutul Atenei uitat de greci. Preotul din Sais îi mărturisește lui Solon că „voi, grecii, sunteți mereu copii; nu există grec bătrân ... tineri în suflet, căci nu aveți în el nici vreo opinie veche și nici vreo învățătură încărunțită de vreme” [2]. Replica preotului egiptean, dată cunoștințelor lui Solon despre trecutul Atenei, concorda începutul unei dezvăluiri ample despre trecutul îndepărtat al Atenei. S-a aflat că au existat mai multe generații de greci nimicite de diverse cataclisme naturale, mai ales de foc și apă. Avem de-a face cu o confruntare a lumii grecești, care își memorează trecutul printr-o tradiție orală, cu o lume egipteană în care evoluția evenimentelor rămâne înregistrată prin scris. Mihail Iampolski, într-un studiu consacrat conceptelor *khôra* și *mimesis* [3], atunci când vorbește despre istoria necunoscută a Atenei, se bazează pe Pierre Vidal-Naquet, care, la rândul său, anunță suprapunerea de structură și legătura semantică între Atena și Atlantida. Proto-Atena, fixată în scris de egipteni, reprezintă polisul ideal, unitar și integru, identitatea căruia este incontestabilă. Atlantida se contrapune cun specimen de imperfecțiune în stare să distrugă unicitatea unui polis. Lipsa unicității constante va întemeia prezumția dispariției în neant a Atlantidei. Atena prezentă timpului în care avea loc discuția purtată de Solon cu sacerdotul egiptean, corespunde cu situația în care se afla Atlantida înainte de cataclismul acvatic. Jocul ne-identicalui

² Χώρα gr. ant. – spațiu, loc, ținut, așezare; traducerea însă nu denotă întru totul sensul platonice al termenului.

³ imitație – acest concept determină planul ontologic cu o direcționare spre inteligibil, în studiul de față se va referi la procesul asemănării.

devastează unitatea care leagă polisul de pământ, pierderea acesteia duce la scufundarea în apă și respectiv dispariție. Pe parcursul acelor nouă mii de ani de istorie polisul atenian a fost dat dispariției de o mulțime de ori și din această cauză grecii nu-și aduc aminte mai nimic de la fondare până în prezent. Proto-Atena, ideală și identică cu sine, se echivalează cun mit care se actualizează odată ce se referă la khôra, care conține o memorie de esență inteligibilă.

Socrate compară forma de organizare a statului ideal cu o imagine a unor animale nobile reprezentate fie pe un tablou, fie pe viu, însă care sunt nemișcate. Cei cărora le revine să devină „mișcătorii” acestor animale sunt Timaios, Critias și Hermocrate, deoarece aceștia sunt fii ai polisului, ba mai mult ca atât tinerii prieteni a lui Socrate participă direct la viața politică a statului. Precum se vede, polisul terestru anunță un decalc pentru o cosmologie abisală. Virgil Ciomoș stabilește o legătură de similitudine și continuitate între „pământ și cer, apoi între cer și panteon... urmează că, oricât de „terestră” ar fi tema cetății ideale, ea trebuie să ne trimită la un arhetip cu valoare omonimă – discernabil în partea a doua a lui Timeu – și în acest fel la idealitatea însăși”[4].

Atunci, care este rolul și unde își găsește locul în acest discurs Socrate? Jacques Derrida explică poziția lui Socrate printr-o suprapunere a termenului *khôra* (*chora* în transcripția lui Derrida), care nu aparține nici genului unic al *eidos*-ului și nici genului mimetic al imaginilor (copiilor) *eidos*-ului. Aflarea poziției factuale a lui Socrate concludă o construcție preliminară pentru receptacol. Ironia cu care se tratează îl exclude din rândurile poezilor legați de loc, care pot descrie și imita doar împrejurările în care au crescut, și din tagma sofștilor, care nu au un loc anume al lor și care rătăcesc din cetate în cetate. Într-o manieră cu *khôra* Socrate se sustrage oricărei polarități, hibridizând locul și nelocul.

Ocurența în care rezidă dislocarea lui Socrate se descoperă la limita sau, mai bine zis, la frontiera cetății. Această poziție din afară și din înăuntru cetății îl angajează pe Socrate într-o imparțialitate și totodată într-un punct din care se văd toate lucrurile cu putință. Apropiindu-se mai mult de statutul vameșilor sau paznicilor cetății, care la fel nu-și găsesc locul pentru că nu pot exista într-un loc fără loc, adică la frontieră, la *conturul* cetății. În acest context, destinul filosofului nu este nici în interiorul cetății și nici în exteriorul ei. A-topicul și chiar u-topicul Socrate întocmește posibilitatea de a da o claritate lucrurilor din cetate delimitându-le (trasându-le un contur analog cu conturul – frontieră a cetății) și apoi identificându-le.

Procedeeul *tăcut*, pe care îl inițiază Socrate și prin care participă la acest dialog, schițează o manieră cu totul deosebită de a se situa în locul tinerilor săi interlocutori ca mai apoi să-i facă limpezi de a descoperi adevărul. Socrate nu vine cu un adevăr pregătit din timp pentru a genera premise necesare cu scopul de a dezvălui inteligibilul, ci produce împrejurări prielnice ce predispon o minte tânără și ageră individual să ajungă la mult râvnitul adevăr. Socrate devine un receptacol, deoarece discursul adresat receptivității sale primitoare îl dispune să accepte fără echivoc meditațiile prietenilor săi. Paralela dintre Socrate și *khôra* este evidentă; ambele structuri se intersectează în disponibilitatea de a primi, de a imprima, de a face posibil să nască, de a moși. Or Socrate nu e totuna cu *khôra*, dar el se apropie cel mai mult de ea. Astfel, dacă *khôra* ar fi capabilă să existe ca și cineva, atunci ar fi existat în ființa lui Socrate. Deci, pe

parcursul lucrării va asculta atent discursul lui Timaios fără a invoca vreun da/nu ori vreun sau/sau.

Să ne întoarcem la diferența ontologică dintre *a fi* și *a exista*. Dacă vom adopta poziția khôrică a lui Socrate lucrurilor sensibile, atunci vom remarcă că ele sunt în receptacul și nu în sine, ne la locul lor, adică vor *ek-sista* în afara identității orientându-se către ea printr-o forță a devenirii. Analogonul acestei desprinderi de identitate se întâmplă și în cazul dialogului, atunci când cuvântul lansat este prins de receptor. Cuvântul localizat în alt cineva/ceva își va *uita* o parte din sens (identitate) și va căuta să umple lipsa de sens. Poate din această cauza rătăcitorii navigatori greci (ex. Odiseea și Iliada) nu-și pot reține în memorie germenele originilor sale, contrabalansând cu egiptenii sedentari care se regăsesc într-un loc.

Contextul în care are loc cosmogonia lui Platon scoate în evidență conceptul khôra, care a creat, la rândul său, prilejul de noi studii și interpretări. Proiectul demiurgic la care se referă Platon este fixat pe o structură mimetică, în care procedură apariției se verticalizează într-un raport dintre model și copie. Însă acest raport nu este consemnat radical printr-o trece de la ideea la lucru, ci este interpătruns de mai multe relații intermediare, care în final constituie fundamentele diferenței și identității din lumea sensibilă. „Atunci am distins două forme, pe când acum trebuie să privim în lumină un al treilea gen. Pentru ce spusesem cu primul prilej, două erau de ajuns: o formă postulatată ca model, inteligibilă și existând veșnic în identitate cu sine; a doua, o copie a modelului, supusă devenirii și vizibilă. Dar pe atunci nu am distins și o a treia, socotind că primele două sânt suficiente. Acuma însă, după cât se pare, raționamentul ne obligă să dezvăluim și să vorbim despre o a treia formă, dificilă și obscură. Dar ce rost anume trebuie să presupunem că are ea potrivit naturii sale? Ei bine, mai ales acesta: ea este receptacolul oricărei devenirii fiind un fel de doică a ei” [5].

Incoercibilul concept fără de care întreaga cosmogonie platonice își pierde coerența desfășurării este *khôra*. Arhetipul facerii perfecte presupune un mediu în care geneza are loc. *Khôra* în calitate de „triton genos” ocupă un loc aparte în acest proces de relaționare verticală a ceea ce este imobil și inteligibil, adică identic cu sine, cu ceea ce este coruptibil și sensibil, adică perisabil și asemănător: „Oricum, pentru moment trebuie să reținem că există trei genuri: ceea ce devine; cea în care are loc devenirea; și modelul după a cărui asemănare ceea ce devine se naște. Într-adevăr, putem cu drept cuvânt compara receptacolul cu o mamă, modelul cu un tată, iar natura intermediară dintre ele cu vlăstarul lor” [6].

Platon explică termenul *khôra* comparându-l cu doica și cu mama, apelând la sarcina de a primi și de a purta, de a fi receptacul, în care lucrurile devin. *Khôra* reprezintă termenul mediu al facerii și, datorită acestui fapt, atunci când se încearcă a construi o definiție epistemică pentru acest concept, se interpun mai multe obstacole de un caracter aporetic. Cu toate acestea s-a insistat a se opri la accepțiunea topologică a termenului.

Într-adevăr, Platon folosește mai multe cuvinte cu sensul spațiului atunci când invocă *khôra*. Mai mulți autori, printre care Eduard Zeller și Léon Robin [7], acceptă rudenția întinderii carteziene cu *khôra*, în virtutea faptului că ea este nominalizată ca loc, sediu, așezare. Însă acest loc are un caracter indefinit, incorporeal, care se adopta mai mult ca un preambul spațiului. Martin Heidegger conchide că grecii nu au un cuvânt anume pentru spațiu, deoarece ei descriu spațialitatea pe baza locului (topos), care

este sesizat prin *khôra* cu sensul ceea-ce-este-ocupat-cu- ceea-ce-se-află-aici, și nu a întinderii cu atributele sale omogene [8]. Materia pură a lui Aristotel se încadrează în parametrii conceptuali ai receptacolului, care e incorporeal, dar care primește tocmai toate corpurile. Alți autori găsesc corespondența dintre *khôra* și vidul atomiștilor sau *apeiron*-ului din „Philebos”, de asemenea, se găsesc dovezi etimologice a provenienței *khôrei* de la *khaos*, care exprimă o deschidere. Astfel, putem conchide că *khôra* este o entitate premergătoare spațialității, deși este posedată și de sensul de „țară”, „regiune”, „ținut”.

Însă, așezată înaintea tuturor lucrurilor, ea nu reprezintă fundamentul unei materii prime care precedă ulterior lucrurile concepute din această cauză materială. E un tărâm al demiurgului, care nu poate fi controlat de rațiune. Petru avea o argumentare mai amplă, Platon distinge exemplul aurului: „Să ne închipuim că cineva ar modela din aur toate figurile cu puțință și în același timp ar remodela fiecare figură într-o alta, fără încetare. Dacă acestui om i-ai arăta cu mâna una dintre figuri și l-ai întreba ce anume este, cel mai neîndoielnic și adevărat răspuns pe care l-ar putea da ar fi că este aur. Iar despre triunghi sau oricare dintre celelalte figuri câte se modelează în aurul acela să nu spună niciodată „acesta”, ca și când ar avea existență, pentru că ele se schimbă chiar în timpul în care li se postulează existența. Să ne mulțumim că ele sunt susceptibile de a fi desemnate, fără a greși prea mult, prin „ceva ce este de un anume fel”. Ceva similar trebuie spus și despre natura care primește toate corpurile.” [9], adică *khôra*. Francis M. Cornford consideră că această comparație nu este una reușită, fiindcă receptacolul, având un caracter indeterminat din punct de vedere material, nu poate menține dovada că lucrurile sunt alcătuite din substanța receptacolului deopotrivă lucrurilor care sunt făcute și sunt din aur. Receptacolul nu poate avea o formă anumită sau substanța anume care ar constitui multiplicitate sensibilă. Momentul aporetic al receptacolului va interoga identicul și diferitul printr-un „ce este un lucru de fiecare dată?” Iar răspunsul nu se va lăsa mult așteptat și va fi inspirat din dialectica preschimbărilor acelor patru elemente (apă, aer, pământ, foc) din care apar lucrurile în lumea sensibilă. Identicul se întrevede în mișcarea (dialectică) circulară a firmamentului care redresează către esență, fiind identic cu sine.

Pe lângă demersul mimetic, cosmogonia platonice distinge un alt procedeu, contiguu cu asemănarea, care corespunde timpului circular unde redundanța este termenul central – repetarea. În așa fel, repetarea sporește apropierea de identic. Parcurgând ascensiunea gradualității, repetarea sporește revenirea într-un sine original al lucrurilor. Prin urmare, Platon afirmă că: „De fapt ceea ce numim „foc” este ceea ce este tot timpul de un anume fel; și așa trebuie să facem cu orice lucru supus devenirii” [10].

În așa fel vizualizarea lumii din unghiul sensibilului nu e o simplă imitare, mimitare sau copiere exactă a modelului exemplar, ci o expresie arhetipală de diversificare și individualizare. Ultima este obținută în cadrul receptacolului: „Numai când ne referim la acel ceva în care veșnic toate, prinzând ființa acolo, se arată și apoi iarăși pier, ne putem folosi de cuvinte ca „acesta” și „acela” [9]. *Khôra* expulzează elementul „identic” în procesul trecerii de la inteligibil la vizibil și astfel deviază apariția unui obiect într-o entitate care se aseamănă cu originalul.

Jacques Derrida, referindu-se la *khôra*, enunță ieșirea acesteia de sub tutela logicii binare, noncontradicției și excluziunii. Rămâne să-i accentuăm, deci, capacitatea

participativă atât la specia modelului, cât și la specia vizibilă care e supusă mișcării. Corespondența lucrurilor din realitatea sensibilă cu inteligibilele raționale nu se reflectă exact în receptacolul, în care are loc metamorfoza lui *este* în *există*. Momentul deschiderii ne dezvăluie „în mod implicit că din punct de vedere ontic, orice lucru există, ce-i drept într-un loc, dar că din punct de vedere ontologic, el este întotdeauna ne-la-locul-lui”[11].

De asemenea, *khôra* nu este reprezentată de o formă, deoarece ea primește în sine toate formele și din această cauză este în afara oricărei forme, fiind situată undeva între sensibil și inteligibil. Predeterminantul *khôra* nu este aflat nici măcar de un loc (spațiu) anume datorită nimicului aporetic din ea, iar locul nimicului este nicăieri, adică *ou-topon*. Admisibil pentru *khôra* este ideea de receptacol. În „Timaios”, *khôra* se regăsește în rândurile paznicilor polisului ideal relatat de Socrate. Paznicii, în care este urmărită *khôra*, nu se găsesc nici în polis și nici în afara lui, ci la limita locului, la „conturul” (granița) ca să poată apăra polisul.

În așa fel *khôra* va defini lucrurile sensibile prin diferențiere, iar însoțită de mișcare (și respectiv timp) va procesualiza asemănarea cu finalitatea identificării. Poziția discursivă pe care o preia ironic Socrate îl expune în aceeași structură cu receptacolul. Trăsând limita rațională a dialogului, Socrate va fi cel care va primi cu smerenie și ironie cuvintele rostite de Timaios și Critias. Paradigma socratică a dialogului este rezumată de conceptul *khôra*, care nu există, ci este împreună cu timpul, edificând astfel o delimitare și multiplicare al domeniului sensibil. Arta maieutică e la fel de încâpătoare ca și *khôra*.

Mimesisul se dezvoltă conform unei asemănări pretinse cu inteligibilul. Reperul optim se declină într-un soi de perfecțiune ultimă a ideii platonice. Asemănarea garantează un demers gradual spre un imuabil. Cu certitudine putem vorbi doar despre niște orientări cu un număr indefinit de implicații, deoarece structura asemănării este compusă așa încât să atragă sub antecedentul ei cât mai mulți semnificați care ar trimite spre un inteligibil.

Referentul (semnificatul), la rândul său, poate să depășească limitele materiale ale realității și să se fundamenteze pe o abstracțiune. În acest sens, asemănarea se prezintă ca un tip de mediere dintre conștiință și realitate, astfel apropiind-o de fundamentele ei. Asemănarea se atribuie asupra realităților cunoscute și totodată asupra instrumentelor de cunoaștere a acestora. În așa fel, asemănarea devine o metodă de cunoaștere cu pretinse efecte scontate.

Ascensiunea graduală a asemănării către un proto-referent exprimă viziunea anti-chității greco-romane. Accepțiunea contemporană a conceptului *khôra* vizează o identificare printr-un semnificant fără semnificat. *Khôra* semnifică locul de diferențiere și diversificare, reprezentând pura diferență a lucrurilor. Decentralizarea și refuzul la orice tip de referențial transcendent cuprinde existența într-un text de autosemnificare în care se prevede actualitatea termenului *khôra*. Conceptul *khôra* este actual și în contemporaneitate, datorită jocului divergent al identității pe care îl răsfrânge asupra individului semnificant. Conștiința faptului că identitatea nu mai este tutelată de o paradigmă totalitară construiește criteriile libertății de coordonare de a propriei identități prin jocul diferenței și asemănării prilejuit de anticul concept *khôra*. Se poate de considerat că asemănarea își pierde valoarea odată ce se refuză la referentul

semnificat, cu toate acestea jocul autosemnificării se bazează nu doar pe diferență, dar și pe asemănare. În așa fel, identitatea nu mai are nevoie de discursul autoritar al unui model exemplar. În acest context, asemănarea va merge într-un pas cu diferența pentru stabilirea regulilor de găsire a identității.

BIBLIORAFIE

1. Platon, *Opere. Timaios, Vol. VII.* – Ed. Științifică, București 1993, p. 134, [20 e].
2. Platon, Op. cit., p. 136, [22 b – 22 c].
3. Ямпольский М., Платон: мимесис и хора, Ткач и визионер. Очерки истории репрезентации, или О материальном и идеальном в культуре // Новое литературное обозрение, 2007, p. 39-44, 170-172 – <http://ec-dejavu.ru/h/Hora-2.html> – accesat 15.07.2010.
4. Ciomoș Virgil, *Timp și Eternitate.* – Ed. Paideia, București, 1998, p.86.
5. Platon, Op. cit., p. 163, [48 e – 49 a].
6. Ibidem, p. 165, [50 d].
7. Ciomoș Virgil, Op. cit., p 85.
8. Heidegger Martin, *An Introduction to Metaphysics.* – Ed. Yale University Press, 2000.
9. Platon, Op. cit., p. 165, [50 b].
10. Ibidem, p.164 [49 e].
11. Ibidem, p. 164, [50 a].
12. Virgil Ciomoș, Op. cit., p. 86.

ERORI ÎN SONDAJE SAU MANIPULAREA OPINIEI PUBLICE

*Victor Mocanu, doctor în sociologie,
Ion Mocanu, doctorand,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

This paper is dedicated to studying the causes of absenteeism of the Moldovan population to 5 September 2010 constitutional referendum and errors committed by companies in the sociological polls. The authors also have drawn conclusions and practical recommendations, which they believed would contribute essentially to reduce absenteeism in the early parliamentary elections of 28 November 2010.

Nivelul foarte scăzut de participare a populației adulte a Republicii Moldova în cadrul Referendumului constituțional din 5 septembrie 2010 constituie una din problemele majore de care sunt preocupați sociologii, politologii, psihologii și alți reprezentanți ai științelor socioumane. Abținerea de vot sugerează că, împreună cu slăbirea participării electorale, tinde să se dezvolte contestarea forțelor instituționale care reprezintă pilonii sistemului reprezentativ. Pentru a înțelege esența acestui fenomen, trebuie să cercetăm multiplele semnificații ale absenteismului electoral.

În perioada după ce a eșuat Referendumul din 5 septembrie, au fost supuse unor critici foarte severe din partea oamenilor politici și a diverselor categorii de intelectuali atât rezultatele sondajelor sociologice mediatizate pe larg în preajma lui, cât și activitatea companiilor care prestează servicii sociologice, judecățile negative provenind, după părerea noastră, din lezarea unor interese specifice, dar și din ignorarea particularităților acestor forme de investigare a socialului.

Nu este prima dată când ne întâlnim cu asemenea atacuri, fapt ce ne permite să concluzionăm că, din necunoașterea locului sondajelor de opinie în ansamblul arsenalului metodologic de cercetare empirică, se confundă știința sociologică și cercetarea opiniei publice, care se bucură de o mare popularitate prin mijloacele de comunicare în masă.

Suntem convinși, doar în cadrul unor manifestări cu caracter științific, cu participarea cât mai largă a reprezentanților mediului academic, universitar, organizațiilor neguvernamentale și a companiilor private care prestează servicii sociologice pot fi depistate cauzele eșecului Referendumului din 5 septembrie 2010.

În dependență de faptul cum:

- a) vom depista motivele absenteismului la Referendumul din 5 septembrie;
- b) vom explica discrepanțele dintre rezultatele sondajelor de opinie desfășurate de serviciile sociologice din țară și datele furnizate de către Comisia Electorală Centrală privind participarea cetățenilor la Referendumul constituțional și
- c) vom găsi răspunsuri la criticile severe din partea liderilor politici, depinde cât de credibili vom fi noi în campania electorală anticipată pentru Parlamentul RM și, în ultimă instanță, depinde ce imagine vor avea sociologii în societatea moldovenească.

Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova, împreună cu Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei și Universitatea Liberă Internațională din Moldova, a organizat conferința științifico-

practică “Informarea populației în campaniile electorale prin cercetări sociologice”, în cadrul căreia au fost puse în discuție probleme legate de nivelul înalt de absentism manifestat de populație la plebiscitul din 5 septembrie.

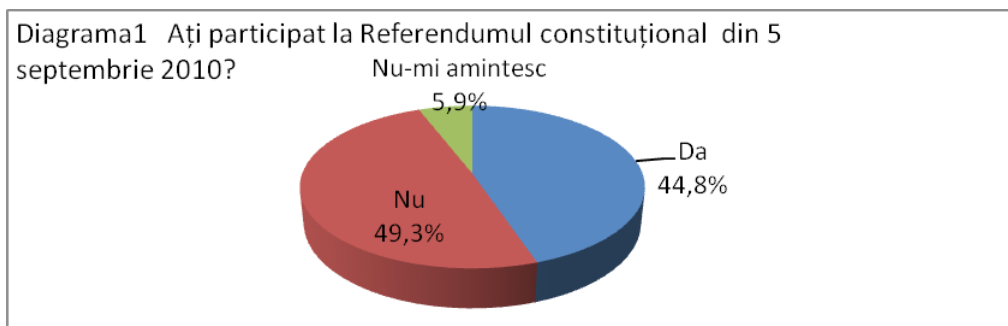
Cu această ocazie, ASDM a desfășurat în perioada 09.09–20.09.2010 un studiu sociologic: „*Vox Populi – septembrie 2010*” în 76 de localități pe un eșantion de 1591 respondenți, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de $\pm 2,6\%$, având drept scop studierea cauzelor neparticipării populației la Referendumul constituțional din 5 septembrie 2010.

Problema cercetării constituie contradicțiile dintre încercările organelor competente de a desfășura referendumul constituțional și necunoașterea căilor și metodelor de mobilizare a populației în scopul participării masive la referendum. Pe de o parte, cetățenii doresc să-și îmbunătățească condițiile de viață, iar pe de altă parte, n-au dorit să participe la referendum, care era menit să contribuie la alegerea organelor administrative.

Studiul științific a avut drept scop identificarea factorilor care au determinat absentismul cetățenilor la Referendumul constituțional din 5 septembrie și elaborarea de recomandări practice privind sporirea activismului electoral în preajma alegerilor anticipate pentru Parlamentul RM .

Prima întrebare a fost una de control, și anume: Ați participat la Referendumul constituțional din 5 septembrie 2010? Sondajul a arătat că toată populația chestionată s-a împărțit în două grupe mari, aproximativ egale (vezi diagrama 1).

45 la sută au răspuns afirmativ la întrebare, 49% au menționat că nu s-au prezentat la urne, iar circa 6% au refuzat să răspundă sau au spus că nu-și aduc aminte.

Observăm că datele privind participarea la Referendumul constituțional comunicate de respondenți diferă considerabil de cele furnizate de către Comisia Electorală Centrală. Factorii care au influențat în mod simțitor sondajul au fost stabiliți prin refuzul fiecărui al cincilea chestionat de a răspunde la întrebări, cât și tendința respondenților de a-și crea o imagine cât mai favorabilă în fața intervievatorului. Acest fenomen este numit de către analiștii politici « conformism verbal », iar noi, sociologii, îl definim ca dezirabilitate socială, adică tendința cetățeanului de a răspunde la întrebări în corespundere cu norme și valori socialmente acceptate [1,115].

În continuare, respondenților li s-a propus să numească motivele neparticipării la Referendumul din 5 septembrie, răspunsurile cărora sunt prezentate în tabelul de mai jos.

Tabelul 1. Motivele neparticipării la Referendumul din 5 septembrie 2010

	%
Întrebările inanitate la referendum nu sunt cele mai importante pentru mine (nu reprezintă interes)	19,8
Nici un partid nu m-a convins	16,3
Pierderea încrederii în partidele politice și în liderii lor	14,2
Protest contra corupției funcționarilor publici	12,1
În perioada respectivă nu m-am aflat în localitatea unde sunt înregistrat	10,9
Convingerea că votul meu nu va hotărî nimic	9,6
Nu am nici-o dorință de a merge la vot	9,1
Temerea că validarea referendumului ar fi amânat alegerile parlamentare anticipate	9,1
Protest împotriva situației social-economice precare	8,8
Insuficiența informației despre referendum	8,4
Temerea de falsificare a rezultatelor referendumului	8,2
Neglijarea intereselor mele de către persoanele publice	7,9
Am fost ocupat cu treburi mai importante	7,3
Incorectitudinea desfășurării campaniei pentru referendum	6,2
Probleme de sănătate, vârsta	6,0
Timpul nereușit de organizare și desfășurare a referendumului	5,8
Probleme în familie	3,5
Lipsa buletinului de identitate	2,4
M-au derutat rezultatele sondajelor sociologice	0,7

Analiza datelor din tabel demonstrează că nivelul cel mai înalt după gradul de răspândire a motivelor de neparticipare la Referendum se referă la perceperea diferită a alegătorilor despre miza acestuia. Cel mai frecvent răspuns (19,8%) menționat a fost: “Întrebările inanitate la referendum nu sunt cele mai importante pentru mine (nu reprezintă interes)”.

În cazul dat ne întâlnim cu un absentism de conjunctură, care se explică prin aceea că nu toate tipurile de scrutin au aceeași putere de mobilizare a alegătorilor, că au existat percepții diferite a alegătorilor despre miza Referendumului, că problemele scoase la scrutin n-au fost înțelese de către o mare parte de cetățeni.

Deseori, în cadrul cercetării se întâlnesc astfel de motive ca: neputința partidelor de a convinge cetățenii să iasă la vot și pierderea încrederii în partidele politice și în liderii lor. Unii au recunoscut că neparticiparea lor la Referendum este un protest împotriva corupției în rândul funcționarilor de stat (12% dintre chestionați au menționat acesta ca motiv).

Părerea conform căreia o parte dintre alegători se află în străinătate au menționat-o 11% dintre chestionați. Răspunsurile arată că absența în momentul Referendumului în legătură cu deplasarea în altă localitate sau peste hotare este o cauză importantă a neparticipării la vot.

Destul de des sunt întâlnite afirmațiile că ”votul meu nu va hotărî nimic” sau pur și simplu “nu doresc să merg la votare”. Aceasta au recunoscut-o 9% dintre cei chestionați. ”Nu am avut dorință” reprezintă gradul nedezvoltat al conștiinței cetățenești, plictiseala și oboseala de multiplele alegeri repetate.

Pe locul opt și nouă după gradul de răspândire, dintre motivele de neparticipare la alegeri, s-a situat temerea că validarea Referendumului ar fi amânat alegerile parlamentare anticipate și insatisfacția de situația social-economică precară.

Alegătorii foarte rar consideră că persoanele din funcțiile de conducere le neglijează interesele. Din acest motiv nu s-au prezentat la vot 8%.

Vorbind despre calitatea desfășurării campaniei pentru Referendum, doar 6% dintre cei chestionați au afirmat că ea s-a desfășurat cu încălcări.

Cel mai rar se întâlnesc motive de tipul: insuficiența informației despre Referendum, temerea de falsificare a rezultatelor Referendumului, alegerea timpului de organizare și desfășurare a Referendumului, lipsa actului de identitate.

Este necesar de menționat că, doar 8% dintre persoane au pretenții față de mass-media, indicând clar că nu au obținut o informație suficientă privind mediatizarea campaniei pentru referendum.

Astfel, motivele principale de neparticipare la alegeri sunt: perceperea diferită a alegătorilor despre miza referendumului, neputința partidelor de a convinge cetățenii să iasă la vot, lipsa încrederii în partidele politice și în liderii lor, protestul împotriva corupției în rândul funcționarilor publici, absența în legătură cu deplasarea în altă localitate sau peste hotare, ocuparea cu alte treburi.

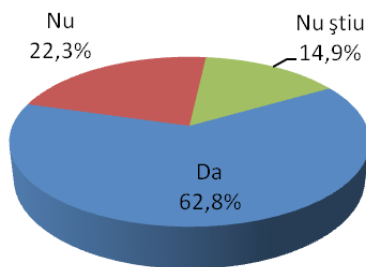
Trecem la al doilea subiect, pe care ni l-am propus spre examinare: explicații ale discrepanțelor dintre rezultatele sondajelor de opinie desfășurate de către serviciile sociologice din țară și datele furnizate de către Comisia Electorală Centrală privind participarea cetățenilor la referendumul constituțional.

În cadrul conferinței de presă organizată de ASDM pe data de 26 august 2010 am prezentat următoarele rezultate ce țin de organizarea referendumului, și anume:

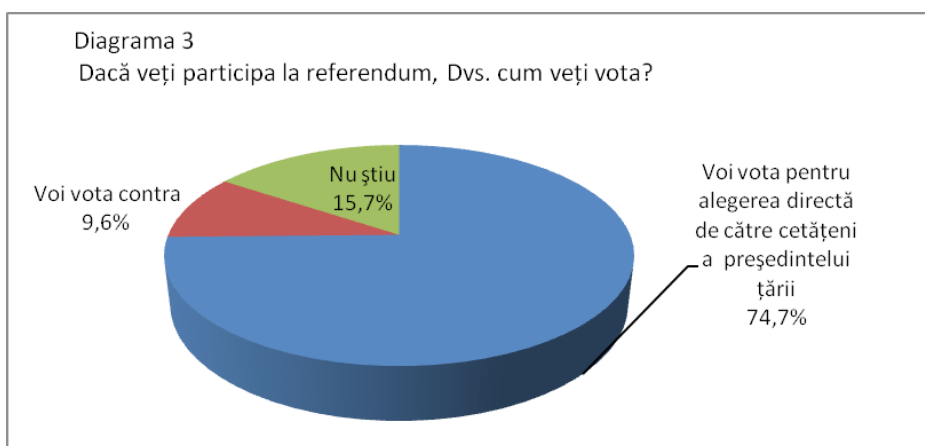
La întrebarea dacă intenționează să participe pe data de 5 septembrie la referendumul cu privire la modificarea Constituției în aspectul modalității de alegere a președintelui țării, circa 63 la sută dintre respondenți au răspuns afirmativ, 22% – nu vor merge la vot, iar 15% – încă nu s-au determinat (vezi diagrama 2).

Diagrama 2

Dvs. intenționați să participați pe data de 5 septembrie la referendumul cu privire la modificarea Constituției în aspectul modalității de alegere a președintelui țării?

Circa $\frac{3}{4}$ dintre respondenți ar opta pentru alegerea directă a Președintelui țării, fiecare a zecea persoană va vota contra modificărilor din Constituție, 16% din persoanele chestionate nu au putut da un răspuns clar la această întrebare (vezi diagrama. 3).

În special dorim să menționăm că, atât în cadrul conferinței de presă, cât și mai apoi în cadrul emisiunilor televizate am primit un șir de întrebări din partea jurnaliștilor, care în mod direct vizau participarea la urne a cetățenilor și a fost pusă în discuție rata de 63%. Atunci, noi am explicat prin ce se deosebește un sondaj sociologic desfășurat pe un eșantion aleator de unul desfășurat pe un eșantion exhaustiv, precum este referendumul. Am vorbit despre fenomenul dezirabilității sociale, despre calitatea listelor electorale, despre refuzul de a participa la sondaj a circa 20% dintre respondenți și efectele boicotării referendumului de către PCRM, despre experiența organizării unor asemenea scrutine în țările europene precum Franța și Italia etc.

Toate cele cinci referendumuri organizate, începând cu anul 1997, în Italia au fost nevalidate din cauza că la urne s-au prezentat mai puțin de o jumătate din cetățenii cu drept de vot. În Franța, de asemenea, este dezvoltat absentismul de conjunctură, adică cetățenii subapreciază miza scrutinului și se prezintă la referendumuri în proporție de circa 25 la sută.

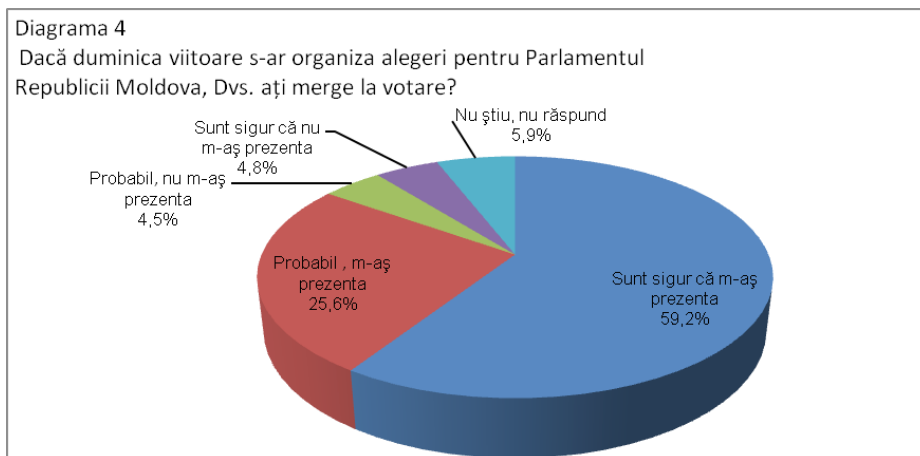
Considerăm că organizatorii Referendumului trebuiau să fie informați de către consilierii lor, îndeosebi dacă aceștia susțin că sunt de formație sociologi, despre pericolul invalidării scrutinului și să fie întreprinse măsuri de mobilizare a populației, dar să nu dea vina pe sociologi și jurnaliști de eșecul referendumului.

În principiu, problema neparticipării la alegeri nu este caracteristică numai pentru Moldova. Ea există și în țările cu o democrație evoluată. Este știut că în SUA, la momentul actual, participă la vot un număr mai mic de alegători, spre deosebire de cel din trecut [2,134]. S-a acumulat o întreagă experiență în domeniul cercetării absentismului electoral.

Unul dintre cercetătorii acestei probleme, Seymour Lepset, scrie: „Grupa socială va participa la alegeri: 1) dacă politica statului corespunde intereselor ei și se răsfrânge asupra modului ei de viață; 2) dacă reprezentanții grupei respective au acces la informația privind modul în care deciziile politice vor influența nivelul lor de trai; 3) dacă aceste persoane sunt supuse presiunilor sociale, fiind astfel determinate să participe la

alegeri; 4) dacă reprezentanții acestei grupe nu sunt siliți să voteze cu unul sau altul dintre candidați sau cu un partid anume”[3,191]. După părerea noastră, aceste afirmații sunt valabile și în situația din Republica Moldova.

Acum problema principală.” În cazul când distorsiunea în sondaje, condiționată de nonrăspunsuri, este de circa 30%, cât de credibile sunt datele precum că la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie 2010 se vor prezenta 85% din alegători și tendințele de repartizare a intențiilor de vot sunt corecte? (vezi diagrama 4). Există pericolul că vom călca pe aceeași greblă ca și la plebiscitul din 5 septembrie?”

Aici ar trebui să dăm anumite explicații. Dacă ridicăm literatura de specialitate și anume monografia renumitului profesor de la Universitatea Michigan Vladimir Șleapintoh [4], manualele de sociologie ale lui Cătălin Zamfir, Traian Rotariu, Petru Iluț, Ioan Mărginean, Vladimir Panioto, Nicolai Ciurilov, Vladimir Iadov, Neli Pobeda, Andrei Timuș ș.a., atunci observăm că în așa țări ca România, Rusia și Ucraina intențiile de vot ale cetățenilor sunt de asemenea la nivelul de 85%, iar însăși prezența la urne este de circa 60%. Care ar fi explicațiile?

Să urmărim cum determină Traian Rotariu proporția cetățenilor cu drept de vot din România care intenționează să participe în alegeri. Autorul pornește de la ipoteza că în cursul cercetării s-a acumulat un efectiv relativ mare de nonrăspunsuri, reprezentând 40% din efectivul eșantionului proiectat. Persoanele care răspund la această întrebare a chestionarului intenționează să participe la vot în proporție de 85%, în vreme ce ceilalți, care nu răspund deloc sau nu pot fi găsiți, manifestă o astfel de intenție numai în proporție de 25%. În cazul când eșantionul proiectat ar fi fost realizat integral, valoarea reală a intențiilor de vot s-ar calcula în felul următor:

$$V_T = 0,6 \times 85\% + 0,4 \times 25\% = 51\% + 10\% = 61\%$$

Deci, procentul real al intențiilor de vot este de 61%, iar distorsiunea introdusă de nonrăspunsuri este 24 puncte procentuale și poate fi considerată relativ mare, lucru ce se datorează unei deosebiri substanțiale de comportament între cei ce răspund și cei ce nu răspund [1,104].

Situația cu care s-au înfruntat sociologii din Republica Moldova în toila campaniei pentru referendumul constituțional a fost mult mai gravă. Pentru prima dată în istoria

de 38 de ani de activitate a Asociației Sociologilor din Republica Moldova ne-am pomenit în situația când o categorie mare de oameni (de circa 20%) s-au eschivat de la răspuns. Toate tentativele operatorilor de interviu de a convinge respondenții din acest grup precum că în societate mai există și valori morale nu s-au încununat cu succes.

În cazul sondajului privind referendumul constituțional am avut cea mai mică rată de participare a cetățenilor la sondaj – de circa 50%. Aplicând formula utilizată mai sus, putem calcula intenția reală a populației de a se prezenta la referendum:

$$V_r = 0,5 \times 63\% + 0,5 \times 5\% = 31,5\% + 2,5\% = 34\%$$

Ar fi oportun să încercăm să calculăm și intenția reală de vot în cazul alegerilor anticipate din 28 noiembrie, ținând cont de faptul că rată de participare la sondaj a constituit circa 60%.

$$V_r = 0,6 \times 85\% + 0,4 \times 10\% = 51\% + 4\% = 55\%$$

Asta înseamnă că, în loc să ne așteptăm la o participare a cetățenilor la alegerile parlamentare anticipate în jurul la 85%, cât sugerează eșantionul nostru, deformat de o asemenea masă de nonrăspunsuri, va trebui să căutăm proporția reală a probabilităților alegători în jurul la 55%.

Pronosticul nu este deloc unul optimist, deoarece trebuie luată în considerație și distorsiunea care derivă inclusiv din fenomenul dezirabilității sociale, adică tendința subiecților de a da răspunsuri în conformitate cu un set de norme și valori socialmente acceptate. Lucrurile se agravează în cazul când individul tinde să apară într-o lumină favorabilă nu numai “pentru ceilalți”, ci și în fața propriului eu. Ducând cont de cele menționate mai sus, putem conchide că validarea scrutinului electoral din 28 noiembrie 2010 se află sub un mare semn de întrebare.

Concluzii:

Referendumul constituțional din 5 septembrie 2010 a eșuat din următoarele considerente:

1. Absenteism de conjunctură.

• Sondajul a demonstrat că majoritatea populației este indiferentă față de dificultățile clasei politice; cetățenii au subapreciat și n-au înțeles miza acestui plebiscit. Efectele de conjunctură se manifestă printr-o intermitentă demobilizare a participării populației la vot. Nu toate tipurile de plebiscit au aceeași putere de mobilizare a alegătorilor. Decalajul în participarea cetățenilor la alegerile parlamentare și referendum indică existența unei percepții diferite a alegătorilor față de mizele acestora.

2. Absenteism sociologic.

⊙ Absenteismul sociologic se manifestă în cazul când unele grupuri sociale sunt pasive sau boicotează scrutinele electorale.

⊙ În cazul Republicii Moldova, referendumul a fost boicotat de Partidul Comuniștilor, care se bucură de un suport considerabil în rândul populației alolingve și păturilor puțin asigurate.

⊙ Tinerii și minoritățile naționale au participat la referendum într-un număr foarte redus. În societățile democratice dezvoltate tinerii și cetățenii activi de obicei sunt mai activi și în procesul de votare. În Moldova, după cum observăm, s-a manifestat o

altfel de situație. Tinerii din Moldova își rezolvă problemele de subzistență pe riscul lor, deseori prin munca la negru, prin „emigrare ilegală”, nesperând la ajutor din partea societății.

☉ Structura demografică a participanților la referendum diferă mult de cea a participanților la scrutinele electorale parlamentare anterioare. De obicei, cei mai activi alegători erau oamenii cu vârsta de peste 60 de ani, cu un nivel al studiilor destul de mic, comparativ cu restul populației, pe când la referendum s-au prezentat preponderent persoane de vârstă medie, cu un nivel al studiilor mediu și mai înalt.

3. Starea socioeconomică precară.

☉ Starea precară a majorității electoratului a condus la sporirea nivelului de absentism. Știm că alegătorii plasați la baza scalei socioeconomice, slab inserați socialmente, se abțin cel mai mult. Creșterea șomajului și condițiile precare a locurilor de muncă fragilizează situațiile materiale și procesele de inserție colectivă. Efectele sociale ale crizei economice sunt un factor-cheie al declinului actual al participării electorale. Sondajele sociologice demonstrează că absentismul electoral crește și este de aproape două ori mai mare în rândul șomerilor și al salariaților cu loc de muncă temporar.

☉ Conform rezultatelor studiilor sociologice întreprinse de ASDM în august 2010, circa 70% dintre respondenți se consideră deja afectați de criza financiară globală, 60% dintre intervievați consideră că reformele din țara noastră nu sunt eficiente, circa 2/3 dintre ei (67%) consideră că situația economică a țării a devenit mai grea. Circa 47% din respondenți susțin că viața oamenilor din localitatea lor a devenit mai proastă comparativ cu cea de acum un an. Problemele care cel mai mult îngrijorează populația sunt: creșterea prețurilor la produsele alimentare și resursele energetice (68%), viitorul copiilor (46%) și șomajul (35%).

4. Gradul scăzut de interes față de politică a electoratului.

☉ Nivelul culturii politice a populației, indiferența, neîncrederea față de partidele politice, oferta politică incapabilă să răspundă la așteptările alegătorilor puțin politizați au contribuit, fără nici-o îndoială, la această demobilizare de participare a populației la referendumul constituțional.

☉ În sondaje, astfel de convingeri au fost exprimate sub forma expresiilor de tipul: „*Mă voi prezenta la referendum ori nu – oricum nimic nu se va schimba. Nu am încredere în nimeni*”. Interesul față de politică în rândul locuitorilor din țară continuă să fie destul de scăzut. Conform sondajelor, doar 21% din cei chestionați au menționat că sunt interesați de politică, 8% sunt „foarte interesați”, 23% nu se interesează de ea, iar alte 11% nu se interesează deloc de politică. 37 % dintre intervievați n-au dat un răspuns clar la această întrebare.

Prin urmare, numărul celor care nu se interesează de politică este cu mult mai mare decât a celor interesați.

☉ De cea mai mică încredere a populației se bucură justiția și organizațiile internaționale cu sediul în RM (27%), partidele politice (25%) și sindicatele (20%), urmate de patronate (17%).

5. Succesiunea a două alegeri parlamentare.

Desfășurarea a două scrutine parlamentare într-o perioadă scurtă de timp și pro-

vocarea alegerilor anticipate a condus la diminuarea participării electoratului din Republica Moldova la referendumul constituțional.

6. Perioada de desfășurare a referendumului nu a fost favorabilă mobilizării electorale.

Campania pentru referendum s-a desfășurat în perioada concediilor (lunile iulie, august) și a fost, după părerea noastră, foarte neeficientă.

7. Deficit de informație credibilă.

Părerile respondenților au demonstrat un deficit de informație, mai bine-zis un deficit de informație accesibilă, convingătoare.

8. Supraestimarea numărului cetățenilor cu drept de vot.

Referendumul a eșuat din cauza că a fost supraestimat numărul cetățenilor cu drept de vot.

Listele electorale imperfecte, numărul neclar al celor cu drept de vot au influențat într-o măsură mai mare eșuarea Referendumului din 5 septembrie 2010.

Din suprapunerea tuturor factorilor prezentați rezultă o perioadă, în mod special, defavorabilă desfășurării unui referendum. Progresul absentismului este un fenomen prea general, se referă la un număr prea mare de alegători și nu se limitează doar la unele societăți, și nu poate fi explicat numai prin slăbirea rolului integrator al muncii, familiei sau a altor instituții sociale.

Erorile în sondajele sociologice sunt condiționate de:

1. Rata înaltă a nonrăspunsurilor cauzată de procesul migrațional și refuzul unei părți considerabile de cetățeni în participarea la chestionare.

2. Ne-am întâlnit cu un fenomen clasic de dezirabilitate socială, când respondenții răspund la întrebările din chestionar în corespundere cu un set de norme și valori constituite în societate.

Rezultatele studiului efectuat ne permit să facem o serie de propuneri în scopul impulsivării activismului electoral (fiindcă pronosticăm o rată foarte joasă de participare la alegerile anticipate, inclusiv ca rezultat al boicotării referendumului constituțional de către unele partide). Creșterea activității de participare a locuitorilor la alegeri, în opinia noastră, poate fi obținută prin:

a) prezența schimbărilor pozitive în situația socioeconomică a țării și propagarea lor (cu regret, nu prea avem ce propaga);

b) stimularea motivației de participare.

Propuneri, sugestii pentru organizatorii scrutinelor electorale:

Reieșind din studiu și din experiența internațională, se pot folosi următoarele metode spre stimularea motivației electorale:

⊙ familiarizarea populației cu listele electorale cu cel puțin o lună înainte de alegeri ;

⊙ promovarea candidaților la funcția de deputat în Parlament. O informare mai largă a populației despre candidați, publicarea biografiilor și programelor lor în presă, dar și răspunsurile deputaților la întrebările alegătorilor;

⊙ să se propună fiecăruia dintre candidați să-și dezvolte capacitatea de a convinge oamenii, de a putea discuta cu toate păturile sociale. Pentru aceasta ar trebui să se apeleze la ajutorul psihologilor specializați în promovarea imaginii;

⊙ organizarea disputelor televizate nu doar între candidați, ci și a dialogurilor televizate între candidați și alegători;

⊙ mass-media trebuie să asigure candidaților posibilități egale de prezentare a programului electoral. În caz contrar, participarea alegătorilor la vot se micșorează considerabil. Datele privind programele electorale ale candidaților publicate în ziare nu sunt suficiente, ele reflectă dorința candidatului de a schimba lucrurile spre bine, dar nu conving cititorul că acesta într-adevăr va reuși, deoarece până acum nu a reușit nimeni. Astfel de îndoieli nu o dată au fost exprimate de alegători;

⊙ în listele electorale trebuie introdusă rubrica „Împotriva tuturor”. Astfel, în condițiile unei democrații imperfecte, care se mai observă la noi în țară, comportamentul protestatar al unei părți a populației poate fi exprimat în mod civilizat. Atunci chiar și „protestatarii” vor avea motiv să participe la alegeri, aceasta îi va ajuta pe mulți dintre ei să se hotărască care partid vor alege în viitor;

⊙ trebuie exclusă implicarea directă a puterii centrale în campania electorală;

⊙ majorarea numărului electoratului activ se poate realiza, în primul rând, prin implicarea tineretului, deoarece referendumul a demonstrat că tinerii rămân a fi pasivi. Trebuie luate măsuri speciale, de atragere a tinerilor la secțiile de votare. Candidatul care va putea convinge tinerii că el poate majora numărul locurilor de muncă, salarizate adecvat coșului de consum, va putea să sporească numărul electoratului real la alegeri;

⊙ trebuie întreprinse măsuri eficiente pentru a exclude votul etnic. Partidele vor fi nevoite să-și revadă programele electorale și să desfășoare activități în această direcție;

⊙ nu trebuie admisă, sub orice formă, obligativitatea participării la votare a unor sau altor grupuri sociale ale populației (de exemplu a elevilor);

⊙ nu trebuie admisă obligativitatea participării la întâlnirile cu candidații, deoarece prin aceasta, numărul de participare la alegeri scade.

De modul de organizare a alegerilor depinde participarea la vot a unei părți considerabile a electoratului. Din punctul nostru de vedere, sunt importante următoarele criterii:

⊙ Să fie ales corect timpul organizării alegerilor, ar fi oportun ca ele să se desfășoare într-o zi lucrătoare;

⊙ Să se informeze populația atât prin mass-media, cât și obligatoriu prin invitații. Cercetarea a arătat că o parte din alegători nu au știut în general de desfășurarea referendumului, prin urmare, aici avem o rezervă mare de mărire a numărului electoratului activ;

⊙ Populația are o atitudine negativă față de aplicarea ștampilei pe fișa de însoțire a buletinului de identitate. Această acțiune micșorează participarea alegătorilor la vot;

⊙ Să se asigure tuturor, la prima cerere, urnă mobilă;

⊙ Luând în considerare propunerile celor de vârstă a treia, la secțiile de votare să fie organizată realizarea băuturilor răcoritoare nealcoolice, a dulciurilor, crearea unei atmosfere de sărbătoare;

⊙ De făcut ordine în listele electorale, de exclus din ele „sufletele moarte”, de la bun început să fie incluși alegătorii reali. Studiul desfășurat a demonstrat dificultatea perfectării listelor electorale din cauza migrației ilegale a unei mari părți a populației în străinătate.

BIBLIOGRAFIE

1. Traian Rotariu, Petru Iuț. Ancheta sociologică și sondajul de opinie. – Iași, Polirom, 2004
2. George A. Kourvetaris. Political Sociology: Structure and progress. – Boston, London, 1999, p. 134.
3. Lepset, Seymour M. Political Man: The Social Basis of Politics, updates. – Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2000, p.191.
4. Владимир Шляпентох. Проблемы достоверности статистической информации в социологических исследованиях. – Москва, «Статистика», 1973.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МАРКЕРЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЛИДАРНОСТИ МОЛДАВСКОГО ОБЩЕСТВА

(на материалах социологических исследований
избирательных кампаний в Республике Молдова)

**Владимир Блажко, доктор хаб. социологии,
Виктор Мокану, доктор социологии,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук
Академии Наук Молдовы**

Summary

In the article are stressed main important aspects of the problematic of solidarity in Moldavian society. Independence of Republic of Moldova was permanently assisted by reforms and deep changes, including of mentality and social consciousness. Some of important aspects of elections in Moldova are using different types of administrative resources as well as of social-economic, informational and political pressing on voters. Authors are seriously concerned in discovering basic markers of social-political events and trends in Republic of Moldova.

Годы политического самоутверждения независимого государства Республики Молдова можно по праву назвать временем постоянных реформ. Они ознаменовались не только демонтажем системы социалистической экономики, но и изменением психологии людей, их образа жизни в целом. Построение рыночной экономики и нового общества, во многих странах на постсоветском пространстве, к сожалению, не имело четко определенных, научно обоснованных критериев и целей. Это создавало и создает многовариантность определений будущего социума: «шведский социализм», «капитализм с социально ориентированной экономикой», «государственно-регулируемый капитализм» и т.п. Все эти политические клише, на наш взгляд, абсолютно не отражают реальность современного молдавского социума.

Рыночное общество, сформированное западной цивилизацией, имеет много типологий, но вместе с тем обладает и некоторыми фундаментальными общими процессами и характеристиками. Рынок усложнил общественное разделение труда и соответствующую ему социальную структуру, т.е. в обществе происходит резкая стратификация и браздофикация, появляются новые социальные группы, растет разрыв между бедными и богатыми. Такой процесс в Республике Молдова привел к появлению новых социальных страт: фермеров, предпринимателей, менеджеров и т.п. Особенностью нашей страны можно отметить, что численность живущих за чертой бедности в 90-х годах достигла 85% населения.(1,2)

Появившиеся новые социальные группы формируют в обществе иную культуру политических и социальных отношений, новую нравственную ценностно-ориентационную систему, что значительно изменяет характер общественного мнения и менталитет граждан. На постсоветском пространстве их формирование проходит через преодоление ритуализации и мифологизации советского общественного сознания, рождение новой инновационной культуры и более дина-

мичного образа жизни. Причем, рыночное общество не предлагает конкретных императивов и предписаний, запретов в социальном развитии. (Это и создает предпосылки для эрозии норм морали и права). Нет ориентиров и в стандартных формах самоидентичности личности, социальной интеграции общества, научнообоснованной, проверенной опытом формы политики. Многообразие форм собственности, интересов, потребностей и ценностей всегда порождает проблемы из-за возможности их реализации и удовлетворения в новой структуре социума. (2,16)

Именно эти проблемы отмечал классик английской экономики А. Смит, подчеркивая, что «рынок является универсальным интегративным механизмом, ориентирующим не только производство и распределение материальных благ, но и любые социальные роли; динамику предложения и спроса, удачи и неудачи в преследовании частных интересов служили эффективной, доступной непосредственному переживанию и рефлексии моделью повседневного поведения». (3,14) В политической сфере все преобразования оправдываются развитием и построением демократии, как наиболее соответствующей рыночному обществу формы правления в стране, позволяющей реализовать общечеловеческие ценности: свободы, равенства и социальной справедливости.

Формирование общества с рыночными отношениями во многих странах постсоветского пространства сопровождается кризисом экономики, политики, социальной сферы. Он связан с изменением образа жизни, основанного на идеологизированной системе социальных ценностей, которые вступают в конфликт с принципами демократии. В Республике Молдова этот кризис приобрел системный социокультурный характер. Социологические исследования показывают наиболее существенные черты этих преобразований. Во-первых, в политике нет четко определенных критериев развития государства, что ведет к дезорганизации управляемости на всех уровнях и во всех звеньях. За эти годы смена министров и управленцев среднего уровня стала перманентной, дважды изменилась даже территориальная структура страны (районы-уезды-районы). Во-вторых, в обществе обострились политические и этнические конфликты, что выразилось в вооруженном противостоянии и разделе страны на два региона (Приднестровье). А также в целом на ряде акций протестов в столице и других городах, которые носили и политический характер. В-третьих, в экономике произошла гиперинфляция доходов населения, в стране вырос внутренний и внешний государственный долг, появилась безработица и массовая трудовая миграция. По официальным данным более 600 тысяч трудоспособного активного возраста оказались за пределами страны и стали гастарбайтерами в Италии, Португалии, Украине, России, Турции. Внутренний валовой продукт за годы независимого существования государства уменьшился втрое, а внешний долг страны к концу 2010 года уже составит 31,8% ВВП. (4, 4) Следует отметить, что за последний год страна взяла новые очередные финансовые заимствования у международных организаций и в России.

Любое общество на определенном этапе развития диктует своим гражданам определенную динамику сознания и поведения, которые в той или иной степени адаптируются согласно общему фону общественной жизни. И основную роль в этом процессе играет идеология, характер политических и социальных отноше-

ний. В переломные кризисные времена общественное массовое сознание приобретает неустойчивый, мимикрирующий характер, т.к. в обществе нет основополагающей объединяющей идеи, обнажается разложение общественных нравов и устоев, переосмысливаются социальные ценности и ориентации людей (старое отвергается, новое не определено, аморфно). Социальные институты перестают в полной мере выполнять свои функции или изменяют их характер, что ведет к дезинтеграции социальных отношений.

Дело в том, что эмпирический уровень общественного сознания, в том числе политического, представляет практический поведенческий опыт людей и фиксирует непосредственные проявления различных форм жизнедеятельности общества, участие народа в управлении делами государства, уровень народовластия в стране и т.п. Если в обществе наблюдаются разногласия между ценностными ожиданиями и ценностными возможностями, т.е. теми благами и условиями жизни, на которые люди, по их убеждению, имеют права претендовать, и теми возможностями, т.е. благами и условиями жизни, которые, как им кажется, они не в состоянии реально получить, используя достигнутые ими социальные (институциональные) средства, то социальный конфликт и дезинтеграция общества неизбежны.

Общество не может успешно развиваться если оно разобщено. Социальная интеграция рассматривается нами как функциональное, структурное и организационное единство всех элементов общества, требующее развития ответственности всех институтов за его целостность. Она выступает как условие и результат воспроизводства общества, основанное часто на национальной (и/или иной) идее, традиционных ценностях, определяющих некий массово-воспринимаемый идеал. Отсутствие форм поддержания социальной системной устойчивости и развития, равновесия общественных отношений ведет к социальной деградации и конфликтам.

Политику Молдовы последних лет можно определить как политику надежд и ожиданий. Единой общенациональной идеи в стране не сформировано. Вместо этого политическая элита предлагает цель: евроинтеграцию и достижение базовых социальных ценностей стран ЕС. При этом эти ценности конкретизируются в социальных ориентирах: экономическое благосостояние, свобода передвижения, широкий спектр условий для саморазвития личности и т.п. Вхождение в Евросоюз средствами массовой информации преподносится как легко достижимый рай, как врата и дорога к свободе и материальному благополучию. Политические партии поддерживают такие устремления населения, абсолютно не разясняя технологии и путей достижения поставленных целей.

В обществе сложно и противоречиво идет процесс слома старой системы ценностей, деологизации деятельности социальных институтов, формирование многовекторной толерантной ментальности населения. Стремительная дезинтеграция социальных групп и институтов, утрата идентификации личности с прежними структурами, ценностями и нормами привели к формированию общества с постоянно сменяющимися друг друга кризисными ситуациями, т.е. кризис приобрел социо-культурный перманентный характер, а аномия в поведении населения приобрела угрожающие масштабы.

Социальная среда в стране измениться крайне медленно и не эффективно, в смысле улучшения жизни населения. А так как она включает различные виды подсистем (экономическую, религиозную, личностную и т.п.), в которых посредством потребностей и интересов, осознанных личностью целей реализуется ее политическое поведение, то возникающие противоречия порождают латентные условия конфликтов. Ведь социальная и политическая среда взаимозависимы, т.к. последняя предлагает конкретные решения, отвечающие социальным запросам и выступает с инициативами и действиями по решению проблем общества. Если политическая сфера перестает реагировать на социальные изменения в обществе, она лишается поддержки населения, замыкается на проблемах внутривластной борьбы, оказывается не способной предложить программы действий и преобразований. В такой ситуации политические события различных форм (демонстрации, митинги, избирательные кампании и т.п.) выступают детонатором в разрядке социальных конфликтов и формой самоопределения населения и хотя бы временно социальной интеграции общества.

Избирательные кампании являются неотъемлемым атрибутом демократии, ибо выборы становятся сегодня одним из стержневых механизмов участия народных масс в управлении государством, проявления их суверенного волеизъявления. Социологический мониторинг избирательных кампаний в Республике Молдова выявил целый ряд политических и экономических маркеров, которые позволяют более четко определить тенденции социальной интеграции общества. Понятие «маркеры» мы будем определять как структуру социально-политических ориентаций и характеристик страт, наиболее полно соответствующих их потребностям и идеалам справедливости, отражающих (по самоопределению) социальное поведение, самочувствие и удовлетворенность жизнью. Маркеры структурно будут включать целый набор показателей удовлетворенности социальных групп в различных сферах жизни общества: политической, экономической, социальной и т.д.

Сравнительные данные социологических опросов в период избирательных кампаний 2005–2009 гг. позволяют сделать некоторые обобщенные выводы, определить какие же из маркеров влияют на политический выбор и поведение электората в период выборов и служат социальной интеграции общества. В политической сфере на ранних этапах партийного строительства, электорат чаще всего объединяется по маркерам социальных страт, интересы которых более значимо выражает партийная элита. Поэтому партии сначала формировались по профессиональным сферам («Аграрная партия», «Экологическая партия» и т.п.) или по духовно-нравственным идеалам («Христианско-демократическая партия») и т.п. В такой ситуации политический плюрализм современного молдавского общества проявлялся в неопределенности предпочтений и даже в острых конфликтах. Партийное строительство во многом было организовано недостаточно продуманно. Многие партии носили «карманный формат», т.е. не имели широкой сети организаций в стране, их политические платформы были популистскими, идеологически некорректными, повторяли друг друга. И как следствие – избиратели часто не знали, какую программу предлагают им партии и свой выбор основывали на харизматичности лидера или на обещаниях партий-

ной элиты решить наиболее острые социальные проблемы («Борьба с коррупцией», «Мигранты – домой», «Зарплату 600 долларов США» и т.п.).

Как показали социологические опросы, накануне избирательной кампании был довольно высоким процент неопределившихся («болото» – 38%). Одной из основных причин респонденты отмечали: «потеря доверия к политическим партиям и кандидатам» (68,3%), «ни одна из партий меня не убедила» – 52,9%, «недостаток информации о партиях и кандидатах» – 35,1% и т.д.

Вместе с тем, по мнению социологов, причины политической пассивности избирателей скрывались и в несовершенстве, и неорганизованности ведения самих кампаний. Лишь 20% респондентов считают что кампания проходила без нарушений, 30% – уверены, что нарушения были, а 48% не смогли дать свою оценку этому политическому мероприятию. Причин такого положения кроме ранее отмеченных можно назвать несколько: недоверие к власти и ее лидерам, или политическое банкротство партий, которые не выражают насущные потребности и интересы людей, влияние клановых отношений на политику, отсутствие должного уровня политической культуры в целом и т.д.

Важно отметить, что оценка реформ, проводимых в стране, значительно коррелировала с положением дел в какой-либо сфере и с уровнем удовлетворенностью жизнью тех или иных групп людей. Экономическую ситуацию в стране как ухудшавшуюся за последние 5 лет оценивает 31% респондентов, а $\frac{3}{4}$ населения страны считают что их затронули последствия глобального финансового кризиса. В качестве мотивов неучастия в голосовании на парламентских выборах респонденты назвали: «протест против неудовлетворительной социально-экономической ситуации в стране» (35,2%), «протест против коррупции государственных чиновников» (39,8%), «пренебрежение интересами людей со стороны ответственных лиц» (36,7%) и т.д. Словом, экономический фактор был основополагающим, базисным в политических ориентациях избирателей. Так, например, респонденты аграрного сектора, в котором сложилось тяжелое положение, оценивают реформы последних пяти лет в большой мере отрицательно (57%), чем горожане (37%), приблизительно в такой же пропорции определяется и удовлетворенность своим уровнем жизни. (5,4) Низкая политическая активность, абсентеизм («голосование ногами»), как показали социологические исследования во многом были связаны с экономическим положением граждан, уровнем и качеством их жизни, оценкой социально-экономических реформ.

Чистота избирательных кампаний во многом определяется также свободой выборов, отсутствием политического, административного, социально-экономического, информационного давления на избирателей. Формы использования административных ресурсов кроме общеизвестных носили в Молдове характер и кланово-родственных сговоров, и социально-экономических притеснений конкретных избирателей. Открыто агрессивное использование административного ресурса в ходе выборов привели к массовым протестам, перерасчету голосов и потери правящей партией коммунистов количества мандатов в парламенте страны. И как результат – в стране произошел переход власти в руки оппозиционных партий. Образованный «Альянс за европейскую интеграцию» включил политические силы с разными платформами, которые объединились

лишь в противостоянии дискредитировавшим себя коммунистам. А пути реализации евроинтеграции каждая из партий видит по своему, роль и место страны в европейском политическом пространстве не определена, более того конфликтна, т.к. некоторая часть политической элиты строит планы вхождения (или объединения) Молдовы с соседней Румынией, другая же видит страну только самостоятельным государством. Все это привело к тому, что в избранном новом парламенте наступил кризис элиты: некоторые депутаты покидают свои партийные ряды, с которыми они вошли во власть, и организуют политически независимые группы влияния. И как следствие – элита теряет свойства сплоченности и эффективности управления, профессиональный уровень и качества остро необходимые в условиях преодоления кризиса в стране.

Определили ли окончательно избирательные кампании политические предпочтения страт сказать невозможно. Политические протесты, последовавшие на непопулярные в народе шаги новых властей (отмена бесплатного проезда для пенсионеров» и других социально уязвимых групп в общественном транспорте, повышение тарифов на коммунальные услуги и т.п.) показали, что многие избиратели посчитали себя обманутыми, власть их ожиданий не оправдывает. Политические ориентации социальных групп по-прежнему неустойчивы и изменчивы. Потому говорить о социальной интеграции и консолидации молдавского общества на современном этапе весьма проблематично. Политическая система государства еще переживает процесс формирования. Сложности этого процесса обусловлены многими причинами: экономической нестабильностью, высоким уровнем миграции активного трудоспособного населения, отсутствием хорошо подготовленной политической элиты и т.д. Поэтому политические кампании в стране выступают своеобразной шкалой и тренингом политического поведения широких масс, и в значительной степени определяют ее приоритеты и способствуют социальной солидарности общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Статистический ежегодник Республики Молдова. Кишинев. – 2005, с. 113.
2. Кризисный социум. Наше общество в трех измерениях. – Москва, 1994, с. 16.
3. Там же, с. 14.
4. Время нашей бедности//Коммерсант плюс, 2010, № 46, с. 4.
5. Отчеты о социологических исследованиях в период избирательных кампаний. 2005, 2009 гг. Выборочная совокупность каждого 1200 человек. Руковод. проектов доктор социологии В. Мокану.

FORMAREA SOCIETĂȚII CIVILE ÎN REPUBLICA MOLDOVA: ASPECTE CANTITATIVE ȘI CALITATIVE

*Valeriu Mîndru, doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

In the article is analyzed the situation of NGOs in Moldova, development trends and major problems it faces. The analysis includes an estimate of human and material resources currently available to NGOs, fields, relations with the state and private sector, other aspects of the associative sector. Data from the article are a synthesis of two sociological studies in which the author participated. On the strength of the results of investigation are developed concrete recommendations for improvement of the situation, increase efficiency of NGOs activity and their active involvement in society.

Conceptul de societate civilă este tratat de sociologi și politologi ca un spațiu diferit atât de sfera publică, cât și de cea privată, ca o structură intermediară care stabilește legătura dintre individ și comunitate. Or, anume societatea civilă, ca formă de angajare civică, exprimă gradul în care indivizii se raportează unii la alții, recunoscându-se ca membri ai aceleiași comunități. Aceste legături sunt considerate „nucleul dur” al unei societăți democratice și sunt reprezentate de acele „micro-societăți” – familie, asociații civice, grupuri de voluntari, organizații religioase, etc. – care asigură relația indivizilor cu comunitățile.

Din punct de vedere istoric, ideile societății civile s-au format ca rezultat al dezvoltării inițiativelor sociale „de jos”. De aceea o societate democratică, spre care aspiră și Republica Moldova, nu poate fi concepută în afara normelor societății civile: drepturile individuale, libera asociere, pluralismul, libera inițiativă etc. Aceste valori sunt o alternativă a unui stat totalitar și o bază temeinică pentru o societate democratică. Pornind de la aceste convingeri, D. Dettke menționa în partea introductivă a studiului „Toward a Global Civil Society” că, în condițiile schimbărilor survenite după 1989 în Europa Centrală și de Est, cel mai important concept pe care Occidentul îl putea oferi democrațiilor pe cale de a se naște a fost acela de societate civilă. Este posibil să existe economie de piață fără democrație, dar este de neconceput – sublinia autorul – o democrație fără instituțiile societății civile: asociații, instituții religioase, partide, mișcări sociale și politice, grupuri de presiune, presă liberă și instituții juridice independente [1]. Asociațiile obștești sau organizațiile neguvernamentale sunt acel instrument de bază care asigură participarea cetățenilor în viața publică, în edificarea unei democrații adevărate. Însăși prin definiție „Asociația obștească este o formațiune benevolă, de sine stătătoare autogestionară, constituită prin libera manifestare a voinței cetățenilor asociați pe baza comunității de interese profesionale și /sau de altă natură, în vederea realizării în comun a drepturilor civile, economice, sociale și culturale, care nu are drept scop obținerea profitului” [2].

Republica Moldova, la fel ca și alte state în tranziție, a moștenit un sector asociativ foarte slab dezvoltat sau, mai exact, care nici nu era format. Existau doar sindicate și unele asociații sau uniuni ale oamenilor de creație (Uniunea Jurnaliștilor, Uniunea

Scriitorilor, Uniunea Compozitorilor etc.). Constituirea sau formarea sectorului „al treilea” – sectorului asociativ, a fost posibilă doar după declararea în 1991 a independenței Republicii Moldova. Acum, după aproape două decenii de formare și dezvoltare a sectorului neguvernamental, putem afirma cu certitudine că sectorul asociativ, în pofida mai multor impedimente de ordin legal, economic și social, a avut o evoluție numerică destul de accentuată. Actualmente, potrivit datelor statistice, sunt înregistrate peste 7000 de organizații neguvernamentale. Din punct de vedere numeric sau cantitativ, sectorul asociativ este relativ bine dezvoltat. Conform estimărilor, la o mie de locuitori revin în medie câte două organizații neguvernamentale. Acest indice este mai mic decât în Ungaria, unde la o mie de locuitori revin patru ONG-uri, dar mai mare decât în alte țări din Europa Centrală și de Est. În Ucraina, de exemplu, ponderea este de o organizație neguvernamentală la două mii de locuitori.

Un impuls deosebit în viața asociativă a cetățenilor l-a avut adoptarea în anul 1996 a Legii cu privire la asociațiile obștești, după care, începând cu anul 1997 și până în 2001, numărul acestora crescuse deja de mai mult de două ori și jumătate față de anii 1992–1996, când au fost înregistrate circa 765 de ONG-uri, inclusiv 37 de ONG-uri create în anul 1992.

Primul studiu complex, multidimensional al dezvoltării organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova”, realizat în anul 2001 [3], avea să pună în evidență faptul că, o prezență mai mare a ONG-urilor a fost înregistrată în județele Bălți, Chișinău, Cahul și Soroca, precum și în UTA Găgăuzia, adică acolo unde erau amplasate și își desfășurau activitatea filialele Centrului Național de Asistență și Informare a Organizațiilor Neguvernamentale din Moldova CONTACT, care ofereau servicii ONG-urilor locale.

Deosebit de relevantă pentru formarea și dezvoltarea sectorului neguvernamental din Moldova este și perioada de după anul 2000, când ONG-urile locale erau într-o continuă ascensiune [4]. Astfel, dacă în anul 2001 ponderea ONG-urilor de nivel local era de 35%, iar a celor de nivel național de 65%, în prezent numărul acestora este aproximativ același. Creșterea numărului ONG-urilor locale a fost determinată în mare parte de orientarea masivă a programelor de finanțare spre mediul rural, care, pe de o parte, își propuneau să susțină inițiativele locale prin implementarea unor proiecte de dezvoltare comunitară, iar pe de altă parte, să contribuie la dezvoltarea capacităților administrației publice locale, asociațiilor obștești și reprezentanților mediului de afaceri și consolidarea parteneriatelor dintre cele trei sectoare: sectorul de stat, sectorul neguvernamental și cel privat. Ca rezultat, în ultimii ani au fost create circa 67% sau 2/3 din ONG-urile naționale și peste 80% din cele locale.

Potrivit datelor studiului, majoritatea absolută a ONG-urilor se înregistrează ca asociații obștești (93%), deși legislația în vigoare permite înregistrarea organizațiilor neguvernamentale cu trei forme organizatorico-juridice: asociație obștească, instituție obștească și fundație. Cele mai multe ONG-uri sunt create la inițiativa unui grup local de persoane (peste 3/4 sau 78% din numărul total) cu scopul de a soluționa anumite probleme din comunitate sau din societate. Acest motiv l-au invocat în special reprezentanții ONG-urilor locale – circa 70% .

Analiza distribuției geografice a organizațiilor neguvernamentale denotă că cea mai mare parte a ONG-urilor (75%) sunt concentrate în mediul urban și în regiunea

Centru (66%). Doar fiecare a patra organizație neguvernamentală provine din mediul rural. Caracteristic pentru ONG-urile cu acoperire națională continuă să rămână prezența lor masivă în mediul urban (98%) și, în special, în capitală (90%). ONG-urile locale sunt distribuite în egală măsură atât în mediul urban, cât și în cel rural, deși aproximativ o jumătate dintre ele (48%) sunt amplasate în regiunea Centru. Densitatea sporită a ONG-urilor în regiunea Centru, îndeosebi în mun. Chișinău, este determinată de mai mulți factori: prezența directă a finanțatorilor, concentrarea potențialului intelectual, cultural, accesul la diferite tipuri de informații și asistență etc.

Astfel, analiza datelor investigației sociologice relevă că, în regiunea Nord sunt amplasate circa 24% din numărul total al ONG-urilor, în regiunea Centru – 66% și în regiunea Sud – 10%. Raportat la ponderea populației din regiunile respective, constatăm că cele mai puține ONG-uri se atestă în regiunea Sud, unde locuiesc circa 23% din populația Moldovei. În celelalte două regiuni – Centru și Nord, situația este mult mai satisfăcătoare. Acest indicator cantitativ însă nu trezește îngrijorare, deoarece în cazul desfășurării unor activități, implementării unor proiecte sau strategii de dezvoltare, o importanță mult mai mare ar avea nu cantitatea ONG-urilor, ci calitatea lor, experiența acestora în domeniu, capacitățile și abilitățile pe care le posedă.

De menționat că organizațiile neguvernamentale își desfășoară activitatea în mai multe domenii concomitent, unele, însă, sunt considerate prioritare. Astfel, circa o jumătate din numărul total de ONG-uri activează în domeniul social (25%) sau cel al educației (22%), fiecare a șaptea organizație neguvernamentală contribuie la dezvoltarea comunitară. În alte domenii, cum ar fi cel al ecologiei, tineretului, protecției drepturilor omului, activează de la 5% până la 10% din ONG-uri, iar în domeniile mass-media, cultură, artă, sănătate, integrare europeană, economie, religie – și mai puțin, până la 4 % din numărul total al ONG-urilor naționale și locale.

Cea mai mare parte a ONG-urilor sau 2 din 3 organizații neguvernamentale prestează servicii, majoritatea lor fiind gratuite. Astfel, fiecare a doua organizație prestează servicii sociale, 27% din ONG-uri – servicii de instruire, iar 15% – servicii de informare.

În ceea ce privește resursele umane ale sectorului neguvernamental, majoritatea ONG-urilor activează pe bază de voluntariat. Mai mult de jumătate dintre ONG-uri (51%) nu au angajați, îndeosebi organizațiile din mediul rural (65%) și cele locale (61%). La fel este înaltă și ponderea ONG-urilor care au mai puțin de 5 angajați – 26%. Și doar 8% din ONG-uri au de la 5 până la 10 angajați, 10% din ONG-uri au de la 10 până 20 de angajați. Mai mult de 20 de angajați au numai 4% din ONG-uri. De regulă, acestea sunt organizațiile neguvernamentale care au o durabilitate financiară, colaborează permanent cu donatorii, implementează proiecte în diverse domenii, dispun de strategii de dezvoltare. De menționat de asemenea și nivelul înalt de studii a personalului ONG-urilor – fiecare al doilea angajat are studii superioare, iar circa o jumătate dintre membrii organizațiilor sunt femei și fac parte din consiliile de administrare.

Cu referire la resursele materiale ale sectorului neguvernamental, studiul relevă că, deși nici în prezent baza tehnico-materială a ONG-urilor nu poate fi considerată satisfăcătoare, totuși se atestă o tendință de îmbunătățire a situației în această privință. Actualmente, circa 60 la sută din ONG-uri sunt dotate cu calculatoare, 56% au acces la internet, peste 40% din ONG-uri beneficiază de xerox și fax, 22% din ONG-uri au

sediu în proprietate, iar circa 80% dintre organizații dispun de telefoane. Pentru ONG-urile din mediul rural acești indicatori sunt mai reduși, dar în creștere față de anul 2001, când numai 23% din ONG-uri dispuneau de telefoane, 12% dintre organizații erau dotate cu calculatoare, iar sediu în proprietate aveau numai 9% din numărul total al ONG-urilor investigate.

Cu toate acestea, o problemă destul de acută pentru sectorul neguvernamental continuă să rămână asigurarea ONG-urilor cu resurse financiare. Astfel, în prezent, fiecare a cincia organizație neguvernamentală nu are buget, iar aproximativ fiecare a treia organizație are un buget mai mic de o mie dolari SUA. Pentru unele ONG-uri, mai ales cu acoperire locală și din mediul rural (23%), cotizațiile de membru sunt o sursă importantă sau chiar unica sursă de formare a bugetelor organizațiilor. Lipsa resurselor financiare o perioadă îndelungată, „obligă” o parte dintre organizațiile neguvernamentale să-și sisteze activitatea, iar o altă parte să supravețuiască numai datorită finanțatorilor externi. Din aceste considerente, longevitatea medie a vieții multor ONG-uri este destul de redusă – de la 1 până la 3 ani.

O constatare destul de relevantă a cauzelor situației financiare precare din sectorul neguvernamental ne oferă Raportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare “Common Country Assessment” din anul 2000 [5], în care se menționa că, după aproape zece ani de democratizare a Moldovei se poate ajunge la concluzia că o societate civilă puternică este imposibilă într-o națiune în care nu există clasa de mijloc, în care bogații nu au simțul de „obligațiuni nobile”, iar săracii sunt prea obosiți, deziluzionați și lipsiți de puterea de acțiune. Țara posttotalitară sărăcită nu poate avea o cultură voluntară robustă pe durata tranzițiilor economice dificile inerente procesului de definire a unei noi societăți democratice. Din cauza ritmului scăzut de dezvoltare economică a Moldovei, nu avem formată nici clasa medie și respectiv nici donatori nu avem. De aceea finanțarea organizațiilor neguvernamentale depinde în mare măsură de sursele din exterior. Situația actuală din sectorul neguvernamental denotă: cauzele menționate în raport acum zece ani au rămas la fel de importante și astăzi, și, probabil, și pentru viitorul apropiat.

Potrivit investigației, principalii donatori ai organizațiilor neguvernamentale din Moldova sunt Fundația Soros–Moldova, USAID, Fondul de Investiții Sociale (FISM), Banca Mondială și UNICEF. De sprijinul financiar al acestor organizații au beneficiat de la 15 până la 28 % dintre ONG-urile care au colaborat cu donatorii. Alți finanțatori importanți care sprijină activ sectorul neguvernamental sunt PNUD, TACIS, DFID etc. Dacă analizăm sursele de finanțare ale organizațiilor neguvernamentale care desfășoară activitate, constatăm că în ultimii doi ani acestea au rămas neschimbate. Doar una din patru organizații chestionate a avut în perioada respectivă noi surse de venit. Totodată, potrivit studiului, 2/3 dintre ONG-uri ai indicat că în cadrul organizației au numite persoane responsabile de identificarea și colectarea fondurilor și dispun de un plan strategic de dezvoltare.

Pentru depășirea situației și asigurarea unui suport financiar pentru activitatea sectorului neguvernamental, reprezentanții organizațiilor neguvernamentale se pronunță pentru o colaborare mai strânsă și mai eficientă cu celelalte două sectoare – de stat și cel privat. În acest scop, 45% din ONG-uri au elaborate strategii de comunicare, de cooperare, atât cu alte sectoare, cât și în cadrul sectorului. În ceea ce privește coo-

perarea dintre sectorul neguvernamental și cel de stat, studiul relevă că circa 80 la sută dintre ONG-uri au stabilite deja diverse relații de colaborare cu administrația publică locală, instituțiile de stat și, în special, în ceea ce privește inițierea unor proiecte în comun (60%), consultarea ONG-urilor în anumite probleme de interes local (44%), contractarea ONG-urilor pentru prestarea anumitor servicii, activități (26%) etc.

Studiul relevă și faptul că ONG-urile sunt foarte puțin sau deloc nu sunt implicate la discutarea bugetelor locale (doar 16% din ONG-urile locale și 8% din cele naționale), iar la elaborarea politicilor de stat ONG-urile sunt consultate doar de la caz la caz. Din aceste considerente, mai mult de jumătate dintre ONG-uri, îndeosebi din mediul urban, nu sunt mulțumite de conlucrarea cu administrațiile publice, principalele motive fiind lipsa unei comunicări eficiente, cunoașterea insuficientă de către administrația publică locală, instituțiile de stat a activității ONG-urilor, antrenarea slabă a acestora la discutarea și luarea deciziilor etc. Cele mai nemulțumite de conlucrarea cu instituțiile de stat sunt ONG-urile naționale – circa 65%.

Organizațiile neguvernamentale care nu au stabilite relații de colaborare cu administrația publică au specificat drept cauze principale: lipsa unei strategii de comunicare între sectorul de stat și cel neguvernamental (37%), lipsa transparenței în activitatea administrației publice (28%), neîncrederea instituțiilor de stat în ONG-uri (21%), precum și pasivitatea, lipsa unei inițiative din partea organizațiilor neguvernamentale de a conlucra cu statul (17%).

În ceea ce privește colaborarea organizațiilor neguvernamentale cu sectorul privat, studiul denotă că acest indiciu este cu mult mai redus decât în cazul cooperării cu administrația publică, instituțiile de stat. Doar ceva mai mult de o treime (36%) din numărul ONG-urilor investigate colaborează cu agenții economici, mediul de afaceri. Principalele domenii de colaborare sunt inițierea unor proiecte în comun (44%), sponsorizarea activității ONG-urilor (27%), consultarea ONG-urilor în anumite probleme (24%), contractarea ONG-urilor pentru anumite servicii, activități (21%). Ponderea ONG-urilor mulțumite de colaborarea cu businessul constituie ceva mai mult de jumătate.

Organizațiile neguvernamentale care nu colaborează cu sectorul privat au motivat absența unor astfel de relații prin nivelul redus de încredere al agenților economici în organizațiile neguvernamentale (29%), informarea insuficientă a antreprenorilor despre activitatea ONG (25%), posibilitățile financiare reduse ale businessului (22%). Și doar 15 la sută dintre ONG-uri motivează lipsa unei colaborări eficiente cu sectorul privat prin pasivitatea, lipsa inițiativei membrilor ONG-urilor de a conlucra cu mediul de afaceri.

În vederea stabilirii și consolidării relațiilor de colaborare cu sectorul privat, circa 40% dintre reprezentanții ONG-urilor consideră că este necesar de a elabora strategii concrete de colaborare și de a organiza întruniri, activități comune, care ar spori gradul de credibilitate a oamenilor de afaceri în ONG-uri. De asemenea, reprezentanții organizațiilor neguvernamentale susțin că nu mai puțin importantă este și familiarizarea atât a ONG-urilor, cât și a businessului cu principiile și formele posibile de parteneriat între cele două sectoare, realizarea unor proiecte în comun, precum și asigurarea unui cadru legal favorabil pentru sponsorizarea asociațiilor obștești, acordarea unor facilități fiscale. În opinia a circa 25% dintre reprezentanții organizațiilor neguvernamenta-

le, aceste măsuri, în mod inevitabil, vor facilita, vor încuraja stabilirea și dezvoltarea relațiilor de colaborare între sectorul neguvernamental și cel privat.

Astfel, rezultă că este nevoie de mai multă inițiativă din partea ONG-urilor în ceea ce privește cooperarea cu sectorul de stat și cel privat, care la rândul lor ar putea contribui substanțial la susținerea financiară a sectorului asociativ. De asemenea mai este necesar ca organizațiile neguvernamentale să-și îmbunătățească capacitățile sale manageriale, inclusiv în vederea colectării de fonduri, elaborarea strategiilor de dezvoltare, de cooperare intersectorială. Deci, organizațiile neguvernamentale au nevoie de instruire specială în aceste domenii. Astăzi, cea mai mare parte a ONG-urilor, din lipsă de resurse financiare, dar și de un plan bine chibzuit de dezvoltare sunt orientate preponderent spre activități de moment, pe termen scurt, ceea ce are un impact negativ asupra durabilității organizațiilor neguvernamentale.

Există o necesitate stringentă și în ceea ce privește îmbunătățirea imaginii ONG-urilor, sporirii gradului de cunoaștere a lor și credibilității societății în aceste organizații. Nu este un secret că organizațiile neguvernamentale mai sunt încă privite ca „consumatori de granturi”, iar încredere în ele au, potrivit Barometrelor de opinie publică, puțin mai mult de 30% din populație [6]. Sondajele de opinie mai relevă și faptul că o mare parte din societate nici nu cunoaște, nu este informată despre activitatea ONG-urilor. Asociațiile se știu între ele, se cunosc, uneori se și recunosc, se sprijină sau se invidiază, dar aproape nimeni nu știe de ele în afara acestui cerc, afirma unul dintre experți, referindu-se la dezvoltarea societății civile în Republica Moldova.

Și tot în acest context este oportun să ne referim la opiniile experților, precum și a celor mai importanți donatori în Republica Moldova, și în ceea ce privește viabilitatea organizațiilor neguvernamentale. După estimările lor, numărul ONG-urilor care sunt cu adevărat active și funcționale se cifrează în jur de 200. Astfel, în această situație, am putea conchide că mai curând avem doar o sumă de actori și fără impact public relevant. Deci este mai mult o prezență absentă. Și aceasta, în pofida faptului, că numărul organizațiilor neguvernamentale crește destul de rapid. Despre gradul de viabilitate a ONG-urilor denotă și faptul că, din numărul total de ONG-uri înregistrate, în cadrul studiului a fost posibil de identificat doar 446 de organizații, celelalte din diferite motive (nu activează, și-au schimbat sediul, nu răspund la telefon etc.) nu au fost accesibile.

De altfel, până în prezent, nicăieri nu există o bază de date completă a numărului organizațiilor neguvernamentale din Moldova. La Ministerul Justiției, un cadrul căruia a fost creat un sector special „organizații neguvernamentale și partide politice” sunt înregistrate doar ONG-urile de nivel național și numai o mică parte (cel mult 10%) din cele de nivel local, numai cele care se adresează. ONG-urile de nivel local și regional, de obicei, sunt înregistrate la consiliile locale, dar acestea ulterior nu prezintă ministerului în cauză informația respectivă. Din aceste considerente s-a creat un vacuum informațional în ceea ce privește dimensiunile reale ale sectorului neguvernamental, domeniile de activitate, serviciile prestate etc., care pot fi cunoscute numai după efectuarea unor investigații de teren.

Astfel, analiza rezultatelor investigațiilor efectuate denotă că sectorul neguvernamental din Republica Moldova se află într-o situație dificilă din mai multe puncte de vedere: financiar, instituțional, legal și chiar de imagine. Spre regret, donatorii externi

și astăzi rămân cei mai importanți finanțatori pentru societatea civilă moldovenească. O soluție în acest sens ar fi acordarea unui sprijin mai activ, atât din partea statului – fiscal și financiar, cât și din partea finanțatorilor privați. Încă din anul 2005 se discută despre așa-zisa „Legea 1%”, care ar permite contribuabililor de a transfera 1% din plata impozitelor pe venit pentru susținerea și dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale, însă până în prezent așa și nu a fost adoptată. Astăzi, nici agenții economici nu sunt cointeresați să finanțeze activitățile sectorului asociativ, deoarece condițiile de sponsorizare nu sunt avantajoase. Deci, este necesar de a crea un cadru legal favorabil organizațiilor neguvernamentale, care ar prevedea anumite mecanisme de constituire de fonduri locale, de susținere a ONG-urilor, deoarece aceste organizații activează în interesul public. Această inițiativă la sigur va impulsiona și apariția unor noi organizații neguvernamentale, va dinamiza activitatea sectorului neguvernamental.

Totodată este necesară și o promovare mai largă a imaginii organizațiilor neguvernamentale, cooperarea mai activă a lor cu instituțiile de stat, cu mediul de afaceri. Astăzi, relația ONG-urilor cu statul se reduce mai mult la organizarea și desfășurarea seminarelor, training-urilor și mai puțin sau deloc la implicarea celui de-al „treilea sector” în procesul de elaborare a politicilor publice și de adoptare a deciziilor, de delegare a anumitor responsabilități, de contractare pentru anumite servicii, activități. Astfel, este oportună stabilirea unor parteneriate eficiente între cele trei sectoare, o cooperare reciproc avantajoasă, fără de care nu este posibilă o dezvoltare durabilă a sectorului neguvernamental, a societății civile în general.

BIBLIOGRAFIE

1. Dettke, Dieter, Forword în M. Walzer. *Toward a Global Civil Society*. – Berghahn Books, New York, 1998, p. ix.
2. Legea Republicii Moldova cu privire la asociațiile obștești din 17.05. 1997, art.1.
3. Mîndru V., Niculiță A., Godea M. *Studiu asupra dezvoltării organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova*. – Chișinău, 2002.
4. Brighidin A., Godea M., Ostaf S. ș.a. *Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova*. – Chișinău, 2007.
5. Raportul PNUD „Common Country Assessment”. – Chișinău, 2000.
6. Barometrul Opiniei Publice. Republica Moldova, mai 2010.

DIVERSITATEA CULTURALĂ ȘI MODIFICAREA COMPONENTELEOR VIEȚII SOCIALE

*Iurie Caraman, doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

It is generally considered that culture represents one of the main characteristics when trying to mention the specificities of people, the general characteristics of a nation or when trying to determine the common elements that exist in several countries, no matter the distance between them. The purpose of the material is to present the provocations launched by cultural diversity in the context of the contemporary world. The presentation starts with the concept of culture, with the aspects according to which this notion should be regarded, trying to stress, as well, the role of the cultural models. Democracy represents a main factor, absolutely necessary to be taken into account, when trying to emphasize the dominant characteristics of the modern society, in which cultural diversity prevails.

O caracteristică a secolului XX o reprezintă accelerarea schimbărilor, ritmul lor precipitat, de unde decurg succesiunea rapidă a curentelor de idei și relativismul viziunilor și al pozițiilor spirituale.

Fiind o expresie care sintetizează experiența omului, cultura este implicată în toate formele concrete de existență socială, în toate mecanismele și manifestările esențiale care definesc societatea. Ca urmare, raportarea culturii la structurile societății este o cerință pentru înțelegerea conținuturilor sale valorice și pentru explicarea mecanismelor funcționale care-i asigură dezvoltarea istorică.

UNESCO definește cultura drept un „ansamblu de trăsături distinctive, spirituale și materiale, intelectuale și afective ce caracterizează o societate sau un grup social. Ea înglobează, pe lângă arte și literatură, modul de viață, drepturile fundamentale ale ființei umane, sistemele de valori, tradițiile și credințele”. În jurul acestei definiții se și plasează conceptul de dimensiune culturală a dezvoltării. Astfel, accentuarea dimensiunii culturale a dezvoltării încurajează energiile creatoare ale cetățenilor.

Domeniul culturii, complex și mereu în schimbare, este adesea considerat secundar în raport cu factorii de dezvoltare mai bine cunoscuți: economici, juridici, politici. În realitate însă elaborarea unei politici culturale coerente, imparțiale și echilibrate constituie una din cele mai complexe și dificile probleme pentru orice guvernare democratică.

Prin cultură se modelează personalitatea umană, întrucât cultura transmite modele comportamentale, atitudini sociale, reacții dobândite și învățate, întreaga istorie a omului ca ființă socială. Cultura păstrează experiența socială și cognitivă, deține formele în care se exprimă conștiința de sine a unei societăți, elaborează și întreține mecanismele prin care se afirmă creația umană.

Cultura nu este ceva adiacent condițiilor materiale, nu este un lux, ci o latură indispensabilă a existenței umane, un sistem de creații care răspund unor cerințe existențiale concrete. Cultura este un patrimoniu al valorilor, un univers axiologic în care omul își dobândește demnitatea sa. În cultură omul se întâlnește mereu cu sine însuși. [1]

Potrivit lui Al. Tănase [2], putem înțelege cultura punând-o în corelații cu cel puțin patru sisteme de referință: natură, societate, conștiința individuală/socială și personalitatea umană.

După Ovidiu Drimba, cultura include în sfera ei atitudinile și actele privitoare la spirit, la intelect; sferei culturii îi aparțin datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, divertismentele, operele de știință, filosofia, literatura, muzica, arhitectura, pictura, etc. [3] Cultura este ca o interpretare a lumii, o lectură și o apreciere a existenței, un mod de a traduce experiența în limbaje simbolice. Importanța ei ca întreg, indiferent de modalitățile de abordare, nu poate fi pusă la îndoială. În acest sens, Lucian Blaga afirma că omul nu poate evada din sfera culturii întrucât i-ar afecta calitatea de om: “Exodul din cultură ar duce la abolirea umanității ca regn”. [4] Existența umană este, deci, o existență culturală, cu tot ceea ce implică această condiție.

Cultura poate fi percepută și ca un ansamblu de deprinderi sufletești, întrucât presupune un proces de asimilare și trăire subiectivă a valorilor. Dar aceste deprinderi și stări ale conștiinței sociale și individuale se exprimă în opere, în conduite și practici sociale.

Pe parcursul a 20 ani de independență, în Republica Moldova au fost adoptate mai multe legi care au avut menirea de a favoriza dezvoltarea culturii. Însă implementarea lor a necesitat și continuă să necesite elaborarea unor strategii durabile care ar asigura o finanțare și o gestionare adecvate politicilor culturale.

În prezent, principala instituție guvernamentală responsabilă de gestionarea patrimoniului cultural al țării este Ministerul Culturii. Centrele de bază de răspândire a culturii sînt bibliotecile, casele de cultură, căminele culturale, cinematografele, centrele de recreare, muzeele și instituțiile educaționale, teatrele, opera și ciroul. Într-una din dezbaterile care au avut loc la Congresul oamenilor de cultură din Republica Moldova din 17 decembrie 2009, s-a menționat: „În ultimii douăzeci de ani Republica Moldova a trecut dintr-o criză în alta, guvernul fiind practic absorbit de problemele politice și economice, lăsând problemele culturii la o parte. Spre regret, 90% din evenimentele culturale din Republica Moldova au loc la Chișinău, satele fiind practic scoase în afara circuitului cultural al țării. [5]

În luna februarie a anului 2009, în secția Sociologie a Institutului Integrare Europeană și Științe Politice a Academiei de Științe a Moldovei a fost realizat studiul sociologic „**Probleme și oportunități ale culturii din Republica Moldova**” (coordonator Iu. Caraman). În cadrul studiului au fost investigate 550 persoane din 47 de localități, care reprezintă toate regiunile geografice ale Republicii Moldova și 100 de experți din domeniul culturii.

La una din întrebările chestionarului „*Cum apreciați politica în domeniul culturii desfășurate în ultimii ani?*”, răspunsurile respondenților sunt indicate în Fig.1, care atestă că politica culturală a fost apreciată pozitiv doar de către 7,3% din numărul respondenților, 21,8% au apreciat politica culturală mai degrabă pozitiv decât negativ, 33,3% au apreciat-o mai degrabă negativ decât pozitiv, iar 21,3% au apreciat-o negativ, 16,4% au arătat că le este greu să se aprecieze cu un răspuns definit. Datele cercetării sociologice denotă că mai mult de jumătate din respondenți apreciază negativ desfășurarea politicii culturale în Republica Moldova.

În evoluția sa, o comunitate umană nu poate exista fără cultură deoarece aceasta mijlocește raporturile societății cu lumea înconjurătoare, asigurând satisfacerea nevoilor și aspirațiilor umane. Realitatea timpului prezent constată creșterea diversității în interiorul societății actuale, care a devenit un complex de instituții, relații și activități extrem de variate.

Nu poți cunoaște un popor, nu te poți apropia de cultura lui dacă nu te străduiești să-i cunoști mai bine posibilitățile și oportunitățile lui de comunicare. Tocmai datorită dorinței de comunicare, de coabitare, s-a născut și necesitatea europeanizării. Expresia “cultură europeană” s-a accentuat, vrând-nevrând, odată cu începerea procesului de integrare europeană, care, prin amploarea pe care a luat-o, se îndreaptă spre cunoașterea celuilalt, spre înțelegerea lui și apropierea de el prin toate domeniile de activitate, fie social, politic, economic sau religios.

Cultura europeană, în măsura în care se va impune sub această titulatură, poate deveni o carte sacră a culturii mondiale. În ea, orice filă s-ar dovedi foarte importantă, pentru că, în lipsa uneia, întregul ar fi nearmonizat și instabil. De aceea, e necesar ca inovația și tradiția, vechiul și noul să intre în aceeași sinteză în drumul spre viitor.

Diversitatea culturală înfățișează un fenomen de baza al societății. Ea vizează diferențele culturale existente între oameni, precum și cele dintre grupuri diverse, ca identități multiple: tradiții, obiceiuri, modul de abordare a educației și a societății din perspective interculturale. Definiția diversității culturale este încă un subiect dezbătut. Cu toate acestea, pot fi identificate o serie de componente precum multiculturalitatea, etnodiversitatea, drepturile culturale, diversitatea religiilor, credințelor și obiceiurilor. În consecință, diversitatea culturală presupune o abordare integratoare în domeniile politicului, economicului, socialului și legalului.

Culturile naționale au o firească deschidere spre universal, spre dialog și schimb de valori spirituale. Epoca modernă și cea contemporană au intensificat comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi odată cu deschiderea frontierelor statale, a extinderii sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimbările de valori au devenit astăzi realități dominante. În plan cultural, lumea contemporană reproduce raportul structural dintre unitate și diversitate, cultură etnică și cultură națională, culturile interferând și comunicând între ele. [6]

Discuțiile de ultimă oră în jurul ideii de cultură europeană nasc necesitatea unor precizări legate de realitatea diversității într-un spațiu care tinde să devină în viitor unul european unitar. Trebuie să ținem cont de faptul că cele două aspecte păstrează

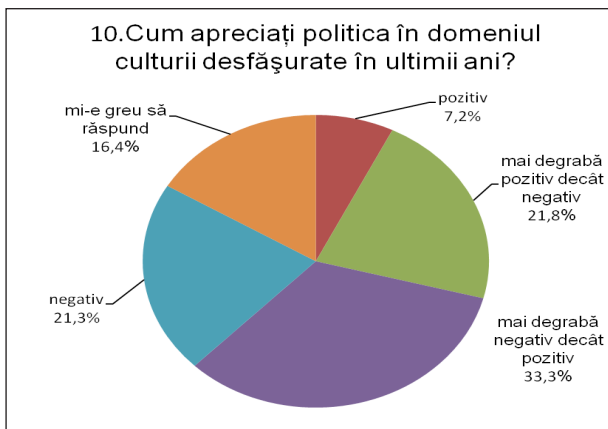

Fig. 1. Aprecierile respondenților privind politica în domeniul culturii din Republica Moldova

fiecare valoarea lui în încercarea de adaptare la cerințele prezente. Așadar, unitatea este necesar valabilă, diversitatea este creatoare; unitatea trebuie să aibă un cadru real pentru a se manifesta, diversitatea nu iese în evidență, dar lasă urme în istorie, unitatea este logică pentru că ține de principii bine definite, diversitatea este o realitate istorică ce nu poate fi ignorată.

Toate societățile și culturile, în diversitatea istorică a organizării lor, au operat în reprezentările lor colective cu o zonă a sacralității, pe care au folosit-o ca funcție și sistem de referință pentru sensurile conferite istoriei și vieții umane. Mircea Eliade a ținut să specifice expres acest lucru: “Sacru este un element în structura conștiinței și nu un stadiu în istoria acestei conștiințe. La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Altfel spus, a fi sau mai degrabă a deveni om înseamnă a fi religios”. [7]

Eliade subliniază necesitatea de a cerceta religia dintr-o perspectivă interdisciplinară, din care nu pot lipsi abordările istorice, sociologice, culturale, psihologice: “În realitate, nu există fapt religios în stare pură. Un fapt religios este totdeauna și concomitent fapt istoric, sociologic, cultural și psihologic”. [8]

Religia este astfel integrată în ansamblul culturii, ansamblu care, la rândul lui, se răsfrânge și se manifestă prin valorile religioase. În nucleul fiecărei culturi se află valorile și credințele religioase, ce interferează cu valorile estetice, morale și politice, influențând întreg ansamblul. Distanța dintre sacru și profan, precum și interferențele lor, se manifestă în toate culturile și în toate timpurile, inclusiv în epoca actuală, apreciată de Eliade drept “etapă ultimă a desacralizării”. [9]

Religia, în variatele sale manifestări, este în ultima instanță o tentativă de a asigura comunicarea dintre om și transcendență, dintre om și divinitate, prin texte fondatoare, prin mituri, rituri, simboluri, instituții. La fel, știința, ca demers rațional și specializat de cunoaștere, reprezintă o încercare a omului de a descifra și de a traduce în limbaj uman secretele naturii, adică într-un fel de a pune întrebări naturii.

Religia, ca formă culturală, poate fi privită și din perspectiva funcțiilor sale formative, teoretice, întrucât ea cuprinde și viziuni despre lume, reprezentări asupra raporturilor dintre om și divinitate, prescripții cu valoare practică sau medicală etc.

În ceea ce privește relația dintre cultură și religie, Lucian Blaga susține că omul, deși simte realitatea prezenței transcendentului în existență, este totuși sortit creației, are un destin creator permanent. Accentuând posibilitățile și predispoziția spre creație, spre autonomia lumii, scriitorul distruge legătura dintre transcendent și immanent. Omul trăiește într-un mediu specific, creat de el însuși, într-un univers simbolic care-l detașează de natură. Cultura apare astfel doar ca un mod specific uman de existență, ca o necesitate absolută, ca un rezultat al creației umane. Cu toate acestea, cultura are astfel o “semnificație metafizică”, [4] fiind o dimensiune definitorie a omului sub raport antropologic și istoric.

Chiar dacă prin Blaga ne aflăm pe terenul unei dihotomii între material și spiritual, între cultură și religie, aceasta nu anulează cu nimic din importanța acordată creației ca fundament cultural. Această realitate ne trimite spre cerințele religiei creștine, care își trăiește idealurile prin acțiunea neîntreruptă în drumul spre un Dumnezeu, immanent și

transcendent, în același timp. Se deschide astfel drumul spre mister, spre ceva care ne depășește, dar ne ajută în același timp să dăm naștere valorilor. [4, 388]

Este adevărat că de-a lungul istoriei s-au format tot felul de opinii legate de religie, de implicațiile acesteia în viața obișnuită, de importanța aspectelor culturale pe care ea le creează. În acest sens, Alexandru Tănase afirmă: “Religia este o formă a conștiinței sociale și a culturii spirituale. Ca fenomen cultural, apariția religiei a constituit o necesitate istorică și nu un produs al hazardului. Religiei i se reproșează faptul de a fi fost totdeauna o frână a progresului intelectual dar și incapacitatea sa de a fonda o adevărată morală și o ordine politică justă”. [10]

Fără îndoială, religia reprezintă un factor determinant implicat în toate relațiile de viață. Statele europene au ținut cont în Constituțiile lor de această realitate în complexitatea ei. Date fiind situațiile tensionate contemporane, în care religia joacă un rol special, Uniunea Europeană nu poate prelua pur și simplu unul din sistemele religioase existente. Se impune o rezolvare pragmatică a problemelor apărute la acest nivel cu luarea în considerare a fiecărui caz în parte și în același timp cu privirea orientată în direcția corectă. Toate aceste lucruri ne confirmă încă o dată că încercările istorice de marginalizare a religiei, ca un simplu fenomen social trecător, au eșuat și că e nevoie de o mai mare responsabilitate față de ceea ce apare în jurul relației dintre om și divinitate.

Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât cultura postmodernă se arată a fi una întortocheată și neorientată definitiv, ceea ce tensionează relațiile și alimentează necomunicarea. De fapt, “postmodernitatea în care se pare că am intrat vine să distrugă vechile repere, să angajeze altele neexperimentate încă, să dilueze valorile normale cu care omul s-a obișnuit” [11]. Aceasta face ca, într-o lume profund secularizată, religia să nu aibă un loc fixat și determinat cu necesitate.

Oricum am privi lucrurile, realitatea este că societatea prezentă, indiferent de spațiul în care se manifestă, reușește cu greu să experimenteze sentimentul religios datorită interesului galopant pentru ceea ce ar putea oferi știința.

În acest context, religia creștină a încetat să mai joace un rol obiectiv în societatea europeană pentru a fi izolată în sfera subiectivismului personal, care s-a transformat „în sursă de proliferare a sectelor” [12]. În aceste vremuri de neîncredere generalizată, când neliniștea și deruta se instalează ușor, criza marilor instituții, printre care și cele religioase, îi îndeamnă pe mulți oameni să caute noi experiențe spirituale. Religia devine „o enciclopedie a vieții spirituale” [13], dând răspunsuri la toate problemele de conștiință: viața solitară, viața familiară, viața socială, politică și militară, viața artistică, științifică, filosofică – totul intră în preocupările ei modelatoare, urmând concepția teologică în care este sistematizată lumea și viața. Îngrijorat de turnura pe care a adus-o rațiunea în scopul dezvoltării unei societăți care accentuează tot mai mult teoria morții lui Dumnezeu, sociologul german Max Weber spunea: “Raționalizarea crescândă a acestei lumi, raționalizarea dreptului, a statului, a științei sau artei constituie caracteristica fundamentală care distinge societățile occidentale moderne de cele care le-au precedat” [14].

Interesul diminuat al oamenilor pentru supranatural și importanța redusă a acestuia în organizarea societății contemporane arată că atât concepțiile despre o ordine

transcendentă, cât și preocuparea pentru valorile ultime sunt din ce în ce mai puțin relevante pentru viața modernă. Dezvoltarea științei și a orientărilor filosofice care o sprijină au știrbit din pretențiile religiei de a oferi o interpretare atât a universului natural, cât și a ordinii sociale. “Mitul creștin al creației a fost dat la o parte, putând fi menținut doar ca o alegorie”[15]. În timp ce în Orient s-a manifestat un grad mare de toleranță față de diverse idei și practici religioase, în Occident a prevalat exclusivismul și cerința ca dogmele religioase să fie expuse într-o formă logică, fără contradicții interne. Noile mișcări religioase le aduc oamenilor alinare prin metode mai simple. Ele nu se încercă în hățișurile tradiției, folosesc un limbaj și simboluri contemporane și calea mai directă a mobilității spirituale. Noile mișcări se adaptează etosului predominant al societății contemporane.

Ne aflăm în perioada în care individul e gestionarul propriei sale conștiințe, centrul de greutate deplasându-se de la factorii de control social spre autocontrolul fiecărui individ în parte.

Sub aspectul unității și diversității, cultura cuprinde un ansamblu complex de instituții aferente și mijloace de comunicare, în jurul cărora este organizată viața culturală și prin care valorile pătrund în spațiul social. Printre cele mai însemnate instituții care mijlocesc raporturile dintre cultură și societate trebuie să menționăm: sistemul de învățământ, instituțiile de cercetare științifică, mijloacele de comunicare în masă, bibliotecile, instituțiile de menire culturală. Ele constituie forme prin care cultura se socializează și își exercită toate funcțiile sale.

Dacă elementele culturale ale omului n-ar fi avut diversitatea uimitoare pe care ne-o înfățișează istoria, începând cu diversitatea relevantă a limbilor naturale, existența umană s-ar fi oprit într-o formă staționară, s-ar fi blocat într-un tipar unic de comportament, precum celelalte specii de viețuitoare. Omul ar fi avut nevoie poate de evoluție, dar nu de o istorie. De fapt, diversificarea a devenit legea culturii, mecanismul ei de creație. Interesul pentru problemele culturii este legat astăzi de noile modele de dezvoltare socială și de faptul că componentele culturii au devenit factori hotărâtori ai schimbării sociale [16].

Culturile reprezintă un sistem de valori al societăților, și economia de piață se adaptează la aceste fundamente culturale ale popoarelor. Tocmai de aceea este necesar să fim prudenți și circumspecți față de viziunile asupra europenizării sau globalizării, care modifică radical toate componentele vieții sociale și umane: familia, educația, modul de viață, formele de socializare, raporturile dintre generații, economia, politica, modurile de gândire, arta, credințele, comportamentele etc.

Reieșind din această “competiție culturală,” ce are loc între societăți, este important să ne gândim la generația în creștere, să sporim forța creatoare a culturii naționale, să dezvoltăm un învățământ formativ care ar putea contribui la adaptarea celor adulți, cât și a celor tineri la complexitatea mediului contemporan.

Departate de a se omogeniza, lumea rămâne diversă și contradictorie, iar mâine s-ar putea să fie și mai divizată după criterii și principii pe care nici nu le putem intui astăzi. Este adevărat că interacțiunile din ce în ce mai accentuate dintre oameni, culturi și civilizații, prin comerț, turism, comunicații, generează o nevoie psihologică de identitate și comunitate, întrucât individul se confruntă cu idei și modele străine, care-l ajută să-

și definească identitatea. Aceste realități nu ne permit totuși să întrevădem consecințele pe care procesul deja început le va avea în planul cultural.

Pentru majoritatea țărilor, în prezent este caracteristică diversitatea culturală. Conform estimărilor recente, în cele peste 180 de state independente din lume există mai mult de 600 de limbi vorbite și 5 000 de grupuri etnice. Sunt foarte puține țări despre care se poate afirma că cetățenii lor vorbesc aceeași limbă sau aparțin aceluiași grup etnic. Diversitatea culturală generează o serie de întrebări importante și opinii controversate. Minoritățile și majoritățile tot mai frecvent intră în conflict, motivele constituindu-le dreptul asupra limbii, autonomia regională, reprezentarea politică, curriculumul învățământului, revendicările teritoriale, politica de imigrare și naturalizare, simbolurile naționale și sărbătorile oficiale.

Odată cu răspândirea noilor mijloace de comunicare, în secolul XX, în perioadele ce au urmat șocului celor două războaie mondiale, lumea a simțit nevoia să se atașeze sentimentului de libertate și anumitor plăceri care de multe ori depășeau cadrul lor de manifestare. Se naște, astfel, conceptul de „*cultură de consum*” [17], care definește de fapt produsele subculturale, destinate divertismentului și satisfacției imediate, integrate într-un sistem comercial, fără a se urmări crearea de valori ci doar participarea la ceva dat, pentru a intra în rândul celorlalți. În acest sens, cultura de consum ar putea fi percepută ca un fel de acces în unele cercuri care doar mimează interesul pentru frumos, pentru creație, urmărind chiar și interese meschine.

După al Doilea Război Mondial, cultura de consum și-a lărgit enorm repertoriul, datorită și exploziei producției de tip industrial. Ea a fost stimulată sociologic de ascensiunea clasei de mijloc, de disponibilitatea și gustul ei pentru formele joase și accesibile de cultură, cele care satisfac dorința de confort sufletesc, oferind o formă agreabilă de petrecere a timpului liber. Cultura de consum devine cu timpul o adevărată industrie, promovându-se și creându-se adevărate genuri în teatru, în arta cinematografică, în lucrările publicate, în muzică etc. Consumatorul acestui tip de (sub)cultură se recrutează din zone sociale și profesionale diverse, având centrul de greutate în sfera omului-mediu, cu o educație culturală precară, lipsit de gust și de discernământ critic.

Din perspectiva dezvoltării umane, găsirea răspunsurilor justificabile în plan moral și viabile în plan politic la aceste probleme reprezintă cea mai mare provocare cu care se confruntă actualmente guvernarea democratică. Fără îndoială, dimensiunea culturală nu poate fi abordată ca oricare altă dimensiune, odată ce reprezintă criteriul fundamental pentru măsurarea și compararea importanței altor factori. Nici o strategie de dezvoltare sau guvernare nu poate fi autentică și durabilă dacă nu ia în considerare esența comunității și a societății. Afirmatia lui Nicolae Iorga că “fără steag de cultură un popor nu este o oaste, ci o gloată” [18] ne spune că anume cultura poate să definească societatea ca pe o entitate și să o consolideze, provocând și inspirând oamenii să-și mobilizeze eforturile pentru progresul societății și realizarea idealurilor.

Evidențierea dimensiunii culturale a dezvoltării poate încuraja sinergiile, precum și creativitatea, necesară pentru a găsi soluții optime. Un număr tot mai mare de cercetători, ziariști, politicieni și practicieni sînt preocupați de importanța valorilor culturale ca factori de stimulare a progresului. Tradițiile, muzica, arta, cultura politică sînt expresii care reflectă realitatea actuală din Republica Moldova.

E necesar de a sublinia că factorii culturali practic întotdeauna au fost considerați irelevanți în economie sau subordonați forțelor economice, dar nu trebuie de neglijat și faptul că, „cultura națională este aceea care determină forma pe care o îmbracă o economie”. [18] Fiecărei culturi naționale îi corespunde o formă proprie de dezvoltare, de modernizare, de socialism/capitalism. Reprezentarea comună care domină acum mediile intelectuale, politice și jurnalistice introduce o ruptură între economie și cultură.

Grupul de experți antrenați în cercetarea „**Probleme și oportunități ale culturii din Republica Moldova**”, fiind intervievați, la întrebarea „*Cum apreciați schimbările produse în sferile culturii?*”, au răspuns următoarele (tabelul 1):

Tabelul 1. Aprecierea experților (%) privind schimbările din sfera culturii

N/r	Sferele culturii spirituale	Se îmbunătățește	Nu se schimbă	Se înrăutățește	Mi-i greu să răspund
1.	În învățământ	27	36	30	7
2.	În literatură	29	39	23	9
3.	În teatru	27	38	28	7
4.	În cinematografie	6	15	64	15
5.	În muzică	38	45	16	2
6.	În pictură	45	30	13	12
7.	În sport	27	34	22	17

O parte a experților (27–45%) atestă o mișcare spre îmbunătățirea situației în majoritatea sferelor culturii. Doar 6% din experți consideră că se produc anumite schimbări în sfera cinematografeiei, alți 64% dintre ei afirmă că situația din cinematografie se înrăutățește. Dintre toate sferile culturii, îmbunătățirea situației în pictură este menționată de aproape jumătate (45%) dintre experți.

Noile tehnologii, economia, noile experiențe, invazia mesajelor diverse în existența indivizilor – toate au schimbat radical cadrul, natura, în care se desfășoară viața omului contemporan. René Berger susține că acest univers-amalgam se reproduce într-o conștiință amalgam, într-o *cultură-amalgam*. Trăim într-o lume a reproducerilor, a duplicatelor, astfel încât asistăm la “un fenomen de hibridare generalizată, căruia mijloacele tehnice sunt pe cale de a-i da o putere fără egal”. [19]

Lectura devine o frunzărire a cărții sau a ziarului, fără a putea adânci semnificația lor, computerul este acela care domină asupra unei bune părți din structura populației țării, iar în locul unei lumi ordonate, echilibrate, noi trăim zilnic într-un amestec, într-un amalgam. Această cultură are cu totul alte practici, limbaje și structuri decât cele din cultura modernă tradițională. Acum valorile sunt amestecate. O lucrare a unui autor valoros stă lângă tot felul de reviste, dispar frontierele dintre tehnică, economie și artă, dintre cultura de competență și cea de consum. “Universul amestecului, al aliajului devine marele Amalgam căruia îi corespunde o conștiință amalgam” [20], consideră René Berger.

Vorbind despre sec. XX, Eric Hobsbawm îl numește un secol al extremelor, care a avut ca finalitate o perioadă de descompunere, incertitudine și criză, odată cu destră-

marea sistemului comunist și cu trecerea omenirii spre un viitor necunoscut și problematic. Prin transformările culturale ce s-au acumulat “s-a încheiat o epocă din istoria omenirii și a început alta” [21].

Această perioadă a intensificat totuși în forme fără precedent schimbul de valori și dialogul dintre culturi. Este una dintre caracteristicile importante ale epocii pe care o trăim. Comunicarea socială a valorilor și comunicarea dintre culturi au fost favorizate de extinderea sistemului mediatic, astfel că interferențele culturale, conexiunile și schimburile de valori au devenit astăzi realități dominante. Mass-media reprezintă azi o rețea ce transmite informații pe tot globul, iar creațiile culturale de ultimă oră pot fi receptate în toate societățile și regiunile planetei. Toate aceste realizări au anulat distanțele și au pus în contact direct societăți, regiuni și spații culturale care înainte erau izolate unele de altele sau aveau relații sporadice.

Date fiind semnificația și urmările acestor schimbări, s-a ajuns să se vorbească de apariția unei culturi postmoderne. Aceasta ar fi caracterizată în primul rând de comercializarea oricărui aspect al vieții materiale și spirituale, deoarece tot ceea ce primează este împlinirea și satisfacerea financiară. O astfel de evaluare a vieții înlătură interesul pentru valoare, ceea ce face ca numărul de creații culturale să fie în continuu regres.

Asistăm acum la o integrare rapidă a valorilor științifice și artistice în viața socială, la inserția culturii în spațiile existenței cotidiene în fapt, la apariția unei culturi de masă în care valorile sunt create de publicitate și de interesele sociale. Din păcate, circulația rapidă a valorilor în spațiul social este concomitentă și cu circulația nonvalorilor, a falselor valori. Problema impactului pe care îl are sistemul mediatic asupra relației dintre om și lume, problema culturii de consum și a efectelor sale degradante reprezintă teme centrale pentru gândirea contemporană, teme investigate de sociologie, psihologie. De fapt, “societățile au fost întotdeauna modelate mai degrabă de natura mijloacelor de comunicare între oameni decât de conținutul comunicării”. [22]

Simplu spus, este important nu numai ce anume transmitem, ci și prin ce mijloc de comunicare transmitem un mesaj. Mijloacele de comunicare, prin chiar natura lor, influențează în chip decisiv viziunea oamenilor asupra lumii, percepția, gândirea și organizarea societății.

Asimilarea științei și a noilor tehnologii, educația și capacitatea unei culturi de a se schimba interior, producând idei, moduri de gândire noi, reprezintă factorii cei mai importanți ai realizărilor sociale actuale fără a fi însă convingători pentru procesul în care am intrat.

Tema identității este discutată în mediile occidentale de mai bine de zece ani, dar ea este resimțită cu un plus de intensitate în țările central și est europene, care sunt angajate în tranziția internă postcomunistă și în procesul de integrare europeană. Reformele pe care aceste societăți trebuie să le opereze în organismul lor intern, pentru a îndeplini standardele și criteriile de integrare, implică și o redefinire a identității lor, la toate nivelurile: politice, instituționale, sociale, economice, culturale, mentale etc.

Este interesant de precizat faptul că unificarea monetară, coordonarea programelor economice, politicile externe comune și existența unor instituții politice comunitare nu par că ar putea denatura identitățile naționale. Tendința de creare a unor conglomerate de mecanisme economice care să domine piața a trecut și în planul politicului și socialului, urmărindu-se cuprinderea unor teritorii întinse, probabil, cu scopul de a crea

stabilitate și de a întări unitatea. Astfel, departe de a șterge diferențele și identitățile naționale, viziunile actuale cer o întărire a vocațiilor și a etosului național prin însăși puterea de comunicare și schimbul de valori.

Însă, provocarea majoră la care va trebui să facă față Uniunea Europeană va fi, în viziunea lui Jean Marie-Domenach, tensiunea dintre “Europa economică și Europa culturală”.[23] Prima poate avea succes dacă ținem cont de interesele financiare care primează astăzi. A doua implică diverse probleme datorate situațiilor existente în climatul social, politic, religios.

Europa comunitară pare a fi obsedată doar de unificarea ei pe temeiul bunurilor și al valorilor utilitare, ignorând într-o oarecare măsură planul cultural, în care relația identitate/integrare dobândește o altă relevanță și semnificație. Probabil, de aceea Jean Marie -Domenach [24] susține că nu putem vorbi de o cultură europeană, ci de culturi ale Europei, în care se conjugă elementele comune cu cele diferențiale ale fiecărei culturi. Tocmai de aceea este necesar să fim prudenți și circumspecți față de viziunile asupra europenizării sau globalizării.

În lumea contemporană, procesele de comunicare au dobândit o importanță vitală, întrucât instituțiile comunicării produc diverse versiuni ale realității, interpretări diferite ale lumii și ale evenimentelor, ceea ce dă naștere unei realități secundare și nu se mai atinge scopul constructiv urmărit de procesul comunicațional. Astfel, sistemul mass-media contemporan a creat și continuă să creeze un nou univers al comunicării, ceea ce aduce o oarecare modificare a raportului dintre cultură și societate. Asistăm acum la o integrare rapidă a valorilor științifice și artistice în viața socială, la inserția culturii în spațiile existenței cotidiene, în fapt, la apariția unei culturi de masă în care valorile sunt create de publicitate și de interesele sociale.

Sub raport cultural, globalizarea economică nu va produce uniformizarea societăților, ci diversificarea lor lăuntrică și renașterea interesului pentru identități etnice și naționale. Trăim într-o vreme a tranziției spre alt tip de civilizație, iar tendința dominantă este spre pluralism și descentralizare, precum și spre diversitate culturală.

Cultura, ca fenomen complex dependent de baza societăților din care face parte, este o verigă importantă în șirul sistemelor economic, politic și familial, fără de care colectivitatea umană nu ar putea exista. Societatea influențează structura culturii, iar cultura, la rândul ei, starea societăților. Ca rezultat, are loc modificarea tuturor componentelor vieții sociale și umane: familia, educația, modul de viață, formele de socializare, raporturile dintre generații, economia, politica, modurile de gândire, arta, credințele, comportamentele etc.

Recunoașterea diversității culturale, precum și valorificarea acesteia, în viitor antrenează cu sine și necesitatea elaborării, adoptării și promovării unor politici specifice care să o pună în valoare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Werner Heisenberg, *Pași peste graniță*. – Ed. Politică, București, 1977, pp. 118-119.
2. Al. Tănase, *Cultură și civilizație*. – Ed. Politică, București, 1977, p. 13.
3. Ovidiu Drimba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1. – Ed. Vestala și Saeculum I.O., București, 2001, p. 6.

4. Lucian Blaga, *Trilogia valorilor*, în *Opere*, vol.10. – Ed. Minerva, București, 1987, p. 510.
5. [http:// fonduculturii.wordpress.com/dezbateri](http://fonduculturii.wordpress.com/dezbateri).
6. Победа Нелли, Этническая и гражданская идентичность и амбивалентность воображаемых конструкций и преодоление пространственной локализации // Ucrainenii din Moldova, moldovenii din Ucraina: procese etnosociale. – Chișinău, 2009, p.111.
7. Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I. – Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. VIII.
8. Mircea Eliade, *Interdisciplinaritatea și științele umane*. – Ed. Politică, București, 1986, pp. 386-387.
9. Ibidem, p.381
10. Alexandru Tănase, *Cultură și religie*. – Ed. Politică, București, 1973, p. 6.
11. Constantin Cucoș, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com, p. 2.
12. Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Ortodoxie și contemporaneitate*. – Ed. Diogene, București, 1996, p. 149.
13. Vasile Pârvan, *Despre valorile istoriei; istorie, filosofie, artă, religie*, curs, 1920, p. 8.
14. Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Hristos, Biserică, Societate*. – Ed. Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 68.
15. Jean Pierre Bastian, *La foi en situation. Considerations sociologique sur les croyances et les pratiques religieuses contemporaines*, în Bernard KAEMPF (coord.), *Introduction a la theologies pratiques*. – Presse Universitaire de Strasbourg, Strasbourg, 1997, p. 64.
16. Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*. – Ed. Trei, București, 2000, p. 69.
17. George-Daniel Nădejde, *O cultură europeană, o provocare pentru comunicarea religioasă și socială*. – București, 2004, p. 214.
18. Nicolae Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare: Povestea neamului românesc*. București, Editura Minerva, 1904. – 336 p.
19. Rene Berger, *Mutația semnelor*. – Ed. Meridiane, București, 1978, pp. 47-48.
20. Ibidem, p.43.
21. Eric Hobsbawm, *Secolul extremelor*. – Ed. Lider, București, 1999, pp. 15-32.
22. Marshall McLuhan, *Mass-media și universul invizibil*. – Ed. Nemira, București, 1997, p. 232.
23. Jean Marie-Domenach, *Europe: le defi culturel*. – La Decouverte, Paris, 1991, p. 12.
24. Ibidem, p.16.

ABORDAREA DEMOGRAFICĂ A MIGRAȚIEI TEMPORARE A POPULAȚIEI ÎN SCOP DE MUNCĂ (DUPĂ 1989)

*Olga Poalelungi, cercetător științific,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

The article describes the demographic aspects of external migration according to migration flows structure, age, gender, area of residence. In particular it examines the migration of women and children and the impact of migration processes on demographic processes.

Situația demografică din Republica Moldova se caracterizează prin tendințe continue de scădere a numărului populației și prin ritmuri intense de îmbătrânire a acesteia. Prognoza demografică pentru perioada anilor 2008–2050 [1, p.190] prefigurează reducerea populației țării către anul 2050 pînă la 2 mln. 596,2 mii persoane. Trebuie de remarcat că, din considerente obiective¹, la efectuarea prognozei demografice nu au fost luate în calcul ipotezele migraționale. Deși în prezent sunt puțin studiate, cercetătorii autohtoni remarcă necesitatea conștientizării și evaluării nivelului de influență a proceselor migraționale în mecanismul complex al legăturilor demografice [1, p.118].

În această ordine de idei, remarcăm că un șir de cercetări autohtone s-au axat pe aspectele economice și sociale ale migrației. Ca exemplu pot servi lucrările cercetătorilor V.Moșneaga, C.Matei, V.Sainsus, care s-au referit la cauzele și motivarea migrației, evaluarea și cartografierea acestui fenomen în Republica Moldova. V.Postolachi, G.Savelieva au studiat și au pus în evidență consecințele migrației de muncă asupra pieței forței de muncă și asupra unor domenii importante cum ar fi serviciile sociale și sistemul de pensii. În contextul dezideratului integrării în Uniunea Europeană, analiștii V.Barbaroșie și V.Moșneaga au examinat aspecte migraționale ce se referă la asigurarea securității statului, perspectivele gestionării fluxului migrațional în contextul proceselor de integrare, gradul de corelare a legislației naționale la standardele internaționale. Deși un șir de autori (O. Gagauz, L. Gașper) au cercetat aspecte ce țin de consecințele migrației asupra familiei și alte aspecte sociodemografice ale acesteia, rămîne totuși a fi un deziderat domeniul cercetărilor privind aspectele demografice ale migrației de muncă, cuantificarea, sinteza și analiza acestor date pentru a fi luate în calcul la efectuarea prognozelor demografice, la elaborarea politicilor de dezvoltare durabilă a țării în corelare cu resursele umane disponibile.

Prezentul articol își propune drept scop² o analiză cantitativă ale principalelor aspecte demografice ale migrației de muncă ce au rezonanță asupra procesele demogra-

¹ Lipsa unor date și indicatori dezagregați.

² Spațiul prezentului articol nu permite examinarea componentelor fluxului migrațional deoarece articolul nu prezumă examinarea dimensiunii migrației ce ține de plecarea cu traiul permanent peste hotare, procesele de imigrare, solicitările de azil etc.

fițe: cuantificarea și analiza structurii fluxului migrațional pe vârste și sexe în corelare cu mediile de reședință, starea civilă, particularitățile migrației feminine și problema copiilor rămași fără îngrijire în legătură cu plecarea părinților etc. Analiza a fost efectuată în baza surselor oficiale: datele Recensământului populației din 2004, cercetările Anchetei Forței de Muncă pentru perioada anilor 1999–2009, datele registrelor administrative, studiile la nivel național ale Organizației Internaționale pentru Migrație.

Determinarea dimensiunilor migrației de muncă din Republica Moldova este dificilă din punctul de vedere al utilizării noțiunilor ce determină statutul migrantului, perioadelor de timp ale aflării peste hotare, caracterului ilicit de ședere a migrantului în țara gazdă. Legislația națională tratează migrația în scop de muncă drept ”deplasarea benevolă a cetățenilor Republicii Moldova peste hotare în scopul desfășurării unor activități provizorii de muncă” [2, art.1], iar persoanele respective se iau la evidență ca „lucrători emigranți”. Aceasta prezumă migrația legală în baza contractului de muncă încheiat pe durată determinată. Nu se prescrie o perioadă strictă de aflare peste hotare în scop de muncă, aceasta fiind limitată doar de durata contractului de muncă. În dependență de abordările instituționale, acestea sunt cauzele principale ale discrepanței evidente ale datelor statistice privind persoanele plecate provizoriu la muncă peste hotare. Pentru a evita neclarități și contrapuneri, în prezentul articol vom examina migrația provizorie peste hotare a persoanelor originare din Republica Moldova în scop de muncă sau în căutarea unui loc de muncă, denumite în continuare ”migranți de muncă”, în ipoteza că persoanele se află peste hotare în ultimele 12 luni de lucru sau mai mult de 12 luni, potrivit datelor statisticii oficiale

Numărul migranților, caracteristicile lor în funcție de vârstă, sex, medii de reședință, starea civilă constituie variabile importante ale fluxului migrațional din punct de vedere demografic. Întrucât Republicii Moldova îi lipsește un mecanism structurat și unificat de colectare a datelor migraționale, diverse surse autentice de oferire a acestor date, cum ar fi: recensămintele populației, rezultatele cercetărilor trimestriale ale Anchetei Forței de Muncă efectuate de Biroul Național de Statistică, datele privind trecerea frontierei de stat deținute de Serviciul de Stat al Grănicerilor și Registrul de Stat al Populației al Ministerului Tehnologiilor Informaționale, registrele administrative ale Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Sănătății, Casei Naționale de Asigurări Sociale, ș.a. prezintă anumite incertitudini referitor la numărul declarat oficial al persoanelor absente din țară în legătură cu plecarea la lucru peste hotare.

Astfel, potrivit datelor anchetei forței de muncă pentru anul 2008, acest număr constituia 318,3 mii persoane, iar potrivit datelor de la punctele de trecere a hotarului de stat – 761, 2 mii³. Deoarece colectarea datelor migraționale de la punctele de trecere a frontierei de stat a început de abia acum 2 ani, pentru evaluarea în dinamică a proceselor migraționale au fost luate datele oferite de statistica oficială pentru perioada anilor 1999–2008 în baza rezultatelor Anchetei Forței de Muncă și cercetarea „Migrația

³ Discrepanța de date se explică prin faptul că la punctele de trecere a frontierei de stat se iau la evidență toate persoanele care nu au revenit în Republica Moldova de la 3 luni și mai mult, iar la Biroul Național de Statistică – doar persoanele declarare absente la momentul interviului gospodăriei casnice, ca absente în legătură cu munca peste hotare.

Forței de Muncă” realizate la nivel național [3, p.3]. În perioada anilor 1999–2009, numărul persoanelor plecate⁴ provizoriu în scop de muncă peste hotarele Republicii Moldova este în permanentă creștere – de la 99,2 mii persoane în anul 1999 pînă la 294,9 mii de persoane în anul 2009 (vezi tabelul 1) [4]. Apogeul creșterii rapide a numărului de emigranți a constituit intervalul anilor 2004 cu 345,5 mii persoane și 2005 cu 396,5 mii, iar în anii 2008–2009 numărul migranților moldoveni s-a diminuat, fiind clasat ca un proces de stabilizare a numărului de migranți și sfîrșitul exploziei migraționale [5, p.157]. Sinteza analitică a structurii fluxurilor migraționale pentru anii 2008, 2009 indică reducerea coraportului migranților care pleacă spre țările Uniunii Europene, dar creșterea acestuia pentru cei ce pleacă spre Federația Rusă. Astfel, este mult mai probabil că această descreștere este de moment și se explică prin impedimentele apărute în legătură cu extinderea hotarelor Uniunii Europene (schimbarea regimului de vize și înăsprirea controlului la hotarul Uniunii Europene), precum și a efectelor recesiunii financiare globale (reducerea numărului locurilor de muncă în țările de destinație, în special în țările Uniunii Europene).

Tabelul 1. Dinamica schimbării numărului migranților de muncă pe medii sociale și sexe, anii 1999–2008 (mii persoane)

Anul	Total	Bărbați	Femei	Urban	Rural
1999	99,2	68,1	31,9	43,1	56,1
2000	138,3	93,1	45,2	56,2	82,1
2001	172,0	120,1	51,9	68,0	104,0
2002	231,3	160,9	70,3	78,7	152,5
2003	291,0	199,1	91,8	89,7	201,3
2004	345,3	238,8	114,4	106,6	238,7
2004*	273,05	154,4	118,6	91,2	181,7
2005	394,5	262,8	131,4	112,1	282,4
2006	310,1	197,9	112,3	92,7	217,4
2007	335,6	219,3	116,3	103,0	232,6
2008**	318,3	210,0	108,3	104,3	214,0
2009	294,4	185,8	109,1	89,5	205,4

Sursa. Ancheta forței de muncă. Chișinău: BNS.

*Recensămîntul populației

** Raportul analitic „Migrația forței de muncă” (studiu), Chișinău: BNS, 2008

⁴ Numărul persoanelor declarate plecate la lucru sau în căutare de lucru peste hotarele R.Moldova se estimează în baza răspunsurilor membrilor gospodăriilor incluse în cercetarea Ancheta forței de muncă în gospodăria la întrebarea despre prezența tuturor membrilor în gospodăria cercetată. Este o estimare a stocului mediu (într-o anumită perioadă) a persoanelor care nu sunt prezente în țară. Respectiv, acest estimator nu cuprinde numărul persoanelor care, de obicei, lucrează peste hotare, dar în momentul realizării cercetării se află în țară. În cazul când persoana este declarată absentă din gospodărie la momentul cercetării, se stabilește scopul plecării acestor persoane peste hotarele țării.

Analiza caracteristicilor sociodemografice a cetățenilor migranți evidențiază că *în funcție de vîrstă* în procesul migrațional sunt implicate în majoritate absolută persoane apte de muncă – 95%. Ponderea cea mai însemnată din numărul migranților o dețin persoanele cu vîrsta între 25–34 ani (29,5%) și 35–44 ani (24,7%), care prezintă cel mai valoros contingent din punctul de vedere al reproducerii populației. Copiii prezintă deocamdată un procent neînsemnat – 4,3%, iar 0,8% revine persoanelor în vîrstă de 60 de ani și peste. Este cazul de menționat importanța monitorizării ulterioare a dinamicii schimbării coraportului categoriilor de vîrste, inclusiv creșterea numărului copiilor-migranți, or tendința de emigrare a copiilor este un indicator al nivelului de integrare a părinților în societatea țării gazdă, al proceselor de unificare a familiei, de transformare a migrației provizorii în migrație definitivă.

Tabelul 2. Repartizarea migranților de muncă pe grupe de vîrstă, sexe și medii sociale, anul 2008 (în %)

Grupa de vîrstă	Total	Bărbați	Femei	Urban	Rural
15-24 ani	24,6	27,1	20,0	17,9	27,6
25-34 ani	29,6	31,6	25,7	28,8	29,9
35-44 ani	24,7	22,9	27,9	26,2	24,0
45-54 ani	19,0	16,5	23,7	24,0	16,7
55-64 ani	2,1	1,9	2,7	3,1	1,8
TOTAL	100	65,3	34,7	30,7	69,3

Sursa: *Forța de muncă în Republica Moldova: ocupare și șomaj, Chișinău: BNS, 2008, p.147-148.*

Analiza datelor administrative, a statisticii oficiale, precum și a studiilor efectuate de structurile internaționale permite să constatăm că majoritatea migranților (61,3%) sunt persoane căsătorite, procentul acestora fiind aproape egal în urbe (63%) și în mediul rural (60,1%), la fel ca și cel al bărbaților și al femeilor căsătorite – 61,% și, respectiv, 60,1%. Din numărul total, 42% din migranții de muncă au lăsat în Moldova copii fără supravegherea părinților, iar 18,3% – au lăsat copii de vîrstă preșcolară.

Tabelul 3. Distribuția migranților de muncă pe sexe, medii sociale și starea civilă, anul 2008

	Medii sociale			Sexe		
	Urban	Rural	Total	Bărbați	Femei	Total
Starea civilă	100	100	100	100	100	100
Necăsătorit(ă)	25,4	33,8	31,0	36,1	21,3	31,0
Căsătorit(ă)	63,0	60,4	61,3	61,9	60,1	61,3
Văduv(ă)	3,4	1,9	2,4	0,5	6,0	2,4
Divorțat(ă)	8,2	3,9	5,3	1,6	12,6	5,3

Sursa: *Raportul analitic „Migrația forței de muncă”, Chișinău: BNS, 2008, p.4*

Fiind la intersecția influenței puternice a două sisteme migraționale, blocul statelor CSI și a celor din Uniunea Europeană, fluxul migrațional din Moldova a fost partajat și direcționat în dependență de accesibilitatea și atractivitatea situației pe piața de muncă a țărilor de destinație. Cunoașterea caracteristicilor acestor vectori migraționali este foarte importantă, deoarece permite cuantificarea fluxului migrațional în funcție de sex și mediile de proveniență a migranților, raportate la perioada aflării migranților peste hotare. Plecarea la muncă spre CSI, în special în Federația Rusă, pînă în 2009 constituia 61%, spre țările UE și țările terțe – 39% din totalul migranților. În anul 2009, din cauza recesiunii financiare, în statele UE se observă o modificare neînsemnată a orientării vectorilor migraționali după cum urmează: 63% migranți se orientează spre statele CSI și Federația Rusă, 37% – spre statele Uniunii Europene (29%) și țările terțe. Dintre țările Uniunii Europene, cele mai atractive și accesibile pentru migrații de muncă din Republica Moldova rămîn a fi: Italia – 19%; Portugalia – 5%; Spania, Grecia, Cehia, Franța, România, Irlanda, Cipru, Turcia și Ucraina a câte 2%.

Disproporționalitatea dintre vectorii migraționali se explică prin lipsa barierelor lingvistice și de deplasare spre Federația Rusă. Nișele profesionale destinate migranților în Federația Rusă sunt, ca regulă, lucrările de construcție – sfera tradițională de ocupație a bărbaților. Aceasta a stimulat deplasarea spre Federația Rusă în special a populației masculine, numărul căreia a crescut de la 68,1 în anul în 1999 la 153,0 mii persoane în anul 2008, preponderent din mediul rural. În general, către acest vector sunt orientate persoanele tinere cu vîrsta medie de 35 ani, două treimi din ele constituind bărbații, dintre care 72% provin din mediul rural. Deși perioada medie de aflare a migranților în statele CSI și Federația Rusă este suficient de mare – 1,8 ani, o caracteristică aparte este caracterul sezonier al lucrului ce permite circuitul migranților și revenirea lor la familie. Aceasta se prezintă ca un avantaj în sensul că nu apar tendințe ireversibile de înstrăinare a membrilor familiei în cazul celor căsătoriți sau revenirea la planurile de căsătorie pentru cei celibatari. Trebuie să menționăm că, deși afectează mai puțin comportamentul conjugal al migranților, acest tip de migrațiune este totuși periculos prin efectele sale negative asupra comportamentului sexual și al stării de sănătate a migranților. Ultima este rezultatul condițiilor nocive de muncă, lipsa accesului la serviciile medicale, dar și al atitudinii nepăsătoare a migranților față de propria sănătate.

Plecarea la muncă spre țările Uniunii Europene pune în evidență prevalarea femeilor din numărul total al migranților – 54%. În dependență de politicile ocupaționale oferite în țările de destinație, coraportul pe sexe a migranților variază semnificativ. În Italia, ca exemplu, femeile constituie circa 70% din numărul total al migranților din Moldova. Vârsta medie a migranților care se află în statele Uniunii Europene este mai mare decît pentru cei care se află în statele CSI, constituind 37 ani. La fel, pentru persoanele care au emigrat în Uniunea Europeană este mai mare și durata aflării peste hotare – de 2,1 ani. Studiile efectuate de Organizația Internațională pentru Migrație relevă că cel puțin 17% din migranți se află peste hotare o perioadă mai mare de 3 ani. Fiind mai îndelungat ca durată de timp, acest tip de migrație afectează mult mai puternic comportamentul conjugal al soților, face mai pronunțat gradul lor de înstrăi-

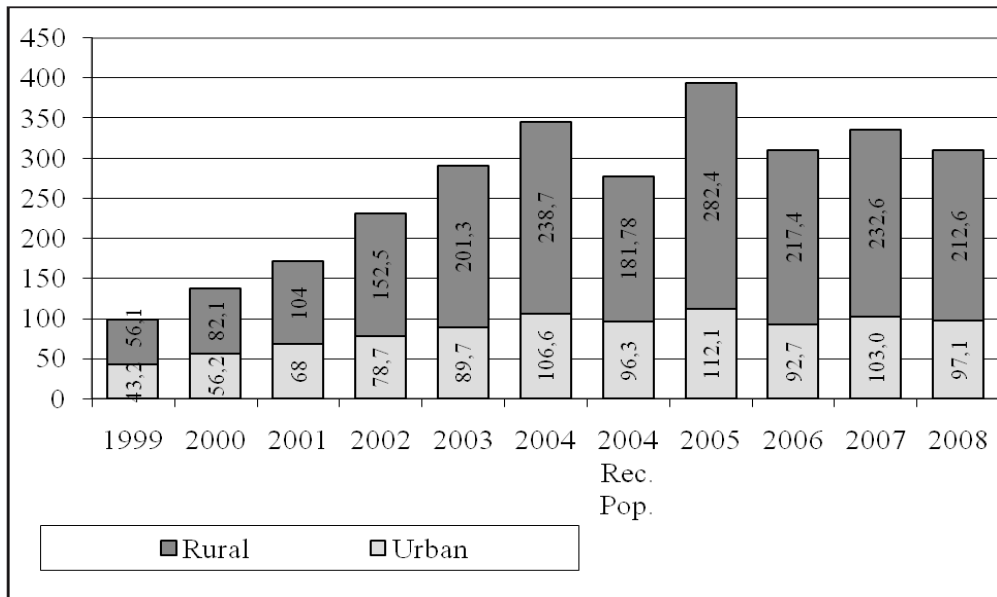

Fig. 1. Dinamica coraportului migranților de muncă pe medii sociale

nare și comportamentul sexual mai libertin, intensifică erodarea relațiilor conjugale și sporește divorțialitatea.

În funcție de mediile sociale, se observă creșterea constantă a numărului persoanelor care emigrează din mediul rural (vezi figura nr.1). Astfel, din 1999 pînă în 2009 procentul lor a crescut de la 56,4 la 68,7 din numărul total al migranților de muncă. Cele mai mobile sunt grupele de vîrstă de 15–44 de ani și care constituie 78,6% din numărul total al migranților: dintre care 86,6% pentru bărbați și 73,6% pentru femei. Se observă că bărbații se implică în procesul migrațional la o vîrstă mai tînă: – 15–24 ani. Femeile devin mai mobile migrațional în grupele de vîrstă 24–34 ani, dar păstrează, în comparație cu bărbații, un grad mai înalt de mobilitate în intervalul de vîrstă 45–64 ani. Este evident că implicarea în procesele migraționale a populației în vîrstă de 15–24 ani implicit reduce dinamica nupțialității. Totodată, dacă tradițional rata nupțialității era mai mare în mediul rural față de cel urban, scăderea nupțialității în mediul rural conduce la repercusiuni asupra reproducerii populației prin amînarea nașterii copiilor, iar în timp va produce efecte negative prin intensificarea deteriorării structurii pe vîrste a populației.

Migrația populației provenite din mediul urban. În perioada examinată (1999–2008), creșterea este aproape dublă ca număr – de la 43,3 la 97,1 mii a migranților de muncă, dar este în descreștere ca procent față de întregul flux migrațional – de la 43,6% la 31,3%. O tendință lentă de creștere a plecării la muncă a femeilor, precum și a persoanelor cu studii superioare, un nivel înalt de instruire și pregătire profesională se observă, în special, în orașele mici. Pentru urbe este mai accentuat așa numitul ”exod de creieri”, în care se implică persoane tot mai tinere. În Republica Moldova se observă legități similare altor state, potrivit cărora creșterea mobilității este în raport direct cu creșterea nivelului de instruire [4, p.276]. Dacă la începutul perioadei de analiză (anul 1999) emigrarea acestor persoane era motivată de căutarea unui loc de muncă, în pre-

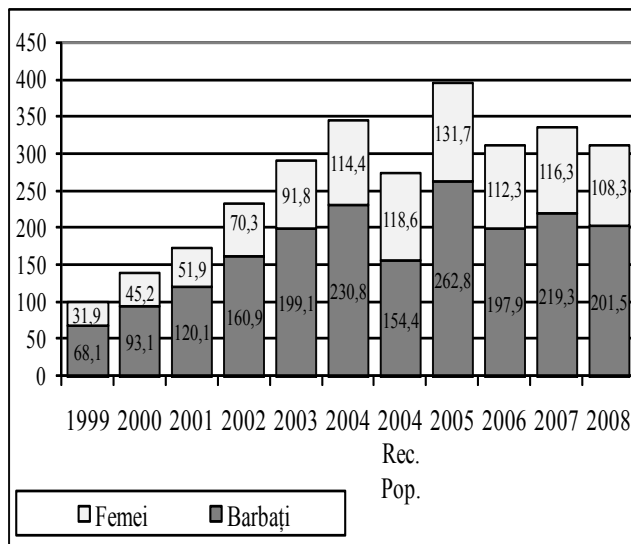

Fig. 2. Dinamica coraportului migranților de muncă pe sexe (mii persoane)

și a celor de tipul „work and travel” din ultimii ani, lipsesc mecanismele relevante pentru gestionarea acestor procese,

Una dintre gravele provocări pentru procesele demografice din Republica Moldova constituie **feminizarea fluxului migrațional**. Percepția rolului femeii în procesele migraționale s-a schimbat esențial. Mai înainte era prezumat faptul că rolul femeilor în migrație este secund sau dependent de bărbat (pleacă după bărbat prin integrarea familiei) [5, p.69]. În prezent, însă, pentru migrația din Republica Moldova este caracteristică independența femeii, antrenarea ei de sine stătătoare în migrație ca persoană-cheie. Acest fenomen are implicații majore în procesele demografice prin multitudinea consecințelor pe care le suportă statutul matrimonial al femeii, comportamentul ei familial și reproductiv, starea sănătății reproductive etc. Schimbarea statutului economic al femeii migrante, dezvoltarea personalității acesteia îi imprimă o altă viziune privind modelul familiei și ale relațiilor conjugale, conduce la modernizarea viziunii despre aceste relații, la schimbarea (raționalizarea) statutului și a rolurilor sociale între soț și soție în cadrul familiei. Consecințe de durată vor avea efectele migrației feminine și în cazul copiilor care au rămas fără îngrijire maternă.

Femeile au fost implicate în migrația de muncă odată cu apariția și amploarea fenomenului dat în țară în perioada contemporană. Efectivul femeilor migrante a sporit din 1999 de la 31,9 pînă la 108,3 mii către anul 2009. În coraport cu bărbații, cota femeilor migrante a fost relativ stabilă pînă în anul 2004, constituind în jur de 30% din numărul total al migranților. În anii ulteriori, se atestă o creștere lentă dar constantă a numărului femeilor antrenate în procesele migraționale, pînă la 36%, cu o mică reducere a nivelului acestei tendințe în perioada recesiunii financiare din anii 2008–2009.

Constatăm, creșterea numărului femeilor care emigrează este opusă tendinței de diminuare a ratei șomajului pentru femei calculate în țară, indicînd o scădere de la 6,3% la 3,4% în perioada anilor 1999–2008, și denotă eficiența redusă a politicilor

zent asistăm la crearea unei noi culturi migraționale cînd deschiderea hotarelor oferă tineretului posibilitatea unei cariere internaționale. Politicile migraționale ale tuturor țărilor de destinație sunt orientate spre atragerea tineretului și stimularea mobilității lui din țările de origine, ca exemplu – prin facilitarea regimului de vize pentru tineretul studios. Cu regret, în Republica Moldova lipsesc evidențele sistematice pentru acest tip de migrație, nu sunt studiate efectele așa-numitelor practici „au pair”, care există în Moldova zeci de ani, precum

ocupationale și salariale. Conform rezultatelor studiilor naționale, se evidențiază că factorii determinanți ai emigrării femeilor constituie lipsa locurilor de muncă (52,1%) și salariile mici (51,3%) [3, p.15]

Sub *aspect de vîrstă și ale mediilor de reședință* cele mai mobile sunt femeile din grupele de vîrstă 15–44 de ani – 73,6%, în majoritate din mediul rural – 81,3%. Îngrijorător de înalt este și numărul emigrării fetelor tinere din grupele de vîrstă de 15–24 de ani – 20% din numărul total al femeilor migrante. Prin prisma efectelor migrației feminine, aceste caracteristici vor conduce spre diminuarea indicatorilor nupțialității și natalității, în special în mediul rural, accentuarea tendințelor de amînare a nașterii primului copil, apoi amînarea nașterii de rangul doi sau chiar refuzul ei.

Statutul de angajare și condițiile de muncă din *sectoarelor de activitate* unde sunt antrenate femeile migrante prezintă doi indicatori importanți ce determină drepturile sociale ale femeilor migrante și starea lor de sănătate. Tendințele constante ale migrației de muncă din ultimele decenii au condus la formarea în țările dezvoltate a unui anumit regim economic, bazat pe segmentarea pieții muncii prin diferențierea unor tipuri de activități efectuate preponderent de migranți. Ca regulă, acestea sunt locurile de muncă care nu necesită pregătire specială și/sau calificare înaltă, cu condiții nocive de muncă și remunerație redusă [6; 7]. Pe de altă parte însă, politicile migraționale ale țărilor de destinație sunt orientate spre atragerea migranților de calificare înaltă și bine instruiți în sectoare tehnologice moderne. Astfel, din punctul de vedere al politicilor oficiale, este redusă posibilitatea obținerii unui statut legal pentru femeile care activează în sectoarele neatractive. Totodată, angajatorii rămîn interesați în folosirea forței de muncă ieftine în afara cîmpului legal, angajînd femeile migrante în sectoarele de deservire publică, comercial, lucrul în gospodăriile particulare ș.a. Analiza comparată a sectoarelor unde activează femeile migrante indică cît de rapid un șir de activități sunt cedate de către femeile din țara de destinație în favoarea migrantelor. În Italia, de exemplu, procentul migrantelor care lucrează în gospodăriile casnice în timp de 10 ani practic s-a triplat – crescînd de la 10,3% la 27,9%.

Tabelul 4. Ponderea femeilor migrante antrenate la lucrul în gospodăriile casnice din totalul altor activități neformale* și coraportul acestora față de femeile din țara de reședință antrenate în același tip de activitate, anii 1994 și 2004
(în % față de persoanele ocupate în activitatea respectivă)

	1994, femeile migrante	1994, femeile din țara de reședință	2004, femeile migrante	2004, femeile din țara de reședință
Spania	27,1	6,9	36,0	4,6
Franța	14,7	3,5	21,1	3,8
Grecia	35,0	1,5	42,2	1,3
Italia	10,3	2,3	27,9	1,6
Marea Britanie	3,7	1,1	3,1	0,6

Sursa: Oso Casas, L. and Garson, J. *The Feminisation of International Migration. Paper delivered at the OECD and European Commission Seminar, Migrant Women and the Labour Market: Diversity and Challenges, Brussels, 26–27 September 2005.*

* sfera de deservire, comerțul, activitate hotelieră etc.

Cercetările de la noi relevă că femeile din Moldova, preponderent, lucrează în gospodăriile casnice (57,7%), în rețeaua de comerț (18,2%), în construcții (13,7%), în hoteluri și restaurante (6,8%), în industrie (6,1%), adică în acele sectoare, care reduc posibilitățile obținerii unui statut legal. Înseși activitatea în sectoarele de acordare a serviciilor, inclusiv în gospodăriile casnice, în țările gazdă nu este considerată, *de facto*, egală activității ce asigură drepturi economice și sociale. Această situație sporește riscurile pentru femeile migrante, ele fiind discriminate dublu: în calitatea sa de femeie și în calitate de migrant ilegal. O asemenea situație stigmatizează femeia, sporește presiunea psihologică și emoțională la care este supusă. Suplimentar la acestea, din punct de vedere economic, situația impune un regim de muncă flexibil pentru activitățile respective, fapt ce duce la supra program și extenuare [5]. Totodată, statutul ilegal a redus accesul femeilor migrante la serviciile sociale și medicale, or o treime din migranții intervievați [3, p.23] indică aceasta drept o problemă prioritară cu care se confruntă în țara de emigrare.

O altă caracteristică importantă a migrației femeilor din punctul de vedere al consecințelor pentru procesele demografice este cunoașterea perioadei *timpului cât femeile se află peste hotare*. Indiferent de starea civilă a migrantelor – căsătorite sau necăsătorite – aflarea îndelungată peste hotare conduce la schimbări în comportamentul lor nupțial, conjugal, afectează relația cu copiii și altele. Durata aflării femeilor peste hotare depinde de statutul legal sau ilegal, regimul existent de vize, accesibilitatea pieței de muncă în țara de destinație, caracterul lucrului (sezonier sau permanent) ș.a. În prezent, perioada medie de aflare a unei femei peste hotare este de 2,3 ani. Perioada aflării peste hotare diferă în dependență de țara de destinație. Spre exemplu, pentru Rusia ea constituie 1,8 ani, iar pentru Italia – 2,7 ani. Aflarea îndelungată peste hotare contribuie la apariția „deprinderii migraționale” și intensifică procesele de integrare a femeilor migrante în societatea țării gazdă. Situația devine mai alarmantă prin faptul că femeile migrante sunt mai predispuse decât bărbații să rămână în continuare în țările de destinație perioade îndelungate de timp. Astfel, conform datelor oferite de Biroul Național de Statistică, dintre femeile care lucrează în Federația Rusă 21% intenționează să rămână în această țară de la 3 la 5 ani, 8% – mai mult de 5 ani și 3,6% intenționează să se stabilească definitiv cu traiul în această țară. Pentru țările Uniunii Europene, această tendință este și mai accentuată: intenționează să rămână pentru o perioadă de la 3 la 5 ani – 31% din femeile migrante, pentru o perioadă mai mare de 5 ani – 17%, să se stabilească cu traiul definitiv – 4%. Practic, aproape 52% din femeile migrante în Uniunea Europeană intenționează să lucreze perioade îndelungate de timp în țările de destinație. Acest indicator este înalt și pentru țările terțe precum Turcia, Irlanda ș.a. Ponderea femeilor orientate să lipsească perioade îndelungate din țară în rezultatul migrației este mai mare, în raport cu cea a bărbaților, constituind în cazul femeilor plecate în Uniunea Europeană, 51,8% față de 45% ponderea bărbaților, iar în cazul Federației Ruse – 38,1% față de 34,6%.

Această tendință prezintă un semnal alarmant de integrare rapidă a femeilor migrante din Republica Moldova în societatea țării de destinație, care, logic, se finisează prin stabilirea cu traiul în țara respectivă, transformând migrația provizorie a femeii în una definitivă. Indiferent de scenariile posibile – stabilirea cu traiul peste hotare sau

Tabelul 5. Distribuția migranților de muncă pe sexe, după perioada de timp pe care intenționează să o petreacă peste hotare și grupele de țări în care au lucrat, anul 2008

Perioadele pe care intenționează să le petreacă peste hotare	TOTAL		UE 27		Federația Rusă		Restul lumii	
Total persoane în grupul de țări, mii persoane	318,3		91,5		195,5		31,2	
Total mii persoane pe sexe:	B	F	B	F	B	F	B	F
	210,0	108,3	42,2	49,4	153,0	42,5	14,8	16,4
Total % pe sexe dintre care:	100	100	100	100	100	100	100	100
Mai puțin de 1 an	19,1	13,7	7,1	3,4	23,1	24,4	12,2	17,1
1-2 ani	19,3	16,4	18,5	16,0	19,9	16,0	16,2	18,3
3- 5 ani	20,5	26,2	24,9	31,0	19,6	20,9	17,6	25,0
Mai mult de 5 ani	9,8	11,7	16,3	16,6	8,0	8,0	10,8	0,0
S-a stabilit peste hotare sau intenționează să facă acest lucru	2,5	3,6	3,8	4,3	2,0	3,5	0,0	0,0
Nu mai intenționează să plece peste hotare	4,7	4,1	0,0	0,0	5,1	5,6	0,0	0,0
Nu știe	24,0	24,3	29,4	28,7	22,3	21,5	43,3	39,6

Sursa: Calculele autorului în baza datelor Raportului "Migrația forței de muncă 2008,, Chișinău: BNS, 2008

revenirea în țară – efectele, din punct de vedere demografic, sunt negative. În primul caz se atestă pierderi directe ale potențialului uman – femeia și copiii nenăscuți, dar și copiii sau membrii familiei care vor pleca din Republica Moldova grație posibilităților de integrare a familiei. În cazul al doilea – perioada îndelungată de absență conduce inevitabil la înstrăinarea membrilor familiei, întreruperea relațiilor și solidarității generațiilor.

Un alt aspect important ca o consecință a migrației de muncă, dar puțin studiat, prezintă *copiii rămași fără îngrijirea părinților în legătură cu plecarea acestora la lucru peste hotare* și modelarea viitoarelor procese demografice când aceste generații vor intra în vîrsta reproductivă. Analiza situației este dificilă, deoarece sursele de date statistice și administrative cu privire la această categorie de copii nu sunt complete și coerente, iar disponibilitatea datelor existente, compatibilitatea și comparabilitatea lor sunt discutabile. Golul datelor statistice privind numărul copiilor migranților de muncă a fost parțial suplinit prin studiile efectuate de Organizația Internațională pentru Migrațiune din 2005 și 2006 „Remitențele și Migrația în Republica Moldova”. Potrivit cercetărilor menționate, numărul copiilor rămași fără îngrijirea unuia sau ambilor părinți în legătură cu plecarea acestora la lucru peste hotare a constituit 177 195 persoane, dintre care 21 860 copii erau acasă fără ambii părinți. Majoritatea acestor copii (79,5%) provin din mediul rural. Din 2004, Ministerul Educației asigură colectarea datelor

administrative privind numărul copiilor de vîrstă școlară, dar, cu regret, nu se ține evidența administrativă a copiilor de vîrstă preșcolară – 0–7 ani. Astfel, sursele administrative relevă pentru anul școlar 2009–2010 un număr de circa 72.710 copii cu vîrstă de 7-18 ani, rămași fără îngrijirea unuia sau ambilor părinți. Dintre aceștia, două treimi (66%) sunt copii cu un părinte plecat, iar o treime (34%) – cu ambii părinți plecați peste hotare. Raportat la numărul total al copiilor de vîrstă școlară din țară, numărul copiilor rămași fără îngrijirea părinților constituie 12,2%. Supra acestei medii sunt 18 raioane din Republica Moldova, dintre care în Drochia și Ștefan Vodă acest procent este mai mare de 19%, iar în raionul Nisporeni – de 20%. Deși se acceptă că remitențele au îmbunătățit standardele de viață ale gospodăriilor migranților, inclusiv ale copiilor, acești copii sunt mai vulnerabili și defavorizați față de riscurile legate de consumul de substanțe nocive, abandonul școlar, relațiile sexuale precoce și comportamentele deviante, față de riscul de implicare în traficul de ființe umane și exploatarea prin muncă ș.a. Crește riscul abuzurilor emoționale/psihologice, fizice/bătaia față de acești copii din partea celor ce-i îngrijesc și din partea celor care-i educă. Astfel, problemele ce țin de starea psihologică, sănătatea, educația și socializarea acestor copii, respectarea drepturilor și intereselor lor legitime își așteaptă rezolvarea. Durata îndelungată a aflării părinților peste hotare la fel conduce la înstrăinarea membrilor familiei, erodarea solidarității între generații, schimbarea stereotipurilor și percepțiilor privind responsabilitatea față de membrii familiei, față de persoanele în vîrstă. Migrația a intensificat și a scos în evidență pentru acești copii un nou tip de valori familiale. În acest context, promovarea în perspectivă a măsurilor standard de susținere a familiilor, ca unul dintre elementele constitutive ale securității demografice, ar putea să nu fie eficiente pe măsura așteptărilor.

În urma celor evaluate, constatăm că numărul și intensitatea migrației persoanelor de vîrstă reproductivă din Republica Moldova, un pic estompate de efectele recesiunii financiare globale, se mențin la un nivel destul de înalt și sunt vizibile tendințele de existență în continuare a fenomenului dat. Cu o mică disproporționalitate se vor păstra și direcțiile de bază ale vectorilor migraționali. Aceasta prezumă necesitatea de a lua în calcul la elaborarea politicilor migraționale și demografice caracteristicile specifice fiecărui vector migrațional.

Migrația bărbaților și femeilor din mediul rural, diferită ca structură, ca orientare (Rusia sau țările Uniunii Europene), ca perioade și intenții de a rămîne peste hotare, ca nivel diferit de integrare în societatea țării gazdă ș.a., va amplifica, va prelungi impactul negativ al migrației asupra proceselor demografice din mediul rural prin consecințele sale indirecte: reducerea intensității nupțialității, amînarea nașterii copiilor, amplificarea disproporționalității structurii pe vîrstă a populației în mediul rural etc.

Se atestă feminizarea fluxului migrațional prin creșterea lentă dar constantă a migrației femeilor ca număr dar și în coraport cu bărbații din numărul total al migranților. Fiind aproape în egală măsură direcționate spre Federația Rusă (42,5 mii) și țările UE (49,4 mii), în ambele cazuri femeile sunt mai predispuse decît bărbații să rămîna în țara gazdă perioade îndelungate de timp. Conjugate cu durata timpului în care ele deja se află peste hotare, în special în țările Uniunii Europene, putem constata un grad avansat de integrare socială a femeilor migrante în țara gazdă. Sunt tot mai evidente premisele

de trecere pentru această categorie de persoane de la migrația provizorie la migrația definitivă.

Constituie o provocare pentru procesele demografice ulterioare numărul copiilor rămași în țară fără îngrijirea părinților absenți în legătură cu lucrul peste hotare. La rînd cu riscurile defavorizării sociale, emotive, psihologice etc., cărora sunt expuși copiii, ei sunt categoria cea mai predispusă de persoane pentru intrare în al doilea val de migrație, fie prin procesele de integrare a familiei, fie prin efectele deprinderii și apariției "culturii migraționale", cînd migrația devine o normă. Aceste tendințe necesită studierea suplimentară, la rînd cu studierea interacțiunii între evenimentele demografice în viața persoanei și deciziile privind migrația, instruirea ș.a.

Proporțiile migrației și impactul diferit asupra proceselor demografice necesită analize intersectoriale ale fenomenului dat și perfecționarea mecanismului de coordonare la elaborarea, implementarea, monitorizarea și corectarea politicilor economice și sociale prin prisma proceselor demografice. Ținînd cont de tendința de depopulare și ritmurile de îmbătrînire a populației din Republica Moldova, sunt necesare abordări noi, netradiționale de gestionare a proceselor migraționale, minimizarea, pe măsura posibilităților, a nivelului fluxului migrațional, analiza și minimizarea efectelor negative ale emigrării de durată din Republica Moldova. Este de remarcat în acest context că migrația, ca factor demografic, spre deosebire de natalitate și mortalitate, este mult mai sensibilă și receptivă față de măsurile politicilor în domeniu [6, p.16]. Complexitatea și necesitatea soluționării problemelor migrației externe impune noi abordări în soluționarea, monitorizarea implementării și corectării politicilor adoptate și pune în valoare necesitatea perfecționării metodologiei de evidență a fluxurilor migraționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Paladi Gheorghe, Gagauz Olga, Penina Olga. Îmbătrînirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale. – Chișinău, 2009. – 204 p.
2. Legea Parlamentului RM nr.180-XVI din 07.07.2008 cu privire la migrația de muncă // Monitorul Oficial al RM, 2008, nr. 162-164/598.
3. Ancheta forței de muncă. Chișinău: Biroul Național de Statistică, 2010. [online] www.statistica.md
4. Saveliieva G, I., Marcova I. Efectele migrației cetățenilor Republicii Moldova la muncă peste hotare asupra proceselor de reproducere a populației. Conferința științifică internațională „Procesele sociodemografice în societatea contemporană: de la probleme la acțiuni (Chișinău, Academia de Științe, 15–16 octombrie 2009). – Chișinău, 2009. – 292 p.
5. Шаходько Л.П. Модель демографического развития Республики Беларусь. – Минск, Белорусская наука, 2009. – 438 с.
6. Тюрюканова Е.В. Женская трудовая миграция. Сборник: Россия: 10 лет реформ. Социально-демографическая ситуация. – Москва, РИЦ ИСЭПН, 2002.
7. Соколин В.Л. Настоящее и будущее народонаселения России. Всероссийский национальный форум (Москва, июль 2004) // Народ и население, Москва, 2004, № 3, июль.
8. Anuarul statistic al Republicii Moldova 2009. – Chișinău, Statistica Moldova, 2009. – 576 p.
9. Recensămîntul populației Republicii Moldova 2004, vol. 2. – Chișinău, Statistica Moldova. – 136 p.

- Migrația forței de muncă 2008. Raport analitic. – Chișinău, Statistica Moldova – 42 p.; Forța de muncă din Republica Moldova – ocupare și șomaj. – Chișinău, Statistica Moldova, 2008.
10. Populația și procesele demografice în Republica Moldova. – Chișinău, Statistica Moldova, 2007. – 70 p.
 11. Зайончковская Ж.А.. Иммиграция: альтернативы нет. Сборник: Нужны ли иммигранты российскому обществу? Под ред. Мукомеля В.И. и Паина Э.А. – Москва, Фонд “Либеральная миссия”, 2006.
 12. Магомедова А.Г. Экономико-демографические аспекты внешней миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир. Выпуск 17. – Москва, МАКС Пресс, 2007. – 124 с.

NATALITATEA EXTRACONJUGALĂ ÎN CONTEXTUL TENDINTELOR DEMOGRAFICE EUROPENE

**Olga Gagauz, doctor în sociologie, conferențiar cercetător,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM**

Summary

In the article, we examine the problem of extramarital fertility in the context of European demographic trends, its dynamics during the years 1980–2009 including by age groups of mother. Based on the primary statistical data on birth rates in 2009 year, we analyzed extramarital fertility by residence area, maternal age, practices of child registration; a comparative analysis between marital and extramarital fertility and distribution of children by rank of birth is produced. The author offers some recommendations about the improvement of the welfare of children born outside the marriage.

Dezvoltarea demografică a țărilor europene la etapa contemporană se caracterizează prin tendințe, procese și fenomene noi, uneori destul de contradictorii, care anterior au fost rare sau considerate în opinia publică ca o deviere de la norme sociale. La astfel de fenomene se referă și natalitatea extraconjugală, care a obținut în a doua jumătate a secolului trecut o amploare vertiginoasă pe continentul european, fiind o expresie a modificării comportamentului nupțial și familial al populației. În majoritatea țărilor europene a crescut considerabil ponderea căsătoriilor neînregistrate, căsătoria oficială a devenit instabilă, a crescut ponderea căsătoriilor repetate, au apărut mai multe modele familiale (*cohabitation, consensual union, mariage de facto, intimate relationships, couples*) [1]. Schimbări intervenite au fost generalizate în teoria celei de a doua tranziții demografice, unul din elementele principale ale acesteia fiind trecerea de la un singur model familial – familia nucleară – la adversele forme și modele familiale, de la dominarea controlului social extern la preponderența modului intrafamiliar, individual în soluționarea problemelor [2]. Problema diversificării modelelor familiale este discutată pe larg în literatura științifică, iar tendințele menționate sunt recunoscute ca procese contemporane inseparabile de alte schimbări sociale.

Diversificarea formelor de viață familială, posibilitatea proprie atât a bărbatului, cât și a femeii de a-și planifica singuri când să-și întemeieze familia, în ce formă, numărul dorit de copii, precum și faptul că multe persoane devin părinți nefiind în relații conjugale, demonstrează că parentalitatea, căsătoria conjugală, familia se distanțează tot mai mult, formînd instituții sociale separate [3]. Multe persoane vor să aibă copii, dar pentru aceasta căsătoria deja nu este obligatorie. A duce o viață în comun și a avea copii se poate și fără încheierea căsătoriei. Viața conjugală mai mult nu presupune domicilierea comună, iar ultima este posibilă și fără înregistrarea căsătoriei, nașterea copiilor nu întotdeauna se produce în cadrul căsătoriei [4].

Amploarea fenomenului căsătoriilor neînregistrate a contribuit la creșterea numărului și ponderii copiilor născuți în afara căsătoriei în majoritatea țărilor europene, deși există unele diferențe determinate de normele culturale, religioase, tradiții și obiceiuri. Astfel, în Europa de Sud se menține un nivel relativ scăzut al nașterilor extraconjugale

(Grecia – 6,5%, Bosnia și Herțegovina – 11,3%, Macedonia – 12,2%, în anul 2008). Dar pentru Europa contemporană acestea mai degrabă prezintă cazuri-excepție decât o normalitate. În majoritatea țărilor ponderea nașterilor extraconjugale a depășit valoarea de 20%, în multe țări ea atinge 30%, sunt țările care au trecut limita de 50%. Impresionează viteza cu care se extinde acest fenomen: în Italia, pe parcursul anilor 2000–2008, ponderea nașterilor în afara căsătoriei a crescut de la 9,7% pînă la 22,2%, în Spania – de la 17,7% pînă la 32,1%). În România, în anul 1990, nașteri extraconjugale au constituit numai 4%, în 2000 – deja 24,1%, iar 2008 – 27,4%. Republica Moldova, în ultimii zece ani, ocupă o poziție intermediară între țările europene, ponderea nașterilor extraconjugale stabilindu-se în limitele de 20,5–22,9% (fig.1).

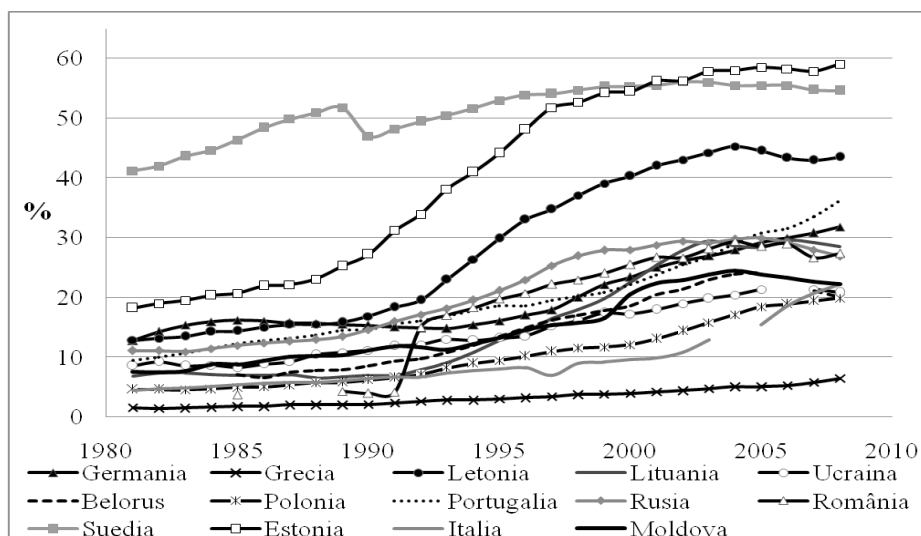

Fig. 1. Dinamica nașterilor extraconjugale în Republica Moldova și unele țări europene, anii 1980–2008

Sursa: <http://demoscope.ru/weekly/app/app4013.php>

Deși în unele țări europene ponderea înaltă a nașterilor extraconjugale se înregistrează pe parcursul a mai multor decenii (de exemplu, Suedia), însă pentru majoritatea statelor, inclusiv pentru Republica Moldova, acest fenomen este relativ nou și necesită abordări corespunzătoare la nivelul politicilor familiale.

În articolul de față sunt prezentate rezultatele analizei statistico-demografice a datelor statistice primare ale Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova cu privire la natalitatea populației în anul 2009, precum și datelor statistice publicate pentru perioada anilor 1980–2009.

În perioada menționată, pe fundalul reducerii drastice a numărului total de nașteri s-a înregistrat creșterea vertiginoasă a numărului și ponderii nașterilor extraconjugale. În ultimii treizeci de ani, ponderea copiilor născuți de femeile necăsătorite a crescut de trei ori. Punctul maximum a fost obținut în anul 2004 (24,5%), în mediul rural valoarea acestui indicator a depășit pragul de 25% (25,9%). Apoi se observă o diminuare relativă a ponderii nașterilor în afara căsătoriei, în special în orașe, pe când în sate ea se menține practic constant la nivelul de 24–25%. De menționat că există diferențieri

semnificative în acest aspect în funcție de medii sociale. Pînă în anul 1999, nașteri extraconjugale au fost mai mult specifice pentru orașe, după această perioadă se înregistrează creșterea semnificativă a acestora în mediul rural, pe cînd în mediul urban nașterile extraconjugale se înregistrează a fi în scădere (fig. 2).

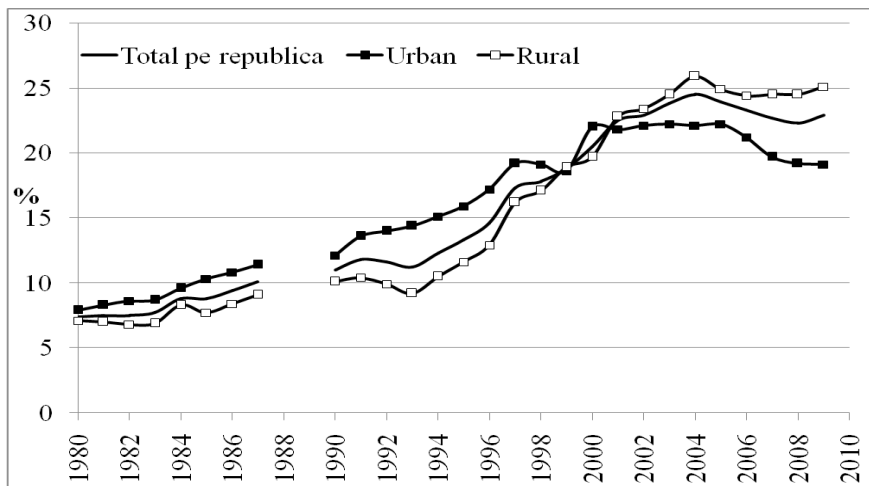

Fig. 2. Dinamica ponderii nașterilor extraconjugale pe medii sociale, anii 1980–2009

Sursa: datele statistice ale Biroului Național de Statistică al RM

În anul 2009, numărul nou-născuților vii a constituit 40,8 mii, inclusiv 9,35 mii (22,9%) de nașteri extraconjugale, dintre care 57 de copii au fost abandonați și transferați la case de copii.

Statistica Republicii Moldova permite de a diviza trei categorii de născuți:

- 1) copii născuți de femeile căsătorite;
- 2) copii născuți și înregistrați conform cererii ambilor părinți, inclusiv cazuri cînd paternitatea a fost stabilită prin instanța judiciară;
- 3) copii născuți și înregistrați conform cererii mamei, inclusiv copiii abandonați din momentul nașterii și înregistrați conform informației prezentate de maternități, case de copii;
- 4) alte cazuri, cînd maternitatea la momentul înregistrării nu este stabilită (copii abandonați, copii găsiți).

Astfel, evidența statistică actuală nu permite de a obține informații obiective cu privire la răspîndirea nașterilor în cadrul căsătoriei și în afara căsătoriei. Putem presupune că la categoria celor născuți în afara căsătoriei mai mult se referă totalitatea copiilor înregistrați numai conform cererii mamei. Evident, o parte din copiii înregistrați, conform cererii ambilor părinți, s-au născut în cadrul căsătoriilor neînregistrate, deci în familie. În anul 2009 ponderea copiilor înregistrați la cererea comună a mamei și tatălui a constituit 58%. Distribuția nașterilor extraconjugale în funcție de vîrsta mamei și modul de înregistrare a copilului demonstrează că mai bine de jumătate din copiii născuți în afara căsătoriei la toate grupurile de vîrstă sunt înregistrați la cererea ambilor părinți, cele mai mari valori fiind observate la femeile în vîrstă de pînă la 16 ani (60,7%) și 30–34 de ani (60,4 %), (fig. 3).

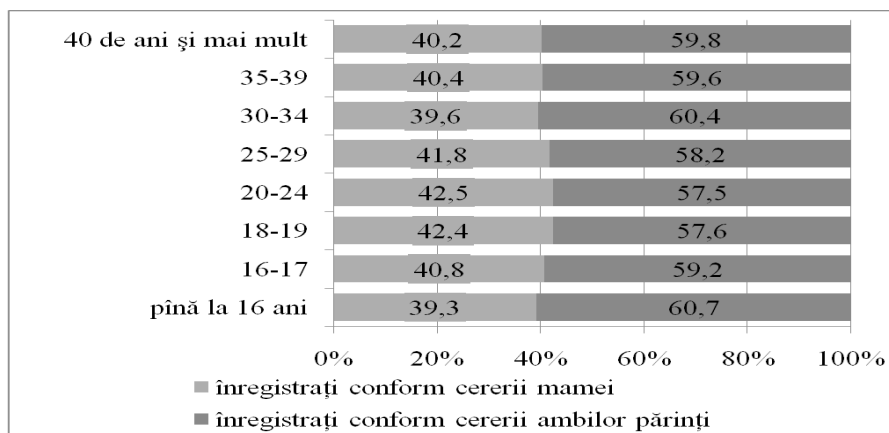

Fig. 3. Distribuția nașterilor extraconjugale în funcție de vârsta mamei și modul de înregistrare a copilului, total pe republică, anul 2009

Sursa: calculat de autor în baza datelor statistice nepublicate ale Biroului Național de Statistică

Pe medii sociale se constată următoarea diferență: în orașe este mai înaltă ponderea copiilor înregistrați la cererea ambilor părinți la grupuri de vârstă mai mature (25 de ani și peste), valoarea acesteia constituind 60–68%, pe cînd în sate este mai înaltă ponderea astfel de cazuri la grupuri de vârste tinere (pînă la 25 de ani), (fig.4).

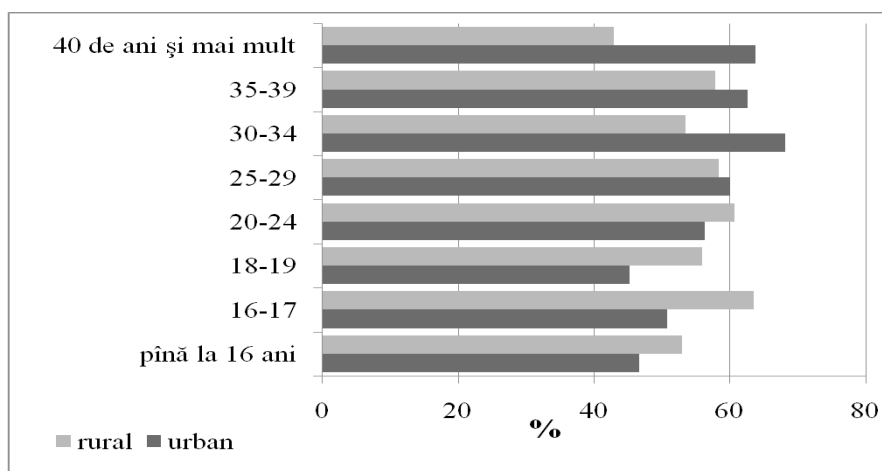

Fig. 4. Ponderea copiilor înregistrați conform cererii ambilor părinți pe grupe de vîrstă și medii sociale, anul 2009

Sursa: calculat de autor în baza datelor statistice nepublicate ale Biroului Național de Statistică

Diferențierile înregistrate între orașe și sate în mare măsură prezintă o reflectare a modificărilor în ceea ce privește controlul social asupra comportamentului oamenilor în orașe și sate, precum și abordări diferite cu privire la stabilirea paternității la orășeni și săteni. Pentru stabilirea unor tendințe cu privire la raportul copiilor înregistrați conform cererii ambilor părinți și celor înregistrați numai la cererea mamei pe medii

sociale este necesară o analiză în dinamică, ceea ce în prezent este imposibil din cauza inaccesibilității datelor statistice. În prealabil, putem presupune că la săteni are loc liberalizarea normelor în ceea ce privește stabilirea paternității, în sate, dar și în orașe o acceptare socială tot mai mare obțin căsătoriile neînregistrate, în cadrul cărora se nasc copiii înregistrați conform cererii ambilor părinți.

La ce vîrstă femeile acceptă nașterea unui copil în afara căsătoriei? Este cunoscut faptul că în cea mai mare măsură nașterile în afara căsătoriei sunt specifice grupurilor de vîrstă tinere pînă la 20 de ani, precum și în grupele de vîrstă mature (după 35 și în special după 40 de ani). Însă datorită faptului că natalitatea la femei din grupele de vîrstă mature este scăzută, în numărul total de copii, născuți în afara căsătoriei înregistrate prevalează copiii născuți de mame tinere.

Pe parcursul ultimilor 30 de ani ponderea nașterilor extraconjugale a crescut la toate grupurile de vîrstă a mamei. Însă dacă la grupurile de vîrstă de 20 de ani și peste această creștere a avut un caracter lent, la mamele tinere observăm o adevărată explozie a nașterilor în afara căsătoriei. Numai în ultimii zece ani ponderea nașterilor extraconjugale la vîrstă prematură (pînă la 20 de ani) a crescut cu 17%, obținînd în anul 2009 valoarea de 46,9% (fig. 5).

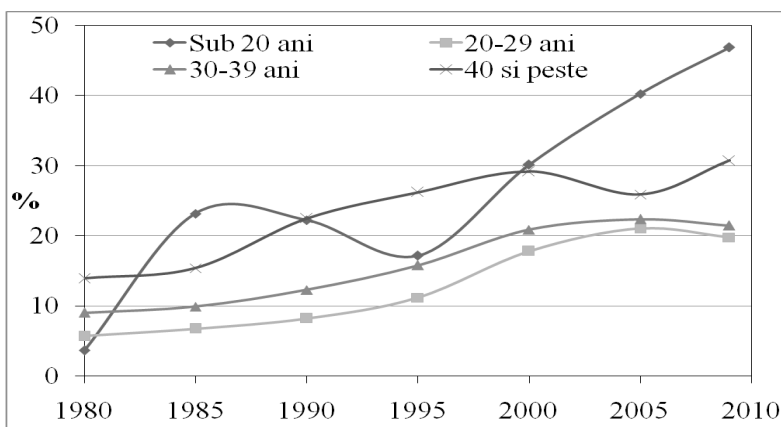

Fig. 5. Dinamica nașterilor extraconjugale pe grupe de vîrstă a mamei, anii 1980–2009

Sursa: datele statistice ale Biroului Național de Statistică al RM

Analiza dinamicii nașterilor extraconjugale pe grupe de vîrstă și medii sociale demonstrează existența unor particularități în ceea ce privește repartizarea nașterilor în afara căsătoriei. Atît în mediul urban, cît și în mediul rural cea mai înaltă pondere a nașterilor extraconjugale se înregistrează la două grupuri de vîrstă: cea mai tînă (pînă la 20 de ani) și cea mai matură (40 de ani și mai mult). Însă pozițiile lor sunt diferite: în orașe, pe primul loc după numărul de nașteri în afara căsătoriei au fost femeile mature, cel puțin pînă în anul 2000, în sate nașterile extraconjugale prevalează la fete tinere. În ultimii ani se constată o creștere semnificativă a ponderii nașterilor în afara căsătoriei la fete tinere (pînă la 20 de ani) atît în sate, cît și în orașe (fig.6 și 7).

Atît în mediul urban, cît și în mediul rural observăm creșterea lentă și treptată a ponderii nașterilor extraconjugale la grupuri de vîrstă 20–29 și 30–39 de ani în perioa-

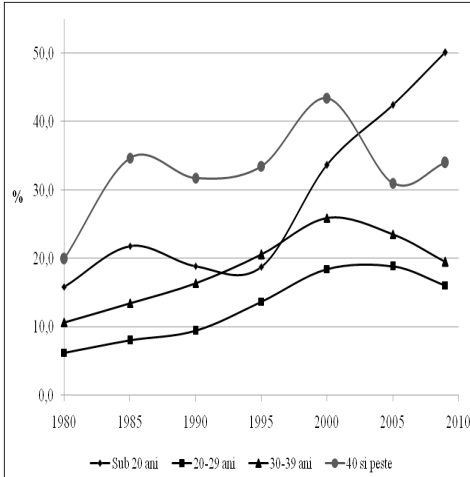

Fig. 6. Dinamica nașterilor extraconjugale pe grupe de vîrstă a mamei, mediul urban anii 1980–2009

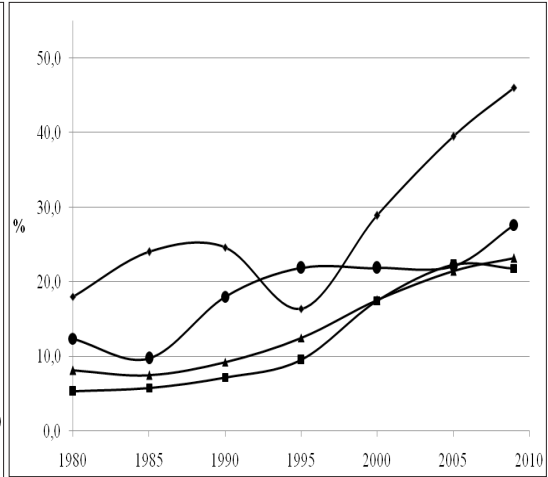

Fig. 7. Dinamica nașterilor extraconjugale pe grupe de vîrstă a mamei, mediul rural, anii 1980–2009

Sursa: datele statistice ale Biroului Național de Statistică al RM

dă pînă în anul 2000. Apoi, în orașe, se constată reducerea nașterilor extraconjugale la acest grup de vîrstă, pe cînd în sate acestea continuă să crească.

După cum rezultă, nivelul mai înalt al nașterilor extraconjugale în mediul rural se datorează ponderii mai înalte ale acestora la mamele tinere în vîrstă pînă la 20 de ani. O anumită influență asupra dinamicii nașterilor extraconjugale și repartizării lor după grupurile de vîrstă a mamei se datorează situației socioeconomice din țară și legislației cu privire la avorturi. În figurile prezentate mai sus (fig. 5, 6, 7), anul 1995 se evidențiază prin scăderea esențială a ponderii nașterilor în afara căsătoriei la grupuri de vîrstă tinere. Perioada menționată se caracterizează cu aprofundarea crizei socioeconomice, ceea ce a provocat creșterea avorturilor, inclusiv la indicațiile sociale (lipsa locuinței, serviciului etc.), întreruperea sarcinii fiind permisă pînă la 24–25 de săptămîni. După modificarea legislației cu privire la avorturi (limitele pentru avort la indicații medicale, genetice, juridice sau sociale au fost micșorate la 21 săptămîni) se observă reducerea ratei avorturilor la femei în vîrsta pînă la 20 de ani de la 28% în anul 1995 pînă la 10% în 2009.

Parțial, creșterea bruscă a nașterilor extraconjugale la tineri în ultimii ani se explică prin scăderea intensității de încheiere a căsătoriilor. Însă, factorul principal care influențează ponderea înaltă a nașterilor extraconjugale la cele mai tinere grupuri de vîrstă prezintă nivelul scăzut al culturii contraceptive la etapa de inițiere a vieții sexuale. Sarcina pînă la 20 de ani, de regulă, nu este planificată și dorită. Anterior, în Republica Moldova, ca și în multe alte țări, concepțiile prenuțiale se camuflau prin înregistrarea urgentă a căsătoriei, astfel că mireasa, fiind însărcinată, avea posibilitate să nască în cadrul căsătoriei. Tradițiile, dependența materială și psihologică a tinerilor față de părinți au favorizat crearea unor asemenea familii. Evident că în multe cazuri acestea n-au fost stabile, chiar și conflictuale, în mare măsură fiind supuse riscului de destrămare.

Analiza nașterilor de rangul întâi în cadrul căsătoriei din punctul de vedere al intervalului protogenez demonstrează că circa jumătate din acestea prezintă concepțiile premaritale, ceea ce rezultă din răspîndirea relațiilor sexuale premaritale. Dacă raportăm numărul de nașteri cu intervalul protogenez pînă la 9 luni (8349) la numărul mediu al primelor căsătorii la femei pentru anii 2008–2009 (22362), obținem că circa 37% din căsătorii de rangul întâi au fost încheiate după apariția sarcinii, sau chiar după apariția copilului pe lume (tabelul 1).

Tabelul 1. Repartizarea nașterilor de rangul întâi în cadrul căsătoriei în funcție de intervalul protogenez, pe medii sociale, anul 2009

Nașteri de rangul întâi		Inclusiv, cu intervalul protogenez*					
		0 (căsătoria a fost înregistrată odată cu înregistrarea copilului)		Pînă la 9 luni		Mai mult de 9 luni	
		Numărul absolut	%	Numărul absolut	%	Numărul absolut	%
Total	16168	484	2,9	7865	48,6	7819	48,3
Urban	6484	80	1,2	2387	36,8	4017	62,0
Rural	9684	316	3,3	4710	48,6	4658	48,1

*intervalul de timp dintre înregistrarea căsătoriei și nașterea copilului

Sursa: calculat de autor în baza datelor statistice nepublicate ale Biroului Național de Statistică

Datele prezentate în tabelul de mai sus demonstrează că ponderea nașterilor cu intervalul protogenez pînă la nouă luni este mai mare în mediul rural, ceea ce parțial se explică prin cultura contraceptivă și accesibilitatea avortului mai scăzută la săteni. Evident că deteriorarea normelor morale, standardelor de comportament premarital, permisivitatea socială înaltă vizavi de relațiile sexuale ale tinerilor înainte de căsătorie au un rol primordial în ceea ce privește creșterea nașterilor în afara căsătoriei, sau înregistrarea căsătoriei în urma apariției unei sarcini, precum și răspîndirea căsătoriilor neînregistrate.

Pînă în prezent, în conștiința de masă predomină opinia că nașterile extraconjugale sunt un fenomen marginalizat, rezultat al unui comportament nechibzuit al tinerilor, sau a unei decizii conștiente a femeii tinere, care a hotărît să nască un copil „pentru sine”. Însă dacă o astfel de opinie ar fi fost justă, atunci în structura nașterilor extraconjugale trebuia să predomină nașterile de rangul întâi. Datele statistice demonstrează un tablou contrar. În totalitatea nașterilor extraconjugale ponderea celor de rangul întâi constituie 59,1%, sau cu 7,7% mai mult decît în cadrul căsătoriilor înregistrate. Dacă nașterile de rangul doi prevalează în cadrul căsătoriei (35% contra celor 26,2%), atunci ponderea nașterilor de rangul trei, de rangul patru și mai mult în funcție de statutul juridic al copilului nu diferă semnificativ (tabelul 2).

Diferența în rangul mediu al nașterii este nesemnificativă, ceea ce demonstrează profilul structural identic al nașterilor indiferent de statutul juridic (în căsătorie sau în afara căsătoriei).

Tabelul 2. Repartiția copiilor născuți după rangul nașterii și statutul juridic, anul 2009, în %

Rangul nașterii	Din numărul total de nașteri	Copii născuți în cadrul căsătoriei	Copii născuți în afara căsătoriei
primul copil	53,2	51,4	59,1
al doilea copil	33,0	35,0	26,2
al treilea copil	9,7	9,7	9,5
al patrulea și mai mulți	4,2	3,9	5,3
Rangul mediu al nașterii	1,67	1,68	1,62

Sursa: calculat de autor în baza datelor statistice nepublicate ale Biroului Național de Statistică

Chiar dacă aplicăm o metodă mai riguroasă de analiză a structurii nașterilor extra-conjugale, divizînd acestea în două grupuri (înregistrați după cererea ambilor părinți și după cererea mamei), obținem un tablou în care ponderea nașterilor de rangul doi și mai mult este destul de înaltă (fig.8).

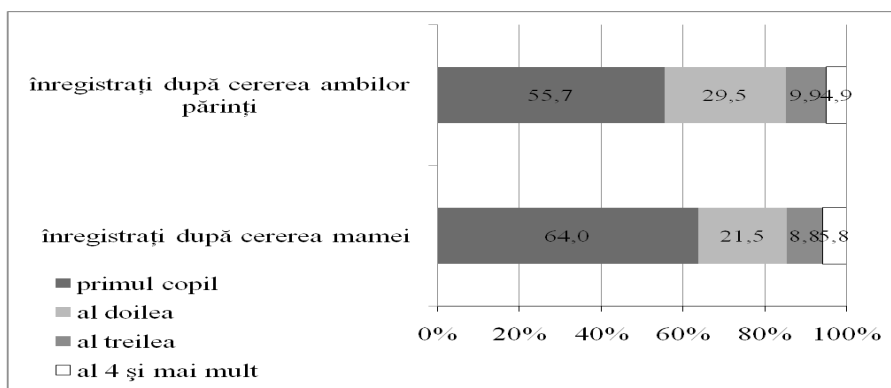

Fig. 8. Repartiția copiilor născuți în afara căsătoriei după modul de înregistrare și rangul nașterii, total pe republică, anul 2009

Sursa: calculat de autor în baza datelor statistice nepublicate ale Biroului Național de Statistică

Altfel, numărul total de copii înregistrați după cererea mamei ponderea nașterilor de rangul întâi este mai înaltă, diferența constituind 8,3%. Ponderea nașterilor de rangul doi este mai mare (cu 8%) în totalitatea copiilor înregistrați după cererea ambilor părinți, repartizarea celor de rangul trei și mai mult nu diferă semnificativ. Rangul mediu al nașterii se repartizează în felul următor: înregistrați după cererea mamei – 1,6, înregistrați după cererea ambilor părinți – 1,65. Astfel, nașterea copilului în afara căsătoriei, care în opinia publică deseori este considerată ca o consecință a circumstanțelor parvenite, a obținut o mare amploare, depășind limita de cazuri marginale. Reieșind din datele prezentate mai sus, rezultă că există grupuri sociale care nu tind să-și înregistreze căsătoria, totodată se caracterizează printr-un nivel destul de înalt al natalității. În prezent, fiecare al cincilea copil de rangul doi și trei, precum și fiecare al treilea din următoarele nașteri succesive se naște în afara căsătoriei. Cauzele

acestui fenomen, dar, probabil, mai mult consecințele lui, necesită o analiză profundă, elaborarea unor abordări noi în ceea ce privește protecția socială a copiilor născuți în afara căsătoriei.

Creșterea bruscă a nașterilor extraconjugale în Republica Moldova, ca și în alte țări europene, în mare măsură este determinată de amploarea fenomenului căsătoriilor neînregistrate. Astfel, conform Recensământului populației din 2004, 58 de mii de cupluri conjugale (7,2%) au declarat că trăiesc în comun fără înregistrarea căsătoriei, cel mai mare număr fiind înregistrat în mediul rural (68,7%). Intensitatea fenomenului demonstrează frecvența căsătoriilor neînregistrate pe grupe de vârstă (tabelul 3).

Tabelul 3. Numărul de căsătorii neînregistrate în Republica Moldova pe medii sociale, vârste și sexe (la 1000 de populație)

<i>Vârsta (ani)</i>	<i>În total pe populație</i>		<i>Urban</i>		<i>Rural</i>	
	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>
15-19	3,1	17,6	2,0	8,1	3,8	26,0
20-24	33,4	60,2	26,5	40,0	38,2	78,0
25-29	64,1	71,0	53,0	55,7	71,4	82,0
30-34	68,0	64,0	60,4	55,2	72,9	70,2
35-39	63,6	53,8	57,6	46,3	67,1	59,2
40-44	53,7	43,7	46,4	35,1	52,2	50,0
45-49	45,7	41,5	37,5	31,8	50,7	48,6
50-54	44,6	39,7	38,0	28,6	49,0	43,3
55-59	43,2	36,8	33,3	25,5	50,0	45,0

Conform datelor prezentate în tabel, căsătoriile neînregistrate sunt răspândite la toate vârstele, avînd valori maxime la femeile din grupul de vârstă de 25–29 de ani (71,0), la bărbați – la 30–34 de ani (68,0). Cele mai înalte valori se semnalează în mediul rural la femeile din grupul de vârstă de 25–29 de ani (82,0), la bărbați – de 30–34 de ani (72,9).

Calcularea ponderii căsătoriilor neînregistrate din numărul total de căsătorii în funcție de vârstă și sex demonstrează că cel mai mare număr al acestora se înregistrează printre tinerii în vârstă de 15–19 ani: la bărbați – 40,7%, la femei – 29%. În mediul rural, dintre persoanele în vârstă de 15-19 ani care au indicat starea civilă „căsătorit/căsătorită”, 42,2% din bărbați și 42,8% din femei concubinează. În mediul urban acest indice este mai redus, avînd următoarele valori: 25,7% – la femei și 37,5% – la bărbați. Evident, tinerii în vârstă pînă la 20 de ani încă n-au reușit să obțină independența materială și statut social, din aceste considerente ei nu se grăbesc să încheie căsătoria. Totodată, discordanța în timp între atingerea de către tineri a maturității fiziologice și sociale, precum și liberalizarea moravurilor referitor la existența relațiilor sexuale înainte de căsătorie duc la răspîndirea concubinajului. Deși mulți tineri de această vârstă consideră că își verifică compatibilitatea caracterelor, de fapt, are loc probarea scenariilor sexuale, care în multe cazuri se soldează cu nașterea unui copil în afara căsătoriei.

Motivele care provoacă nașterea copilului în afara căsătoriei au fost studiate în perioada precedentă și prezintă un rezultat al acțiunii unei totalități de factori printre care pot fi numiți: transformările socioeconomice, modificarea normelor morale, migrația

în masă și scăderea controlului social asupra comportamentului tinerilor, precum și tranziția de la relațiile tradiționale, patriarhale la relațiile contemporane, întemeiate pe principiile egalității de gen, convergența rolurilor sociale ale bărbaților și femeilor, în general, și rolurilor intrafamiliale, în particular [5].

Răspîndirea căsătoriilor neînregistrate și a nașterilor extraconjugale prezintă una din provocările contemporane pentru politici sociodemografice și necesită o reacție respectivă din partea statului și a societății. Nu este rațional ca ajutorul social să fie acordat tuturor copiilor născuți în afara căsătoriei. Numai un monitoring sociodemografic al acestei categorii de copii, precum și al familiilor incomplete poate asigura informații veridice cu privire la determinarea familiilor și copiilor care au nevoie de protecție socială. Analiza natalității extraconjugale în funcție de vârsta mamei și rangul nașterii demonstrează concentrarea acestora în cele mai tinere grupuri de vîrstă, precum și la mamele din grupuri de vîrstă mature cu rangul de naștere mai înalt. Aceste grupuri necesită o atenție deosebită, dat fiind faptul că primul grup formează mamele tinere dependente economic, care, avînd susținerea din partea rudelor, pot evita riscul sărăciei. În cel de al doilea grup se constată probabilitatea înaltă a nașterii copilului în căsătoria neînregistrată, probabil, într-o familie social-vulnerabilă (marginală), care are nevoie de tutelă socială și susținere materială. Menționăm rezultatele pozitive ale implementării în practică a Centrelor de plasament pentru mamele din păturile social-vulnerabile, care au contribuit la reducerea numărului de copii abandonați și prevenirea excluziunii sociale.

Totodată, trebuie să se țină cont că majoritatea copiilor în Republica Moldova se nasc în cadrul căsătoriilor înregistrate, și după cum arată rezultatele cercetării, nu mai puțin de jumătate din copiii „extraconjugali”, în căsătorii neînregistrate. Astfel, politici demografice, în special politici de stimulare a natalității, trebuie să promoveze institutul căsătoriei bazat pe dragoste, respect reciproc, fidelitate și egalitate de gen, care prezintă celula familiei tradiționale moldovenești și reproducerii populației. O importanță deosebită trebuie acordată asigurării principiului autonomiei vieții individului, creării condițiilor favorabile pentru alegerea liberă a modelului comportamental, inclusiv în sfera relațiilor conjugale și familiale.

BIBLIOGRAFIE

1. Perelli-Harris B., Sigle-Rushton W., Lappegard T. Examining nonmarital childbearing in Europe: How does union context differ across countries? <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2009-021.pdf>
2. Захаров С.В. Рождаемость в России: первый и второй демографический переход. http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/konfer/konfer_08.html; Sobotka T. “Overview Chapter 6: The diverse faces of the Second. Demographic Transition in Europe.” *Demographic Research*. 2008, 19, p. 171-224; Hoem J, Jasilioniene A., Kostova D, and Muresan C. “Traces of the Second Demographic Transition in selected countries in Central and Eastern Europe: union formation as a demographic manifestation”// *European Journal of Population* 2009, 25, p.123-156.
3. Захаров С. Перспективы рождаемости в России: второй демографический переход // Отечественные записки, 2005, № 3, p. 130.
4. Иванов С. Новое лицо брака в развитых странах // Население и общество. Информационный бюллетень ЦДЭЧ ИНИП РАН, 2002, № 63.
5. Gagauz O. Concubinaj și nașteri extraconjugale în contextul demografic al Republicii Moldova // Particularitățile și tendințele proceselor demografice în Republica Moldova. Materiale.conf.șt din 12 decembrie 2001. – Chișinău, 2001, p.60-70.

STUDIUL DE EVALUARE A CUNOȘTINȚELOR, ATITUDINILOR ȘI PRACTICILOR TINERETULUI STUDIOS PRIVIND SĂNĂTATEA PROPRIE

Diana Corcodei, doctor în medicină

Mariana Buciuceanu-Vrabie, doctor în sociologie,

Ludmila Rustanovici, cercetător științific,

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

The article reviews the problem of development of healthy lifestyles of moldavian students. Based on reaserche, the authors give attention to the comparative analyze of evaluation, of knowledge, attitude and practicis towards young's health status. Socio-economic, cultural, educational and other factors affecting young people's health are examined, and reference is made to particular issues and areas of concern. The vulnerabilyti of this socio group is emphasis the solutions to ensure that programmes, policies and health services address to their needs.

Problematica interdependenței dintre comportamentul tinerilor, atitudinea față de propria sănătate și starea reală a sănătății lor, deseori neglijată în reflectările cercetătorilor, revine astăzi în atenția medicilor, demografilor, sociologilor etc. Preocuparea sporadică față de starea de sănătate a tineretului este reflectată prin faptul că acest grup social se caracterizează printr-un risc de morbiditate și mortalitate mai scăzut, precum și a unui nivel relativ scăzut de activitate socială și politică.

În general, studiul sănătății a fost mult timp prerogativa principală a medicinei. Cu toate acestea, conform datelor Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), sănătatea individului doar 10% depinde de sistemul de ocrotire a sănătății, 20% – de factorul ereditar, 20% – de calitatea mediului, iar 50% este determinată de modul de viață abordat de către individ [1]. Magnitudinea contribuției separate a factorilor enumerați asupra stării de sănătate depinde de vârstă, sex și caracteristicile individuale ale persoanei.

Promovarea și menținerea sănătății este foarte mult influențată de factorul subiectiv al conduitei umane – *comportamentul de sănătate*, definit ca un sistem de măsuri și acțiuni care vizează formarea, menținerea, promovarea modului de viață sănătos, contribuind la reducerea morbidității (Lisitsyn N., 1998; Reshetnikov A., 2002; Abrosimova M., 2005) [2, p.8–13], inclusiv și a unor probleme demografice, or înrăutățirea stării de sănătate a potențialului viitor al țării are un impact negativ asupra tuturor sferelor vitale (economică, socială, culturală etc.) ale statului. În această ordine de idei, problema abordată în prezentul articol este argumentată prin actualitatea sa, determinată de faptul că statutul medico-social al tinerilor va determina în viitor calitatea forței de muncă economic active, de potențialul de reproducere a populației, dar și cel de apărare al țării, iar starea de sănătate a tinerilor este direct legată de soluționarea problemelor demografice. Conform Organizației Mondiale a Sănătății, circa 70 la sută dintre decesele premature printre adulți sunt cauzate de comportamentele riscante în adolescență, cum ar fi fumatul, consumul de droguri și alcool, sexul neprotejat etc. S-a

constatat, că un număr considerabil de decese ar putea fi amânate ca rezultat al modificărilor de comportament.

Sănătatea se numără rareori printre prioritățile tinerilor, deși ca valoare se regăsește în topul nucleului orientărilor valorice. Semnul distinctiv al ultimului deceniu este deteriorarea sănătății generațiilor tinere. Particularitățile vârstei, proprii unui comportament cu risc sporit, firea rebelă, naivitatea, neglijența și lipsa de experiență privează tinerii de a sesiza legătura dintre acțiunile curente privind propria sănătate și consecințele lor în viitor. Totodată, evantaiul problemelor cu care se confruntă tinerii, precum stresul, sărăcia, șomajul și oportunitățile scăzute de încadrare în câmpul muncii, condițiile în care muncesc, migrația sporită, investițiile insuficiente în sectorul social, inegalitatea accesului la asistență medicală, iresponsabilitatea tinerilor față de propria sănătate, conflictul intergenerațional, lipsa suportului informațional de promovare a unui mod de viață sănătos etc., compromit oportunitățile de dezvoltare și potențialul de sănătate a tinerilor.

Incompletitudinea statisticilor specifice grupelor de vârstă face imposibilă evaluarea obiectivă a stării de sănătate a diferitor segmente ale populației, în special a tinerilor. Singurile statistici oficiale se referă doar la structura pe vârste a deceselor și la morbiditatea pe vârste. Precum este și firesc, morbiditatea în grupele de vârstă a populației tinere este mult mai mică decât a celor specifice celorlalte grupe. Cu toate acestea, analiza succintă a datelor statistice din ultimii ani indică nu cele mai bune evoluții la capitolul starea de sanătate a generației tinere. Unul dintre multiplele exemple care reflectă elocvent acest fapt este creșterea indicilor incidenței morbidității generale la adolescenții din Republica Moldova – de la 2674,9 cazuri la 10.000 adolescenți în anul 1999 până la 4094,2 /10.000 în anul 2005. În instituțiile spitalicești anual sunt internați peste 100 mii tineri, astfel încât numai în anul 2008 practic fiecare al cincilea tânăr a fost internat în una din aceste instituții [3].

În general, pentru anul 2008, morbiditatea tinerilor se caracterizează prin predominarea *bolilor aparatului respirator* (251 cazuri la 1000 persoane), *bolilor infecțioase și parazitare* (95 cazuri la 1000 persoane), *bolilor sistemului nervos* (23 cazuri la 1000 persoane), *aparatului digestiv* (55 cazuri la 1000 persoane), *bolilor pielii și țesutului celular subcutanat* și a afecțiunilor sîngelui și *organelor hematopoietice* (41 cazuri la 1000 persoane). De-a lungul ultimilor ani se evidențiază o descreștere constantă a morbidității prin tuberculoză activă în rîndul tinerilor cuprinși între 15–24 ani, de la 22,4% în 2002 la 17% în 2008, este îngrijorătoare ponderea semnificativă a acestui grup de vârstă în totalul bolnavilor (*tabelul 1*). O diferență semnificativă la nivel de subgrup se înregistrează aici între sexe, dacă în totalul bolnavilor în vârstă de 15–24 ani numărul bărbaților este mai mare, constituind peste 57%, atunci în interiorul categoriilor de același sex ponderea fetelor de această vîrstă se deosebește mult de cea a băieților.

Potrivit statisticilor Centrului de Medicină Preventivă (CMP), în Republica Moldova se înregistrează în ultimii ani o tendință de creștere a morbidității tinerilor și persoanelor apte de muncă prin maladii renale. Incidența (cazurile noi) prin maladiile genito-urinare în anul 2007 a constituit 202,9 cazuri la 10 mii locuitori.

Conform instituțiilor specializate, în anul 2008, în Republica Moldova au fost înregistrate 14 mii invalizi cazuri noi, din care circa 7% sunt persoanele în vîrstă de pînă la 29 ani. Distribuția persoanelor tinere în funcție de morbiditatea care a cauzat

Tabelul 1. Morbiditatea prin tuberculoză activă în rândul tinerilor în vârstă de 15–24 ani, pe sexe

		Total bolnavi luați la evid. cu diag-ul stabilit pentru prima dată (persoane)	Ponderea tinerilor (15-24 ani) din totalul bolnavilor luați la evid. cu diag-ul TBC (%)
2002	<i>b</i>	2155	20,4
	<i>f</i>	873	27,4
2003	<i>b</i>	2205	17,5
	<i>f</i>	956	24,2
2004	<i>b</i>	2356	16
	<i>f</i>	941	21
2005	<i>b</i>	2774	15,8
	<i>f</i>	1038	24
2006	<i>b</i>	2587	15,9
	<i>f</i>	1101	21,9
2007	<i>b</i>	2528	15,5
	<i>f</i>	1018	25,6
2008	<i>b</i>	2323	13,8
	<i>f</i>	983	24,6

Sursa: Calculele efectuate conform datelor din *Anuarul statistic al Moldovei. Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2009*

recunoașterea persoanei ca fiind cu dizabilitate se prezintă astfel: cu tulburări mintale și de comportament (23,9%), tuberculoză (10%), leziuni traumatice (15,1%), bolile aparatului genito-urinar (14,9%), bolile ochiului și anexelor sale (6,6%) și boli ale sistemului nervos (11,5%) (Fig. 1.) [4].

În contextul în care cultura sanitară în țara noastră este mult sub nivel, iar fenomenul migrației a luat amploare, o problemă majoră de sănătate publică o constituie maladiile cu transmitere sexuală (ITS). Grav este faptul că, în majoritatea cazurilor, aceste maladii afectează populația de vârstă tânără, aptă de muncă, iresponsabilitatea deținând controlul primar. Deși datele statistice sunt incomplete, întrucât unele ITS pot decurge fără simptome, specialiștii constată că în peste 65 de cazuri din 100 de ITS se îmbolnăvesc persoane mai tinere de 25 de ani, iar 90 la sută din cei infectați sunt persoane de vârstă reproductivă, apte de muncă.

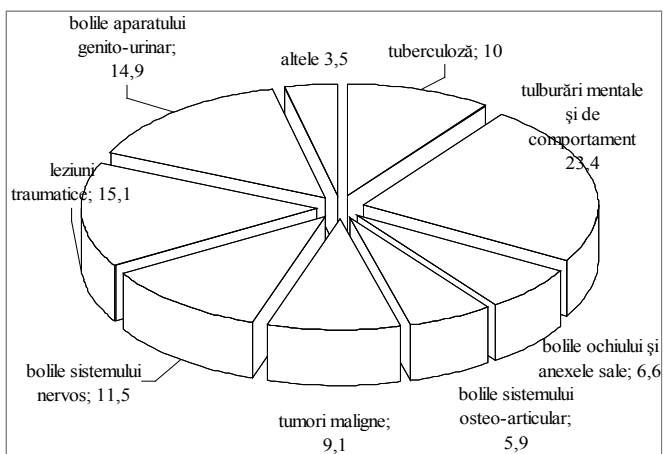

Fig. 1. Structura persoanelor în vârstă de până la 29 ani recunoscute invalide pentru prima dată în anul 2008

Dinamica morbidității prin boli venerice în rândul tinerilor de 15–29 de ani (*tabelul 2*) înregistrează creșterea ponderii acestora în totalul bolnavilor diagnosticați cu sifilis în 2008 cu 2 p.p. față de 2002 și a bolnavilor diagnosticați cu gonoree cu aproape 5 p.p. Totodată, scăderea vârstei medii a debutului vieții sexuale, influențată nu în ultimul rând de sursele de informare în masă, contribuie la răspândirea ITS.

Tabelul 2. Dinamica morbidității prin boli venerice în rândul tinerilor (15–29 ani) pe sexe

		Sifilis					Gonoree				
		TO-TAL bolnavi luați în evidență	15-17 ani	18-19 ani	20-29 ani	Ponderea tinerilor (15-29 ani) din totalul bolnavilor luați la evid. cu acest diagnostic (în %)	TO-TAL bolnavi luați în evidență	15-17ani	18-19 ani	20-29 ani	Ponderea tinerilor (15-29 ani) din totalul bolnavilor luați la evid. cu acest diagnostic (în %)
2002	b	1713	40	102	717	56,0	1066	48	107	634	71,7
	f	1720	77	180	806		409	27	49	193	
2003	b	1522	41	102	646	55,5	1343	66	130	831	75,1
	f	1393	70	128	630		383	35	45	190	
2004	b	1355	32	74	606	57,2	1488	71	150	940	75,9
	f	1215	77	86	594		364	32	32	181	
2005	b	1303	39	116	581	59,2	1567	72	231	945	78,2
	f	1198	82	124	539		360	32	62	164	
2006	b	1375	23	103	593	56,0	1400	59	171	905	77,5
	f	1092	73	118	471		422	32	67	178	
2007	b	1501	38	95	675	57,4	1366	45	141	874	75,7
	f	1265	66	153	560		381	29	50	183	
2008	b	1389	26	92	614	58,0	1295	53	136	839	76,2
	f	1164	94	131	525		371	21	49	172	

Sursa: Calculele efectuate conform datelor din *Anuarul statistic al Moldovei. Biroul Național de Statistică, Chișinău, 2009*

Lipsiți de experiență deseori tinerii nu acordă atenția cuvenită riscurilor pe care le pot întâmpina la noul loc de muncă, aceasta amplificând gradul de vulnerabilitate (stării de sănătate) a tinerilor în fața problemelor de sănătate. Conform statisticii internaționale, în Europa cel puțin 50% dintre persoanele cu vârsta între 18–24 au o mai mare probabilitate de a fi accidentați la locul de muncă decât angajații care au depășit vârsta de 40 de ani [5]. De asemenea, tinerii au o probabilitate mai ridicată de a suferi de boli profesionale. În fiecare an, sute de mii de tineri din Europa suferă accidente de muncă sau îmbolnăviri profesionale. În mod tragic, o parte dintre aceștia își pierd viața, iar unii nu trec nici măcar de prima zi de muncă. Evident, catalizatorul principal al

incidentelor de muncă în rândul tinerilor este, pe de o parte, nivelul mai scăzut privind recunoașterea pericolelor potențiale, aplicarea practicilor sigure în muncă, puterea de observație și de decizie în fața unor situații inedite, iar pe de altă parte, organizarea defectuoasă a activității la locul de muncă: lipsa de instruire și supraveghere, echipamente tehnice nesigure, materiale cu efecte nocive în utilizare, condiții deficitare de muncă, lipsa procedurilor adecvate și a controlului.

Cele mai multe probleme de sănătate ce îi afectează pe tineri se datorează unor comportamente deviante. Observatorul European pentru Droguri și Toxicomanie estimează că 4% din numărul de decese survenite în rândul populației tinere din țările Uniunii Europene sunt cauzate de supradoze. În unele țări, cifra se apropie de 10%. În Republica Moldova, Agenția Națională Antidrog (ANA) estima pentru perioada 2005-2008: circa 200 milioane de oameni erau cunoscuți ca și consumatori de droguri în anul 2006 [6; 7], iar 80% din narcomanii puși la evidență constituiau persoane cu vârsta de până la 30 de ani. Ponderea narcomanilor tineri de până la 18 ani se dublează la fiecare doi ani. Totodată, în rândul tinerei generații a crescut consumul de alcool în ultimul timp ca volum și frecvență, iar vârsta la care începe a fi consumat a scăzut. Studiile autohtone relevă că vârsta critică la care tinerii debutează în experimentarea fumatului, alcoolului și drogurilor este de 15–18 ani [1, p.38]. În prezent, în Moldova sunt înregistrate aproximativ 48000 persoane afectate de alcoolism cronic, iar o treime din ele încă nu a atins vârsta de 30 de ani. Incidența totală prin alcoolism a constituit în 2007 111,9 cazuri la 100 mii locuitori [8, p.6].

Stilul de viață se modelează în copilărie și la tinerețe. Adoptate de timpuriu, obiceiurile sănătoase pot conduce la formarea unui mod de viață sănătos și la prevenirea apariției bolilor cronice. Conform definiției, *modul de viață sănătos* include activitatea fizică, menținerea corpului într-o formă corespunzătoare, alimentația adecvată, echilibrul dintre muncă și odihnă, igiena personală, armonia în relațiile interpersonale și un mediu de viață sigur. Realizarea studiului *Atitudinea tineretului studios față de sănătatea proprie*¹ a fost axată pe evaluarea comportamentului de autopromovare a sănătății tineretului studios, abordat în aspect obiectiv și subiectiv. Analiza parametrilor comportamentului vizat a inclus nivelul de informare a tinerilor privind modul sănătos de viață, promovarea sănătății, profilaxia maladiilor, prezența viciilor cu risc pentru sănătate. Un capitol valoros a revenit evaluării cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tinerilor privind fortificarea sănătății sale, semnificația modului de viață sănătos în viziunea tinerilor, sursele de informare a respondenților în acest aspect.

Sinteza studiilor autohtone din ultimii ani privind percepțiile valorice ale generației tinere² evidențiază orientarea acesteia prioritar spre sfera vieții personale, unde

¹ Studiu realizat în anul 2009 în cadrul *Sectorului Demografie al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice* al AȘM pe un eșantion de 300 de tineri cu vârsta cuprinsă între 16–26 ani. Coord. dr.D.Corcodel, L.Rustanovici.

² *Tranziții ale Copilăriei și Tineretului într-o societate în transformare: cazul Republicii Moldova*, Studiul sociologic 2007-2008, Proiectul INTAS, USM și SISI Opinia; *Situația tinerilor pe piața muncii (studiu)*, ASEM, 2008; *Orientările valorice și percepția tineretului privind problematica delincvenței // Buciuceanu M. Probleme sociale ale comportamentului delincent în rândul tineretului (în baza investigațiilor sociologice efectuate în Republica Moldova). Teza de doctor în sociologie, Chișinău, 2007; Tinerii pe Piața Muncii, 2006, Biroul Național de Statistică; *Migrația forței de muncă și remitențele în Moldova în perioada 2007-2008*, studiu realizat de CBS-AXA în cadrul Proiectului OIM în Moldova; *Sănătatea și dezvoltarea tinerilor (studiu)*, UNICEF, 2005.*

sănătatea este plasată în topul ierarhiei, urmată de: viața familială/copii; banii și bunăstarea materială, muncă.

Totodată, însă, se constată o *contradicție dintre dorințele tinerilor și perceperea accesibilității* anumitor valori: astfel, deși grupul de valori ce țin de viața privată și bunăstarea materială (*sănătatea, viața de familie fericită, situația financiară stabilă*) este foarte important pentru tineri, totuși este considerat ca fiind mai puțin accesibil. [1, p.32–35]. Aceeași tendință în aprecierile tinerilor este evidentă și în studiul realizat curent: 72% din tinerii intervievați consideră sănătatea cel mai important lucru, iar 42% din ei, în pofida percepției corecte, apreciază că nu întotdeauna se reușește de a avea grija de sănătatea proprie.

Pe de altă parte, tinerii nu recunosc starea de sănătate ca fiind factorul prim în realizarea succesului personal, profesional sau de altă natură (Fig.2), or aceasta ia o pondere mai mică în opțiunile tinerilor (circa 44%), plasându-se în spatele capacităților, talentului (59,2%) și a voinței de caracter (circa 57%). Perceperea incompletă a importanței pe care o are sănătatea pentru o viață deplină este un indiciu nu doar al culturii

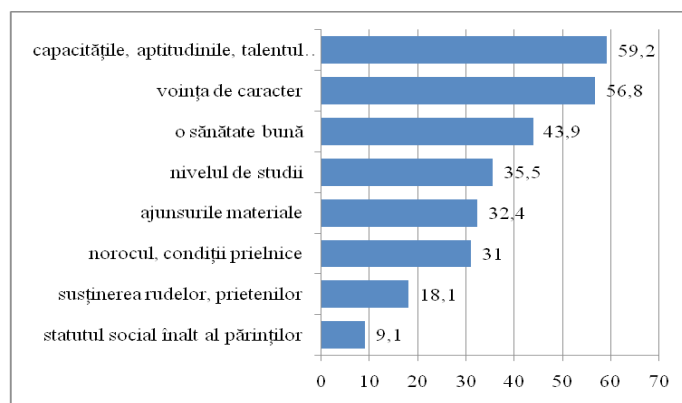

Fig.2. Opinia respondenților privind factorii determinanți în obținerea succesului personal/profesional, % (răspuns multiplu)

generale și medicale scăzute, dar și al infantilismului social.

Deosebit de importantă în evaluarea calității vieții populației tinere este cunoașterea gradului în care aceasta își autoevaluează starea de sănătate, propriile aprecieri și așteptări, fiind bazate atât pe criterii obiective, cât și subiective, reflectând, de fapt, satisfacția sau insatisfacția față de starea actuală

a sănătății. Cugetând în baza rezultatelor studiului realizat, evidențiem diferențe dintre autoevaluarea stării generale de sănătate și a celei de moment. Pe de o parte, marea majoritate a tinerilor puși în fața problemei își apreciază starea sănătății curente, la momentul intervieării, ca fiind bună (71,7%) și foarte bună (13,8%), pe de altă parte însă, o componentă semnificativă a tinerilor vin cu aprecieri critice a stării generale de sănătate, peste 41% din respondenți susținând că în general se confruntă cu probleme de sănătate, ponderea fetelor în acest sens fiind semnificativ mai mare (45,7%) comparativ cu cea a băieților (circa 37%). Peste 20% din tinerii intervievați au menționat că au o boală cronică. Evidențiem, de asemenea, că, pe măsura înaintării în vîrstă, tinerii se atribuie mai des la categoria persoanelor ce au probleme de sănătate. Puși în situația unei analize în timp a schimbărilor de sănătate din ultimii 2–3 ani, circa 18% din totalul tinerilor intervievați au indicat că sănătatea li s-a înrăutățit. Un segment semnificativ, peste 29% din cei ce au anunțat că au probleme de sănătate, precum și circa 35% din cei ce au o boală cronică au evidențiat o agravare a stării de sănătate față de ultimii 2–3 ani (tabelul 3).

Tabelul 3. Autoaprecierea stării generale de sănătate și schimbarea ei comparativ cu cea de acum 2–3 ani (%)

		Total (N-300)	Schimbarea stării de sănătate comparativ cu cea de acum 2-3 ani			
			s-a ameilorat	a rămas aceeași	s-a înrăutățit	mi-e greu să răspund
Starea generală a sănătății	are probleme de sănătate	41,4	22,5	44,2	29,2	4,2
	nu are probleme de sănătate	58,6	22,4	61,8	9,4	6,5
Prezența unei boli cronice	are o boală cronică*	20,2	22,4	43,1	34,5	
	nu are boală cronică*	62,4	23,5	59,8	11,2	5,6
Total (N-300)			22,4	54,5	17,6	5,5

Notă: *diferența pînă la o sută o constituie segmentul subiecților care au dat răspunsul „nu știu”.

Este cunoscut, o conduită responsabilă față de propria sănătate implică, în primul rînd, prevenția bolilor, iar în cazul apariției unei boli nu permite agravarea ei. Aceasta ar presupune controlul și profilaxia sistematică a stării generale de sănătate, precum și adresarea la timp la medicul specialist în caz de necesitate. Revenind la rezultatele studiului, delimităm că, adresarea la timp a tinerilor la medicii specialiști este sporadică. În această ordine de idei, constatăm că mai mult de jumătate din tinerii respondenți (peste 53%) au afirmat că în caz de îmbolnăvire nu se adresează la medic imediat. Observăm că fetele sunt relativ mai atente și responsabile, circa 54% din ele, apelează imediat la medic, pe cînd băieții – doar 40%. Din totalul tinerilor ce și-au susținut prezența unei boli cronice, 65,5% au enunțat că se află la evidența medicului. Datele studiului relevă că o componentă semnificativă a tinerilor, circa 72 la sută, s-au confruntat cu probleme de sănătate pe parcursul ultimului an (tabelul 4). Conform analizei, delimităm că, infecțiile virale au fost cele mai răspândite maladii pe parcursul anului, iar frecvența unor boli diferă pe sexe.

Tabelul 4. Ponderea cazurilor de adresare la medic a tinerilor respondenți pe parcursul ultimului an de studii (2008–2009)

Maladiile	Total eșantion	Fete	Băieți
Gripă și alte infecții virale	25,6	23,6	27,5
Angină și complicațiile ei (<i>faringite, bronșite ș.a.</i>)	22,5	24,3	20,8
Tensiune arterială joasă /înaltă	15,2	18,6	12,1
Traume	12,5	12,1	12,8
Afecțiuni gastrointestinale	12,1	14,3	10,1
Alergie	11,8	17,1	6,7
Altceva (<i>oculist, dermatolog, ginecolog, chirurg, stomatolog etc.</i>)	9,4	13,0	6,3

Afecțiuni cronice ale rinichilor, căilor urinare	8,7	13,6	4,0
Acutizarea altor maladii cronice	4,2	4,3	4,0
<i>Nu m-am adresat la medic pe parcursul acestui an de studii</i>	27,9	24,3	30,7

Reflectînd prin datele studiului, delimităm că dintre cei care nu au consultat medicul în caz de boală, deși aveau nevoie, 70 la sută au invocat explicația că în cazurile ușoare se tratează la domiciliu, fiecare al doilea a crezut că boala va trece de la sine, fiecare al treilea a invocat că adresarea la medic presupune pierdere de timp, iar fiecare al cincilea nu a apelat la serviciile medicale la timp fie că nu și-a dorit să aibă absențe, fie că nu a găsit medicul potrivit.

Evaluarea ulterioară a percepțiilor tinerilor studiosi privind atitudinea pe care ar lua-o în caz de boală evidențiază lipsa de congruență dintre perceperea conștientă și corectă a ceea ce trebuie de făcut în caz de îmbolnăvire și conduita de facto în astfel de situații marcată de o notă de indiferență, amîinare, indecizie (*tabelul 5*). Observăm că, la nivel de percepții este evidentă o contradicție or, pe de o parte, peste 52% din respondenți conștientizează importanța prevenției odată cu apariția primelor simptome ale bolii, pe de altă parte însă, circa o doime din tineri sunt de părerea că *la medici trebuie să apelezi doar în cazul cînd fără ajutorul lor este imposibil*, iar fiecare al patrulea susține că *atîta timp cît organismul e în putere, el trebuie să se lupte singur cu boala*.

Tabelul 5. Repartizarea opiniilor tinerilor privind diverse afirmații vizavi de comportamentul autoprotector (%)

necesitatea adresării la timp la medic	total de acord	dezacord total	mi-e greu sa raspund
la primele simptome ale bolii trebuie neapărat de vizitat medicul pentru a preveni dezvoltarea de mai departe a bolii	52,8	18,2	29
în caz de îmbolnăvire, mă adresez imediat la medic	48,1	21,3	30,7
la medici trebuie să apelezi doar cînd fără ajutorul lor este imposibil	46,7	30,3	23
merg la medici rar, dar contez pe experiența lor	45,3	22,6	32,1
aș vizita medicul mai des, dar mă sperie rîndurile	44,6	30,8	24,6
atîta timp cît organismul e în putere, el trebuie să se lupte singur cu boala	27,2	44,9	27,9
conduita autoprotectoare a persoanei față de propria sănătate			
oamenii sunt singurii responsabili pentru sănătatea lor	54,0	17,8	28,2
atitudinea iresponsabilă față de propria sănătate demonstrează cultura joasă a persoanei date	43,9	27,9	28,2
dacă o persoană nu are o atitudine corectă față de sănătate (lipsa culturii medicale), medicina nu poate interveni cu nimic	42,7	22,7	34,6
să ai grijă de propria sănătate trebuie doar atunci cînd apare necesitatea	16,4	68,3	15,3

Este evident, aici gradul înalt de ezitare a tinerilor în manifestarea acordului sau dezacordului față de afirmațiile propuse, în mediu fiecare al patrulea, fapt ce prezintă o consecință a nivelului scăzut de cultură sanitară în rândul populației în ansamblu, cât și imaturitatea comportamentului autoprotector față de propria sănătate.

Pe de altă parte, fiecare al doilea din tinerii intervievați conștientizează că doar omul este singurul responsabil de propria sănătate. Spre deosebire de băieți, fetele (două treimi din ele), mai intens realizează importanța comportamentului responsabil pe care trebuie să-l manifeste individul față de propria sănătate. În cazul tinerilor băieți – doar 48%, fiecare al treilea manifestând un grad înalt de nesiguranță în exprimarea propriei atitudini. Circa 43% din totalul respondenților consideră că în lipsa unei culturi a sănătății medicina nu poate interveni cu nimic. În urma acestor evaluări, un paradox este evident: pe de o parte, tinerii plasează sănătatea în topul nucleului valoric, iar pe de altă parte, acestei grupe de vîrstă îi este specific un comportament orientat mai mult spre exploatarea și/sau neglijarea propriei sănătăți. Deși au un spirit critic față de indiferența altora, circa 44% consideră că atitudinea iresponsabilă față de propria sănătate demonstrează cultura joasă a acestora. În momentul cînd se raportează la propria sănătate, delimităm printre tineri o atitudine mai tolerantă, marcată de analfabetismul sanogen, plasîndu-se, de altfel, în aceeași categorie de indivizi calificați cu o cultură joasă.

Comportamentul autoprotector se determină prin atenția față de propria sănătate și profilaxia modernă a bolilor, dar și orientarea conștientă spre un mod de viață sănătos. Formarea deprinderilor specifice unui mod de viață sănătos are două direcții: (1) formarea potențialului sănătății sociale prin creare, dezvoltare, efort, stimularea condițiilor și a factorilor pozitivi pentru sănătate; (2) depășirea și diminuarea factorilor de risc pentru sănătate. Deși aceste direcții sunt interdependente, deseori în practică se limitează doar la cea de-a doua componentă. Mult mai complicată este crearea și dezvoltarea elementelor modului de viață sănătos, în particular prin programe de sănătate comunicaționale, informative, care orientează populația spre participare conștientă și activă în crearea condițiilor necesare pentru păstrarea sănătății.

Revenind la rezultatele studiului, observăm că, tineretul studios percepe corect componentele modului de viață sănătos. Cu mici diferențe în funcție de sex, circa 70 la sută din tineri înțeleg prin mod de viață sănătos un comportament autocontrolat și autoprotejat prin evitarea deprinderilor nocive, respectarea igienei personale, alimentarea corectă, neutilizarea drogurilor (*fig.3*). Interesant este că, în semnificația modului de viață sănătos, atât băieții, cât și fetele percep foarte puțin importanța odihnei active prin practicarea sportului, precum și profilaxiei bolii și solicitarea ajutorului la timp a medicului specialist în caz de boală, acestea fiind menționate doar de fiecare al cincilea tânăr.

Este evident că printre determinanții psihosociali ai potențialului de sănătate și dezvoltare a tinerilor se plasează cunoștințele și gradul lor de informare cu privire la factorii principali ce stimulează apariția bolii și căile de stopare a acesteia. Factorii determinanți ai stării de sănătate sunt ierarhizați de către respondenți după importanța lor astfel: *atitudinea față de sănătatea proprie* – 58,7%, *deprinderile nesănătoase* – 46,5%, *suprasolicitarea nervoasă, stresul permanent* – 46,2%, *mediul ambiant și ereditatea* – cu circa 37% fiecare, *practicarea regulată a sportului* – 25,7%, *calitatea*

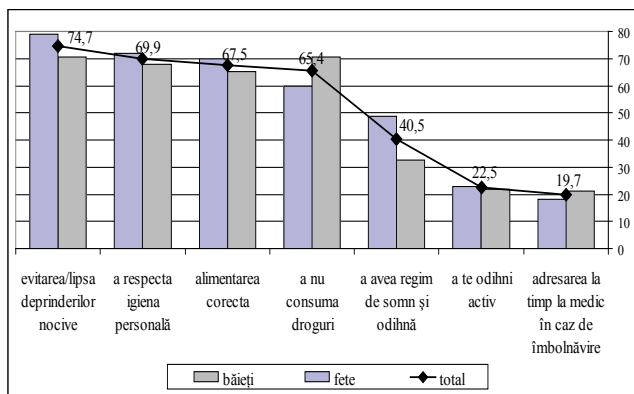

Fig.3. Cunoștințele respondenților privind semnificația „modul de viață sănătos” (răspuns multiplu, %)

alimentație excesivă cu valori ce variază între 45% – 35%.

Datele cercetării au relevat că marea majoritate a intervievaților percep importanța conduitei autoprotectoare, 83,2% din ei remarcînd că responsabilitatea pentru propria sănătate le revine doar lor, apoi familiei (55%), iar în al treilea rînd – lucrătorilor medicali (53%). Peste 89% din respondenți apreciază că o persoană trebuie să manifeste permanent grijă de propria sănătate, începînd cu vârsta copilăriei.

În general, modalitățile respectării modului de viață sănătos și nevoia acestuia este recunoscut de către majoritatea tinerilor. Aceasta însă, din cauza reticenței de a schimba obiceiurile stabilite și modelele de comportament, rareori devine o valoare în acțiunile reale ale tinerilor. Din păcate, cel mai adesea doar situațiile extreme, cum ar fi boli grave, situațiile critice, sunt în măsură să-i determine pe tineri să-și schimbe modul de viață și să-și asume responsabilitatea pentru sănătatea lor. Din datele studiului constatăm, de altfel, că atitudinea tinerilor față de propria sănătate este influențată în principal de factorul „înrăutățirea sănătății celor apropiați”, urmează „informația primită de la lucrătorii medicali” și în special în cazul fetelor „frica de a se îmbolnăvi”.

asistenței medicale – 24%, situația materială bună – 8,3%. În același timp, tinerii conștientizează influența negativă a viciilor desemnînd printre factorii ce afectează cel mai mult starea sănătății: consumul de droguri – 65,7%, fumatul – 62,6%, consumul de alcool – 58,5%, ficare al doilea indicînd modul sedentar de viață – 50,2%, urmat de alimentația insuficientă, nepracticarea sportului și ali-

„frica de a se îmbolnăvi”. Influența sporadică a obiceiurilor familiale asupra atitudinii tinerilor indică despre discontinuitatea rolului educativ al familiei în dezvoltarea unei culturi corecte ale sănătății (fig.4).

Sănătatea unei persoane și a societății în totalitatea sa depinde de nivelul general de cultură a sănătății, educație, condițiile de viață, starea sistemului de ocrotire a sănătății ș.a. Factorul-cheie în îmbună-

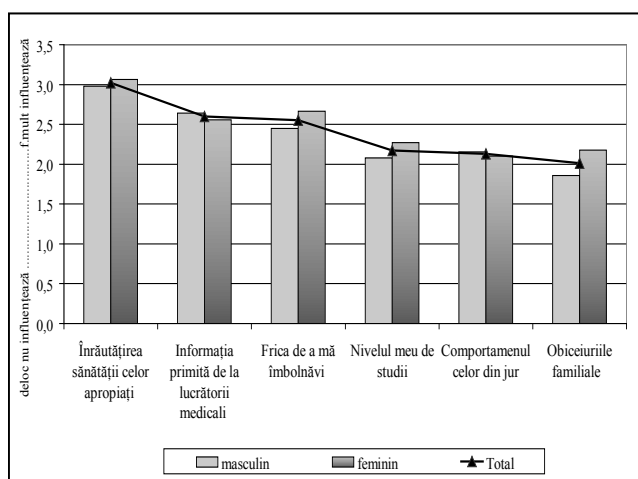

Fig.4. Ierarhia factorilor ce influențează atitudinea tinerilor față de propria sănătate (media aritmetică a scalei ordinale)

tățirea sănătății publice este stimularea comportamentului autoprotector și a modului de viață sănătos. Comportamentul autoprotector include: alimentația corectă, sportul, refuzul și evitarea deprinderilor nocive, normele de igienă, deprinderile igieno-sanitare, adresarea la timp inclusiv în scop profilactic, regulile de protecție a muncii ș.a. În acest sens, rezultatele studiului evidențiază că tineretul studios se orientează, în general, către

un mod de viață sănătos. Conduita autoprotectoare a acestora integrează în principal patru acțiuni or, în mediu, fiecare al doilea a menționat că pentru a-și proteja sănătatea încearcă să se alimenteze corect, nu fumează, practică sportul și limitează consumul de băuturi alcoolice (fig.5). Analiza pe sexe arată că fetele mai puțin optează pentru practicarea sportului, dar spre deosebire de băieți, două treimi din ele indică alimentația corectă și că nu fumează. Segregarea rezultatelor după vîrstă, indică faptul că adolescenții de 17–18 ani, deși mai frecvent desemnează practicarea sportului sau a exercițiilor fizice, ce poate fi explicată prin dorința de a-și modela corpul și a atinge o perfecțiune fizică, mai puțin sunt orientați de a evita băuturile alcoolice.

Constatăm că tinerii, în special băieții, percep sporadic importanța adresării la timp la medic în caz de îmbolnăvire, precum și evitarea factorilor nocivi în activitatea profesională. Și mai puțin, doar fiecare al optulea dintre respondenți plasează printre acțiunile de autoprotecție a sănătății vizita la medic în scopuri profilactice. Peste 17% din tineri susțin că *atât timp cît persoana este sănătoasă, nu are rost să se adreseze la medici după ajutor calificat*. Deși puțini, circa 7,3% din tinerii intervievați au menționat că nu întreprind nimic pentru a-și proteja sănătatea. Ponderea acestora este totuși impunătoare atunci cînd ne raportăm la consecințele unei conduite iresponsabile față de propria sănătate, la gravitatea bolilor în urma diagnosticării tîrzii și la morbiditatea acestei categorii de vîrstă. De cele mai dese ori, tinerii își argumentează acest comportament prin lipsa voinței (circa 19%), absența condițiilor necesare pentru protejarea sănătății (16%), iar fiecare al nouălea susține că nu dorește să se limiteze la ceva în viață. O diferență evidentă între opinii apare, în funcție de sex. Dacă fetele se ascund în spatele voinței, atunci băieții evocă factorii obiectivi, precum lipsa condițiilor și dorința de a nu se limita la nimic în favoarea sănătății. Totodată, acordul cu alte afirmații indică slaba conștientizare în rîndul tinerilor a coraportului dintre *responsabilitate – mod de viață sănătos – autoprotecție – sănătate*. Astfel, doar jumătate din tinerii respondenți (circa 49%) susțin ferm că dacă persoana are grijă de sănătatea proprie, ea va fi sănătoasă, iar fiecare al cincilea afirmă că „*starea sănătății depinde mai mult de condiții prielnice decît de eforturile depuse pentru a o menține*”, și că „*dacă există riscul de a te îmbolnăvi, aceasta se va întîmpla oricum*”. De altfel peste 18% din respondenții

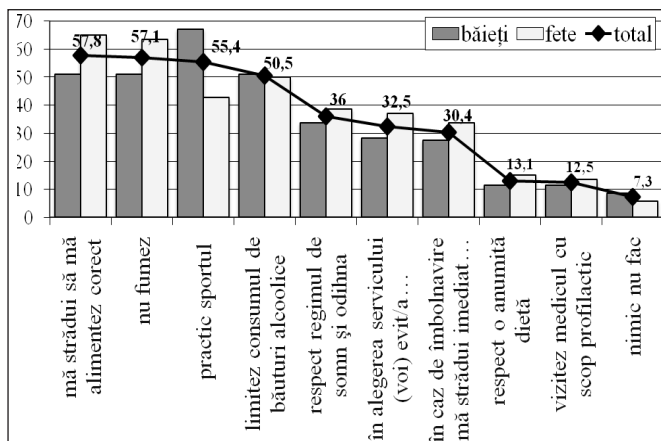

Fig.5. Acțiunile de autoprotecție a sănătății proprii întreprinse de tinerii respondenți

masculini și 14% din femeile tinere sunt convinși că *nimic nu poate asigura o stare de sănătate bună*.

Rezultatele obținute conclud că tineretul percepe corect semnificația modului de viață sănătos, or trei pătrimi din ei consideră că *modul sănătos de viață poate preveni apariția și dezvoltarea unor boli cronice serioase*. Pe de altă parte, adoptarea respectării acestuia în viața cotidiană vine în contradicție cu comportamentul real al tinerilor: fiecare al treilea tânăr inclus în cercetare fumează zilnic, iar fiecare al șaptelea – periodic. Trebuie să menționăm, că fetele se clasează ca fumătoare zilnice (39%) mai frecvent decât băieții (34%). Din totalul tinerilor intervievați, în mediu doar 17% au indicat că deloc nu consumă sau nu au consumat pe parcursul ultimului an calendaristic băuturi alcoolice. Jumătate din tineri au afirmat că în cercul lor de prieteni *se consumă alcool*. Săptămânal, peste 39% din respondenți consumă bere și circa 20% – vin. Aproape fiecare al patrulea a menționat că lunar (1-2 ori) a consumat băuturi alcoolice tari. Autoaprecierea de către tineri a motivelor consumului de alcool indică asupra unei percepții deformate a acestora vizavi de consecințe, precum și legătura dintre comportamentul curent și efectul lui în viitor. Rezultatele obținute denotă că trei pătrimi din tineri consideră că *alcoolul ridică dispoziția, tonusul persoanei și ajută să te relaxezi, și că este plăcut de a consuma alcool cu prieteni*. Fiecare al doilea tânăr susține că *alcoolul și mâncarea se potrivesc perfect*, precum și faptul că *alcoolul este plăcut la gust*, iar o treime apreciază că este plăcut să bei un pahărel în timpul liber. O explicație evidentă este cultura consumului de băuturi alcoolice în rândul moldovenilor, în familie sau în timpul liber, care lasă amprente în conștientizarea tinerilor despre consecințele asupra sănătății fizice și reproductive a generației în creștere. Diverse evidențe bazate pe cercetări indică o frecvență ridicată a deprinderilor dăunătoare a adolescenților în țările dezvoltate, demonstrând că tinerii care au relații emoționale pozitive și strânse cu părinții și cu profesorii mai puțin practică fumatul, consumul de alcool ș.a. [9, p.27.]

Întrucât deprinderile igienico-sanitare, cunoștințele medicale, precum și cele de acordare a primului ajutor în caz de necesitate caracterizează mecanismul preventiv în domeniul sănătății, un alt aspect important evaluat în studiul realizat a ținut de evaluarea cunoștințelor tinerilor referitor la acordarea primului ajutor în caz de situații de urgențe medicale. Cunoștințele tinerilor la acest capitol sunt destul de modeste or, în mediu doar o treime din tineri cunosc modalitățile de acordare a primului ajutor în diverse cazuri: fiecare al doilea – în caz de înec, fiecare al treilea – în caz de fractură a oaselor și doar fiecare al patrulea – în caz de electrocutare și de arsuri. Aceasta impune elaborarea unor măsuri ce ar viza formarea abilităților de cunoaștere a simptomelor unor boli și acordarea primului ajutor în caz de urgențe medicale.

Rezultatele studiului au evidențiat că tendințele negative relevate în comportamentul de sănătate a tinerilor sunt determinate de acțiuni inconștiente și desori iresponsabile, legate de lipsa de cunoștințe și abilități de mod de viață sănătos ca principalul mijloc de conservare a resurselor de sănătate. Socializarea tinerilor privind sănătatea este incompletă, majoritatea necalificând sănătatea ca valoare și sursă primară pentru o viață lungă și îndestulată, ci apreciind-o mai degrabă ca mijloc de realizare a unor scopuri determinate. Observăm că unii tineri nu sunt obișnuiți să se gândească la menținerea sănătății lor, ci doar să se trateze deja de bolile existente. De altfel, în prezent, politica de sănătate se concentrează în principal pe îmbunătățirea calității asistenței

medicale și mai puțin pe formarea culturii sanogene. În perspectivă este nevoie de o complexitate de măsuri interdisciplinare care ar favoriza: dezvoltarea, aplicarea și monitorizarea activităților de informare pentru profesori, părinți, elevi și studenți referitor la modul de viață sănătos; formarea motivației personale, dezvoltarea personală și profesională, încurajarea tinerilor de a se preocupa de factorii care le influențează sănătatea și a participa la activități de natură să o îmbunătățească și minimalizarea riscurilor existente; dezvoltarea abilităților de apreciere a sănătății proprii, cunoașterea simptomelor unor boli, acordarea primului ajutor în caz de urgențe medicale și sporirea nivelului de cunoștințe a tinerilor în necesitatea adresării la medicul specialist.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Sănătatea și dezvoltarea tinerilor*: Studiu de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tinerilor. – Chișinău: UNICEF, Asociația „Sănătate pentru Tineri”, 2005. – 156 p.
2. Поздеева Т.В. *Научное обоснование концепции и организационной модели формирования здоровьесберегающего поведения студенческой молодежи*. – Москва, 2008.
3. Tinerii în Republica Moldova în 2009, Biroul Național de Statistică. [online] <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=2771&idc=168>
4. Tinerii în Republica Moldova în anul 2008, datele Biroului Național de Statistică. [online] <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=2771&idc=168>
5. Youth and health issues. 2006 [online] http://ec.europa.eu/health-eu/my_health/young_people/index_ro.htm
6. Raportul de evaluare, 2008. Agenția Națională Antidrog. – Chișinău, 2008.
7. Consumul și traficul ilicit de droguri în Republica Moldova în anul 2008. Raport anual. – Chișinău, Ministerul Sănătății 2009. [online] http://www.observator.mednet.md/documente/pub_nationale/Annual_Report_2008_Romanian.pdf
8. *Consumul și abuzul de alcool în Republica Moldova: evaluarea situației și impactului*. – Chișinău, Expert Grup, 2008.
9. Adolescent Health and Development, CAN Progress Report, WHO, 2002.

REFORMA ÎN SFERA ȘTIINȚEI ȘI INOVĂRII: APRECIERI, OPINII, PROPUNERI

*Valeriu Mîndru, doctor în sociologie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

The article analyzes the main results of sociological investigation carried out in institutions of science and innovation domain already the fifth consecutive year. The study highlights the changes that have occurred in recent years due to the reform implementation and their level of understanding by scientists. A special attention is paid upon working efficiency potential of scientists and their working conditions. On the strength of the research results there are developed concrete measures to improve operations and enhance the efficiency of science.

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei efectuează de acum al cincilea an consecutiv o cercetare de tip monitoring, care are scopul de a urmări schimbările ce se produc în sfera științei și inovării în rezultatul implementării reformei și nivelul de percepție a acestora de către oamenii de știință, precum și de a contribui la elaborarea unor măsuri concrete de îmbunătățire a activității și sporirii eficienței științei.

Studiul este realizat în baza unui chestionar sociologic standardizat, structurat în câteva compartimente, care reflectă situația din domeniul științei și măsurile întreprinse în vederea îmbunătățirii acesteia, aprecierea de către cercetătorii științifici a activității personale, precum și a activității instituției în care sunt angajați și eficiența utilizării potențialului de muncă, resurselor umane, aprecierea condițiilor de muncă și necesitățile de dezvoltare a personalului științific, nivelul de mulțumire al cercetătorilor științifici de activitatea pe care o desfășoară managerii Academiei de Științe, instituțiilor academice, precum și măsurile de sporire a activității științifice și afirmării științei ca bază a dezvoltării societății.

Eșantionul cercetării l-au constituit 365 de cercetători științifici din diverse instituții din sfera științei și inovării, dintre care 24% sau circa fiecare al patrulea este doctor habilitat, 53% sunt doctori în științe și 23% sunt cercetători fără grad științific. Circa 70% dintre subiecții investigați activează în domeniul științei mai mult de 15 ani. Ancheta de teren s-a desfășurat în perioada 13-20 august 2010. Datele și informațiile rezultate din ancheta de teren au fost uneori corelate cu principalele variabile de alcătuire a eșantionului: domeniul de activitate, gradul științific, vechimea în muncă, categoria de vârstă. Studiul va fi continuat și în instituțiile de învățământ superior, care neapărat va contribui la formarea unei imagini mai complexe a situației din sfera științei și inovării.

Așadar, care sunt principalele rezultate ale cercetării? Potrivit datelor investigației, reforma care a demarat acum cinci ani în domeniul științei evoluează într-o direcție bună (de această părere sunt în prezent 61% față de 51% în anul 2006), și în pofida mai multor impedimente, în primul rând de ordin financiar, înregistrează anumite succese.

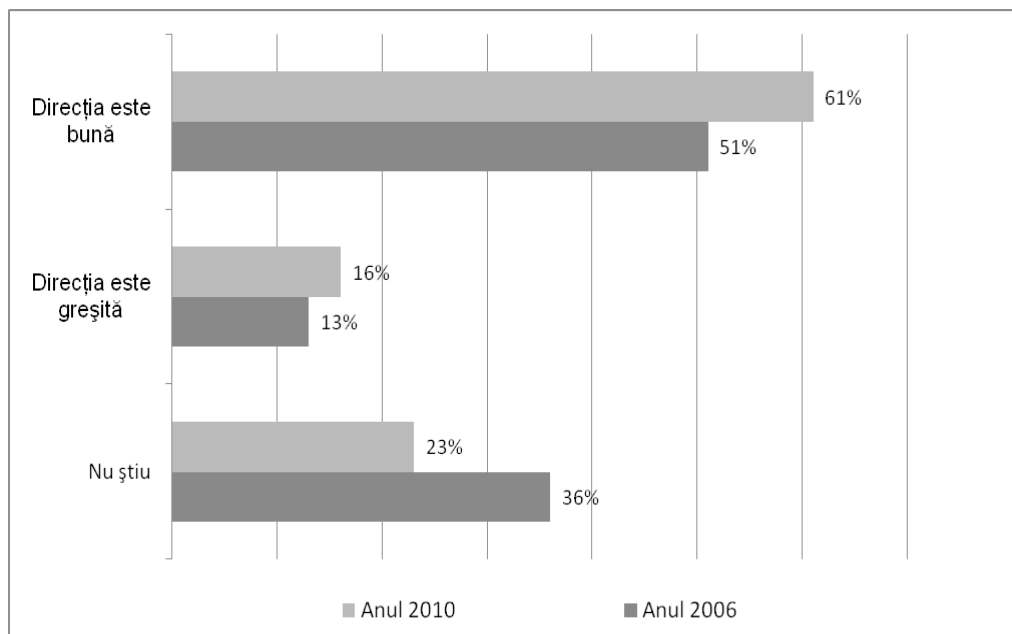

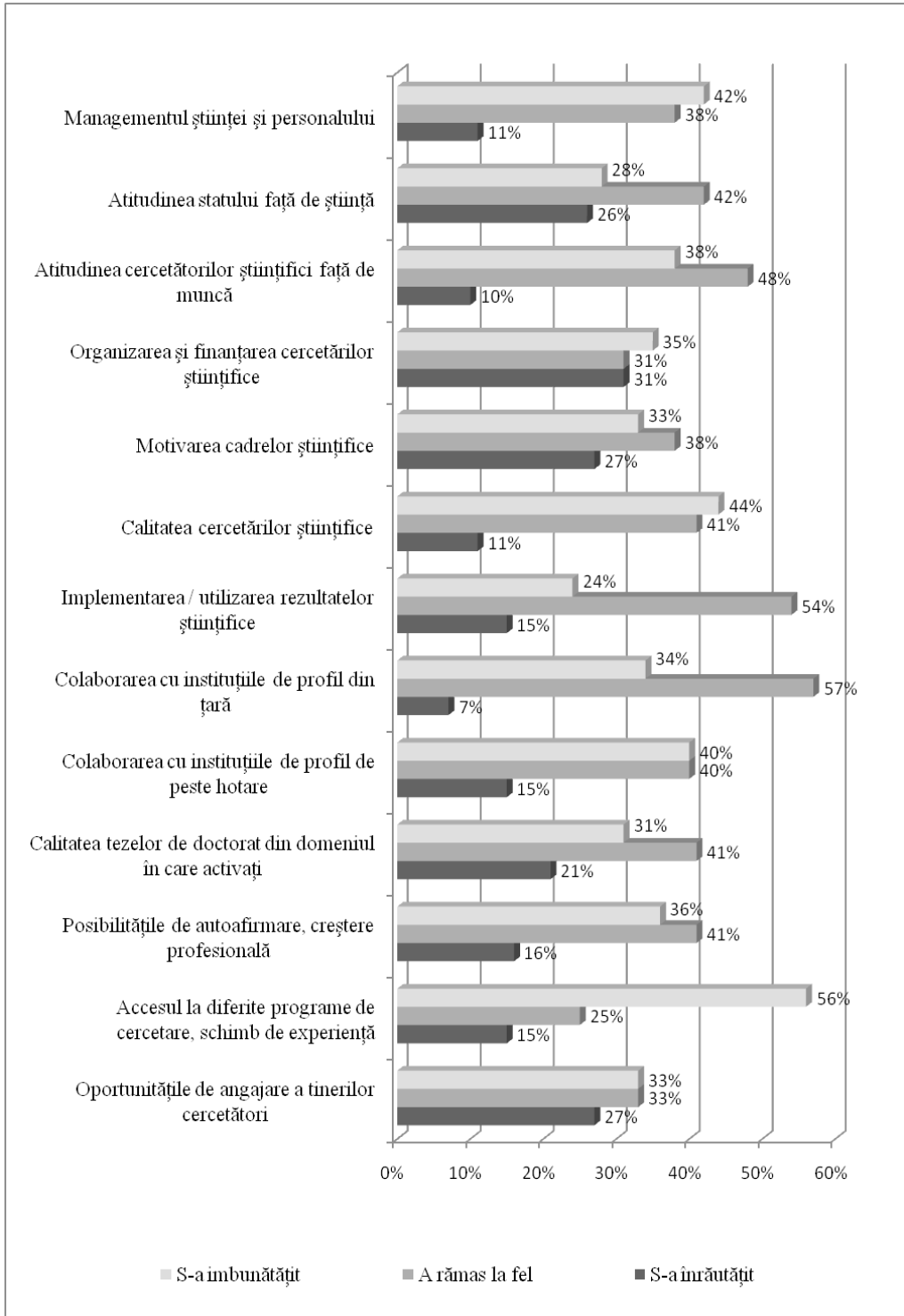
Fig. 1. Aprecierea direcției în care evoluează reforma în știință

Astfel, în opinia comunității științifice, în ultimii 4–5 ani s-a îmbunătățit managementul științei și personalului (42%), a sporit accesul cercetătorilor științifici la diferite programe de cercetare, schimb de experiență (56%), s-a îmbunătățit organizarea și finanțarea cercetărilor științifice (35%), calitatea lor (44%), s-au consolidat și s-au extins relațiile de colaborare cu instituțiile de profil de peste hotare (40%) etc.

De menționat, de asemenea, și nivelul înalt de activism, interesul sporit al unei părți considerabile de cercetători științifici pentru munca de investigație, pentru extinderea arealului de cercetări științifice. Peste 2/3 dintre cercetătorii științifici, în afară de proiectele instituționale, mai participă și la alte concursuri ale proiectelor, programelor ce nu sunt finanțate din bugetul de stat. Potrivit datelor Academiei de Științe, în anul 2009, în total au fost realizate 603 proiecte, inclusiv 314 proiecte instituționale. Din cadrul programelor de stat au fost implementate 96 de proiecte. Suma alocațiilor bugetare pentru cercetările fundamentale și aplicative a constituit circa 261,5 mil. lei. Astfel, luând în considerație activitatea pe care o desfășoară instituțiile academice, peste 80 la sută dintre cercetătorii științifici susțin ideea că Academia de Științe reprezintă astăzi un centru coordonator al științei în Republica Moldova și îndeplinește rolul de cel mai înalt for al științei în țara noastră.

În opinia majorității absolute a cercetătorilor științifici, actualmente, în colectivele de muncă există un climat favorabil pentru desfășurarea activității științifice. Peste 90 la sută dintre cercetători s-au declarat destul de mulțumiți sau foarte mulțumiți de relațiile cu colegii de serviciu, precum și de relațiile cu directorul instituției, 87% apreciază pozitiv relațiile cu șeful de laborator sau de sector, 75% dintre cercetători sunt mulțumiți de relațiile cu administrația Academiei de Științe.

Cea mai mare parte a cercetătorilor științifici se declară mulțumiți și de activitatea pe care o desfășoară managerii Academiei de Științe, instituțiilor academice.

Diferențele până la 100% reprezintă non-răspunsurile.

Fig. 2. Schimbările care s-au produs în ultimii 4–5 ani în sfera științei și inovării și nivelul de percepție a acestora de către comunitatea științifică

Astfel, studiul relevă că circa 68% dintre cercetătorii științifici sunt foarte mulțumiți sau destul de mulțumiți de activitatea președintelui AȘM, 61% se declară mulțumiți de activitatea prim-vicepreședintelui AȘM, 63% sunt mulțumiți de activitatea vicepreședintelui secției în care activează, precum și de cea a secretarului științific general al AȘM. Destul de relevantă este și ponderea cercetătorilor științifici care sunt mulțumiți de activitatea directorului institutului și cea a șefului de laborator sau de sector – 85% și respectiv 80%. De menționat că, potrivit datelor studiului, mai mult de 70 la sută dintre cercetătorii chestionați apreciază activitatea științifică a instituției în care sunt angajați drept una satisfăcătoare.

Totodată, studiul pune în evidență faptul că, deși se întreprind măsuri concrete în vederea afirmării științei și inovării ca bază a dezvoltării societății, situația în domeniu este încă departe de a fi considerată satisfăcătoare. În opinia oamenilor de știință, reforma în sfera științei și inovării decurge anevoios și deocamdată cu puține rezultate relevante. Deși peste 60 la sută dintre cercetători apreciază direcția de reformare a științei ca fiind una corectă, numai 38% dintre reprezentanții comunității științifice consideră că reforma se desfășoară într-un mod satisfăcător.

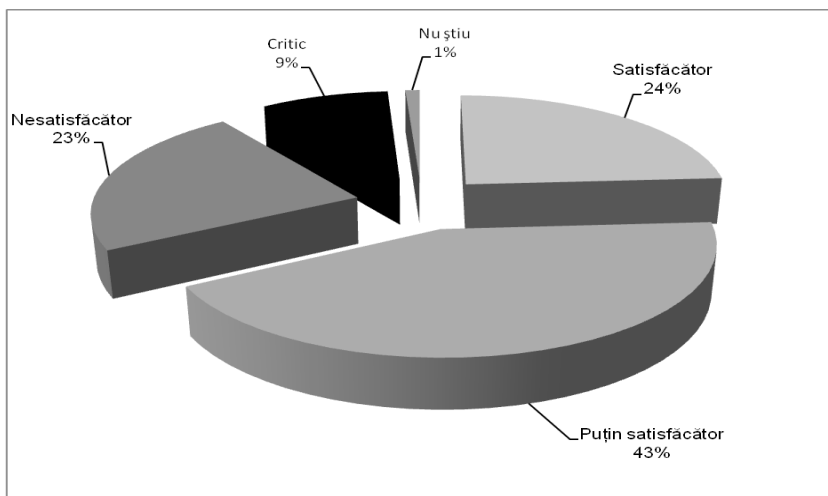

Fig.3. Aprecierea situației actuale în domeniul științei /învățământului din Moldova

Aprecierea negativă a mersului reformei corelează strâns cu categoria de vârstă, gradul științific și experiența de muncă a cercetătorilor științifici. Cu cât mai mari sunt acești indicatori, cu atât mai mare este insatisfacția față de mersul reformei și situația actuală din domeniul științei/învățământului. Numai 24% dintre reprezentanții comunității științifice apreciază situația actuală din știință / învățământ ca fiind satisfăcătoare, restul 3/4 dintre respondenți consideră că situația este puțin satisfăcătoare (43%) sau nesatisfăcătoare (23%) ori chiar critică (9%).

Potrivit studiului, estimările negative ale situației din domeniul științei, învățământului sunt determinate în mare parte de faptul că unele măsuri întreprinse în vederea reformării științei nu sunt suficient de eficiente și din aceste considerente, la mulți indicatori, situația a rămas aceeași sau chiar s-a înrăutățit. Astfel, în opinia a circa o jumătate (48%) dintre subiecții investigați a rămas neschimbată atitudinea cercetăto-

rilor științifice față de muncă sau și mai grav, s-a înrăutățit (10%). Conform propriilor estimări, circa 25-30% dintre cercetătorii științifici, la serviciu, muncesc pe nota 7 și mai jos, potențialul său de muncă îl utilizează la nivel de cel mult 70% și rezultate relevante care ar putea fi aplicate în practică nu au.

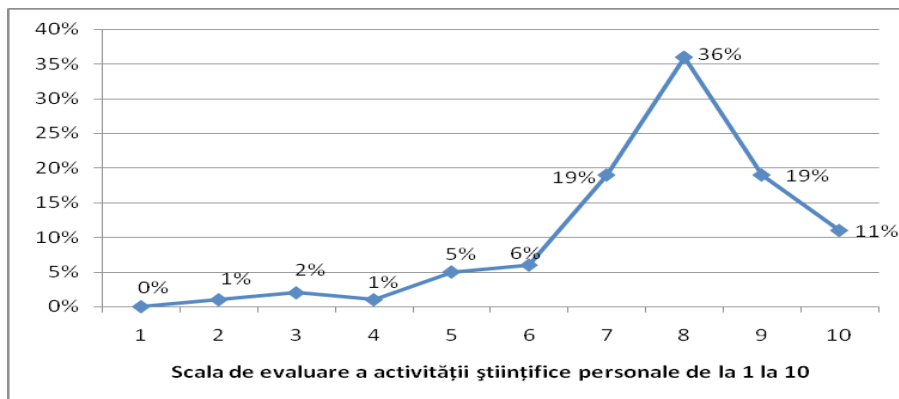

Fig.4. Evaluarea activității științifice personale

Nu a evoluat pozitiv în ultimii ani nici atitudinea statului față de știință. De această părere sunt peste 2/3 sau 68% dintre oamenii de știință, inclusiv 42% de cercetători științifici care consideră că statul promovează aceeași politică față de știință ca și mai înainte și de aceea atitudinea sa nici nu s-a schimbat și 26% de cercetători care susțin că atitudinea statului față de știință în genere a devenit mult mai indiferentă.

În opinia cercetătorilor științifici, în ultimii 4-5 ani, puțin s-a reușit și în ceea ce privește motivarea cadrelor științifice, inclusiv stimularea lor materială. Circa 2/3 dintre cercetători consideră că situația în această privință a rămas aceeași (38%) sau s-a înrăutățit (27%).

După părerea mai multor cercetători științifici puține schimbări spre bine s-au produs și în ceea ce privește calitatea tezelor de doctorat, oportunitățile de angajare a tinerilor cercetători, posibilitățile de autoafirmare, creștere profesională, deși cei mai mulți dintre tineri apreciază aceste schimbări mult mai pozitiv. Potrivit datelor cercetării, numai 56% dintre subiecții chestionați s-au declarat mulțumiți de calitatea pregătirii tinerilor cercetători.

De menționat, în prezent, vârsta medie a cercetătorilor științifici este de 47 de ani, inclusiv 64 de ani a doctorilor habilitați și 51 de ani a doctorilor în științe. Ponderea cercetătorilor științifici până la 35 de ani constituie 30% din numărul total al cercetătorilor științifici.

Conform datelor studiului, în mare parte au rămas neschimbate și posibilitățile de implementare /utilizare a rezultatelor științifice. De această părere sunt mai mult de jumătate dintre cercetătorii științifici (54%), în special cercetătorii din Secția Științe ale Naturii și Vieții (58%).

În același timp, după cum denotă rezultatele cercetării, aproximativ 80% dintre cercetătorii științifici chestionați consideră că rezultatele cercetărilor efectuate de ei în cadrul instituțiilor științifice în mare măsură corespund necesităților de dezvoltare a societății noastre și ar putea fi aplicate cu succes în practică. Această opinie au expri-

mat-o preponderent doctorii habilitați (87%) și cercetătorii care activează în domeniul științei mai mult de 15 ani (84%).

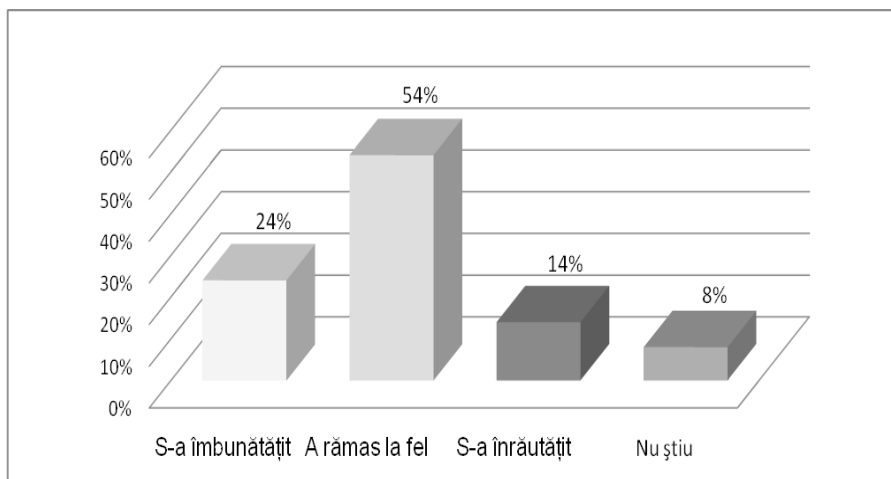

Fig. 5. Evoluția posibilităților de implementare / utilizare a rezultatelor științifice

Destul de redus este și nivelul sau gradul de mulțumire al cercetătorilor științifici de condițiile de muncă, principalele cauze fiind invocate lipsa unei finanțări suficiente a cercetărilor de laborator sau de teren (55%), precum și lipsa unor forme permanente de creștere profesională: conferințe științifico-practice, deplasări de serviciu în instituțiile de profil de peste hotare, stagieri în centrele științifice de prestigiu (22%) etc. Fiecare al zecelea cercetător mai consideră că nu este suficient de rațional folosit utilajul, finanțele și timpul de muncă. Aceste lacune au fost menționate îndeosebi de către cercetătorii științifici ai Secției de științe socioumaniste și cei care activează în domeniul științei de 16-25 ani. Mulțumiți de condițiile de muncă s-au declarat numai 40% dintre subiecții investigați.

O problemă deosebit de acută rămâne a fi și remunerarea muncii. Potrivit datelor studiului, peste 80% dintre cercetătorii științifici nu prea sunt mulțumiți de salariile primite (61%) sau chiar deloc nu sunt mulțumiți (23%). Din cauza salariilor „modeste”, o parte semnificativă, îndeosebi a generației tinere, în cazul unor oferte avantajoase de angajare la serviciu în alte domenii de activitate decât în cel al științei sau învățământului peste o jumătate dintre cercetătorii care activează în știință mai puțin de 15 ani și nu dețin grad științific sau au grad de doctor în științe sunt dispuși să accepte o astfel de propunere.

Potrivit datelor cercetării, la sigur vor accepta să se angajeze într-un alt domeniu 21% și, probabil, vor accepta 35% dintre cercetătorii care activează în domeniul științei mai puțin de 5 ani și nu au grad științific. Dintre cercetătorii care dețin gradul de doctor în științe, 15% la sigur vor accepta și 37% mai curând că vor accepta, dacă ar avea o astfel de ofertă. În niciun caz nu va accepta să abandoneze știința fiecare al cincilea cercetător științific, îndeosebi, doctorii habilitați (45%) și cei care au deja un stagiu de muncă în domeniul științei mai mult de 25 de ani (32%).

Totodată, o mare parte dintre cercetătorii științifici care sunt tentați să abandoneze știința participă activ la diverse concursuri ale proiectelor și programelor științifi-

fițe. Conform datelor investigației, peste 70% dintre cercetătorii științifici participă la concursuri ale proiectelor și programelor ce nu sunt finanțate din bugetul de stat. De menționat faptul că astăzi oricum există destul de multe oportunități pentru obținerea diferitor granturi, care sunt destinate anume tinerilor cercetători și ei au posibilitatea de a beneficia de aceste resurse. În anul 2009, de exemplu, Belarus, Rusia și Germania au oferit instituțiilor academice 78 de granturi.

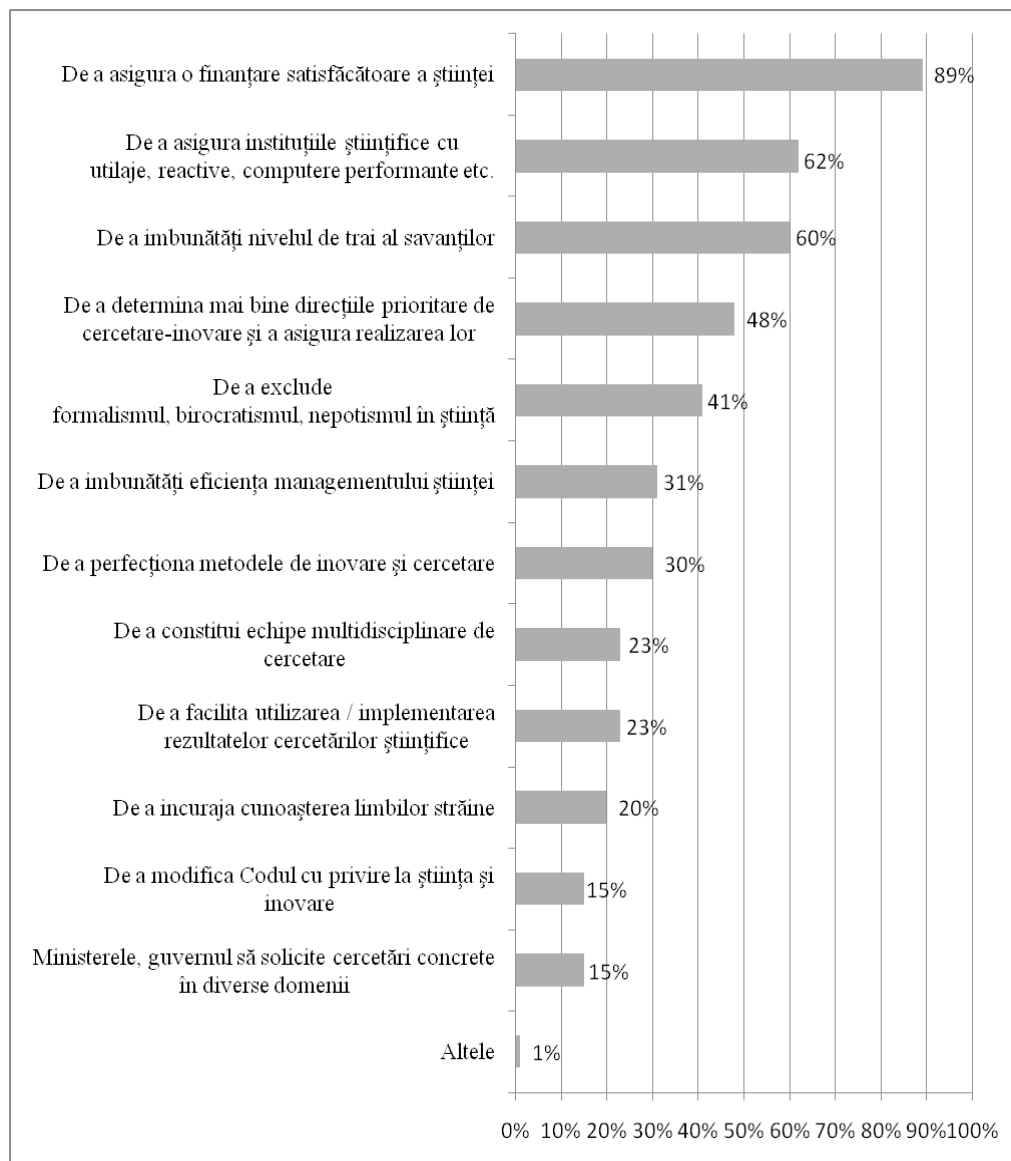

Fig. 6. Opinia cercetătorilor științifici privind măsurile de îmbunătățire a mersului reformei și sporirii eficienței științei

După cum denotă rezultatele investigației, majorarea salariilor ar fortifica interesul cercetătorilor științifici față de muncă și i-ar motiva pentru o activitate mult mai intensă, mai productivă. Cu atât mai mult că peste 2/3 dintre cercetătorii științifici nu

sunt angajați în alte instituții de cercetare sau de învățământ și pentru ei, probabil, salariul ar putea fi unica sursă de venit.

Datele cercetării arată, de asemenea, că pentru oamenii de știință o mare problemă prezintă și condițiile locative. Peste o jumătate dintre cercetătorii științifici consideră că în prezent ei nu dispun de condiții decente de trai, din care cauză 30% dintre cercetători nu prea sunt mulțumiți, iar 21% deloc nu sunt mulțumiți de condițiile lor locative. Nivelul redus de mulțumire a cercetătorilor științifici de condițiile de trai este caracteristic nu numai pentru cercetătorii tineri, dar și pentru reprezentanții altor categorii de vârstă, care au deja o bogată experiență în muncă, dețin grade științifice și dispun de rezultate științifice relevante.

Astfel, din analiza datelor cercetării rezultă că, pentru îmbunătățirea mersului reformei și sporirea eficienței științei, care i-ar permite să se afirme ca bază a dezvoltării societății, în primul rând este necesar de asigurat o finanțare corespunzătoare a științei, de consolidat baza tehnică și materială a instituțiilor științifice și de îmbunătățit nivelul de trai al oamenilor de știință. De asemenea este necesar de a determina mai bine direcțiile prioritare de cercetare-inovare și de a asigura realizarea lor, precum și de a exclude formalismul, birocratismul din știință.

Totodată, pentru ca știința să devină mult mai competitivă și atractivă, mai eficientă, este nevoie de o schimbare radicală a atitudinii statului față de știință, ca aceasta să devină o prioritate națională, iar guvernul, ministerele să solicite cercetări concrete, axate pe necesitățile de dezvoltare social-economică a țării, precum și să fie întreprinse alte măsuri care ar face ca știința să fie antrenată plenar în elaborarea și implementarea politicilor și strategiilor de dezvoltare națională.

BIBLIOGRAFIE

1. Наумова Т. В. Отток кадров из российской науки: выигрыш или проигрыш // Социологические исследования, № 6, 2008.
2. Оноприенко В. И. Поколения в науке взгляд социолога // Социологические исследования, № 4, 2007.
3. Веревкин Д. П. Еще раз об „утечке умов” // Вестник РАН, Т. 72, № 9, 2002.

ASIGURAREA SECURITĂȚII UMANITARE DURABILE: PROBLEME ȘI PERSPECTIVE

*Ion Rusandu, doctor în filosofie,
Victor Juc, doctor în filosofie,
Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM*

Summary

In this article is researched the foundation of the human security process approached in the connection with other concepts – Sustainable Development and noosphere. According the conclusion of the investigations, nowadays the humanity have to find much more priorities of the moment to ensure the survival of the next generations, otherwise, will appear threats with serious consequences for the humanity.

Actualitatea investigației este determinată de necesitatea de a contribui la fundamentarea securității umane, ca una dintre componentele securității, prin conexiunea cu Dezvoltarea Durabilă (în continuare: DD). Securitatea, în sensul larg al termenului (având în vedere securitatea persoanei, a societății, a statului) reprezintă una dintre cele mai actuale probleme ale umanității. În ultimul timp însă devine foarte stringentă o componentă a ei – securitatea speciei umane, de care depinde însăși existența civilizației. În acest context, securitatea, fiind condiția principală a existenței omenirii la nivel individual, național, regional, global, se anunță tot mai imperios de către un cerc crescând de cercetători drept un scop dominant [1]. Investigarea securității, fiind o caracteristică dintre cele mai importante ale existenței umane și un imperativ fundamental al acesteia, apare drept una dintre problemele prioritare ale societății, de soluționarea cărora depinde viitorul umanității. Problemei securității i se acordă mare atenție, inclusiv la nivelul Organizației Națiunilor Unite. În anul 1994, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare a publicat Raportul Anual asupra Dezvoltării Umane [2], consacrat în mod special problemei securității, în care a introdus noțiunea de *securitate umană* în calitate de model nou. Acest model presupune că societatea umană trebuie să se înscrie rapid într-un proces de transformare pe două niveluri, al cărui rezultat să fie, pe de o parte, transferul centrului de greutate de la securitatea teritorială la cea a oamenilor, iar pe de alta, transferul mijloacelor de realizare a securității de la achiziția de armament la dezvoltarea umană durabilă. Securitatea umană reclamă, în acest caz, contracararea unei largi game de amenințări la adresa oamenilor, cum ar fi: securitatea economică – asigurarea unui venit minim necesar fiecărui individ; securitatea alimentară – garantarea accesului la principalele surse de hrană; securitatea medicală – garantarea unei protecții minime împotriva bolilor și a modului de viață nesănătos; securitatea ecologică – protejarea oamenilor față de deteriorarea mediului și dezastrelor naturale; securitatea personală; protejarea oamenilor contra violenței fizice, oricare ar fi sursa acesteia; securitatea comunității – protejarea oamenilor împotriva degradării relațiilor și valorilor tradiționale, a violenței etnice și sectare; și securitatea politică – asigurarea unui mediu de viață bazat pe respectarea în societate a drepturilor omului.

Investigarea problemei securității atrage atenția cercetătorilor nu numai asupra trecutului și prezentului, ci și a viitorului, în calitate de problemă a asigurării securității

în procesul de formare a noosferei. Ne preocupă viitorul în sensul apariției și prevenirii unor amenințări, pericole calitativ noi, atât pentru dezvoltarea civilizației, cât și pentru interacțiunea ei cu mediul înconjurător terestru și cosmic. Firește, edificarea noosferei este un obiectiv strategic de lungă durată, iar sfera rațiunii poate să apară doar într-un viitor foarte îndepărtat. În acest sens putem concluda că problema securității în noosferogeneză poate fi analizată cu titlu de prognoză, adică poate fi vorba despre futurizarea problemei securității, care poate evolua nu neapărat în sens noosferic.

Tratăm noosferogeneza ca și un proces care începe odată cu tranziția comunității mondiale la Dezvoltarea Durabilă, chiar dacă DD și noosferogeneza sunt procese care nu coincid întru totul, deși se dovedesc a fi foarte strâns legate, mai ales după ce la Rio de Janeiro în 1992 s-a atras atenția asupra legăturii dintre tranziția la DD și noosferogeneză, deschizându-se un nou teren pentru investigații, dat fiind că anterior, niciun cercetător sau interpretator al noosferei nu trata DD ca și un obiect de studiu al acestei teorii. Pe de altă parte, studiile asupra problemelor DD, în special din țările dezvoltate, nu asociau aceste probleme cu formarea noosferei, nu vedeau obiectivul final al acestei dezvoltări sub forma apariției civilizației noosferice. La un moment însă se dovedi că între starea actuală a civilizației ca formațiune socionaturală prenoosferică și noosfera care începe a se constitui apare o nouă perioadă de tranziție, care este legată de afirmarea imperativelor DD.

O importanță deosebită pentru constituirea sferei rațiunii revine ideii că toate formațiunile noosferice trebuie să se realizeze doar la un nivel corespunzător de securitate. Această supoziție diferă substanțial de ceea ce noi întâlnim deseori în literatura științifică, când viitorul umanității este prezentat în spiritul catastrofismului sau al „sfârșitului lumii”. Noi pornim de la ipoteza că umanitatea trebuie să supraviețuiască, ea are dreptul la dezvoltarea sa infinită sau, în ultimă instanță, la o dezvoltare progresivă indefinit de îndelungată.

Contrar concepțiilor eshatologice cu privire la sfârșitul istoriei sau „sfârșitul lumii”, optăm pentru continuarea inofensivă a istoriei umane, pentru evoluția civilizației fără catastrofe și cataclisme. Anume acestui deziderat îi servește concepția DD și a constituirii noosferei, ca fiind formele cele mai inofensive de dezvoltare în comparație cu modelul actual al Dezvoltării Indurabile (în continuare: DID). DD și noosferogeneza prezintă în sine forme și etape de dezvoltare în care gradul de securitate crește într-un număr tot mai mare de dimensiuni și forme de realizare, fapt care ne oferă posibilitatea să formulăm în continuare concepția noosferică a securității.

De obicei, prin *securitate* se înțelege „stare de siguranță, lipsă de primejdie, protecție, apărare” [3], dar și protecția unui obiect concret. În concepția securității naționale se stipulează de regulă, protecția intereselor de importanță vitală contra unor acțiuni dăunătoare sau chiar distructive și, respectiv, aceste acțiuni nocive, negative, distructive care acționează în momentul actual (sau în mod potențial), pot fi considerate pericole sau amenințări concrete. Sensul securizării obiectului constă în a-l păstra într-o stare sau alta, ca el să poată să existe și să se dezvolte în continuare în condiții în care nu mai este amenințat de acțiuni negative în măsură să-i aducă vreun prejudiciu sau să-l distrugă. Nu toate acțiunile de acest fel pot fi evitate sau prevenite și din această cauză este prevăzut „un coridor” relativ îngust de condiții și limite în care poate fi asigurată securitatea.

Din punctul de vedere al asigurării securității, poate fi explicată existența unui coridor relativ îngust de dezvoltare evolutivă, descoperit de sinergetică. După cum remarcă S.Kurdiumov și E.Kneazeva, „spectrul complex al structurilor atrătoare, care se deosebesc prin diverse mărimi și forme, există doar pentru o clasă îngustă, unică de modele cu dependențe neliniare gradate. Surprinzător, dar tot ce este complex, se dovedește a fi construit în lume extrem de selectiv, iar coridorul evolutiv spre complexitate este foarte îngust. Ascensiunea evolutivă pe scara formelor și structurilor tot mai complexe înseamnă realizarea unor evenimente tot mai puțin probabile” [4].

În opinia noastră, caracterul „îngust” al coridorului evolutiv este condiționat de „cerința” asigurării securității sistemelor evolutive, iar în sens mai larg – de necesitatea conservării lor pentru dezvoltarea și coevoluția ulterioară împreună cu mediul care înconjoară sistemul. Aceasta înseamnă necesitatea protecției sistemului contra unor acțiuni din exterior și protecția mediului înconjurător contra dezvoltării „agresive” a sistemului, ambele cerințe conducând spre un „atractor” paradoxal al evoluției „selective”. Ținem să subliniem că deși problema securității, într-un fel sau altul, a însoțit întotdeauna istoria umanității sub o formă sau alta, totuși ea niciodată nu s-a impus cu atâta acuitate. Desigur, problema supraviețuirii speciei umane a fost abordată serios și la scară globală de la sfârșitul perioadei paleolitice a umanității, dar nu era conștientizată ca fiind globală, în virtutea intelectului slab dezvoltat al oamenilor preistorici și a lipsei totale a conștiinței și mentalității sociale globale. Însă actualmente este prematur să considerăm că populația planetei înțelege că acțiunile sale incorecte din prezent vor face ca urmașii noștri să dispară într-o ecocatastrofă globală. Conștientizarea gravității pericolului care planează deasupra civilizației este proprie doar unui cerc foarte restrâns al elitei intelectuale, al cărei număr puțin probabil să constituie un procent din întreaga populație a globului pământesc. Or un asemenea pericol serios există și este important să concepem ce înseamnă securitatea globală și cum trebuie s-o asigurăm pentru umanitate. Răspunsul la această întrebare nu este deloc simplu la nivelul actual al științei despre securitate, măcar și pentru faptul că, deși au fost adoptate unele concepții cu privire la securitate, nu au fost definite încă noțiunea și strategia unei securități adecvate nu doar zilei de azi, ci și viitorului.

V. Iarocikin consideră că „în condițiile actuale, practica asigurării securității umanității în baza bunului-simț și a concepției de „a reacționa și corecta” trebuie să cedeze locul unei abordări noi, bazate pe principiul de „a prevedea și a preveni”. Astfel se pune sarcina prognozării activității omului și a comunităților umane pentru a anticipa acea limită maximă a cărei depășire poate conduce la bifurcarea noosferei și a elementelor sale (biosfera și comunitățile umane). Anume acest principiu, dar și necesitatea pronosticării eventualelor impacturi ale activităților umane, se află la baza procedurii de evaluare a durabilității. În acest context a apărut, de asemenea, necesitatea unificării diverselor direcții științifice separate ale cercetărilor celor mai diverse obiecte și aspecte ale securității într-o știință integrată unică – *securitologia* – știința despre securitate, despre conservarea și protecția umanității contra amenințărilor interne și externe” [5].

Înainte de toate vom atrage atenția asupra faptului că, după cum se întâmplă și în alte științe, în special în cele socioumanistice, în căutările științifice în domeniul securității s-a produs o criză care reflectă criza generală a „viețuirii” umanității în cadrul

modelului DID. Asigurarea securității în cadrul acestui model s-a bazat de cele mai dese ori pe aplicarea metodelor de forță, pe apărare militară. Anterior, nu exista o noțiune amplă a securității, actualmente însă, această oportunitate de definire se extinde până la nivelul global-cosmic și într-un viitor foarte îndepărtat de prezent, pentru că este important să vezi perspectivele strategice ale supraviețuirii și ale existenței de mai departe a civilizației. Știința despre securitate nu trebuie raportată doar la securitatea națională, ci la toate obiectele biosferei și ale societății în ansamblu. În plus, plasarea statului în coada listei obiectelor securizate poate sugera că nici acesta, nici societatea nu se ocupă de asigurarea securității umanității și a biosferei: aspectul contează foarte mult, dacă avem în vedere pericolul terorismului mondial sau al cataclismului ecologic planetar.

În definiția expusă mai sus se menționează, de asemenea, un mijloc concret de asigurare a securității – protecția, ceea ce îngustează mult utilizarea mijloacelor existente de securizare, care puțin probabil să poată fi concepute în cadrul noțiunii de „protecție”. Prin protecție se subînțelege îngrădirea, izolarea obiectului securității de acțiunea factorului negativ. Astfel de percepere este absolut contrară, de exemplu, conștientizării asigurării securității prin dezvoltare progresivă, prin înaintare anticipativă sau prin alte acțiuni de anticipare. Definiția examinată este adecvată, în principal, pentru măsuri și acțiuni în do-meniul securității naționale, și se rezumă la următoarele: securitatea este o modalitate durabilă de existență a unui sau altui obiect, conservarea naturii sale în condițiile unor schimbări și impacturi interne și externe negative. Asigurarea securității exprimă posibilitatea și capacitatea obiectului de autoconservare și de autoorganizare evolutivă în continuare în cazul unor impacturi negative, amenințări și pericole” [6].

Această asumție cuprinde toate caracterele de bază, ea reflectă trăsăturile caracteristice ale tuturor tipurilor și formelor de securitate și conține, în opinia noastră, întreaga gamă de relații reciproce ale obiectelor privind securitatea și asigurarea ei. Este foarte important să observăm că securitatea, în sens filosofic, are un caracter tot atât de obiectiv ca și dezvoltarea, deși există puncte de vedere care conferă acestei noțiuni un caracter funcțional strict subiectiv [7]. Desigur, în înțelegerea problemei securității, în conștientizarea pericolelor și amenințărilor ca impacturi negative, există un moment subiectiv de evaluare, care însă puțin probabil să schimbe ceva în faptul că securitatea este o caracteristică subiectiv-gnoseologică a obiectului și că nu există ca o proprietate, o calitate obiectivă a obiectului, ci doar exprimă percepția și înțelegerea de către noi a modului în care trebuie să asigurăm securitatea. Un argument elocvent împotriva punctului de vedere potrivit căruia securitatea nu există în mod obiectiv este faptul că, fără adoptarea unor măsuri reale de asigurare a securității, obiectul pur și simplu își poate înceta în mod real și obiectiv existența. Din acest motiv considerăm că *securitatea este o caracteristică existențială a obiectului, care corespunde existenței sale efective și exprimă aspectul conservării naturii sale în multiple mișcări și transformări ale existenței*. Dezvoltarea este o categorie filosofică în sensul deplin al cuvântului, care se studiază încă de pe timpurile gânditorilor antici, pe când noțiunea de securitate doar relativ de curând a intrat pe orbita cercetărilor filosofico-metodologice (deși în alte forme această caracteristică a existenței omului a fost abordată de către existențialiști). Securitatea nu este un factor de evaluare efemeră, de imaginație subiectivă, ci

se dovedește a fi o caracteristică similară existenței cel puțin a unor, dacă nu a tuturor obiectelor care fac parte din așa-numitele sisteme cibernetice.

Definiția abordată mai sus arată posibilitatea examinării noțiunii de securitate ca una diametral opusă, în anumit sens, noțiunii de dezvoltare progresivă, care pune accentul pe procesele schimbării, dar într-o direcție bine determinată – direcția complicării, creșterii gradului de organizare. Acest punct de vedere diferă categoric de cel tradițional, când se examinează un cuplu de noțiuni – „pericol–securitate”. Conservarea și schimbarea stau la baza raporturilor dintre noțiunile „securitate” și „dezvoltare”, prin care pot fi descrise situațiile reale din viață [8].

Funcția de conservare a sistemului, care este pusă la temelia înțelegerii esenței securității, poate fi realizată prin diferite mijloace, ca, de exemplu, îndepărtarea de pericol, minimalizarea sau lichidarea acestuia, diverse acțiuni anticipative etc. Este oportun să ne reținem atenția și asupra faptului că securitatea se dovedește a fi un gen de caracteristică existențială integrală a sistemului, care exprimă o proprietate atunci când sistemul se conservă în ansamblu și nu doar într-un anumit segment al său (deși, în anumite cazuri, poate fi pusă și o astfel de sarcină). Este important să rezolvăm problema asigurării securității unor sau altor obiecte anume în integritatea lor și nu ale unor părți separate, chiar dacă sunt vital importante (de exemplu, interesele). În unele cazuri în general se pune accentul pe asigurarea existenței integrității, ca, de pildă, a integrității teritoriului unui sau altui stat etc.

Securitatea pentru un obiect sau altul este o caracteristică sistemică și esențială unică, această integritate este vizată când se are în vedere conservarea naturii și existenței obiectului ca o asigurare a securității sale. Există o mulțime de forme și tipuri de pericole și amenințări, pe când securitatea obiectului este doar una, numeroasele și diversele pericole și amenințări acționează asupra obiectului și el trebuie să fie organizat astfel încât să poată rezista, rămânând intact, lăsându-i-se posibilitatea de a exista și a se dezvolta progresiv. De exemplu, pentru om este important să i se ofere posibilitatea de a munci și crea, de a-și dobândi bunăstarea materială și spirituală, în fine, de a-și căuta fericirea [9].

Cu certitudine, având în vedere numărul enorm, practic infinit, de impacturi negative, care reprezintă pericole și amenințări, este important să se asigure un nivel acceptabil de securitate, adică conservarea obiectului într-o măsură sau alta. Acest lucru se realizează nu numai prin creșterea conținutului informațional al obiectului și crearea unor sisteme de asigurare a securității sale, ci și prin amplasarea lui într-un mediu înconjurător mai sigur. Când cheltuielile pentru asigurarea securității cresc substanțial, un mijloc mai acceptabil pentru această asigurare este „afundarea” obiectului într-un mediu mai sigur (acest lucru se practică destul de des în viața cotidiană). Dacă nivelul amenințărilor reale este întru totul acceptabil pentru obiect, atunci aceste amenințări joacă uneori chiar un rol pozitiv, contribuind la dezvoltarea obiectului social, mobilizând și intensificând activitatea acestuia pentru realizarea obiectivelor propuse.

Asigurarea securității unui sau altui obiect înseamnă formarea la o scară sau alta a unor condiții în care obiectul să poată nu numai să se conserve și să-și continue existența, ci și să se dezvolte progresiv. Asigurarea securității într-un mediu înconjurător foarte periculos reclamă prea multe mijloace și eforturi și se extinde pe o arie foarte limitată („punctiformă”), iar mai devreme sau mai târziu vine un moment când inte-

reșele asigurării securității cer înlocuirea mediului înconjurător periculos cu unul mai puțin periculos, în care principalele eforturi vor fi canalizate nu asupra securității, ci asupra dezvoltării progresive. Anume astfel se întâmplă astăzi cu comunitatea mondială, când ea începe să treacă de la modelul DID la DD [10].

Crearea unui mediu înconjurător mai sigur la scară globală este sarcina principală a tranziției la DD, important fiind să corelăm această sarcină cu procesele globalizării și cu problemele globale. În acest context este oportun să menționăm că formarea științei generale despre securitate coincide în timp cu constituirea globalisticii, cu elaborarea teoriei DD și a noosferologiei. În pofida aparentei diferențieri în continuare a științei în ansamblu, care s-a exprimat în apariția unor noi direcții ale cercetării științifice, acestea din urmă poartă într-o măsură sau alta un caracter integrativ și abordează multe dintre domeniile existente ale științei și investigației științifice și deci, în cercetarea problemei securității trebuie să se includă toată știința contemporană, cu „dimensiunile” ei sociale, naturale, tehnice și de alt ordin. V. Iarocikin subliniază că V. Vernadski în baza realizărilor chimiei, biologiei, antropologiei și altor științe, a ajuns la concluzia că activitatea umană devine, după cum se exprima el, „principalul factor geologico-formativ al dezvoltării scoarței terestre”. De aici rezultă inevitabilitatea studierii în comun a dezvoltării biosferei și societății, subordonării lor scopului unic al conservării și dezvoltării inofensive a umanității. Biosfera poate trece treptat într-o nouă stare, pe care mai târziu (în anii '20 ai secolului XX) E. Le Roy a numit-o noosferă. În opinia lui N. Moiseev, teoria lui V. Vernadski despre dezvoltarea biosferei și posibilitatea trecerii acesteia în stare de noosferă, când principalele ei procese vor fi determinate de rațiune, constituie una dintre cele mai importante contribuții ale științei secolului XX în tabloul contemporan al lumii.

Necesitatea vitală a protecției noosferei, înainte de toate contra activităților oamenilor înșiși, determină actualitatea imperioasă, urgența și importanța asocierii diferitor științe în cadrul securitologiei, situând-o, ca și semnificație, după filosofie, în rândul celor mai importante științe integrative [11]. Am putea fi întru totul de acord cu această interpretare, numai dacă am vedea principala sarcină a problemei „securitatea și noosfera” nu doar în protecția noosferei împotriva activității oamenilor înșiși, deși această sarcină apare de asemenea în cadrul noosferogenezei. În același timp, dat fiind că noosfera încă nu este creată, se dovedește a fi oportun, mai întâi de toate, să cercetăm legătura reciprocă dintre securitate, DD și noosferogeneză.

Abordând necesitatea creării științei generale a securității, trebuie să menționăm următoarele. Pentru moment, există un punct de vedere expus de V. Iarocikin, potrivit căruia, dacă diversele aspecte ale securității sunt dezvoltate în cadrul mai multor științe și fiecare dintre acestea își aduce de sine stătător contribuția la formarea teoriei generale a securității, atunci trebuie să apară o știință generală și integratoare care să se sprijine pe experiența și rezultatele celorlalte științe. Teoria generală a securității, al cărei obiect îl constituie activitatea oamenilor pentru asigurarea propriei securități și a securității condițiilor naturale de viață, se va crea ca un produs al cercetărilor interdisciplinare [12]. Vom observa că obiectul unei astfel de științe a securității îl constituie doar treapta socială a evoluției, în care nu intră sistemele biologice și funcționarea lor. Considerăm calea examinată mai sus a sintezei interdisciplinare a cunoștințelor despre securitate doar una dintre posibilele direcții de formare a științei generale menționate.

În continuare vom propune un alt principiu în acest sens, care a fost numit *principiul noosferic* [13].

Concepțiile și teoriile contemporane despre securitate, reflectând principiile și legitățile asigurării securității în modelul DID, nu sunt în măsură deplină adecvate pentru un viitor noosferic durabil. Iată de ce sinteza interdisciplinară a cunoștințelor științifice despre securitate nu poate contribui (în orice caz, în măsură deplină) la crearea unui sistem de asigurare a securității pe principii noi, adaptate la un viitor noosferic durabil. Nu încapе îndoială că sinteza „securitologică” interdisciplinară menționată mai sus este utilă pentru știința generală despre securitate. Este evident însă că, într-o măsură mai mare sau mai mică, ea va reflecta doar trecutul și parțial prezentul proceselor de asigurare a securității. Între timp, metodologia noosferică cu referință la dezvoltarea științei generale despre securitate pornește de la ceea ce este necesar să se întreprindă pe viitor pentru a asigura securitatea în noosferogeneză prin DD și securitatea noosferei pentru timpuri îndelungate. Nu toate modalitățile de asigurare a securității vor fi utile în viitor, mai ales că în viitoarea noosferogeneză trebuie să fie utilizate mijloace și principii încă neaplicate. Iată de ce știința (concepția, teoria) generală despre securitate trebuie să se bazeze pe considerente noosferologice, pe principiile unui model deocamdată imaginar (virtual-teoretic) și din acest punct de reper să plece spre contemporaneitate, căutând căi și mijloace de transformare a mijloacelor actuale de asigurare a securității în mijloace de asigurare a securității în noosferogeneză și în modelul virtual deja creat. Anume o astfel de abordare poate fi numită noosferologică. Este clar că în mod real teoria generală a securității (iar la început – concepția), adaptată și la prezent, și la viitor, se poate forma în procesul acțiunii în comun atât a sintezei interdisciplinare, cât și a construirii noosferologice a concepției (nu teoriei) corespunzătoare ca modelare anticipativă. O astfel de abordare logico-gnoseologică este acceptabilă și din considerentul că securitatea trebuie asigurată în toate modelele dezvoltării umane, dat fiind că ea reprezintă una dintre caracteristicile fundamentale și universale ale existenței umane, indiferent de forma și proporțiile acestuia.

Subliniem că pentru știința contemporană despre securitate, formată în baza sintezei interdisciplinare, este propusă denumirea de securitologie. „*Securitologia este știința despre securitatea activității vitale a omenirii și a omului*” [14]. Potrivit lui V. Iarocikin, în calitate de bază pentru constituirea securitologiei trebuie să servească cercetările asupra experienței de activitate a oamenilor, a statelor și a comunității mondiale în sensul asigurării securității lor, identificarea legităților, raporturilor și principiilor de edificare a sistemelor de securitate, analiza comparativă a particularităților naționale specifice ale asigurării de către diverse state a securității interne și externe, pronosticarea principalelor pericole, amenințări și tendințe de evoluție și modelelor viitoarelor sisteme de securitate globală, regională și intrastatală, elaborarea indicilor și criteriilor de evaluare a eficienței lor etc. Securitologia trebuie să facă analiza și generalizarea sistematică a concepțiilor, doctrinelor, politicii, strategiei securității diferitor țări, precum și a rezultatelor cercetărilor științifice în acest domeniu. Obiectul general al investigațiilor securitologiei îl constituie umanitatea, care include în sine statele, societățile și persoanele particulare, iar obiectul concret al cercetării este activitatea acestora pentru asigurarea securității activității lor vitale și a securității condițiilor naturale de viață în cadrul noosferei.

Din punctul de vedere al lui V. Iarocikin, securitologia s-a apropiat deja de statutul general-științific cu aspectele sale fundamentale și aplicative. Caracterul fundamental al acestei științe îl constituie faptul că ea studiază legitățile unei astfel de sfere și a unei astfel de activități ca asigurarea securității complexe, care nu mai face obiectul exclusiv al nici unei alte discipline științifice. În conformitate cu o asemenea percepție se stabilesc principalele direcții, metode și principii ale cercetării securitologice.

În același timp, știința noosferică, din cauza că se dovedește a fi orientată spre viitor, este nevoită să se limiteze la elaborarea doar a modelelor, principiilor, formelor și mijloacelor virtuale de asigurare a securității unor obiecte viitoare, „afundate” într-un mediu noosferic ipotetic. Modelul de asigurare a securității care se creează în acest mod va deveni acel factor atractiv spre care se va direcționa prin intermediul tranziției la DD. În acest sens, una dintre problemele principale ale apropierii celor două modele conceptuale ale asigurării securității, DD și DID, constă în faptul că trebuie să înțelegem cum să trecem de la asigurarea autonomă a securității la o astfel de îmbinare, când funcția asigurării securității va începe să se realizeze prin intermediul dezvoltării progresive. În acest scop însăși dezvoltarea, care creează un mediu inofensiv acceptabil, trebuie să se transforme în noul tip de dezvoltare – DD.

După cum am menționat deja, dezvoltarea științei despre securitate va evolua pe calea creării securitologiei, care va generaliza cunoștințele științifice din domeniul său în cadrul modelului DID. Cea de-a doua direcție a dezvoltării științei generale despre securitate va ține, în opinia noastră, de dezvoltarea cercetărilor științifice despre DD și noosferologie. Un interes deosebit în acest sens îl prezintă analiza comparativă a dezvoltării ecologiei (respectiv, a securității ecologice) și a constituirii științei generale despre securitate, ideea despre care a fost expusă deja în literatura metodologică [15]. Asigurarea securității de pe pozițiile DD și ale noosferogenezei diferă esențial de principiile și metodele asigurării securității în modelul DID, fiindcă modelul DID și modelul DD reprezintă sfere socionaturale principal diferite în care se derulează procesul conservării sistemelor (obiectelor securității). În literatura privind problemele securității se polemizează, periodic, despre ce este securitatea – stare sau proces?

În opinia noastră, este o problemă inventată, pentru că securitatea poate fi concomitent și stare, și proces. Din punct de vedere temporal, este la fel de important ca obiectul să se conserve în prezent, adică „aici și acum” [16], și să prelungească această conservare pentru un viitor dorit sau indefinit, adică securitatea obiectului să se manifeste ca un proces al existenței unuia și aceluiași obiect. Cu cât mai mare poate fi durata asigurării securității obiectului, cu atât sunt mai desăvârșite metodele și mijloacele de asigurare a securității sale. Este de menționat însă că aceste metode și mijloace depind de mediul în care se află obiectul securității. Această concluzie derivă din legea diversității necesare, care a fost propusă și pentru analiza proceselor asigurării securității [17]. Într-un mediu înconjurător foarte periculos, cum este modelul DID, este mare diversitatea factorilor negativi, a perturbărilor, pericolelor și amenințărilor. Pentru pararea acestor perturbări cu impact negativ asupra sistemului, este nevoie de crescut conținutul informațional al acestuia, gradul de diversitate al subsistemelor de control, această creștere a diversității poate căpăta treptat proporții iraționale (după cum se și întâmplă în modelul DID). În aceste cazuri este rațional să se treacă la alt sistem de asigurare a securității (când se creează un mediu care solicită cheltuieli mai mici pentru

asigurarea securității unui sistem concret). Diversitatea internă a sistemului necesară pentru protecție se va reduce imediat și esențial, iar mijloacele și eforturile principale vor fi direcționate pentru dezvoltarea progresivă, cum ar fi interesele de importanță vitală, care reprezintă totalitatea necesităților, ale căror satisfacere asigură existența și posibilitatea dezvoltării progresive a unor astfel de obiecte ca personalitatea, societatea și statul.

O deosebire a securității „durabile” de cea „prin protecție” constă în faptul că asigurarea securității în modelul DD depinde în mod esențial de nivelul de asigurare a securității unui sistem mai larg: în modelul DD nu poate să se asigure securitatea unei țări concrete dacă nu va fi asigurată securitatea întregii planete, inclusiv în sensul conservării biosferei. Acest lucru este deosebit de caracteristic pentru asigurarea securității ecologice, deoarece fiecare țară luată în parte caută să-și asigure securitatea ecologică pe propriul teritoriu, dar aceasta nu trebuie să slăbească în niciun caz securitatea ecologică globală, ceea ce în mod real nu se respectă de către comunitatea internațională la momentul actual. Acțiunile întreprinse de o singură țară aparțin în cadrul modelului DD trebuie să derive din predominarea imperativului asigurării securității globale ca un imperativ existențial prioritar (deși există cazuri de amenințare directă a vieții oamenilor și a existenței altor ființe din cadrul sistemului ecologic local concret). O altă deosebire în asigurarea securității în modelul DD față de modelul DID este strâns legată de nivelul de realizare a principiului echității. Asigurarea securității în cadrul noului model este condiționată organic de respectarea echității, sub toate aspectele ei, asupra cărui fapt se atenționează clar în actele oficiale ale ONU. DD are menirea să orienteze dezvoltarea social-economică în sensul satisfacerii necesităților generațiilor actuale de oameni.

Așadar, generațiile actuale apreciază principiul echității și asigurării securității umane de pe pozițiile creșterii bunăstării și calității vieții lor. Majoritatea absolută a oamenilor nu doresc în niciun caz să se lipsească de bunurile lor, în primul rând materiale, să-și limiteze propriile necesități crescând, în numele creării unor posibilități similare pentru generațiile viitoare. Dorința generațiilor actuale de a-și ridica nivelul de viață aici și acum privează de aceste posibilități generațiile următoare. Pentru supraviețuirea și asigurarea securității civilizației este important ca principiul echității să fie extins asupra viitorului. DD a civilizației trebuie să devină o dezvoltare care realizează principiul echității sub orice aspect al său pentru actualele și viitoarele generații de locuitori ai planetei.

BIBLIOGRAFIE

1. Ludmila Roșca. *Supraviețuirea, moralitatea și potențialul personalității umane: analiza teoretico-metodologică*. – Chișinău, UASM, 2007, p. 94.
2. UNDP Human Development Report: *Human Security*, 1994 [online]. În: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/> (citată 20.03.2010).
3. *Dicționarul explicativ al limbii române* [online]. În: <http://dexonline.ro/search.php?cuv=securitate> (citată 20.03.2010).
4. Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. *Основания синергетики*. – Москва, Наука, 2002, p. 55.
5. В.И. Ярочкин. *Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности*. – Москва, Наука, 2000, p. 7.

6. А.Д. Урсул, В.А. Лось. *Концепции современного естествознания*. – Москва, Ладомир, 2005, р. 418.
7. М.В. Рац, Б.Г. Слепцов, Г.Г. Копылов. *Концепция обеспечения безопасности*. – Москва, Наука, 1995, р. 4–5.
8. А.Д. Урсул. *Безопасность и развитие: концептуально-методологические аспекты* // *Безопасность Евразии*, 2007, № 1.
9. В.А. Курилов. *Теория счастья*. – Москва, Изд. МГУ, 2006.
10. А.Д. Урсул. *Обеспечение безопасности через устойчивое развитие* // *Безопасность Евразии*, 2001, №1; Урсул А.Д. *Безопасность и развитие* // *Безопасность Евразии*, 2007, № 1.
11. В.И. Ярочкин. *Op. cit.*, р. 7.
12. *Ibidem*. с. 11–12.
13. А.Л. Романович, А.Д. Урсул. *Устойчивое будущее (глобализация, безопасность, ноосферогенез)*. – Москва, Ладомир, 2006, р. 253-269.
14. В.И. Ярочкин. *Op. cit.*, р. 12.
15. А.Д. Урсул, А.Л. Романович. *Безопасность и устойчивое развитие*. – Москва, Изд. МГУ, 2001, р. 28.
16. К. Ясперс. *Смысл и назначение истории*. – Москва, Наука, 2001, р.56.
17. М.И. Дзалиев, А.Л. Романович, А.Д. Урсул. *Проблемы безопасности: теоретико-методологические аспекты*. – Москва, Ладомир, 2001, р. 93.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СОЦИАЛИЗАЦИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

*Лилия Брага, доктор философии,
Елена М. Балан, доктор политологии,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук АНМ*

Summary

In this article the authors explain the role of political socialization in formation and development of civil culture in the democratization condition of the Moldavian society. It is clear, in special the role of civil culture in the productivity increase of democratic transformation in the Republic of Moldova.

Одной из важнейших задач, стоящих перед странами демократического транзита, является создание благоприятных условий для эффективной и слаженной работы формирующейся политической системы. Поскольку любая функционирующая политическая система, включая демократическую, представляет собой взаимодействие двух ее основных уровней – институционального и ориентационного, постольку процесс политической модернизации общества должен с необходимостью включать в себя не только создание новых политических институтов, взамен прежних, но и формирование новых ценностных ориентаций людей в политической сфере.

В современной политической науке подобную совокупность политических ориентаций, представляющих собой все многообразие субъективного измерения мира политики, принято называть политической культурой. Политическая культура, таким образом, являет собой важнейший аспект политической жизни общества, свойственный миру политики с самого момента ее зарождения как социального феномена.

По мере исторической эволюции значимость политической культуры в развитии политических отношений постоянно возрастала. Однако лишь в условиях демократизации значимость культурных факторов, если их принимать в расчет, выходит на первый план [1]. Поэтому попытки создать эффективный демократический процесс в странах демократического транзита с необходимостью должны быть направлены на формирование ценностных ориентаций, необходимых для его поддержания.

Иными словами, функционирование системы демократии нуждается в соответствующей этой системе политической культуре, т.е. в демократической политической культуре, представляющей собой некий тип политических позиций, который благоприятствует политической стабильности. Подобный тип политической культуры в политической науке обозначают понятием “гражданская культура”.

Это понятие в свое время было разработано и введено в научный оборот Г. Алмондом и С. Вербой для обозначения модели идеальной демократической культуры [2]. Разрабатывая концепцию “гражданской культуры”, Алмонд и Верба проанализировали исторический опыт демократий пяти различных стран

– США, Великобритании, Германии, Италии и Мексики. Это позволило им выделить три основных типа политической культуры: приходской, где нет конкретизации политических ролей и где ориентация обыкновенно не конкретизируется; подданический, где отношение к политической системе в целом является пассивным; партиципаторный, предполагающий у членов общества четкую и активную ориентацию на политическую систему в целом.

По мнению авторов концепции, основными свойствами гражданской культуры должны быть плюрализм, консенсус и многообразие. Она, также, должна отличаться лояльным характером. Однако наиболее специфическая ее особенность заключается в том, что связанные с участием политические ориентации должны объединяться с подданическими и приходскими политическими ориентациями, их не подменяя.

Таким образом, гражданская культура, будучи моделью идеальной демократической культуры, должна представлять собой некое производное трех различных типов культур: подданической, приходской и культуры участия. На этот момент, имеющий крайне важное методологическое значение, хотелось бы обратить особое внимание в связи с тем, что в исследованиях некоторых авторов превалирует тенденция к абсолютизации значимости активистской природы гражданской культуры. В результате, роль ориентаций патриархального и подданического свойства в демократическом процессе не только недооценивается, но и представляется вредной, создающей препятствия для демократического развития общества. В то же время культура участия, политический активизм выпячивается на передний план политико-культурного развития в условиях демократии, как идеал, составляющий сущность гражданской культуры. Подобная трактовка, преследующая цель более рельефного отображения специфики гражданской культуры как демократической политической культуры, искажает ее суть.

В этой связи, Алмонд и Верба не случайно подчеркивают, что “полностью активистская политическая культура скорее всего является лишь утопическим идеалом” и что “в наиболее процветающих демократиях существует сложно переплетенная, смешанная гражданская культура” [3]. Таким образом, гражданская культура является особым смешанным видом политической культуры, представляющим собой идеальную композицию трех типов политических ориентаций и возникающим в том или ином регионе в конкретный исторический период.

Это означает, что в рамках гражданской культуры многие граждане могут быть активными в политике, однако многие другие играют более пассивную роль подданных. Еще более важным является тот факт, что даже у тех, кто активно исполняет гражданскую роль, качества подданных и прихожан не полностью вытеснены. Роль участника просто добавляется к таким двум ролям.

Сам характер смешения политических ориентаций в гражданской культуре, безусловно, направлен на неизбежное ограничение более традиционных видов политического поведения и увеличение масштабов активного участия граждан в демократическом политическом процессе. Вместе с тем, рационально-активистская модель отнюдь не предполагает, что ориентации участника заменяют собой ориентации подданного и прихожанина и что они должны быть полностью вытеснены из демократической политической культуры.

На самом же деле, как поясняют авторы концепции, эти два типа ориентации не только сохраняются, но и составляют важную часть гражданской культуры. Поэтому можно сказать, что наиболее поразительной чертой гражданской культуры является ее разнородный характер. Результатом же смешения выступает набор укрощенных и сбалансированных политических ориентаций.

Ориентации прихожанина и подданного не просто сосуществуют с ориентациями участника, они пронизывают и видоизменяют их, тем самым ограничивая степень его включенности в политическую деятельность и удерживая политику в надлежащих рамках. Иными словами, в гражданской культуре есть и политическая активность, но ее не так много, чтобы получить возможность разрушить правительственную власть; присутствуют вовлеченность и преданность, но они смягчены; имеются и разногласия, но они умеряются. Кроме того, политические ориентации, образующие гражданскую культуру, тесно связаны с общесоциальными и межличностными ориентациями. В рамках гражданской культуры нормы межличностных отношений, общего доверия и доверия по отношению ко всему социальному окружению пронизывают политические позиции и смягчают их.

Смещение позиций, характерное для гражданской культуры, как в этом убеждены Алмонд и Верба, полностью “подходит” для демократической политической системы и является основой ее стабильности. Такая культура, которая иногда включает в себя явно несовместимые политические ориентации, представляется американским ученым наиболее соответствующей потребностям демократических политических систем, поскольку они также представляют собой переплетение противоречий.

Таким образом, согласно приведенной концепции, гражданская культура является тем типом политической культуры, который в наибольшей степени соответствует стабильной демократической системе. Поэтому проблема формирования гражданской культуры должна быть одной из наиболее злободневных проблем для стран, включенных в процесс демократического реформирования.

Вступление различных стран на путь демократического реформирования политических систем всегда с необходимостью сопряжено с заметными изменениями в политической культуре. Однако, как убедительно свидетельствует история мирового демократического процесса, реформирование политических систем в одних странах идет более успешным образом, в то время, как в других – встречает больше препятствий на своем пути, иными словами, тормозится. Это в значительной мере обусловлено различием национальных политических культур. Сложившиеся национальные политические культуры, таким образом, делают одни страны более восприимчивыми к идеям демократии, другие, напротив, слабо воспринимающими такие ее ценности, как свобода, толерантность, плюрализм, политическая конкурентность и т.п.

Существенно, что, независимо от уровня развития демократии, как, впрочем, и от того, какую политическую систему представляет собой та или иная страна мира, каждая из них является носителем некой специфической национальной политической культуры, что придает ей свой особый колорит, выделяя из общей массы однотипных государственно-политических устройств. Поэтому

любой опыт демократического реформирования, независимо от его успешности, является уникальным и неповторимым для истории мирового демократического процесса. В этой связи, не менее уникальным примером демократического реформирования можно считать и тот модернизационный процесс, который развивается в настоящее время в Молдове.

По оценкам международных экспертов, указанный процесс, направленный на модернизацию политической системы на принципах демократии, в Молдове протекает несколько менее успешно, чем в ряде других стран постсоциалистического пространства (как, впрочем, и в большинстве стран бывшего Советского Союза) [4]. В то же время, такие страны Восточной Европы как Чехия, Венгрия, Польша, также вовлеченные в процессы демократического строительства, демонстрируют в этом отношении большую результативность.

Молдова, будучи одной из целого ряда стран “третьей волны” демократизации, еще в начале перемен испытала на себе мощное влияние европейских ценностей, произведших поистине революционные трансформации в сознании людей, важнейшими из которых стали осмысление значимости свободы, права выбора, потребность в национальной и политической самоидентификации. Вместе с тем, политическая культура нашей страны, как культура переходная по своей сущности, и по сей день остается все еще слишком удаленной от того идеала, который являет собой гражданская культура [5].

Несмотря на так называемый “продемократический” консенсус, установившийся в стране с момента ее вступления в полосу перемен, в их сознании остаются все еще слишком прочно укорененными идеи, представления, чувства и иллюзии прошлого. Эти иллюзии вынуждают большую часть молдавского населения предпочитать тактику выжидания и наблюдения активной политической позиции. В политическом сознании жителей Молдовы доминируют глубокий скептицизм в отношении собственной роли в государственных делах. Вместе с тем, высоко ценя свое право на политический выбор, граждане Молдовы демонстрируют свою готовность оказывать, в какой бы то ни было форме, будь то посредством абсентеизма, либо гражданского неповиновения, сопротивление попыткам открытого навязывания им воли властей. Стремление к политической свободе и к реализации своего права на политический выбор слабо согласуется с представлениями об ответственности за собственные политические действия. А свойственный демократической форме правления плюрализм в условиях молдавской действительности в отсутствии навыков политического диалога, интолерантности, господствующей в отношении к политическим оппонентам, затрудняет нахождение политического консенсуса даже в наиболее важных, стратегических для страны проблемах, ведет к конфронтационности и к политическому расколу общества. В то же время, в политических ориентациях молдавских граждан преобладают местечковые интересы, укрепляющие их доверие к локальным государственным структурам, которое по отношению к центральной власти значительно снижено.

Все это говорит о том, что в политической культуре современной Молдовы по-прежнему доминируют патриархально-подданические ориентации, в то время, как культура участия находится лишь в зачаточном состоянии. В этой

связи, проблема формирования гражданской культуры в Молдове является на сегодняшний день одной из наиболее важных и злободневных.

Сегодня настоятельно необходимо, чтобы общество усвоило те политические ориентации, которые будут способствовать развитию чувства национальной идентичности, компетентности как в качестве подданного, так и в качестве участника, а также социального доверия и гражданского сотрудничества. От того, в какой мере нашему обществу удастся усвоить эти ценности, во многом будет зависеть будущее молдавской демократии, то, сумеет ли она преодолеть свой имитационный характер и стать, наконец, реальной, либо так и останется “падающей” и “высыхающей изнутри”.

Тот факт, что сложившаяся на сегодняшний день в странах демократического транзита политическая культура мало соответствует системе демократии вполне объясним. В переходных странах, которые всегда, по сути, как бы стоят между двумя эпохами, характер культуры также является переходным. Иными словами, культура транзитных стран всегда сочетает в себе как черты культуры уходящей эпохи, так и нового, лишь зарождающегося, строя.

Исследователями давно подмечено, что институциональные изменения всегда протекают более быстрыми темпами, в то время, как изменения в культуре, в том числе, в культуре политической, не только разворачиваются более медленно, но и нередко способны приобретать обратный характер, а, порой, забегать вперед [6]. Культура вообще представляет собой один из наиболее сложных, относительно самостоятельных социальных феноменов, во многом развивающихся под влиянием своих внутренних законов и закономерностей, что в значительной мере затрудняет процесс ее целенаправленного формирования.

Формирование гражданской культуры, характеризующейся определенной долей непоследовательности и уравновешенных противоположностей, в которой составляющие ее ориентации и поведение соединены сложным, запутанным образом, представляет собой, в этой связи, особенно сложный процесс, сопряженный со многими трудностями. В политической науке указанный процесс, в ходе которого может происходить передача ценностей гражданской культуры от поколения к поколению, носит название политической социализации.

Понятие социализации в целом предельно широкое. Под этим понятием в науке понимают процессы становления, формирования и развития личности, ее диалектического взаимодействия на протяжении всей жизни с обществом, вхождение, «внедрение» индивида в общественные структуры посредством социально необходимых качеств [7].

Одним из фундаментальных компонентов социализации личности является политическая социализация. Румынский исследователь Иоан Жуде, в частности, рассматривает политическую социализацию как процесс постепенной ассимиляции отдельной личностью или группой (коллективом) людей определенных теорий, идей, доктрин идеологий, программ, политических ценностей и норм в целях реализации определенных и эффективных политических действий и поведений. Разумеется, подчеркивает он, уровень политической социализации зависит от степени и глубины ассимиляции этих политических идей, ценностей и норм и, более того, от степени их освоения и объективации в политической практике [8].

В последнее десятилетие в постсоциалистическом пространстве, в том числе и в Республике Молдова, на передний план выступает проблема необходимости формирования и развития качественно новой политической культуры, соответствующей новым демократическим нормам и принципам. Такой культуры, которая, будучи ориентированной преимущественно на общечеловеческие ценности, может способствовать активному и ответственному участию граждан в политической жизни страны.

Радикальные преобразования в политической системе общества, предполагающие утверждение в политической жизни демократических ценностей, диктуют потребность коренного изменения содержания политической социализации личности, которая призвана формировать и развивать качественно новый уровень политической культуры граждан, соответствующий новым реалиям. Этот сложный, неординарный и комплексный процесс нередко бывает переполнен сгустками непредсказуемых драматических событий, ведущих порой к нежелательным социальным последствиям.

Безусловно, коллективный, как и индивидуальный менталитет, устоявшиеся привычки, ценностные ориентации, укорененные в сознании и поведении людей за многие десятилетия политической жизни в условиях тоталитарного общества, невозможно преодолеть в одночасье. Кроме того, политическая социализация в транзитных обществах подвержена влиянию целого ряда негативных факторов, которые накладывают нежелательный отпечаток на жизнь и деятельность индивида. В нашей стране период транзиции сопровождается наличием множества проблем экономического и политического характера (бедность, безработица, просчеты государственной политики и др.), которые приводят к умножению проблем социального порядка (миграция, разобщение семей, девиантность, деликвентность, бродяжничество, непосещение школы и др.). Все эти явления оставляют тяжелый осадок в сознании людей, и, в первую очередь, молодого поколения [9].

Пока граждане будут индифферентны и апатичны к новым реформам и преобразованиям, изменения в политической системе общества не смогут приносить ожидаемых результатов. В этой связи, роль политической социализации в становлении и укреплении новых норм и принципов политической культуры личности, свойственных правовому государству, опирающемуся на демократические принципы, представляется весьма важной.

Политическая социализация – это комплексный многофазный процесс формирования и развития *политической культуры* личности и усвоения ею определенных ролей, позволяющих участвовать в политической жизни. Она способствует формированию у личности тех способностей, которые, позволяют ей, в качестве гражданина, различать гражданское общество и политическое общество, понимать и оценивать политические действия, осуществлять политический выбор и участвовать в решении политических проблем в соответствии со статусом и ролью, которые он усвоил. Это процесс, непосредственно зависящий от индивидуально-психологических и социально-психологических факторов. Политическая социализация предполагает основательную метаморфозу личности, стремление к социальному обучению на протяжении всей индивидуальной

жизни, моделирование политико-гражданского поведения, мобилизации личности для участия в политической жизни.

Социализация в целом и политическая социализация, в частности, как отмечает российский исследователь К.В.Рубчевский, «имеет следующие, «фазы»: Начальная «фаза» – социализирующее воздействие общества (оно, разумеется, ощущается человеком на протяжении всей его жизни), затем – собственно социализация личности. Последняя включает следующие «подфазы»: а) интериоризация (личность знакомится с предложенным, выборочно запоминает и начинает усваивать что-либо, эмоционально переживая и осмысливая новый материал) и б) адаптация (личность преобразует, «подгоняет под себя имеющийся в ее распоряжении *культурный опыт* и использует его в своих целях – вливается, «вживается» в группу, коллектив, находит свое место под солнцем). Обе эти «фазы» существуют практически в одно и то же время, органически взаимодействуя» [10].

Процесс социализации, в том числе и политической, начинается с детства – в семье, в кругу друзей, в возрастной группе, посредством mass-media, религии и др. Политико-юридическая социализация, в частности, дебютирует примерно с 5–6 лет, когда выявляются некоторые базовые процессы в структуре личности. В данном случае, возраст варьирует у разных авторов от одного – двух – до несколько лет. В детстве осуществляется базовая социализация (или начальная), к которой в период зрелости присоединяется непрерывная политическая социализация, обусловленная принятием личностью определенных инициатив, ролей, посредством которых она сможет определить свой статус гражданина. Содержание политической социализации зависит от онтогенетического этапа, от профиля, цели и ценностей групп, к которым относится данная личность. Дети, в частности, социализируются большей частью в подчеркнуто аффективной среде (семья), а взрослые – как правило, в группах по определенным интересам, основывающихся на определенных и специфических ценностях, целях и норм. Взрослый человек усваивает *политическую культуру* группы (социального класса, коллектива, общности и др.) в соотношении с официальной политической культурой, с доминирующими институциональными ценностями общества [11].

Безусловно, политическая демократия проявляется в свободе мышления и действий, однако, не за пределами определенных рубежей существующей свободы, где уже проявляются сугубо индивидуальные или групповые политические интересы, в ущерб социальным и национальным интересам. К сожалению, нередко случается, что выделяя так называемый патриотический дух (читать патриотардический), ущемляются некоторые национальные интересы, которые могут иметь деструктивное влияние с тяжелыми последствиями на короткое, среднее или более продолжительное время [12].

В современных условиях демократизации общества необходимо учитывать тот, факт, что существует логическая связь между понятиями свободы и социализации, в том числе и политической социализации, которая является препятствием для проявления свободы, не противоречит свободе, не противоречит уважению к частной жизни, исключает пренебрежительное отношение общества к индивидууму. В действительности, человек, живя в обществе, не может быть

полностью свободным от него. Более того, он может приобрести свободу только в рамках общества, которое, тем не менее, требует от него соблюдения определенных норм общежития, а с другой стороны, призвано обеспечить ему реальные возможности проявления и утверждения его творческих способностей [13].

Учитывая тот факт, что политическая социализация является комплексным процессом, предполагающим усвоение культурных ценностей (прежде всего, политических, ориентаций, приемлемых для данного общества форм политического поведения), она включает в себя, согласно мнению американских исследователей Д.Еастон и Ж. Деннис, определенные этапы развития личности в качестве гражданина посредством комплексного взаимодействия с социальной средой, а именно:

- *политизацию*, которая состоит в первоначальном проявлении интереса к политическому феномену;
- *персонализацию*, посредством которой политическое явление совмещается с личностью определенной влиятельной личности;
- *идеализацию*, которая состоит в проявлении определенных позитивных или негативных чувств в отношении данной личности;
- *институционализацию*, которая предполагает уже значительное расширение вышеуказанных проявлений, имея устойчивый характер. Власть и политика воспринимаются как институциональную совокупность (партии, государство, армия, политические партии и др. [14].

В то же время, в процессе формирования, политическая социализация может быть *латентной* (неформальной) и институциональной (формальной), *сознательной* и *несознательной*, *познавательной*, *аффективной*, *позиционной*, *волевой* и *творческой*.

В связи с ценностями, выступающими на первый план, и поведенческими нормами выделяются несколько моделей политической социализации:

а) *гармоническая политическая социализация*, характерная для англо-американской политической культуры. Характеризуется единством действий по социализации, но только при наличии существования комплекса ценностей и общих норм;

б) *плюралистическая социализация*, характерная для европейских стран. Выделяется присутствием различных субкультур, которые изначально осуществляет социализацию индивидуально согласно ценностям, ролям и нормам, специфическим для данной субкультуры (партии, этнической группы и т.д.). Однако этот факт не мешает достижению национального консенсуса, благодаря существованию комплексу общих ценностей;

в) *конфликтная социализация*, характерная для западных стран, в частности, африканских стран, стран Востока (патриархальная политическая культура). В данном случае индивидуум проявляет приверженность к ценностям и лидерам определенного клана и рода, факт, создающий дополнительные трудности на пути к достижению консенсуса между субкультурами и властью;

г) *гегемонистская социализация* (авторитарно-тоталитарная политическая культура). Индивидуум включается в политику только посредством специфиче-

ских ценностей, к примеру, для буржуазии пролетариата, среднего класса и т.д. или характерных определенных политических идеологий (коммунизм, фашизм и т.д.) [15].

Процесс социализации может подвергнуться влиянию целого ряда факторов, а именно:

а) моральному и идеологическому влиянию общества в целом (политической системы, социально-классовой структуры, политической культуры, mass-media, культуры в целом и искусства);

б) биопсихологических качеств индивидуума (темперамент, интеллект, воля и др.);

в) социального опыта личности: чем богаче внутренний мир личности, тем труднее меняет личность свои политические концепции и ориентации;

г) социального статуса личности. В случае, когда индивидуум имеет низкий уровень доходов, он наиболее расположен к левому или правому крылу партий или движений, средний уровень предполагает центристскую ориентацию. Индивидуумы располагающие высоким уровнем доходов ориентируются к консерваторам.

В процессе социализации участвуют и взаимодействуют несколько субъектов: социализатор и тот, на которого ориентировано действие по социализации.

Важно отметить, что существуют разные модели взаимодействия индивидуума с властью, к примеру: взаимодействия, основанные на диалоге; взаимодействия, основанные на конфликте; взаимодействия, основанные на консенсусе [16].

Следует, однако, отметить, что «в парадигме отношений «личность – общество» объективная сторона социализации (как результат взаимодействия человека со средой, отраженной в культуре, ориентациях и жизненных целях, духовном творчестве, образе жизни в целом) в значительной степени определяется политикой государства. Ведь формирование ценностных ориентаций (целей, потребностей, мотивов и т.п.) невозможно вне деятельности, которая представляет собой динамичную систему взаимодействий личности и общества. И от того, как организована эта система, как она управляется, какова эффективность и результативность государственной политики, как специфической формы общественной деятельности, во многом зависит социализация не только отдельной личности, но и всех социальных страт» [17].

Процесс социализации включает в себя обучение во многих социальных институтах – в семье, в группе сверстников, в школе, на рабочем месте, в добровольных ассоциациях и, наконец, в политической системе как таковой.

Чаще всего на роль основного канала передачи политико-культурных ценностей выдвигают различные образовательные структуры. К примеру, авторы исследования “Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice. Analiza opiniei publice” [2007] полагают, что наиболее устойчивым и перспективным механизмом в процессе демократизации общества является инициирование “курсов по демократии и политической культуре” в учебных заведениях различного уровня [18].

Безусловно, обучение является важным фактором, определяющим политические позиции. Это, как показывают Алмонд и Верба [19], опираясь на полу-

ченные ими в ходе исследования данные, фактор, которым легче всего оперировать. Его огромное преимущество, с их точки зрения, заключается в том, что те навыки, для выработки которых изначально могли требоваться годы, начинают распространяться гораздо легче, раз уже есть люди, ими владеющие. Путем обучения могут быть развиты многие важные компоненты гражданской культуры. Оно может дать индивидам навыки политического участия. Людей можно научить тому, как получать информацию; их можно познакомить со средствами массовой информации; им можно дать знания о формальных политических структурах, равно как и о значении правительственных и политических институтов. Политическое воспитание, осуществляемое посредством различных институтов социализации, может вести к ускорению процесса реформирования общества. Обеспечивая необходимую корреляцию между политико-юридической институционализацией, духовно-душевым фондом, коллективным менталитетом, политическое воспитание, таким образом, может способствовать эффективному функционированию демократической политической системы [20].

В этой связи, направленное обучение, информирование должно быть одним из неотъемлемых компонентов процесса демократического реформирования общества. Однако чтобы это стало реальностью, проблеме политической культуры следует придать более осмысленный характер, подняв ее решение на уровень самых важных задач, стоящих перед нашим обществом на современном этапе. Осознать, что для укрепления демократии недостаточно лишь создания демократических институтов и рыночных механизмов. Для ее торжества крайне необходимым является также формирование национальной политической культуры, отвечающей потребностям углубления демократических трансформаций в обществе и укрепления социальной сплоченности на духовно-мировоззренческих принципах гуманизма.

В этом деле особая роль, безусловно, должна принадлежать властвующей политической элите. В стране, где традиционный способ социальной интеграции “сверху вниз” является решающим, лишь действующая политическая власть способна в полной мере придать процессу формирования гражданской культуры реальный, целенаправленный, устойчивый характер. Низкий уровень политической активности, индифферентизм, нигилистический и негативистский дух по отношению к системе политических и социальных ценностей, бытующие пороки в современном обществе свидетельствуют, в первую очередь, о необходимости воспитания воспитателей. В данном случае, речь идет о политическом воспитании политиков в целях радикального изменения их духовного и политического облика, а в конечном, итоге, качественного изменения духовно-культурной и собственно политической жизнедеятельности от индивидуального до всеобщего уровня. Эти качественные изменения призваны преобразовать корреляцию между политикой и обществом на основе воспитания, политической социализации и высокоразвитой политической культуры не только политической элиты, но и разных, широких слоев населения [21].

Сегодня внимание властей к проблеме политической культуры ограничивается главным образом лишь констатацией того факта, что уровень ее развития в Молдове продолжает желать много лучшего. Для большинства лиц, наделенных

государственной властью, апелляция к указанной проблеме вплетена исключительно в контекст политических споров. Обвинения в отсутствии политической культуры выступают в настоящее время одним из достаточно распространенных приемов общественной дискредитации политических оппонентов, что, впрочем, в большинстве случаев не лишено объективных оснований. Намеренное игнорирование, пренебрежение политико-культурными ценностями, в том числе, нормами морали, призванными в значительной мере регламентировать политическую деятельность, превращает сферу политики в арену для “борьбы без правил”, где целью пытаются оправдать используемые для борьбы средства.

Однако если политики стремятся не только к укреплению своих позиций в обществе, но и к упрочению демократических преобразований, проблема политической культуры не может более оставаться вытесненной на периферию их внимания. Без осознания политиками всей значимости формирования гражданской культуры для судеб демократии в нашей стране в целом и евроинтеграции, в частности, добиться успеха в достижении поставленных перед страной целей будет весьма проблематично и по существу невозможно. Поэтому, формирование гражданской культуры общества, на наш взгляд, должно стать одной из наиболее злободневных проблем текущего этапа развития, вынесенных на повестку дня государственных структур. Представляется, что наибольшего эффекта в данном направлении можно будет добиться в том случае, если проблема формирования демократической политической культуры будет вплетена в общий контекст проблемы культурно-национального возрождения в качестве одного из ее важнейших, неотъемлемых аспектов.

Актуализация в общественном сознании такой проблемы, как политическая культура, невозможна также без активной деятельности научно-исследовательских структур страны. Направление, связанное с исследованием политико-культурных аспектов развития общества, является в настоящее время не только одним из наиболее активно развиваемых в мире политических исследований направлений, но и одним из наиболее сложных. В этой связи, перед молдавскими исследователями стоит задача скрупулезного научного осмысления данного социального феномена, систематизации и обобщения уже имеющихся по этой проблеме наработок, выявляющих сущность политической культуры, ее функции и роль в развитии современного общества, пути и методы ее трансформирования и прочее, но также, что особенно важно, изучения особенностей политико-культурного развития нашей страны, выявления основных тенденций изменения политико-культурной картины общества, разработки приемлемых для данных условий механизмов формирования политической культуры, отвечающей демократическим требованиям.

В этой связи, на наш взгляд, необходим целый ряд мер, направленных на стимулирование научной деятельности в указанном направлении. Они должны включать такие шаги, как государственное финансирование различных научных проектов, затрагивающих указанную проблематику, расширение информационного обмена по указанной теме, включающее углубление научных контактов как внутри страны, так и за ее пределами, организация международных и республиканских научных форумов, конференций, круглых столов, разработка спецкурсов, защита диссертаций и дипломных работ.

Поскольку как политическое, так и научное сообщество являются достаточно замкнутыми на себе общественными структурами, особая роль в актуализации на массовом уровне проблем политической культуры принадлежит средствам массовой информации. Лишь посредством СМИ проблема политической культуры может быть представлена как насущная общенациональная проблема, касающаяся всех и каждого в отдельности, не только политиков, но и рядовых членов общества, без активного участия которых в политической жизни, без осознания своей доли ответственности за происходящие события, стране не удастся преодолеть политические барьеры авторитаризма и выйти за рамки имитационной системы.

Что же касается учебных заведений, как высшего, так и среднего звена, на которых лежит прямая обязанность по обучению и воспитанию подрастающего поколения, включая в том числе ценностям демократии, то, как свидетельствуют научные источники, сегодня ей не учат в сколько-нибудь прямом смысле слова в школах. Алмонд и Верба показывают [22], что гражданское обучение в США делает упор на тот тип поведения, который ближе к рационально-активистской модели, чем к гражданской культуре. В Великобритании, политическая культура которой также весьма приближена к гражданской культуре, почти не наблюдается выраженных попыток привить детям систему норм поведения, ассоциирующейся с гражданской культурой, или ту, которая выражена в рационально-активистской модели. Там практически нет четко сформулированной теории относительно того, что же такое “хороший британский подданный” и как готовить детей к выполнению роли гражданина.

Молдова в этом отношении не исключение. Проблема направленного обучения культуре демократии, несмотря на ее острейший характер, находится пока лишь в стадии постановки. Однако, наш взгляд, в стране давно назрела необходимость не только инициирования специальных уроков основ гражданственности, но и разработки и внедрения целой системы “гражданской подготовки” силами учебных заведений, которая могла бы включить самые разнообразные формы обучения, такие как организация олимпиад школьников, учебных дебатов, “летних школ” для детей, школ “молодого политика” в ВУЗах и т.п.

Вместе с тем, сосредоточивая внимание на вопросах направленного обучения посредством учебных заведений, важно понимать, что гражданская культура не может передаваться исключительно путем прямого обучения ей. При помощи обучения можно создать лишь отдельные компоненты гражданской культуры. Школа, как уточняют авторы работы “Гражданская культура и стабильность демократии” [23], может дать познавательные навыки, связанные с политикой. Однако она не в состоянии привить лежащие в их основе социальные ориентации, являющиеся важным компонентом гражданской культуры. Путем простого обучения сложно воспитать социальное доверие и уважение, эмоциональную привязанность к системе, привить удивительную смесь активности и пассивности, включенности и индифферентности, смесь ориентации прихожанина, подданного и участника. Как констатируют американские исследователи, проведенный ими анализ между процессами политической социализации и создания гражданской культуры заставляет предположить, что формальное обу-

чение не может быть адекватным заменителем времени в плане создания этих компонентов гражданской культуры.

Процесс формального обучения гражданской культуре с необходимостью должен быть дополнен развитием других каналов политической социализации, таких, которые не предназначены специально для обучения. Пробуждение интереса к миру политики и усвоение первых политических ориентаций происходит уже в семье, когда ребенок становится свидетелем обсуждения политических событий его родителями. Определенные ценностные ориентации формируются у людей, когда при помощи средств массовой информации они систематически наблюдают за деятельностью субъектов политической системы. Другие политические ценности прививаются, когда индивиды оказываются вовлеченными в деятельность различных организаций, как правительственного, так и неправительственного характера. Поэтому создание и функционирование различного рода общественных организаций, являющихся некоей народной “школой демократии” и, тем самым, выступающих важнейшим фактором становления гражданского общества [24], представляется одним из наиболее действенных средств, способствующих росту гражданского самосознания и гражданской культуры всего общества в целом.

Подытоживая сказанное, остается лишь еще раз подчеркнуть, что многие исследователи справедливо усматривают источники гражданской культуры в обучении людей соответствующим нормам поведения, иными словами, в обучении демократии. Однако, предлагая введение различных курсов по демократии и политической культуре в учебных заведениях различных уровней, следует понимать, что формирование гражданской культуры не может быть сведено исключительно к просветительству. Гражданская культура может быть привита лишь в ходе сложного процесса, который включает в себя развитие и других каналов политической социализации. Существование целого спектра каналов формирования гражданской культуры продиктовано ее сложным характером, наиболее ярким проявлением которого является способность совмещения ее носителями значительного числа политических ролей.

Комплексность процесса политической социализации позволяет увеличивать разнообразие передаваемых политических ориентаций, одновременно систематизируя и уравнивая их. Обучая людей одновременному выполнению различных ролей, политическая социализация является тем процессом, который способен превратить гражданскую культуру из идеала демократического развития в его движущий фактор, развивающий чувство национальной идентичности и компетентности как в качестве подданного, так и в качестве участника, а также социальное доверие и гражданское сотрудничество. Поэтому, признавая важность формирования гражданской культуры для становления демократического общества, необходимо значительные усилия направлять на развитие процесса политической социализации как источника, генерирующего политические ориентации, адекватные потребностям эффективного функционирования демократической политической системы.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Инглхарт Р. Культура и демократия. В: Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. – Москва, 2002, с. 121-126.
2. См.: Almond G., Verba S. Cultura civică. Atitudini politice și democrații în cinci națiuni. – București: Du-Style, 1996.
3. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Политические исследования, 1992, № 4, с. 122-134.
4. Filipescu N. Occidentalizarea postcomunistă. – București: Polirom, 2002, с. 13-14; Buscher K. Transformation of political system of Moldova: A balance sheet. В: Puterea, democrația și tranziția în Moldova: între trecut și prezent. – Chișinău, 2003, с. 32; Даймонд Л. . Прошла ли «третья волна» демократизации? // Политические исследования, 1999, № 1, с. 23-24.
5. Barometrul de opinie publică. Republica Moldova, Chișinău, 2001-2009.
6. Барулин В.С. Социальная философия. – Москва, 2002, с. 413-425.
7. Рубчевский К.В. Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация. В: Общественные науки и современность. – Москва, Наука, с. 147.
8. Ioan Jude. Paradigmele și mecanismele puterii. – București, Editura Științifică și Pedagogică, R.A., 2003, с. 463.
9. Pancu Adelina. Tineretul adolescentin ca grup social în societatea moldovenească. В: Intensificarea activității civice și autoafirmării tineretului. – Chișinău: Centrul Ed. UASM, 2008, с. 270.
10. Рубчевский К.В. Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация. В: Общественные науки и современность. – Москва: Наука, 2003, № 3, с. 149.
11. Ioan Jude. Цит. пр., с. 465.
12. Cultura politică. [http://ro.wikipedia.org/wiki/ %C4%83](http://ro.wikipedia.org/wiki/%C4%83) (цит. 23.07.2009 г.).
13. Roșca Alexandru. Algoritmi ai tranziției: aspecte social-filozofice. – Chișinău: Tipog. AȘM, 2007, с. 235-236.
14. Цит. по: Cezar Birzea. Competențe – cheie pentru participarea civică. – București: Institutul de științe ale educației. В: [http://OCPZD.ISL ro/Ro/module/4htm//Goc.509976775](http://OCPZD.ISL.ro/Ro/module/4htm//Goc.509976775) (цит. 22.07.2009 г.).
15. Roșca L., Volcov E. Politologia. – Chișinău, 2001.
16. Țârdea Bogdan, Norok Larisa. Politologia. – Chișinău, 2008, с. 197-199.
17. Блажко В.А. Политическая социализация и формирование ценностных ориентаций личности. В: Молодежь Молдавии: особенности социализации в современном обществе. – Кишинев, 2003, с. 158.
18. Dmîtrenco S., Mocanu V., Rusandu I. Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice (Analiza opiniei publice). – Chișinău: Î.E.P. «Știința», 2007, с. 8.
19. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура..., с. 122-134.
20. Cultura politică. В: [http://ro.wikipedia.org/wiki/ %C4%83](http://ro.wikipedia.org/wiki/%C4%83) (цит. 14.08.2009 г.).
21. Ioan Jude. Цит. пр., с. 471.
22. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура..., с. 122-134.
23. Там же.
24. Аникин В. Возрождение различных ассоциаций жителей села как фактор становления гражданского общества. В: Comunitățile rurale și renașterea satului. – Chișinău: Tipografia Academiei de Științe a Moldovei, 2005, с. 157-159.

МОРАЛЬ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ВЛАСТЬ: ТЕОРИЯ, РЕАЛИИ, ПЕРСПЕКТИВЫ

*Галина Роговая, доктор философии,
Институт Европейской Интеграции и Политических Наук АНМ*

Summary

In the article the author multilaterally analyzes correlations between morality and political power in modern society in conditions of globalization. The article is based on the realities of the Republic of Moldova. In the article author multilaterally analyses correlations between morality and political power in modern society in conditions of globalization. She examines the process of globalization in its challenges and determination of general moral organization of the world. Necessary participation of the Republic of Moldova in the process of globalization motivates its political power to elaboration of articulated strategy in creation of international and internal moral prestige of this state.

In solving internal problems (such as just inclusion into world economic system, corruption in services of the state machinery, etc.) Moldova's political power could use traditional moral arsenal: secular and religious. In solving common problems Moldova's political power together with community participates in forming of the universal moral code – taking into account historical changes happening in the notion and social role of the morality.

The author attracts to the urgent necessary of the educational measures for creation in the Republic of Moldova of new intellectual elite, able take into consideration comprehensively the importance of moral orientation in socio-political practice.

Для того, чтобы понять логику взаимоотношений современной политики с современной моралью, прежде всего, следует определить характеристики трансформации (модернизации) каждой из сторон этой связки. Подробный анализ трансформаций в современной морали, уже предпринятый нами [1,77–92], требует такого же подробного анализа трансформаций (модернизаций) в области политики. Первое, на что обращается внимание исследователей, это то, что явления трансформаций в области современной политики лежат в плоскости важнейшего проекта эпохи модерна и постмодерна – глобализации. Глобализация, прежде всего, привносит в жизнь современных государств новые геополитические и геоэкономические практики, на которые вынуждены реагировать мораль и этика. Этот процесс предполагает не только взаимодействие и сближение экономик государств – через разделение экономических функций, – но и в плане политической деятельности – через единение государств формализованным сводом правил. Иными словами, глобализация – это не только возрастание эффективности производства, рационализация технологий, интеграция во всемирном масштабе, но сегодня глобализация озабочена еще и выдвинувшимся приоритетом недопущения катастроф и сохранения жизни. Этот приоритет становится брендом постмодернистского общества. Он легализует необходимость слияния и взаимопроникновения политических и нравственных категорий во всемирном

масштабе. Все более очевидно, что многие общественные задачи могут достигаться только всеобщей нравственной мобилизацией граждан.

В международном уровне постмодернистские государства более не представлены себе. Перед лицом перспектив нестабильности, всемирных катастроф и опасностей, подстерегающих человечество, политики мира вынуждены заботиться о правильном а, значит, моральном мироустройстве. [2,59]. С формированием международного общественного мнения государства должны уделять все больше внимания престижу и репутации. Ни одно государство не может многого добиться в одиночку.

Государствам молодой демократии, к которым относится и Республика Молдова (как и все государства, возникшие на постсоветском политическом пространстве), на их пути к демократии, включение в процесс глобализации и в международную политику взаимозависимости оказывает определенную услугу: им уже в процессе развития демократии не приходится проходить мучительный путь выработки стандартов цивилизованной (моральной) политики, они могут избежать ошибок и получить оценку своей политики со стороны мирового сообщества. Эти преимущества глобализации, в целом, осознаются политологами, политиками и властями Республики Молдова.

Декларативно стратегии политиков нового времени – следовать в русле международных норм права и морали – были оформлены уже в лозунгах демократического движения 90-х годов, провозглашающих «приобщение к общечеловеческим ценностям», в том числе и моральным. Правда, в то же самое время «общечеловеческий» выбор лидеров демократического движения сосуществовал (но слабо сочетался – Г.Р.) с «возвратом к собственным корням» [3,1], ибо невозможно, на наш взгляд, одновременно двигаться вперед и назад. О подобные противоречия в стратегии политических элит спотыкается сегодня не только Республика Молдова [4].

Стратегия развития суверенного государства Молдова в русле «наднациональной и светской стратегии дальнейшего развития цивилизации» намечена так же в программных документах политических партий и движений Молдовы [5,5–24; 6,4–7]. Исходя из этих (и других партийно-программных) документов, моральный престиж страны оказывается важным не только в международном аспекте, но и внутри страны. Открытость Молдовы мировому сообществу – как в ее политических устремлениях, так и в возможности мирового сообщества составить мнение о стране и ее морально-правовом климате – очевидна. И сегодня политической элите и гражданскому обществу должно быть вполне понятно внимание мирового сообщества к соблюдению норм и стандартов политики глобализации. Ведь этот путь был выбран страной и ее народом бесповоротно. Однако, как показывает опыт, декларировать ориентацию на «преобразования страны и общества в соответствии с самыми современными правовыми, экономическими и социальными стандартами», отстаивать ее, находясь в оппозиции, гораздо легче, чем соблюдать эту ориентацию, будучи у власти. Подобное наблюдалось в Молдове в периоды правления различных политических сил [8; 9; 10]. Спротивление рекомендациям мирового сообщества равно нанесению урона престижу государства. Замечания и рекомендации мирового сообщества,

в данном случае Европейского союза, содействуют совершенствованию правового и морального климата в государстве.

В политической мысли существует мнение, что путь глобализации и завоеванных ею этико-правовых стандартов был бы безоблачным и поступательным, если бы время от времени на этом пути не создавались препятствия, вызванные региональными противостояниями, вовлекающие в процесс недоверия великие державы и корродирующие этим глобальный процесс взаимопонимания и доверия. Такими в последнее время был конфликт в Южной Осетии, где непосредственно противостоящими сторонами были Грузия и Россия, но вовлечены в обсуждение их конфликта (с признанием или не признанием правоты той или иной стороны) было все мировое сообщество. При всей региональной значимости политических трений (конфликтов) эти явления в целом влияют на переоценку позитивного восприятия глобализации. Политическая элита Республики Молдова также вовлекается в подобные коллизии. Помимо того, что Республика переживает региональный конфликт на собственной территории и вынуждена мириться с политикой «навязанного консенсуса», время от времени политической элите приходится принимать ту или иную сторону в обсуждении мировым сообществом любого регионального противостояния, столь бы далеко от Молдовы он не происходил. В условиях глобализации «отмолчаться» не представляется возможным. Касательно Молдовы такая ситуация обычно сопровождается уступками в сфере морали. Это происходит по разным причинам: либо политическая элита, (а вместе с ней ангажированные СМИ и адепты правящей партии в гражданском обществе), закрывают глаза на сфальсифицированные факты какого-либо конфликта, неясность его мотивов, либо вынужденно принимают сторону заведомо неправого (и, таким образом, несправедного) участника конфликта, экстраполируя моральную мимирию на все государство и все общество. К сожалению, подобная политическая практика во внешнеполитическом курсе Молдовы довольно распространена и наносит урон престижу нашего государства. «Передергивание» фактов, укрывание правды о событиях, происходящих далеко от территории Молдовы, заведомый «крен» в ту или иную сторону международного мнения о конфликтах объясняется, скорее всего, робкой, а зачастую принудительной ориентацией Молдовы «угодить» политическим партнерам в силу негласного статуса Молдовы как страны «второго» мира. Следует иметь в виду, что подобная политическая практика имеет два аспекта: она *может* нанести урон внешнеполитическому престижу государства в плане «не того» выбора, но во внешней политике в случае несправедливой (и несправедной) ориентации *точно нанесет* моральный урон в глазах собственного народа.

Такие ситуации складывались в последние десятилетия вокруг Югославского конфликта, вокруг Оранжевой революции в Украине, вокруг Южной Осетии и т. д., и тогда политическая элита Молдовы вынуждена была высказывать свое мнение и свои сочувствия той или иной стороне, порой погрешив совестью. Избежать морального урона в глазах собственного народа и не погрешить в глазах международного сообщества политическая власть Молдовы может в результате усиления ее международного статуса и повышения авторитета ее политического мнения. Роль и ответственность государства заключается в гарантировании

подобной политики. Этот императив является сутью идеологии, политической и социально-экономической практики всех политических сил Республики Молдова. На наш взгляд, активное вовлечение мирового сообщества в обсуждение и оценку политических событий в разных концах Земли ни в коем разе не должно вызывать сомнения в позитивном векторе процесса глобализации. По нашему мнению, такая вовлеченность не только не затрагивает интересы безопасности нашего государства, но обогащает политический опыт в плане приобщения к общим этико-правовым регуляторам. Важно, чтобы высказываемое мнение Молдовы было объективным и оставалось в пределах моральных норм – светских, религиозных, традиционных.

Иное дело, когда наряду с осознанием позитивности вектора глобализации, возникают условия для сомнений в его позитивности. Такими условиями являются «тревожное восприятие глобализации как совокупности неподконтрольных государствам транснациональных процессов, которые угрожают безопасности всех стран» [10, 5–17]. Под такими условиями подразумевается, прежде всего, международный терроризм. Нет возражений: перед лицом мирового терроризма каждое государство вынуждено, исходя из собственного опыта, заботиться скорее о собственной безопасности, нежели о выработке общих стандартов и мер по достижению глобальной безопасности. Однако и в этом случае каждое государство, занимаясь внутренней политикой, может и должна думать о глобальной безопасности, в плане соблюдения права, достижения наднациональной справедливости, о наднациональном милосердии и пр. И это признак вовсе не «отмирания суверенитетов», но вызов сегодняшнего дня.

Последний глобальный кризис в экономике также спровоцировал волну сомнений в позитивности глобального взаимодействия: перед лицом кризисных явлений «каждый сам за себя». К тому же, есть повод обвинить в возникновении кризиса другие государства. Но такой ход мыслей, на наш взгляд, ведет к ущербу демократии. Возникает соблазн развития этатистских тенденций, проявляющихся в усилении государственного контроля над экономикой, ограничении прав частного бизнеса, регулировании информации, сжатия пространства многопартийности и т.д., а, следовательно, ограничение сферы действия права, справедливости и совести. На подобные тенденции в политике молдавского государства указали либерально-демократические силы, упрекнув партию коммунистов в свертывании демократических программ в Молдове [10]. Только «золотая середина» в политике удержит ее и в правовом, и моральном поле.

Следует остановиться на такой сложной области процесса глобализации как включенность Молдовы в капиталистическую миросистему. К сожалению, этот аспект пресловутого «процесса транзиции» Молдовы в качестве глобального морально-политического проекта остается вне внимания политологов. Тем не менее, можно предложить, что включенность Республики Молдова в капиталистическую миросистему неоднозначно скажется на ее этико-политическом климате. Капиталистическая миросистема – это, прежде всего, «мир-экономика», создающаяся параллельно и над мирами-обществами – локальными экономическими, политическими, национальными, культурными общностями. Это означает, что в морально-этическом отношении в своих пределах капиталистиче-

ская миросистема может руководствоваться только некими общими для всех, усредненными нормами, касающимися прежде всего обмена, торговли, силового раздела сфер влияния и т.п. Но о Западе политологи времен постмодерна заявляют, как о его «моральном коллапсе» и потому предполагают, что, приобщаясь к *минимализированным* моральным ценностям Запада, локальные сообщества (страны) потеряют в собственном морально-этическом наследии. «В результате морального коллапса Запада КСМ (капиталистическая миросистема – Г. Р.) получила минималистский вариант морали, во многих отношениях уступающий морали локальных сообществ, предъявляющей к человеку меньшие требования, ограниченные только экономической и отчасти политической (связанной с торговлей) сферой. Масштаб притязаний такой морали может быть большим, но глубина этических требований – нет. Поэтому «холодная» и «бесчеловечная» «лицемерная» рыночная мораль капитализма в чистом виде заведомо уступает морали христианской, традиционной, просвещенческой, современной и т.п. Но, как и всякая «система», КСМ возникает из действий людей, но в итоге не подчиняется их пожеланиям, а функционирует по собственным (в том числе моральным) законам, принуждая человека подчиняться им же. Однако такая ситуация никогда не нравилась людям, в своей массе желающим организовывать свою жизнь по принципам более гуманным, нежели те, которые предоставляет рыночная мораль в ее чистом виде»[4,50]. Недобросовестные же политики эксплуатируют создавшиеся ситуации выдвиганием лозунгов и стратегий, сопряженных с сопротивлением процессу глобализации, типа «stimă, țară, tradiție» (8).

Трудно спорить с подобными тревогами, но можно предложить вариант спасения ситуации. Среди других мер можно предложить попытки привить высокие моральные устои членам общества воспитательными мерами, перейти от дикого капитализма к некоей цивилизованной предпринимательской этике вкупе с развитием *социального государства*, умерить перфекционизм олигархов требованиями хотя бы показной (политкорректной – Г. Р.) скромности, заменить излишнюю вольность нравов элиты. Эту задачу может выполнять и политическая власть Молдовы, используя «внутренние резервы» морали традиционной, религиозной, философско-политической, имеющейся в анналах истории и бытия общества.

На современном этапе общество озабочено принципами устойчивого развития и перспективами жизнеспособности принятой экономической модели. Отказ социалистического мира, в том числе и независимой Молдовы, от тупикового пути развития и возвращение на магистральный путь экономики – путь капиталистического развития – завязали взаимоотношения политики и морали в довольно сложный узел. В начале демократических преобразований массы решительно отбрасывали «двойную», а то и «тройную» мораль тоталитаризма [5, 209–215], которые в экономике социализма сопрягались с внеэкономическим трудовым принуждением (субботники, воскресники, сверхурочные) и внеэкономическим же поощрением (моральное поощрение), неравным распределением материальных благ (кому-то «положены», кому-то «не положены»), которых на всех не доставало. Момент несправедливости наносил урон состоянию морали в тоталитарном государстве с социалистической экономикой. Именно этот

момент и представлялся народу аморальным. Поэтому народы стран социалистического политического пространства стремились к такому экономическому мироустройству, в котором «каждому по труду», в котором есть возможность для индивидуального предпринимательства, присутствуют свобода и наполненность рынка.

Со сменой экономического базиса люди связывали свои надежды на естественную (а не выдуманную), реальную (а не лицемерную) версию моральных ценностей. Эту версию моральных ценностей, которую исповедует капиталистический мир, народы постсоветского пространства и получили. Однако как в самом восприятии социалистического ряда ценностей, так и в уповании на ценности капитализма во времена перестройки были заключены некая ошибочность, навевшая романтикой перемен. И социалистические ценности следовало бы оценивать в их глубинном содержании, а не в горячности революционных упований, потому что «значительное число простых советских граждан в доперестроечные годы воспринимало многие реалии повседневной социалистической жизни (образование, работу, круг друзей и знакомых, относительную неважность материальной стороны жизни, заботу о будущем и других людях, равенство, бескорыстие) как истинные ценности... Эти положительные, творческие стороны жизни были такой же частью социалистической реальности, как и ощущение отчуждения и бессмысленности, которые нередко их сопровождали» [11, 52–53]. И в содержание «общечеловеческих ценностей», на которые были обращены взоры молодых демократий, следовало бы взглянуть внимательнее. Чаянья народов стран постсоветского пространства в непогрешимость ценностей западного образца подогревались мифотворчеством инициаторов перестройки о победе добра и добродетели во всем мире, объединенном единой шкалой ценностей и всеобщими устремлениями, а также лоббированием этих ценностей со стороны людей, пришедших к власти на волне демократической революций [11, с. 142–147]. Под влиянием моральной риторики 90-х годов стало нормальным считать неравенство по отношению к средствам производства правильным, безработицу – благом, имущественное деление – достижением, потребление – основной целью в жизни, потому что все надеялись, что в новых условиях рынка именно они превзойдут других благодаря своим талантам или оборотистости. А если кто-то скатится на социальное дно, оставшись без поддержки государства, так это справедливо. Потому уже в пути «транзиции» происходило массовое моральное падение. Согласно Гегелю, такое общество «представляет собой зрелище как и излишества, так и нищеты и общего обоим физического и нравственного упадка» [12, 230].

К сожалению, наблюдатели вынуждены констатировать, что капиталистическая миросистема повернулась к странам, ранее находящимся за «занавесом», только одним боком: грубо истолкованными ценностями тотального господства рынка, но не ценностями либерализма и демократии. В результате перестройки и революционных перемен в государствах постсоветского пространства не удалось ощущение справедливого мирного порядка, ибо в основе нового экономического миропорядка не было главного – настоящей *справедливости*.

В отличие от Запада, где первоначальное накопление капитала, в основном,

происходило благодаря скромности, бережливости и трудолюбию, в государствах молодой демократии «рыцари первоначального накопления» овладели всем и сразу. Впрочем, такие прецеденты накопления за счет расхищения государственных имуществ случались и в Европе. О таковых писал в свое время К. Маркс, но как близки картины описываемые классиком! «Государственные земли отдавались в дар, продавались за бесценок или же присоединялись к частным поместьям путем прямой узурпации. Все это совершалось без малейшего соблюдения норм законности» [13, 735]. До боли знакомая картина, не правда ли? В том числе и для Республики Молдова. Но больнее всего то, что политическая власть убеждает общество, что так и должно быть. И общество привыкает терпеть, смиряться и наблюдать, как принародно правящая политическая власть выдирает из рук утерявшей бразды правления политической силы лакомые куски собственности, в прошлом – общенародной. Общество же перманентно, через СМИ, посвящается в детали незаконной и безнравственной «прихватизации», но не своей, а политических оппонентов [14]. Вопиющий парадокс всей современной ситуации в Молдове (России, Украине и т.д.) заключается в том, что с одной стороны проповедуются «общечеловеческие ценности», с другой – реальные ценности прикарманиваются частным способом. Неправедливость же, лежащая в основе распределения собственности, порождает также несправедливость и коррупцию на рынке труда, усугубляет взаимоотношения между политикой и моралью [15]. Получить место работы, сохранить его, продвигаться по службе – все эти естественные права человека часто удовлетворяются сопряженно с кумовством, коррупцией, уступками морали. Что касается профессионализма, человеческих качеств, то эти ценности зачастую не имеют хождения. На дно этой жизни часто опускаются самые совестливые люди, которые не могут расталкивать локтями других. А тот, кому посчастливилось подняться наверх, не может не взирать на тех, кто остался внизу, с некоторой долей цинизма и раздражения.

Комментарии к решению этой проблемы все же есть: ведь если экономика в государстве рыночная, то это не означает, что мораль в нем должна быть исключительно торгашеской. Государство может не проповедовать торгашескую мораль. Точнее: она не должна возводиться в ранг государственной политики. Ведь борьба с преступностью (прежде всего, коррупцией) будет оставаться безуспешной, «если *успешность* проповедуется как основное требование, как *категорический императив* «общечеловеческой морали» [16, 55].

Большинство населения Республики Молдова мечтают о преодолении дискомфорта от неравенства. Для того, чтобы население бесперспективно не настальгировало по социалистическим ценностям и не идеализировало их задним числом, политическая власть республики должна сама четко видеть и предоставить народу более совершенные моральные перспективы. В туманных даях глобализма Молдове вряд ли удастся вырисовать такую перспективу для собственного народа без опоры на собственные, в контексте глобализации – локальные – менее рыночные и более человеческие моральные ценности. Для Молдовы это могут быть традиционные, христианские ценности. Они могут быть приемлемы для Молдовы, не претендующей на вариант морали приоритарного государства [16, 139-149].

Включение Республики Молдова в процесс глобализации вызывает порой споры политологов о совместимости этого процесса с соблюдением национальных интересов нашего государства. Такие же споры возникают и среди исследователей других, схожих по историческому опыту, странах [17, 340]. И это понятно: бывшие республики СССР присоединяются к процессу глобализации, переживая одновременно мучительные трансформации не только в политической, но и в экономической и социально-культурной плоскости. Длительность периода трансформации побуждает политологов делать выводы о том, что постсоциалистическая трансформация началась в бывших республиках СССР в условиях отсутствия теоретического осмысления этого процесса, а ведь трансформация имеет сложный системный характер. В рамках этого процесса Молдова может уже позиционировать себя как субъект международных отношений, в отличие от прошлых лет, когда она де-факто оставалась объектом влияний иных актеров мирового сообщества. Выполнение этой задачи одновременно является прорывом в мировую политику, но и отличается огромной трудностью. Как мы видим, политическая власть Республики Молдова все еще показывает себя неспособной проводить зрелую и ответственную политику, потому что не научилась исходить, прежде всего, из национальных интересов, но легко поддается решающему зарубежному влиянию (об этом говорилось выше), не забывая при случае соблюсти и собственный корыстный интерес. Всесторонняя и форсированная «открытость» Молдовы глобальному процессу, в нашем случае европейской интеграции, в подобных условиях имеет существенные негативные последствия. В государстве еще пока не определены внутренние экономическая, социально-политическая (да и культурно-языковая- Г.Р.) стратегии. Активной сегодня выглядит только борьба за легитимную власть.

Для успешного развития нашей страны непременно нужна система идей, которая дала бы народу Молдовы ответ на вопрос: Кто мы? Куда идем? Какими моральными нормами должны далее руководствоваться? Какая модель государственного устройства обеспечит Молдове достойное место в мировом сообществе, внутренне-державное согласие и процветание. На сегодняшний день народ Молдовы ежедневно потребляет идеологическую пищу европейской интеграции, не имея четкого представления, какой будет его страна в составе Объединенной Европы: что приобретет, чем поступится. Какая модель государственного устройства и общественной организации обеспечит Молдове уважаемое и выгодное место в мировом со товариществе? И какими, в конце концов, могут быть основные методы достижения цели? То, что политические лидеры Молдовы, рьяно исповедующие европейскую интеграцию, не выходят к народу с четкими программами входа молдавского государства в европейский дом, означает только одно: они сами не видят четких абрисов этих программ. Неслучайно политологическую науку Молдовы в последнее время заинтересовали проблемы «национального интереса», «национальной безопасности», «национальной идеи» [18]. Для этого назрела необходимость. У всех на глазах – успешные примеры Польши, которая от нищеты 80-х годов осуществила ошеломляющий прорыв, или государств Балтии, стартовые возможности которых были схожи с молдавскими, но оставили Молдову позади. Причину успеха этих стран можно усмо-

треть в том, что, во-первых, после распада социалистической системы они не колебались доверить руководство национально-государственным, патриотическим силам («Солидарность», «Саюдис»); во-вторых, укреплялась политическая система, культурно-политическая и образовательная сферы, которые объединяли нацию единой волей, единым стремлением, единой национальной идеей, а, значит, едиными ценностями, в том числе, моральными. В Молдове, как мы помним, это происходило половинчатыми мерами. Патриотические силы, в конце концов, на долгие годы перепоручили власть бывшим партийным руководителям. Эта половинчатость, «неопределенность» идеологии внутренней политики (а, значит, и нравственно-этический императив) в странах, сохранивших коммунистический атавизм в стратегии, во многом является причиной для переживаемого ими мучительного процесса трансформации, затянувшегося на немалый срок. «Центральной проблемой процессов трансформации выступает категория «неопределенности» как структурная характеристика трансформации» [19, 48].

В сложившейся ситуации напрашивается мысль о становлении новой национальной элиты, – интеллектуальной, политической, управленческой и хозяйственной, способной эффективно контролировать национальные ресурсы, включить их в мировые процессы и наращивать их. Молдова не может более оставаться слаборазвитой страной [20]. Политическая элита, соглашающаяся с таким положением, а то и видящая в этом положении выгоду просителя помощи у мирового сообщества, является носителем специфической морали. В таком положении, безусловно, важной составляющей процесса перемен элит будет инкорпорация в новую элиту передовой части существующей экономической номенклатуры, представителей демократически мыслящей профессиональной интеллигенции. Даже литераторы отмечают важность профессионализма в политике, поскольку «дилетанты в политике очень редко считаются с идеологией, стоящей за ней или ведущей ее, и не понимают роли и значения ее власти над массами» [21, 121]. Отсутствие идеологии и привлекательной шкалы ценностных приоритетов в политике нашей страны становится угнетающим для широких масс [22, 236-237]. Новая элита может быть и носителем новой идеологии, и новой морали. Формирование новой профессиональной, передовой и интеллигентной элиты может стать залогом формирования новой политической системы в Молдове и обеспечения условий для того, чтобы страна вышла хотя бы на начальный виток развития постиндустриального общества. О том, что современное общество является постиндустриальным, политическая элита Молдовы перманентно забывает, но эстафетно декларирует перспективу вхождения страны в мировые структуры. Но для выполнения этой цели, как минимум и, прежде всего, всем партийным силам и политическим объединениям Молдовы, вопреки их программным расхождениям, необходимо сосредоточить усилия на решении внутренних проблем: сохранения территориальной целостности, экономических преобразований, выработки исходящих из национальных интересов приоритетов и ценностных ориентаций. Это позволит Молдове достойно воспринять вызовы глобализационных и внешнеполитических влияний и достойно ответить на них.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Роговая, Галина. Мораль и политика в современном обществе: проблема взаимоотношения. // *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. – Chișinău, 2006, № 3, с. 89–105.
2. Фишман, Леонид. Нравственное значение нашей революции // *Свободная мысль*. Москва, 2008, № 1, с. 59.
3. Рогова, Галина. Християнські моральні цінності в сучасній політиці. // *Релігійна свобода. Науковий щорічник*. – Київ, 2008, №13, с.209-213.
4. Оффе, Клаус. Права человека обходятся недешево // *Свободная мысль*. – Москва, 2009, №4, с.6.
5. Программа Партии Коммунистов Республики Молдова // *Свободная мысль*. – Москва, 2008, № 1, с.5-24.
6. Программа Христианско-демократической партии Молдовы. – Кишинев, 2002, с. 4-6.
7. Roșca, Petru. Integrare Republicii Moldova în structurile europene – ca factor strategic de dezvoltare. // *Молдова, România, Ucraina: integrarea în europene*. – Chișinău, 2000, p.194-199.
8. Богатуров, Алексей., Фененко, Алексей. Кризис стратегии «навязанного консенсуса» // *Свободная мысль*. – Москва, 2008, № 11, с. 5-17.
9. *Timpul*, 14.03.2008. с. 3
10. În Moldova democrația e cu deficiențe – INTERLIC [online]. 2008, <http://www.interlic.md/2008-11-10/in-moldova-democrația-e-cu-deficientze-7172.html> (citat 10.11.2008).
11. Данишичев, Вячеслав. Перестройка и объединение Германии // *Свободная мысль*. – Москва, 2008, № 1, с. 142-147.
12. Гегель, Г.В.Ф. *Философия права*. – Москва, 1963, с. 230.
13. Маркс, Карл. *Капитал*. том 1. – Москва, 1963, с. 735.
14. См. *Comunist*, 2005, 3 martie; *Молдавские ведомости* 12 марта 2008; *Независимая Молдова*, 11 марта 2008; *Zvon*, 5 noiembrie 2009.
15. Мареев, Сергей. *Философия для бизнесменов* // *Свободная мысль*. – Москва, 2008, № 11, с. 55.
16. Cibotari, S. Interesul național al Republicii Moldova între Uniunea Europeană și Comunitatea Statelor Independente // *MOLDOSCOPIE (probleme de analiza politică)*. – Chișinău, 2005, №.2, pp. 139-149.
17. Дмитренко, М.А. Тенденції розвитку політичної системи України // *Трансформація політичних систем на постсоціалітичному просторі*. Спецвипуск «Нова парадигма». – Київ, 2006, с. 340.
18. См. Juc, V. Interesul național al Republica Moldova // *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică) partea XIII*. – Chișinău, 2000.
19. Банс, В. С. Элементы неопределенности в переходный период // *Политические исследования*. – Москва, 1993, № 4, с. 47-55.
20. Moldova: Stabilitate economică ca-n cimitir. INTERLIC [online]. 2009. <http://www.md.interlic.md/2009-01-29/moldova-stabilitate-economica-can-cimitir-8406.html> (citat 29.01.2009).
21. Берберова, Нина. «Железная женщина». – Москва, Книжная палата, 1991, с. 121.
22. Земба, Татьяна. Эксперты о проблемах становления гражданской нации на постсоветском пространстве. Актуальность для Молдовы // *Ucrainenii din Moldova, moldovenii din Ucraina: procese etnoculturale*. – Chișinău, Elan-Poligraf, 2008, с. 236-237.

СОВРЕМЕННОЕ ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО И ГОСУДАРСТВО: ФИЛОСОФИЯ ПОСТСОВЕТСКОЙ ПОЛИТИКИ

Владимир Валерьевич Кочетков, кандидат философских наук,
Российский Государственный Социальный Университет
(г. Москва, Россия),
Людмила Николаевна Кочеткова, кандидат философских наук,
Московский Институт Радиоэлектроники и Автоматики
(г. Москва, Россия)

Summary

In this article the authors substantiate the two theses which are of principle importance for the modernization of the political system of the CIS countries. (1) The social basis of the modern civil society is not a small private owner (petty bourgeoisie) but a person of wage labour whose civil independence is secured by public property and by law and democracy of the welfare state. (2) The relationship of civil society and modern state has an antinomic character; i.e. the dependence of the former on the latter is increasing in accordance with the process of democratization of a state. In addition the authors suggest a number of concrete proposals for the civil society in the East European states.

Для постсоветского геополитического пространства характерно то, что все государства, элиты, партии и общественные движения соревнуются между собой за роль выразителей подлинной демократии. При этом практически все политические субъекты убеждены в том, что демократия возможна только при условии наличия развитого гражданского общества и его основы – среднего класса. Причем под «средним классом», как правило, понимается большой слой мелких собственников и, соответственно, под «гражданским обществом» – сфера их жизнедеятельности и совокупность институтов, выражающих и защищающих их интересы [1]. С большим уважением, относясь к подвижничеству институтов гражданского общества в постсоветских государствах, в данной работе мы намерены показать, (1) что современное правовое государство может существовать только в виде социального государства, (2) что взаимоотношения между государством и гражданским обществом в современном мире носят антиномичный характер, и (3) что современное гражданское общество имеет совершенно другую социальную основу. Прояснение этих вопросов, на наш взгляд, должно помочь выработать реальные ожидания у гражданской общественности и определить правильные текущие политические задачи для активистов.

Как известно, существует несколько парадигм исследования взаимоотношений гражданского общества и государства. В *первой парадигме* (как она представлена в трудах Ж. Бодена, Т. Гоббса, Б. Спинозы, К. Шмитта и др.) государство рассматривается как полное отрицание естественного состояния, которое описывается как «война всех против всех». Государство обретает свою легитимность для того, чтобы преодолеть это естественное состояние войны благодаря заключению общественного договора между исполненными страха

жителями о передаче суверенитета (исключительных правовых полномочий) в пользу государства нового типа – Левиафана [2]. Возникающее в результате акта самоотречения от абсолютной свободы гражданское общество считается *равнозначным* государству и его законам, т.к. именно в законах признаются некоторые права и фиксируются обязанности граждан государства. Исторически такая позиция может быть понята, если принять во внимание, что она была впервые сформулирована как условие мирной и спокойной жизни в период религиозных и гражданских войн XVI–XVII веков в Европе. Но в теоретическом плане с представителями данной парадигмы трудно согласиться, т.к. они не признают положительного значения гражданского общества ни для возникновения государства (т.е. отрицают генетическую связь между типом гражданского общества и формой государства), ни для последующего влияния граждан на власть. У них государство в обмен на обеспечение частной автономии граждан полностью лишает их права на публичную автономию. В своей крайней форме эта парадигма обосновывает необходимость, а значит и правомерность введения диктатуры в случае любых нетипичных общественных ситуаций.

Согласно второй парадигме, яркими представителями которой являются С. Пуфендорф, Дж. Локк, А. Фергюсон, а также мыслители американского просвещения, *гражданское общество носит естественный, мирный характер. Государство должно его охранять и управлять им*. Назначение государства состоит не в том, чтобы придти на смену естественному состоянию, а том, что оно есть всего лишь инструмент, с помощью которого общество может осуществлять свою свободу и равенство. Данную парадигму принято называть *либеральной* в связи с акцентом в ней на необходимость защиты со стороны государства прав граждан. По мнению Дж. Локка, как состояние «удобной, благополучной и мирной жизни», гражданское общество представляет собой комплекс устойчивых взаимодействий между свободными, равными и независимыми индивидами мужского пола, чье имущество (в самом широком смысле) охраняется политически, т.е. благодаря подчинению этих индивидов государству, монополизирующему в своих руках процесс создания и исполнения законов. Тем самым в этой традиции стираются различия между государством и гражданским обществом. Хотя под последнее подводится твердый фундамент *естественных и неотчуждаемых прав человека*, которые создают моральное равенство людей и тем самым порождают общественную солидарность в качестве легитимной основы государства. Исторически именно эта парадигма определяла и теоретически оформляла развитие капиталистического общества.

Третья парадигма, в которой естественно-правовая модель достигает своего *экстремального выражения*, наиболее ярко представлена в работах американского просветителя Т. Пейна, современного английского исследователя Д. Грина, а также американских неоконсерваторов. Они акцентируют внимание на проблеме возможной *неограниченной власти государства*, которая может быть чрезмерной и опасной в силу своей несовместимости с личными свободами, гарантированными верховенством закона в правовом государстве. Здесь впервые появляется и затем активно развивается тема *«Гражданское общество против государства»*. В данной парадигме государство уже воспринимается как

неизбежное зло, а гражданское общество как безусловное благо. Ведь государство есть общественная власть, делегированная ради общей пользы общества. Именно такое понимание государства может придать ему легитимность. И чем совершеннее гражданское общество, тем больше оно управляет собственными делами и меньше оставляет возможностей для правительства. Американский просветитель Т. Пейн считал, что цивилизованные правительства – это конституционные правительства, наделенные властью вследствие действительного согласия со стороны свободных и равных людей. У таких правительств нет прав, а есть только обязанности перед гражданами [3].

Очевидно, что такое противопоставление ведет к упрощению понимания, как государства, так и гражданского общества. Это проявляется, например, в логике обоснования естественности происхождения гражданского общества. Согласно мнению представителей второй и третьей парадигм, как таковое гражданское общество возникает из-за того, что естественные потребности людей превосходят их индивидуальные способности. Это означает, что люди как индивиды, не могут собственными силами и талантами удовлетворять свои разнообразные потребности и нуждаются в помощи и продуктах труда других людей. Такая ситуация толкает их к установлению и развитию различных форм обмена, основанного на взаимной выгоде. Кроме того, стремление к солидарности с другими принадлежит к числу естественных чувств людей, которые постоянно подпитываются рыночными интересами. Но все богатство отношений в гражданском обществе невозможно свести к обмену в его рыночной форме, особенно, это касается вопросов демократии и социального обеспечения, в которых и проявляется настоящая солидарность граждан конкретного общества.

Четвертая парадигма, которую в отличие естественно-правовой (либеральной), часто называют *республиканской*, связана с такими мыслителями, как Ж.-Ж. Руссо, И. Кант и Ю. Хабермас. Если согласно либеральным воззрениям, государство является аппаратом публичного управления, который специализируется на административном применении политической власти в коллективных целях, а гражданское общество является рыночным хозяйством, общением и работой частных лиц, то согласно республиканским воззрениям, политика не сводится к роли посредника, использующего разнонаправленные интересы частных лиц для процветания общества, а имеет важное *самостоятельное* значение. Оно состоит в том, чтобы *сплотить* людей в единое целое на основе чувства солидарности, которое возникает в процессе осуществления частной автономии самоопределяющихся индивидов. Но с позиций республиканизма, *частная автономия неразрывно связана с публичной автономией*, т.к. «... без субъективных свобод – действия и возможности отстаивать эти свободы, обеспечивающие частную автономию отдельных правовых субъектов, нет никакого права вообще; и нет никакого легитимного права без совместного демократического полагания прав самими гражданами, которые вправе участвовать в этом процессе в качестве равных и свободных индивидов» [4]. Взаимосвязь частной и публичной автономии держится на разумном моральном индивиде, совокупность которых и образует гражданское общество. На наш взгляд, такая логическая экспликация не объясняет трудностей формирования демократии и самого гражданского общества.

Иначе оценивал данную ситуацию Г. В. Гегель, который видел главную задачу государства в том, чтобы охранять гражданское общество, возвышаясь над ним и ставя ему пределы. С его точки зрения, гражданское общество нуждается в институционально обособленном суверенном государстве и одновременно создает для него необходимые условия; а государство, объединяет части гражданского общества в самоопределяемое целое, тем самым поднимает нравственную жизнь до высшего единства. *Только признавая гражданское общество и сохраняя его подчиненное положение, государство может обеспечить его свободу.* Необходимо отметить, что модель такого «всеобщего государства», ясно сформулированная Г. В. Гегелем в «Философии права» (1821), вносит в теорию гражданского общества две новые идеи. Во-первых, в противовес модели минимального государства Т. Пейна, гражданское общество трактуется немецким философом не как естественное состояние свободы, а как исторически создаваемая сфера нравственной жизни, которая располагается между патриархальной семьей и государством. Она включает в себя экономику, общественные классы, различные общественные корпорации, призванные заботиться о благополучии граждан и обеспечивать гражданское (частное) право. Во-вторых, немецкий философ выступил с резкой критикой натурализма, естественности происхождения гражданского общества. По его мнению, не существует необходимого тождества (гармонии) между разнообразными элементами гражданского общества. Это – поле непрекращающегося боя, где сталкиваются частные интересы. Оно не может оставаться «гражданским», если в него политическими (государственными) методами не привносится порядок. При этом Г. В. Гегель формулирует два условия, при которых оправдано вмешательство государства. (1) Вмешательство государства возможно в целях устранения несправедливостей или неравенств, возникающих в гражданском обществе. (2) Прямое вмешательство государства в дела гражданского общества оправдано, если оно направлено на защиту и содействие всеобщим интересам граждан, которые, правда, само же государство определяет [5]. Ведь всеобщее государство у Г. В. Гегеля – это воплощение нравственной идеи, духа, сознательно осуществляющего себя на земле. Именно эти идеи стали исходным пунктом размышлений немецкого ученого XIX века Л. фон Штейна, которые привели его к выводу о необходимости преобразования прусской монархии в *социальное государство*, которое будет активно вмешиваться в общественные отношения. С точки зрения нашего анализа, важно зафиксировать идею о нестабильности и несамодостаточности гражданского общества как такового вне взаимосвязи с государством как институтом.

Несколько особняком стоит *марксистская парадигма* исследования гражданского общества, которая была разработана в трудах К. Маркса, Ф. Энгельса, В.И. Ленина, Д. Лукача и др.. Согласно ей термин «гражданское общество» появляется в XVII – XVIII веках и обозначает *исторически установившееся господство буржуазии над пролетариатом*, которое выражается в «неполитическом» (экономическом) отношении принуждения между частным капиталом и наемным трудом. Не только по содержанию, но и по форме гражданское общество является *буржуазным*, ведь оно есть, не что иное, как обеспечиваемое государством сфера товарного производства и обмена – сфера частной собственности,

рыночной конкуренции и рыночных интересов. Марксизм со всей очевидностью лишает смысла разграничение государства и гражданского общества в силу существующей ему тенденции сводить государство к форме политической организации буржуазии. На этой основе сложные модели стратификации, групповой организации, равно как и конфликты и движения гражданского общества подводятся под логику противоречий способа производства, тем самым обесценивается и значение разнообразных институтов гражданского общества: религиозных сект, церкви, научных и иных профессиональных объединений [6].

Экономический редукционизм также не позволяет увидеть марксизму и того, что идея гражданского общества, как и само гражданское общество, появились раньше завоевания буржуазией политических высот. Иначе говоря, К. Маркс не учитывал того, каким образом возникновению буржуазного способа производства содействовало предшествующее развитие общественных органов самозащиты и самообеспечения в городах и деревнях в период разложения феодального строя. Ведь рост экономической мощи буржуазии был обусловлен её ранее проявившейся способностью обособляться от прежних феодальных властей и формировать новый уклад жизни посредством таких разнообразных неэкономических ассоциаций, как коммуны, секты, лиги, суды и т.п. Именно они и стали основой возникающего новоевропейского гражданского общества, структурно обособленного и от традиционной семьи, и от государства. Стремясь подчеркнуть господствующий буржуазный характер современного ему гражданского общества, К. Маркс преувеличивал степень его разобщенности. Кроме того, он не учитывал начавшийся с XVIII века рост институтов нового типа – профессиональных объединений юристов, врачей, инженеров, архитекторов и т.д., чьи знания, авторитет, а значит и власть в гражданском обществе нельзя объяснить только с помощью классовой модели власти. На самом деле, как ясно потом показала способность к созданию на базе рыночной экономики такого инновационного института как социальное государство, европейский капитализм впервые в истории породил такую политическую структуру, в которой ни один класс не мог монополизировать, или непосредственно контролировать государство. Именно *благодаря гражданскому обществу и стала возможна демократизация при капитализме вплоть до построения социального государства.*

С точки зрения единства исторического и логического аспектов понятия «гражданское общество», по нашему мнению, ситуация выглядит следующим образом. Как таковое гражданское общество начало складываться в эпоху религиозных войн, становления абсолютистского государства и последовавшей затем его секуляризацией. Можно даже сказать, что все гражданские права имеют своим источником свободу совести, которая официально была закреплена в Европе к середине XVII века. Действительно, первой жизненной потребностью этого периода европейской истории были мир и безопасность. И, как правильно отметил Т. Гоббс, легитимность абсолютистского государства со стороны гражданского общества основывалась именно на праве на безопасную частную жизнь.

Таким образом, исторически капиталистическая система возникла в процессе реализации требований либеральных свобод и демократии [7]. Причем право голоса в государственных и общественных делах признавалось только за

собственниками, приумножающими свою собственность, а подотчетность власти понималась, прежде всего, как запрет вводить новые налоги или определять уровень налогообложения без согласия налогоплательщиков, понимаемых как народ, или их представителей. Теоретики исторически первой формы либерализма считали, что гарантией для основной свободы человека – свободы иметь и приумножать свою собственность могут стать юридически закрепленные права человека и гражданина, защитой которых становятся закон и независимый суд, а также, и это, на наш взгляд, очень важно, общественная солидарность граждан в виде самоуправления местных общин. Интегральное понятие сформулировано в теории правового государства. Как справедливо заметил современный немецкий исследователь Й. Изензее: «Переход от абсолютистского государства, описанного в свое время Т. Гоббсом в «Левиафане», в государство правовое характеризуется в первую очередь тем, что государство ограничило свои полномочия задачами обеспечения безопасности своих граждан. [Однако] ... своего совершенства правовое государство достигает тогда, когда оно предлагает гражданину защиту не только от его сограждан, но и от произвола со стороны самой государственной власти. Когда оно на конституционном уровне обеспечивает личные и общественные свободы граждан, признавая их основные права, когда оно осуществляет свою власть исключительно посредством тех инструментов, которые предоставлены ему существующими законами, и, наконец, когда оно принимает на себя обязательство отчитываться перед гражданами в своих действиях» [8]. Свободу в правовом государстве гарантирует принцип разделения властей, который на правовом уровне ограничивает аппарат государственного насилия и обеспечивает его доступность для критики, его «прозрачность» и контролируемость со стороны гражданского общества через механизмы парламентаризма и свободной независимой прессы.

Итак, если правовое государство защищает свободу гражданина от произвола со стороны государства, то демократия предоставляет гражданину возможность самому участвовать в государственном управлении, либо непосредственно на местном уровне, либо через своих представителей в масштабах всего государства. Иначе говоря, постепенно значение свободы в эпоху модерна расширяется: сначала она означала, с одной стороны, цель государственной власти и, с другой стороны, ее границы. Позднее она означает также и происхождение власти, ее законность. Сущность конституционного государства со времен Французской революции выражается в триаде «Основные права – Демократия – Разделение властей».

К началу XIX века были сформулированы и обоснованы все основные идеи концепции демократического правового (в политической и юридической литературе как синоним используется понятие «конституционное») государства. При этом необходимо иметь в виду то, что исходной предпосылкой её было гражданское общество того времени, т.е. мир мелких свободных и равных собственников, проживающих в местных сообществах. Однако становление индустриального способа производства нарушило эту сельскохозяйственную идиллию. Развитие крупной промышленности, которой имманентно свойственны рационализация, специализация, четкое разделение труда, разорвало тотальность раннебуржуаз-

ного гражданского общества: гражданин отделился от собственности – земли; индивид отделился от способности трудиться и стал жить не за счет результатов труда, а за счет продажи своей способности трудиться; изменилась семья (из патриархальной она стала нуклеарной); распалась общинная жизнь, прежде всего, из-за мобильности населения в поисках работы, но также и вследствие социального расслоения; и как результат этих процессов, появились и расцвели пышным цветом разнообразные формы девиантного поведения.

Эти глубинные процессы привели к эрозии основ либеральной демократии. В результате этой «*Великой трансформации*» (термин К. Поланьи) начала исчезать социальная основа раннебуржуазного гражданского общества, что, если учитывать ценностное значение идей прав человека и демократии для европейского гражданского общества, и вызывало драматические социальные и политические конфликты, которые сотрясали все развитые страны на протяжении XIX века. *Общественная солидарность, которая покоилась на свободе, равенстве и братстве (общинном соседстве) раннебуржуазного гражданского общества, была утрачена.*

В качестве ответа на эти вызовы нового – индустриального – этапа общественного развития в недрах европейского гражданского общества возник проект социального государства [9], который оказался очень жизнеспособным. Если коротко, то суть этой идеи состояла в том, что достойные человека, эмансипированные жизненные отношения не должны были появиться в результате социальной революции, которая преобразовала бы гетерономный труд в самостоятельную деятельность, что предлагалось теоретиками социализма. Поскольку с середины XIX века работа по найму становится преобладающей формой занятости в европейском гражданском обществе, постольку эти отношения становятся отправным пунктом не только для мероприятий по гуманизации труда, но и, прежде всего, для компенсаторных действий в ответ на основные риски наемного труда (несчастные случаи, болезни, потеря рабочего места, необеспеченная старость). Тем самым стабилизация гражданского общества должна быть достигнута через законодательство социального государства и коллективные переговоры независимых сторон о тарифах. В дальнейшем, *обеспечивая социально слабым гражданам прожиточный минимум, который необходим для сохранения их человеческого достоинства, социальное государство принимает тем самым ответственность за обеспечение предпосылок, необходимых для функционирования закрепленных в конституции гражданских свобод.* Можно сказать, что социальное государство организует гражданское общество посредством вмешательства демократически легитимированной власти ради сохранения и роста капиталистического накопления. При этом надо понимать, что хотя «политики социального государства получают легитимацию на всеобщих выборах и находят для себя общественный базис в автономных профсоюзах и рабочих партиях, однако же, решающее слово по поводу успеха проекта принадлежит только мощи и способности к действиям интервенциалистского государственного аппарата» [10]. *Концепция социального государства предполагает, что только гуманизация статуса наемного работника с помощью гарантированных социальных прав позволяет массам населения наслаждаться свободой,*

социальной справедливостью и растущим благосостоянием. Тем самым предполагается, что с помощью государственного вмешательства можно восстановить первоначальную тотальность раннебуржуазного гражданского общества, сконструировать общественную солидарность на основе гарантирования социальных прав.

Концепция «социального государства» не была статичной. Отвечая на запросы гражданского общества, она проделала большой путь развития. Изначально, в работах Л. фон Штейна [11], была предпринята попытка доказать, что через принятие на себя государством обязанности по организации социальной мобильности таким образом, чтобы у лишенных собственности народных масс появилась возможность перейти в класс собственников, реально восстановить социальные основы раннебуржуазного гражданского общества. Однако тогда в условиях становления правового государства идеи немецкого мыслителя не были востребованы. Для гражданского общества того времени угрозы десолидаризации ещё не были очевидны, и поэтому была востребована концепция «государства – ночного сторожа».

В условиях же развития индустриализма и классовых конфликтов в течение XIX века стало очевидно, что рассчитывать на саморегуляцию гражданского общества через рыночные механизмы нельзя. Концентрация капитала, углубляющаяся специализация и разделение труда привели к распространению наемного труда и, следовательно, рабочий класс стал неотъемлемой частью гражданского общества. Конечно, это потребовало определенной революции в общественном сознании, т.к. до этого полноценным гражданином считался только собственник. Признание человеческого достоинства за лицами наемного труда осуществлялось через определение социальных прав в качестве естественных прав человека в теории, и через реализацию комплекса мер по социальному страхованию на практике. Причем *институциональная инновация социального государства* на данном этапе развития состояла в создании общественной собственности [12] в виде целевых фондов общественного страхования. *На место частной собственности пришла общественная собственность, которая и гарантировала социальные права, закрепленные законодательно, лиц наемного труда.*

К середине XX века матрица наемного труда стала всеобщей. В условиях акционерного капитализма собственность отделилась от управления, и подавляющее число граждан западных обществ стали наемными работниками: или рабочими, или служащими, или техническими специалистами, или менеджерами. Защита наемного труда, а значит и всего гражданского общества, потребовалась уже всеобщая. Решалась эта проблема через гарантирование национального минимального дохода, который уже не был связан с участием получателя в трудовом процессе, а только определялся членством в гражданском обществе конкретного государства. Одновременно были разработаны разнообразные программы по включению в гражданское общество ранее исключенных категорий граждан: черных и цветных, одиноких матерей, легальных иммигрантов и др. Данный этап развития социального государства получил название «*государство всеобщего благосостояния*». Иначе говоря, *современное демократическое государство на этапе акционерного индустриализма не может не быть социальным.*

В новых исторических условиях гражданское общество требовало все большего регулирования, стандартизации и перераспределения национального дохода с одной лишь целью – роста потребления. Потребление стало эквивалентом свободы, а административные (бюрократические) практики заменяли постепенно гражданскую (политическую) активность. Часть гражданского общества вообще стала *клиентом* социального государства, со всеми вытекающими отсюда последствиями: социальный паразитизм, гражданская пассивность, потеря мотивации к труду. Может быть, поэтому мысли и чувства современного гражданского общества могут быть затронуты только вопросами, касающимися комфорта жизни: экология и защита прав потребителей. Только такие неправительственные движения востребованы и известны во всех развитых странах.

Таким образом, *отношения современного государства и гражданского общества носят явно антиномичный характер*. С одной стороны, гражданское общество складывалось как сфера человеческой спонтанности, защищенной государством. Институты гражданского общества обеспечивали частную автономию граждан через реализацию их публичной автономии. Его основой была частная собственность. С другой стороны, развитие индустриальной экономики создало ситуацию десолидаризации в гражданском обществе, когда все большее число сограждан лишались собственности и тем самым лишались возможности вести мирную гражданскую жизнь, т.е. не могли быть субъектами частной и публичной автономии. Только институтам социального государства удалось воссоздать гражданское общество в новых исторических условиях через вышеописанные механизмы и инновации. Но возросла зависимость гражданского общества от социального государства, более того, оно требует все большего вмешательства в свою структуру.

Что же такое современное гражданское общество? С точки зрения известного английского ученого Дж. Кина, «это идеально-типическая категория, одновременно описывающая и предвосхищающая сложный и динамический ансамбль охраняемых законом неправительственных институтов, которым присуща тенденция к ненасильственности, самоорганизации и саморефлексивности, и которая находится в постоянных трениях друг с другом и с институтами государственной власти; последние же оформляют, ограничивают и делают возможной их деятельность» [13]. По нашему мнению, с философской точки зрения, *гражданское общество необходимо трактовать как некую совокупность действий индивидов и негосударственных институтов, способствующую реализации права граждан на частную и публичную автономию в условиях рыночной экономики* [14]. Действия же эти могут носить как разовый (спонтанный), так и систематический (организованный, целенаправленный) характер. Мы считаем, что принципиально неправильно ограничивать гражданское общество сферой частных интересов, как это, например, делает российский исследователь И. И. Кравченко [15]. *В гражданском обществе частные интересы осознаются и реализуются как публичные, но негосударственными (невластными) способами*. Как справедливо отметил в этой связи российский философ В. М. Межуев, *вне правового государства и без правового государства гражданское общество существовать не может, в противном случае, оно имеет тенденцию вырожд-*

даться в диктатуру [16]. При этом также нельзя забывать, что *современное правовое государство может существовать только в виде социального государства*. Именно такая негативная самоопределенность гражданского общества является одной из типичных черт данного явления и источником его вышеописанной антиномичности.

Признание антиномичности отношений гражданского общества и социального государства позволяет иначе посмотреть на вопросы генезиса данного феномена. Гражданское общество как категория логически и исторически предшествует социальному государству, но не порождает его. Это всего лишь один из возможных ответов на вызовы индустриальной эпохи (два других – социализм и национализм – не являются предметом данной работы). Возможно, это самый успешный ответ, но пока итоги подводить рано. Однажды возникнув, социальное государство активно преобразует гражданское общество на новой социальной основе, хотя и лишает его некоторой спонтанности, но не может лишить институциональной независимости, т.к. это не позволяет демократическая и правовая природа социального государства. Таким образом, как это не парадоксально звучит, *единственный способ реализовать демократические ценности в современном индустриальном обществе, а значит создать условия для развития гражданского общества – это развивать институты социального государства*. Особенно очевидным это стало на современном этапе развития общества в условиях *глобализации*, которая породила много новых проблем и при этом не решила не одной старой [17].

Может ли вообще сейчас выполнять свои первоначальные задачи гражданское общество? Мы уверены, что да, но оно должно требовать, по примеру Л. фон Штейна, от социального государства создания реальных условий для независимости граждан и гражданского общества в целом от бюрократии социального государства. Поскольку социальной основой современного гражданского общества являются наемные работники, постольку институты и государства, и самого гражданского общества должны способствовать росту *самозанятости* индивидов. Для государства это важно, потому что в условиях глобализации под угрозой утраты легитимности оно не в состоянии одновременно и снижать налоговые издержки бизнеса, и повышать уровень гарантированного потребления. Для гражданского общества это важно, потому что активность граждан в современном мире все больше отождествляется с самозанятостью и независимостью от государственных учреждений. *Клиент государства не может считаться самодостаточным индивидом и субъективно им не является*.

Что все это может значить для государств СНГ? Существует ли на постсоветском пространстве гражданское общество или, как интересно отметила известный российский ученый Н. В. Мотрошилова [18], антигражданское общество? Мы считаем, что *в наших странах и гражданское общество, и современная государственность находятся в становлении*. Учитывая традиционный авторитаризм российской и советской власти (что есть, по существу, фактическая монополия на сферу публичных интересов), институты гражданского общества сосредоточены на защите либеральных и гражданских прав человека в нашей

стране. И это очень важно! Но рассчитывать на то, как это делали либеральные восточно-европейские реформаторы в начале 90-х годов прошлого века, что развитие рыночной экономики в постсоветских условиях само по себе породит многочисленный средний класс частных собственников, как это случилось в Европе 200–300 лет тому назад, не стоит. Методологически принципиально неверно редуцировать демократические свободы (сферу публичной автономии) к экономической свободе (сфере частной автономии). Такая редукция приводит, в конце концов, и к искажениям на рынке в виде монополизации, коррупции, прямого участия чиновников в экономической деятельности.

Современная экономика России и других стран СНГ – это совокупность индустриальных компаний – монополистов и олигархических конгломератов, на которых работает по найму большинство наших сограждан. Другая существенная часть населения наших страны – это пенсионеры, которые полностью зависят от милости государства, поскольку выплата пенсии и её уровень зависят от возможностей бюджета, а не определяются на основе честных социальных стандартов, как это делается в развитых странах. Социологические исследования, проведенные недавно в России, показывают, что большинство граждан ждут от государства решения двух основных проблем: гарантирование единой меры свободы для всех субъектов и обеспечение достойной жизни. Типичный результат этого опроса [19] представлен в нижеследующей таблице.

**Как должны складываться отношения между
государством и его гражданами?
(в % от числа опрошенных в соответствующем замере)**

<i>Государство должно...</i>	2001	2006	2007
Как можно меньше вмешиваться в жизнь и экономическую активность своих граждан	6	4	7
Устанавливать единые для всех “правила игры” и следить за тем, чтобы они не нарушались	19	25	24
Заботиться обо всех своих гражданах и обеспечивать им достойный уровень существования	71	63	66
Затруднились ответить	4	8	3

Очевидно, что *фокус интересов гражданского постсоветского общества должен быть сосредоточен на требовании от государства исполнения его конституционных обязанностей – создания условий для достойной жизни граждан на основе обоснованных социальных стандартов* [20]. Именно решение этой первичной задачи, которая в развитых странах была снята к середине прошлого века с построением государства всеобщего благосостояния, и создаст объективный фундамент для демократизации государств СНГ – индивида со стабильными жизненными обстоятельствами, который только и может быть вовлечен в область политического. По нашему мнению, требованиями гражданского общества в этой связи должны стать:

- Демонополизация экономики, передача естественных монополий в общественную собственность под негосударственным управлением;
- Прозрачные механизмы перераспределения монопольной (нефтегазовой и др.) ренты в интересах всех граждан, а не только бюрократии и олигархии;
- Создание общественной собственности фондов социального, пенсионного и иного обеспечения под негосударственным управлением;
- Создание фондов доступного жилья через активное государственное строительство;
- Передача в общественную собственность активов в экономике, находящихся в госсобственности и не связанных с исполнением властных функций и обороной страны;
- Передача под общественный контроль, а может быть и в общественную собственность, всей системы образования.
- Четкое проведение и соблюдение в конституциях и в реальной политической жизни принципа разделения властей – этого основного принципа любого правового государства.

В результате реализации этих и других мер, которые должны составить ядро постсоветской концепции социального государства, появится реальная возможность для функционирования и правового государства как института, реально гарантирующего права человека. Не даром известный американский ученый Д. Белл часто подчеркивает: «Я уверен: без системы социального обеспечения не может быть демократии» [21].

Отвечая на замечание Н. В. Мотрошиловой, исходя из вышеизложенного, можно уверенно заявить, что на постсоветском пространстве нет никакого антигражданского общества как антитезы гражданскому обществу. А есть только неограниченная власть государства, которая выражается в монополии недемократических элит и бюрократии на сферу публичных интересов, а также есть дефицит правового социального государства. *Только создание гарантий стабильности социальных условий для человека сделает его активным гражданином. И демократия, и гражданское общество тогда получат в его лице свой объективный базис.*

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Например, такое понимание данной проблематики легло в основу масштабного социологического исследования гражданского общества в России. См.: Гудков Л.Д., Дубин Б.В., Зоркая Н.А. Постсоветский человек и гражданское общество. – Москва: Московская школа политических исследований, 2008.
2. Именно в такое естественное состояние погрузились все государства СНГ после распада Советского Союза, что и послужило одной из причин возрождения авторитаризма на этом геополитическом пространстве.
3. Пейн Т. Избранные сочинения. – Москва: Госполитиздат, 1959, с. 57.
4. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – Санкт-Петербург: Наука, 2001, с.154-155
5. Гегель Г.В.Ф. Философия права. – Москва: Мысль, 1990, с. 234-240.

6. Среди марксистов только А. Грамши, видя успехи Б. Муссолини в Италии в 20-30 гг. прошлого века, осознал сложность гражданского общества и поэтому считал, что предпосылкой победы социализма должно стать установление культурной гегемонии пролетариата.
7. Первыми их сформулировали, как мы показали, Т. Гоббс и Дж. Локк. Тесно взаимосвязали американские просветители XVIII века. При этом необходимо иметь в виду, что нельзя отождествлять либерализм и демократию. Например, Англия до середины XIX века была недемократической страной, в которой были хорошо защищены либеральные (естественные) права человека.
8. Политическая философия в Германии: Сб. ст. – Москва: Современные тетради, 2005, с. 9.
9. Теорию социального государства разрабатывали и монархист Л. фон Штейн, и консерватор Б. Дизраэли, и социал-демократ Ф. Лассаль. Реализовывали её такие непохожие государственные деятели как О. фон Бисмарк, или император Наполеон III, или английские лейбористы.
10. Хабермас Ю. Политические работы. – Москва: Праксис, 2005, с. 96.
11. Штейн Л. фон. История социального движения Франции с 1789 года до наших дней. – Санкт-Петербург: Типография А.М. Котомина, 1872.
12. Общественная собственность – это имущество, денежные средства или нематериальные активы, круг владельцев которых неопределен, а круг бенефициаров, создаваемой этой собственностью благ, ограничен пределами общности, а принципы управления ею определяются при её конституировании соответствующим законом. Как таковая общественная собственность учреждается не для получения прибыли, а для удовлетворения какой-либо общественной потребности. Управлять общественной собственностью могут как государственные органы, так и частный капитал на основе принципа вознаграждения за услуги по её администрированию. Пользование общественной собственностью может быть и платным, и бесплатным, в зависимости от вида общественной потребности и собственности.
13. Кин Дж. Демократия и гражданское общество. – Москва: Прогресс-Традиция, 2001, с. 18.
14. Мы не согласны с мнением российского ученого С. П. Перегудова, который противопоставляет крупный бизнес и гражданское общество на основе того, что между ними возможны противоречия. См.: Перегудов С.П. Гражданское общество как субъект публичной политики. В: Политические исследования, 2006, №2, с. 19-34. Бизнес в условиях рыночной экономики является институциональной основой для частной и публичной автономии граждан, а крупный бизнес в современных условиях непосредственно вовлечен в эти сферы.
15. Кравченко И.И. Концепция гражданского общества в философском развитии. В: Политические исследования, 1990, №5, с. 30. На указанной странице дается следующее определение: «Гражданское общество – это система обеспечения жизнедеятельности социальной, социокультурной и духовной сфер, их воспроизводства и передачи от поколения к поколению, система самостоятельных и независимых от государства общественных институтов и отношений, которые призваны обеспечить условия для самореализации отдельных индивидов и коллективов, реализации частных интересов и потребностей, будь то индивидуальных или коллективных».
16. Межуев В.М. Гражданское общество и современная Россия. В: <http://www.mzst.ru/pages/14-v.m.-mezhuev-grazhdanskoe-obshhestvo-i.html> (цит. 04.05.2010 г.).

17. Подробнее о глобализации см.: Кочетков В.В., Кочеткова Л.Н. Глобализация и мировой кризис: философско-политологический аспект // *Revista de filozofie, sociologie și științe politice*, 2009, № 2, с. 148-161.
18. Мотрошилова Н.В. О современном понятии гражданского общества // *Вопросы философии*, 2009, № 8, с. 5-29.
19. Данные взяты: Гудков Л.Д., Дубин Б.В., Зоркая Н.А. Постсоветский человек и гражданское общество. – Москва: Московская школа политических исследований, 2008, с. 26.
20. Все государства СНГ согласно принятым конституциям формально являются правовыми и социальными государствами.
21. Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: Размышления о мире XXI века. – Москва: Центр исследований постиндустриального общества, 2007, с. 132.

**CORELAȚIA COOPERĂRII TRANSFRONTALIERE
CU PROCESUL DE INTEGRARE EUROPEANĂ:
ABORDĂRI CONCEPTUALE**

Victor Saca, doctor habilitat în științe politice,
profesor universitar,
Nicolae Dandiș, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

Ensuring peace, stability and security on the European continent was the basic objective of cooperation among states at the beginning foundation of all European institutions. Cross-border cooperation is a priority of the Council of Europe and European Union, and in this study we want to show the correlation between the concept of cross-border cooperation as the terminology used by European institutions and European integration process. We believe that European integration aspirations involve a high degree of cross-border relations and good neighborliness, which contribute substantially to meeting the accession criteria and providing European standards of cooperation between states and local communities.

Complexitatea procesului de integrare europeană este determinată de caracterul multidimensional al repercusiunilor și implicațiilor pe care acesta le produce. Tendința statelor europene de a conlucra la asigurarea păcii pe continentul european nu s-a rezumat doar la colaborarea militară, ci s-a extins la nivelul cooperării socioeconomice, culturale, științifice etc., sau dimpotrivă, cooperarea militară rămânând în ultimă instanță. Fiecare entitate statală după conflagrațiile mondiale a conștientizat necesitatea unei mai bune cooperări interguvernamentale, dar și între cetățenii europeni, pentru că așa cum susținea fondatorul *funcționalismului* David Mitrany, problema postbelică nu era cum să se țină în pace națiunile aparte ci cum să conlucreze activ între ele [1, p. 28] nu pentru o pace protejată, ci pentru o pace în lucru [1, p. 25]. D. Mitrany considera că treptat, statul concentrat teritorial va avea tot mai puține funcții de exercitat și va acționa într-o lume în care organisme fără apartenență teritorială și cu funcții specifice vor prelua cea mai mare parte a activităților de administrare și guvernare [2, p. 21-41]. Abordarea funcțională a organizațiilor internaționale a fost echivalentul economic și social al ideii de subsidiaritate, principiu dezbătut pe larg în contextul integrării europene, prin care se înțelege delegarea puterii de decizie la cel mai scăzut nivel de organizare și cel mai apropiat de cei direct afectați.

Procesul de integrare europeană presupune depășirea barierelor dintre state și cooperarea la diferite nivele, inclusiv la nivelul autorităților și colectivităților locale. Astfel, acest proces creează o mai mare dependență între state, iar primele consecințe ale acestui proces de integrare se simt în zonele frontaliere de o parte și de alta a frontierei între statele implicate în procesul de integrare. Cooperarea transfrontalieră devenind practic unul din primele instrumente dar și etape în realizarea graduală a integrării europene. „Construcția europeană, cu atât mai mult integrarea europeană, are în mod fundamental nevoie de aceste spații transfrontaliere pentru a-și demonstra fiabilitatea,

autenticitatea și legitimitatea; regiunile transfrontaliere devin într-un fel laboratoare privilegiate ale construcției europene” [3, p. 10].

Într-un raport al experților Consiliului Europei în domeniul cooperării transfrontaliere se menționează că dezvoltarea cooperării transfrontaliere trebuie să meargă mână în mână cu întărirea democrației și a autonomiei locale, incluzând resurse financiare proprii. Cooperarea transfrontalieră este un rezultat al păcii și stabilității, dar și un instrument puternic în prevenirea conflictelor și a unor posibile noi diviziuni. Această cooperare, precizează raportul, este necesară în special la frontierele externe ale UE lărgite în scopul menținerii unui nivel adecvat al dialogului și cooperării între comunități locale, instituții și cetățeni și promovării unei dezvoltări sociale și creșteri economice echilibrate, precum și să evite orice sentiment de noi diviziuni în Europa [4, p. 9, 17-18]. Prima strategie concretă pentru cooperarea transfrontalieră în Europa și care a fost aplicată pînă în 1980 a fost “Strategia de planificare regională europeană” (*European Regional Planning Strategy*), publicată de Conferința Ministerială Europeană de Planificare Spațială (*The European Spatial Planning Ministerial Conference – CEMAT*), organism consultativ pe lângă Consiliul Europei.

În prezentul studiu ne propunem să evidențiem abordările teoretice privind conceptul de *cooperare transfrontalieră* prin prisma corelației acesteia cu procesul de integrare europeană. *Cooperare* înseamnă conlucrare sau muncă în comun a două sau mai multe părți, iar *transfrontalieră* ca și proces înseamnă acțiunea sau efectul ei care are lor peste sau dincolo de frontieră. La nivel european există mai multe instituții/organizații care au în domeniile de activitate de bază cooperarea transfrontalieră. Procesul construcției europene a inclus în sine și cooperarea transfrontalieră, care s-a regăsit ca și obiectiv sau sarcină prioritară a organizațiilor europene în procesul apropierii între statele și comunitățile membre, fiind reflectat într-o serie de documente ale acestor organizații. Consiliul Europei și Uniunea Europeană sunt cele mai importante instituții sau complex de instituții europene care au abordat și abordează în permanență cooperarea transfrontalieră într-o formă instituționalizată (euroregiunile) sau colaborarea neformală dintre diferiți actori comunitari de o parte și de alta a frontierei ca o parte a procesului de integrare europeană. Importanța cooperării transfrontaliere ca instrument de edificare a unității Europei și promovarea prosperității și a dezvoltării social-economice a crescut considerabil din anii '50 ai secolului trecut [5, p. 7]. Deși se referă la aceeași *cooperare transfrontalieră*, în terminologia Consiliului Europei este utilizat conceptul de *transfrontier – TFC* (în engleză), iar în cel al Uniunii Europene se utilizează conceptul de *cross-border co-operation – CBC* (în engleză) [5, p. 10; 6].

Unul din cele mai importante documente europene în domeniul cooperării transfrontaliere, Convenția-Cadru Europeană asupra cooperării transfrontaliere a colectivităților sau autorităților teritoriale din 21 mai 1980, adoptată de Consiliul Europei, definește *cooperarea transfrontalieră* ca fiind „orice concertare a acțiunilor care vizează întărirea și dezvoltarea raporturilor de vecinătate între colectivitățile sau autoritățile teritoriale care depind de două sau mai multe Părți Contractante, precum și încheierea de acorduri și de aranjamente utile în acest scop. Cooperarea transfrontalieră se va exercita în cadrul competențelor colectivităților sau autorităților teritoriale, așa cum au fost ele definite de dreptul intern. Sfera și natura acestor competențe nu sunt afectate de prezenta Convenție”. În același articol se precizează că prin expresia “colectivități

sau autorități teritoriale” se înțeleg „colectivități, autorități sau organisme care exercită funcții locale și regionale și sunt considerate ca atare în dreptul intern al fiecărui stat. Totuși, fiecare Parte Contractantă poate, în momentul semnăturii prezentei Convenții sau pe calea unei comunicări ulterioare Secretariatului General al Consiliului Europei, să desemneze colectivitățile, autoritățile sau organismele, obiectele și formele, la care ea înțelege să limiteze câmpul de aplicare sau pe care ea înțelege să le excludă din câmpul de aplicare a prezentei Convenții” [7].

În studiul *LACE* asupra programului UE *INTERREG* și a perspectivelor sale de viitor din iulie 1997, Asociația Regiunilor de Graniță Europene definește cooperarea transfrontalieră ca fiind „colaborarea directă între regiuni învecinate de-a lungul graniței, în toate domeniile, dintre autoritățile locale și regionale, implicând toți actorii”. *Ghidul practic privind cooperarea transfrontalieră*, adoptat de Consiliul Europei în 2006, definește cooperarea transfrontalieră ca „relații de vecinătate între comunitățile și autoritățile locale de pe fiecare parte a frontierei terestre sau maritime” [8, p. 9]. M. Perkmann consideră că prin cooperare transfrontalieră se înțelege „colaborare mai mult sau mai puțin instituționalizată între autoritățile subnaționale învecinate dincolo de frontierele naționale” [9, p. 156]. Igor Munteanu menționează că „originile conceptului de cooperare transfrontalieră se găsesc chiar la temeliiile întregii construcții politice ale UE, care-și etalează astăzi reușita proiectului său și totodată puterea exemplului. Fiind un instrument de reducere a inegalităților, de integrare a comunităților separate de o frontieră, politica de cooperare transfrontalieră este, din această perspectivă, un stimulent pentru dezvoltare, dar și o contribuție distinctă la integrarea multor țări în UE” [10]. Conceptul de cooperare transfrontalieră a fost introdus odată cu amendarea Tratatului de la Roma la Amsterdam (art.265) prin care se prevede că Comitetul Regiunilor trebuie să fie consultat de Consiliu sau de Comisie în special în ceea ce privește cooperarea transfrontalieră.

Atât Consiliul Europei, cât și Uniunea Europeană, pe lângă conceptul de cooperare transfrontalieră utilizează și pe cele de „cooperare teritorială”, „cooperare interregională”¹, „cooperare transnațională” și „cooperare interteritorială”. Chiar dacă scopul nostru este să ne oprim asupra cooperării transfrontaliere pentru a lămuri distincția dintre aceste tipuri de cooperare, le vom defini și pe acestea așa cum sunt prezentate în Avizul 181/2000 din 13 martie 2002 al Comitetului Regiunilor al UE intitulat „Strategii pentru promovarea cooperării transfrontaliere și interregionale într-o Europă extinsă – un document fundamental și de orientare pentru viitor”. Definițiile fixate în acest Aviz au fost inspirate din Comunicarea Comisiei Europene din 28 aprilie 2000, fixând orientările pentru inițiativa comunitară *Interreg III*. Comitetul propune următoarele definiții:

– *cooperarea transfrontalieră* implică cooperarea bi, tri- sau multilaterală între

¹ Ca exemplu de mențiuni al conceptului de „cooperare interregională”, art.1 al Acordului între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Polone cu privire la cooperarea interregională Nr.GRMRP din 27.10.1998 (Monitorul Oficial din 27.10.1998) stipulează că „pentru scopurile prezentului Acord, noțiunea „cooperarea interregională” înseamnă toate acțiunile coordonate de natură economică, socială, juridică, administrativă, tehnică, științifică, culturală și de altă natură, precum și încheierea acordurilor corespunzătoare, ce duc spre întărirea și dezvoltarea relațiilor dintre organele administrației publice locale ale ambelor state”.

autoritățile locale și regionale (subiecți semi-publici și privați pot fi, de asemenea, implicați în acest context) care operează în zone geografice învecinate. Acest lucru se aplică și în cazul zonelor separate de mare;

– *cooperarea inter-teritorială* implică cooperarea bi, tri- sau multilaterală între autoritățile locale și regionale (actori semi-publici și privați pot fi, de asemenea, implicați în acest context) care operează în zonele neînvecinate. Principalele obiective ale cooperării inter-teritoriale, după acela de a permite părților să se cunoască reciproc, sunt de a permite părților să învețe unii de la alții și pentru a găsi soluții comune la problemele comune. În unele contexte cu același sens se utilizează conceptul de „cooperare interregională”;

– *cooperarea transnațională* implică cooperarea între autoritățile naționale, regionale și locale în cadrul unor programe sau proiecte. Această formă de cooperare acoperă zone mai mari învecinate și implică actori din cel puțin două state membre ale UE și/sau statele non-UE. Cooperarea transnațională acoperă suprafețe teritoriale transfrontaliere mari (Arcul Atlantic, Regiunea Mării Baltice, Regiunile Vest-Mediteraneene, Regiunea Mării Negre, Spațiul *CADSES*, etc.) și se concentrează mai mult pe probleme strategice.

Cooperarea transfrontalieră, interteritorială și transnațională este o prioritate pentru UE, care depune eforturi să obțină integrarea și pentru a stopa fragmentarea socială și economică generată de frontierele naționale. Cel mai important obiectiv nu este de a aduce statele, ci oamenii împreună. Comitetul Regiunilor consideră foarte important ca să nu se utilizeze definiții ambigue și recomandă Comisiei, Consiliului și Parlamentului European să utilizeze definițiile date în acest Aviz [11; 12; 13].

În baza mai multor exemple de cooperare transfrontalieră din întreaga Europă, Comitetul Economic și Social European a identificat o serie de principii generale ale succesului cooperării transfrontaliere:

- *apropierea de cetățeni*: locuitorii zonelor transfrontaliere doresc stabilirea unei cooperări în vederea rezolvării problemelor cu care se confruntă sau a îmbunătățirii perspectivelor de viață;
- *implicarea reprezentanților politici* (locali, regionali, naționali și europeni) este esențială pentru o mai bună cooperare transfrontalieră;
- *subsidiaritatea*: nivelul local și regional s-au demonstrat a fi cele mai bune pentru realizarea cooperării transfrontaliere, cu toate că este necesară colaborarea cu guvernele naționale;
- *parteneriatul*: implicarea tuturor actorilor de o parte și de cealaltă a frontierei este esențială pentru îndeplinirea obiectivelor comune;
- *structurile comune*: dotate cu resurse comune (instrumente tehnice, administrative, financiare și decizionale) reprezintă garanția unei activități durabile, aflate în continuă evoluție; de asemenea, garantează exercitarea anumitor competențe, gestionarea de programe (inclusiv europene), obținerea unui consens dincolo de frontiere și evitarea egoismului național [14].

Regulamentul nr.1082, aprobat în data de 5 iulie 2006 de Parlamentul European, privind Gruparea Europeană de Cooperare Teritorială (*GECT*) prevede că acest instrument are misiunea „de a facilita și de a promova cooperarea transfrontalieră, trans-

națională și/sau interregională, denumită în continuare „cooperare teritorială”, între membrii săi, în perspectiva consolidării coeziunii economice și sociale” (art.1 alin.2). Vedem că prin „cooperare teritorială”, care este un concept nou în vocabularul juridic european, se are în vedere cele trei forme de cooperare transfrontalieră, transnațională și/sau interregională și, aparent, fără a avea intenția ca noul termen să îi înlocuiască pe ceilalți. Varianta inițială propusă de Comisie era Gruparea Europeană de Cooperare Transfrontalieră, însă din raționamente politice și pentru că ar cuprinde toate cele trei forme de cooperare plus coeziunea teritorială a fost amendată de către Comitetul Regiunilor și Parlamentul European prin schimbarea denumirii în Gruparea Europeană de Cooperare Teritorială în martie 2006 [15, p. 73]. „Trecerea de la „cooperarea transfrontalieră” la „cooperarea teritorială” implică faptul că euroregiunile pot să-și extindă domeniul de acțiune dincolo de cooperarea locală, iar colectivitățile apropiate să și-l extindă către dezvoltarea integrală a teritoriilor mai ample care împărtășesc sinergii și posibilități comune” [14]. „Cooperarea teritorială este înțeleasă ca inițiere și desfășurare a unor activități comune legate de politicile de dezvoltare pentru teritorii aparținând administrativ unor jurisdicții diferite. Cooperarea teritorială este gestionată/administrată de autoritățile publice de la diverse niveluri cărora li se pot atașa și alte tipuri de deținători de interese (ONG-uri și alte structuri ale societății civile, sectorul privat etc.). Cooperarea teritorială între autoritățile naționale, regionale și locale reprezintă un important element de integrare europeană” [16, p. 36].

În cadrul unui studiu despre *GECT* s-au evidențiat instrumentele care definesc și aplică conceptele și formele de cooperare enumerate mai sus:

- „transfrontier” – limitat la vecini în contextul Convenției-cadru de la Madrid și Protocolul său adițional, inițiativele *INTERREG*, *INTERREG II A* și *INTERREG III A*;
- „interteritorial” – în contextul Protocolului Nr.2 a Convenției-cadru de la Madrid;
- „transnațional” – pentru *INTERREG II C* și *INTERREG III B*;
- „interregional” – pentru *INTERREG III C* [16, p. 36].

M. Bufon consideră că actualele problemele politico-geografice ale continentului se bazează de la bun început, pe trei elemente fundamentale: teritorialitate, frontiere și integrare [17]. Cele trei elemente contribuie la demonstrarea relației dintre cooperarea transfrontalieră și procesul de integrare europeană, prin elementele lor constitutive și intercondiționalitatea lor. Procesul de integrare presupune constituirea unui întreg din părți, care devin un sistem cu reguli și principii trebuie aplicate de la general spre particular și invers. *Larousse Dictionnaire* (2003) definește *integrarea* ca fiind acea proprietate a unui element inclus de la stadiul de construcție într-o structură sau într-un ansamblu din care face parte. Procesul de integrare europeană a necesitat de la bun început abordări pragmatice referitoare la teritorialitate, transfer de competențe, obstacole referitoare la frontiere etc., când instituțiile politice din diferite state își creează instituții comune supranaționale, cărora le delegă unele competențe anterior țineau de nivel național. Ernst B. Haas, unul din fondatorii „neofuncționalismului”, a definit *integrarea* ca fiind „procesul prin care actorii politici din anumite zone naționale distincte sunt convinși să-și transfere convingerile, așteptările și activitățile politice către

un nou centru mai larg, ale cărui instituții posedă sau solicită jurisdicție asupra statelor naționale existente” [18, p.78]. J. Pelkmans consideră *integrarea* drept „un proces de eliminare graduală a frontierelor de orice natură între două sau mai multe state independente, menit să permită respectivelor state să funcționeze ca o unică entitate” [19, p. 3]. W. Wallace susține că *integrarea* presupune „crearea și menținerea unor modele intense și diversificate de interacțiune între unități anterior autonome” [20, p. 9].

Frontiera este obiectul central al definirii cooperării transfrontaliere și a realizării ei. Frontiera, cum spune Anderson Malcolm, este în general privită ca o demarcare fizică, definind unde se sfârșește teritoriul unui stat și unde începe frontiera altui sau altor state [21, p. 1–3; 22, p. 45–47], este „o limită de sistem între state-națiuni” [3, p. 11]. Sabine Annette Behringer subliniază că existența frontierelor conduce la existența regiunilor de frontieră situate de-a lungul frontierelor statale și care sunt diferite una de alta datorită experiențelor diferite în formarea frontierei, nivelurile activității economice, șomaj, densitatea populației, structura etnică etc. [23, p. 65].

O regiune transfrontalieră este „o colectivitate teritorială publică situată imediat sub nivelul statal și care are o frontieră terestră comună cu una sau mai multe colectivități de același tip situate într-un stat vecin” [3, p. 22]. „Orice regiune transfrontalieră este formată dintr-un spațiu, un anumit număr de colectivități umane și din rețeaua specifică de relații care leagă aceste colectivități și acest spațiu, dar care sunt perturbate sau chiar în opoziție din cauza frontierei” [3, p. 11]. Regimul de traversare a frontierei în multe privințe explică stadiul cooperării transfrontaliere și contribuția pe care o poate avea acest regim în procesul de integrare europeană. Și experții Consiliului Europei consideră că „cea mai importantă cerință a cooperării transfrontaliere în orice domeniu este libertatea de a traversa frontiera. Frontierele fizice nu ar trebui să fie bariere și obstacole pentru a avea relații de bună vecinătate. Stabilirea punctelor de traversare a frontierei și creșterea eficienței controalelor la frontieră sunt esențiale pentru dezvoltarea cooperării transfrontaliere, în particular și pentru crearea unei Europe tolerante și prospere, în general” [24, p. 19]. Comunicarea Comisiei Europene (2004/C 226/02) din 2 septembrie 2004 menționează că „pentru Uniunea Europeană cooperarea transfrontalieră este un instrument important pentru asigurarea unei dezvoltări echilibrate și integrarea continentului European” [25]. Unul din obiectivele cooperării transfrontaliere a UE este prevenirea izolării zonelor de frontieră, dar și crearea unor instrumente juridice și financiare adecvate pentru ca această cooperare și să fie cu impact pozitiv pentru toate părțile implicate.

În 1986, Parlamentul European constata că „consolidarea cooperării transfrontaliere constituie o veritabilă piatră de temelie a voinței politice a statelor membre de a alcătui o Europă cu adevărat unită” și solicita Comisiei „să facă propuneri de directive care să oblige statele membre să ia măsurile necesare pentru a face schimburi de informații și să realizeze în zonele frontaliere o consultare mutuală referitoare la măsurile naționale care au efecte directe sau indirecte asupra regiunilor frontaliere ale țărilor vecine” [3, p. 83]. Carta comunitară a regionalizării adoptată de Parlamentul European la 18 noiembrie 1988, prin art.23 al capitolului V prevede „respectând repartitia internă a competențelor, statele se angajează să permită și să promoveze cooperarea transfrontalieră a autorităților lor regionale în domeniile care țin de acestea

din urmă, în măsura în care natura ei se înrudește cu relațiile de vecinătate și nu cu relațiile externe” [3, p. 37].

Conferința Permanentă a Puterilor Locale și Regionale din Europa a Consiliului Europei, în numele colectivităților transfrontaliere a adoptat în 1991 Rezoluția 227 privind relațiile externe ale colectivităților teritoriale. Această instituție reprezentativă a colectivităților locale și regionale din Europa cerea Comitetului Miniștrilor să elaboreze un protocol adițional care să contribuie la o mai bună implementare a Convenției-cadru, „să recunoască puterea colectivităților locale de a întreține relații transfrontaliere, recunoașterea personalității juridice de drept intern a organismelor de cooperare transfrontalieră și valoarea juridică de drept intern a actelor înfăptuite de aceste organisme” [3, p. 37].

Euroregiunile reprezintă o formă instituționalizată a cooperării transfrontaliere, iar cooperarea prin euroregiuni înseamnă după Yoder A. Jennifer „integrare la nivel regional și, prin urmare, completează procesul de integrare europeană” [26, p. 103].

Despre cooperarea transfrontalieră în cadrul euroregiunilor și relația acestora cu procesul de integrare europeană se menționează și în Avizul Comitetului Economic și Social European din 11 iulie 2007 “Euroregiunile contribuie la stimularea construirii și integrării Uniunii Europene, de jos în sus și pornind de la viața de zi cu zi Scopul noului obiectiv de cooperare este promovarea unui grad mai înalt de integrare a teritoriului Uniunii și reducerea efectului de barieră prin cooperarea transfrontalieră și schimbul de bune practici ... iar obiectivul cooperării transfrontaliere este integrarea economică și socială prin aplicarea de strategii comune de dezvoltare și schimburi structurate între ambele părți ale unei frontiere” [14]. Rezoluția din 1 decembrie 2005 a Parlamentului European privind rolul euroregiunilor și dezvoltarea politicii regionale susține că cooperarea transfrontalieră are o importanță fundamentală pentru integrarea și coeziunea europeană și cere statelor membre și Comisiei să promoveze și să sprijine utilizarea euroregiunilor. Cooperarea transfrontalieră fiind, de asemenea, inclusă în proiectul de Tratat constituțional european (art. III-220). Același Aviz prevede că:

- Cooperarea transfrontalieră și realizarea stabilă a acesteia prin intermediul euroregiunilor nu permite doar prevenirea conflictelor, reacția în caz de catastrofă sau depășirea barierelor psihologice, ci și îmbunătățirea evidentă a dezvoltării zonelor situate de ambele părți ale frontierelor. Această valoare adăugată se poate concretiza la nivel politic, instituțional, economic, social, cultural și de integrare europeană.
- Cooperarea transfrontalieră implică o contribuție importantă la promovarea conviețuirii, a securității și a integrării europene. Aceasta reprezintă un mod extrem de eficient de aplicare a principiilor subsidiarității, parteneriatului și coeziunii economice, sociale și teritoriale și de sprijinire a integrării depline a noilor state membre în cadrul UE.
- Cooperarea teritorială promovată de euroregiuni constituie un element esențial pentru promovarea integrării europene, reducerea fragmentării economice, sociale și culturale determinate de frontierele naționale și dezvoltarea coeziunii economice, sociale și teritoriale. În acest scop, CESE consideră că în cadrul următoarei dezbateri privind aprobarea definitivă a Tratatului constituțional european trebuie acordată o atenție deosebită cooperării teritoriale transfrontaliere [14].

Acest document evidențiază clar legătura cooperării transfrontaliere cu procesul

de integrare europeană și complexitatea acestui proces în care sunt implicate nu doar statele și autoritățile lor centrale, ci și factorii decizionali și comunitățile locale. Declarația Consiliului Europei de la Viena din 9 octombrie 1993 susține, de asemenea, acest lucru, stipulând că: „Crearea unei Europe tolerante și prospere nu depinde numai de cooperarea între state. Ea presupune, de asemenea, o cooperare transfrontalieră între colectivități locale și regionale, fără a se prejudicia constituția și integritatea teritorială a fiecărui stat...” [27]. În susținerea aceluiași argument, Silviu Neguț consideră că „integrarea europeană trece, în mod evident, prin cooperarea regională și, în consecință, regiunile transfrontaliere contribuie la pregătirea țărilor care vor să-și lege destinul de viitorul Europei, respectiv de Uniunea Europeană” [28, p. 194]. Într-o Rezoluție a Camerei Regiunilor a Consiliului Europei din 2001 se menționează că cooperarea transfrontalieră este o caracteristică importantă a cooperării interregionale și trebuie intensificată între țările vecine din Europa [29]. Pierre Mauroy, președintele Misiunii Operaționale Transfrontaliere (*MOT*), declara în 2007 că cooperarea transfrontalieră este o șansă extraordinară dată colectivităților locale de a realiza diferite proiecte în teritoriile transfrontaliere pentru a veni cu răspunsuri concrete la necesitățile locuitorilor, facilitând, de asemenea, nașterea unei veritabile cetățenii europene [30, p. 1]. Fără a exagera rolul cooperării transfrontaliere, care „nu este un panaceu universal pentru problemele cu care se confruntă regiunile de graniță, aceasta poate aduce o contribuție substanțială la rezolvarea dificultăților legate de integrarea europeană și securitate, la început de secol XXI” [31, p. 7], dacă se ghidează de unul din principiile de bază ale cooperării transfrontaliere care este „realizarea în ariile transfrontaliere a unor spații contractuale în scopul de a permite găsirea de soluții comune la problemele similare, entitățile statale neignorând, față de colectivitățile lor periferice, particularitatea și specificul problemelor de vecinătate cu care acestea se confruntă” [3, p. 12].

Un document important în domeniul cooperării transfrontaliere este *Declarația politică de la Chișinău privind cooperarea transfrontalieră și interteritorială între statele din Europa de Sud-Est*, adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei în noiembrie 2003. Anexa Declarației prevede principiile de bază și potențialele sfere de activitate a Acordurilor interstatale între țările interesate în cooperarea transfrontalieră din Europa de Sud-Est și statele vecine. În conformitate cu documentul, acestea trebuie să ia în considerație, *inter alia*, următoarele principii:

- cooperarea transfrontalieră și interteritorială ajută la restabilirea contactelor între popoare și teritorii separate de hotare internaționale și de a crea contacte noi;
- cooperarea transfrontalieră și interteritorială este un instrument pentru dezvoltarea politicilor sectoriale ale comunităților sau autorităților teritoriale;
- cooperarea transfrontalieră intensifică coeziunea socială și înțelegerea între populațiile situate în zonele de frontieră;
- cooperarea transfrontalieră și interteritorială este activitatea statelor și a comunităților și a autorităților lor teritoriale, la nivel local și regional, în limita responsabilităților lor respective și a principiului de subsidiaritate;
- comunitățile sau autoritățile teritoriale trebuie, în mod normal, să aibă capacitatea de a stabili contacte, încheia acorduri și conduce activități ce țin de cooperarea transfrontalieră și interteritorială cu partener(i) pe care și-i aleg, pe cât de posibil în același mod care este aplicabil în conformitate cu legislația națională

în raport cu acordurile încheiate cu altă autoritate sau comunitate teritorială în aceeași țară;

- orice măsuri și politici noi privind cooperarea transfrontalieră trebuie să completeze procesul de Stabilizare și Asocieră (*SAP*) [32, p. 5].

Actul Unic European (intrat în vigoare la 1 iulie 1987) propunea suprimarea frontierelor interne, dar și o întărire a celor externe ale Comunității, iar după intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht (1 noiembrie 1993) cooperarea transfrontalieră devine o componentă mai importantă a construcției europene prin faptul că se asigură o mai bună integrare a regiunilor periferice ale Uniunii Europene în planificarea regională strategică. Extinderea UE spre Est a solicitat o integrare graduală mai întâi la nivelul comunităților de graniță, a regiunilor și a statelor la diferite nivele și în majoritatea domeniilor. Suntem de acord cu unii autori care susțin că principalele rațiuni ale cooperării transfrontaliere în regiunile de graniță din Europa Centrală și de Est vizează: „depășirea neînțelegerilor dintre popoarele acestor regiuni, extinderea democrației, reducerea efectelor generate de izolare și/sau de localizarea periferică, promovarea creșterii economice și a standardelor de viață și aderarea la spațiul integrat european în condițiile conservării celui mai înalt grad de autonomie” [33, p. 128].

În Declarația privind Regionalismul în Europa, adoptată de Adunarea Regiunilor Europene la 4 decembrie 1996, art.11 se referă la rolul regiunilor în promovarea cooperării transfrontaliere în limita competențelor lor, acordurilor și înțelegerilor între state. În contextul împlinirii a 25 de ani de la adoptarea Convenției-cadru de la Madrid din 1980, Comitetul Coordonatorilor Naționali ai Inițiativei Central Europene a adoptat la 11 februarie 2005 la Bratislava o Poziție Comună privind cooperarea transfrontalieră și interregională, care stipula că:

- cooperarea transfrontalieră și interregională constituie o parte esențială a procesului de integrare europeană ca un instrument eficient pentru depășirea divizărilor istorice, eliminând stereotipurile în percepția reciprocă și întărind relațiile de bună vecinătate între națiuni;
- cooperarea transfrontalieră și interregională contribuie considerabil la asigurarea stabilității, păcii și dezvoltării socio-economice pe continentul european;
- cooperarea transfrontalieră și interregională promovează aspirațiile culturale, sociale, economice și politice comune și contribuie astfel la răspândirea valorilor europene comune bazate pe respectul drepturilor omului, principiile democrației și statului de drept;
- cooperarea transfrontalieră și interregională poate juca un rol crucial în depășirea posibilelor consecințe negative asupra ideii de unitate a continentului european, care rezultă din extinderea UE și introducerea regimului de vize pentru circulația persoanelor între membrii UE și vecinii lor rămași în afara Uniunii;
- cooperarea transfrontalieră și interregională își poate realiza potențialul său și să dezvolte în mod eficient cu condiția autoritățile locale și regionale au posibilitatea de a acționa conform principiului subsidiarității ca principiu stipulat în cartă Europeană privind autonomia locală.

Comitetul subliniază că este de acord să susțină îmbunătățirea cadrului legal privind cooperarea transfrontalieră și interregională și consideră necesară continuarea programelor de granturi din partea instituțiilor europene în acest domeniu. Se încu-

rajează consolidarea cooperării transfrontaliere între regiunile din statele membre ale UE și statele vecine de la noua frontieră externă a UE (contactele cu Federația Rusă, (în special regiunea Kaliningrad, Belarus, Ucraina, Republica Moldova și statele din Balcanii de Vest), întărirea capacităților autorităților locale să implementeze programe și proiecte cu caracter transfrontalier, identificarea soluțiilor privind evitarea obstacolelor de circulație a persoanelor, consolidarea societății civile, etc [34]. „Cooperarea bilaterală sau trilaterală transfrontalieră la nivel local sau regional va rămâne o necesitate pe termen lung, nu numai pentru a preveni conflicte sau bariere de ordin psihologic, ci, înainte de toate, pentru a facilita parteneriate ce vor diminua aceste diferențe existente în Euroregiuni sau structuri asemănătoare” [31, p. 21].

În concluzie, vom menționa că procesul de integrare europeană, de la fondarea Consiliului Europei și a Comunității Europene a avut la bază interesul statelor fondatoare de a-și asigura stabilitatea, securitatea, prosperitatea și buna colaborare ca state vecine. Evident, nu pot fi ignorate argumentele economice, deoarece integrarea economică a mers de la început mână în mână cu integrarea politică. Fiecare stat implicat în procesul construcției europene trebuie să aibă frontierele sale clar delimitate, integritate teritorială asupra căruia se aplică jurisdicția statului dat. În anii '50 ai sec. XX a demarat un proces de cooperare și la nivel subnațional, deci la nivel de regiuni și comunități locale. Specificul organizării administrativ-teritoriale a fiecărui stat european și cadrul legal diferit privind competențele autorităților regionale și locale, mai ales în ce privește atribuțiile în domeniul relațiilor externe, a adus în discuție la nivelul instituțiilor europene create necesitatea elaborării unor mecanisme sau programe, inclusiv instrumente juridice ar ajuta statele europene să colaboreze nu doar la nivel interguvernamental, dar și la nivel de autorități locale și regionale. Coordonarea deciziilor și politicilor între statele care au acceptat să-și creeze un spațiu socioeconomic, politic și cultural comun a presupus acceptul de a transfera o parte din suveranitatea și competențele lor către organisme/instituții europene trebuie să se conducă după reguli elaborate în comun și a căror aplicare să se facă pe teritoriul statelor implicate. Primele regiuni care au simțit avantajele, dar și costurile procesului de integrare europeană au fost regiunile de frontieră. Înlăturarea barierelor legate de frontieră, libertatea de circulație a persoanelor, bunurilor, serviciilor și capitalului au devenit priorități ale procesului de integrare europeană datorită impactului direct pe care îl au aceste probleme asupra populației.

Cooperarea transfrontalieră adică cooperarea unor autorități/instituții ale unui stat cu autorități/instituții similare ale statului vecin separate de o frontieră comună, a început să fie abordată în comun cu democrația și autonomia locală. Atribuirea competențelor din partea autorităților centrale către autoritățile regionale și locale pentru ca acestea să poată stabili și dezvolta relații transfrontaliere se justifica fie din cauza relațiilor tradiționale între colectivitățile umane de o parte și de alta a frontierei, fie din cauza repercusiunilor pe care le poate avea procesul de integrare europeană de la centru spre periferie și invers. Colaborarea Consiliului Europei cu Uniunea Europeană în domeniul cooperării transfrontaliere a plecat anume de la relația cooperării transfrontaliere cu integrarea europeană, deoarece Consiliul Europei contribuia la asigurarea respectării drepturilor omului și a democrației locale, iar Uniunea Europeană începuse să creeze un sistem instituțional și decizional comun, politici și instrumente financiare concrete pentru avansarea graduală a integrării între statele membre. Majoritatea

documentelor adoptate atât de Consiliul Europei cât și de Uniunea Europeană privind cooperarea între statele membre de la fondarea lor și pînă în prezent evidențiază rolul cooperării transfrontaliere atât în consolidarea relațiilor între state, cât mai ales între cetățenii locuitori de o parte și de alta a frontierei, factor esențial în asigurarea păcii și prosperității pe continentul european. Congresul Puterilor Locale și Regionale al Consiliului Europei și Comitetul Regiunilor al Uniunii Europene sunt unele dintre cele mai importante instituții formate din reprezentanții autorităților locale și regionale care împreună cu grupuri și comitete de experți conlucrează la perfecționarea cadrului legal european privind cooperarea transfrontalieră pentru a avea efecte directe asupra cetățenilor europeni. Crearea euroregiunilor ca formă instituționalizată a cooperării transfrontaliere a accelerat dezbaterile privind mecanismele practice de coordonare a acțiunilor în regiunile transfrontaliere.

Pentru UE, cooperarea transfrontalieră între statele membre este parte componentă a politicii de dezvoltare regională și coeziune teritorială, unde interacționează cu o altă formă de cooperare între regiunile neînvecinate sau fără frontieră comună – cooperarea interteritorială. În contextul extinderii UE, cooperarea transfrontalieră este un capitol complex pe agenda de integrare europeană a statelor care aspiră la aderare, deoarece cooperarea transfrontalieră cumulează elemente din criteriile de aderare de la Copenhaga. Unul din obiectivele-cheie al Politicii Europene de Vecinătate este cooperarea transfrontalieră, lucru demonstrat prin documentele strategice și de program al acestei politici, dar și prin multitudinea de programe și instrumente financiare care susțin acest domeniu. Pentru ca un stat să fie acceptat în UE ca membru cu drepturi depline, trebuie să aibă frontiere clar delimitate și securizate, relații bune cu vecinii etc., aspecte-cheie ale cooperării transfrontaliere. Relațiile transfrontaliere ale unui stat aspirant la integrarea europeană – cum este Republica Moldova, trebuie să fie una din priorități pe agenda de integrare europeană, mai ales fiind un stat mic, unde majoritatea populației țării locuiește în regiunile de frontieră, efectele unei cooperări transfrontaliere de succes va avea repercusiuni imediate asupra populației și va facilita cu certitudine procesul de integrare europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. David Mitrany. *A working Peace*. – Chicago: Quadrangle Books, 1966.
2. Walter Mattli. *The Logic of Regional Integration: Europe and Beyond*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
3. *Manual de cooperare transfrontalieră pentru uzul colectivităților locale și regionale în Europa*. Consiliul Europei, Ediția a III-a. – București: 2000, p.11. (Prima ediție a lucrării în limba engleză – Handbook on transfrontier co-operation for local and regional authorities in Europe, apare la Strasbourg în 1996, apoi apar succesiv cu actualizarea datelor, inclusiv în limba română, a doua ediție în august 1998, a treia ediție în martie 2000 și ultima ediție în iunie 2006, elaborat de profesorul Charles Ricq, Comitetul restrîns de experți în domeniul cooperării transfrontaliere, Direcția Mediului și a Puterilor Locale a Consiliului Europei).
4. Fifth annual report to the Committee of Ministers covering the year 2005, Committee of Advisers for the Development of Transfrontier Co-operation in Central and Eastern Europe, DG1 (2006) 4, Strasbourg, 7 February 2006.
5. Rafał Sadowski. *Similarities and differences of Instruments and policies of the Council of Europe and the European Union in the field of Transfrontier Co-Operation*, Centre for Eastern Studies of Poland, 2006 edition.

6. Opinion 24 (2004) on the draft outlook report of the Committee of the Regions on „A new legal instrument for cross-border co-operation”, The Congress of Local and Regional Authorities, 27.05.2004.
7. Hotărîrea Parlamentului Republicii Moldova, nr.596-XIV din 24.09.99 privind ratificarea Convenției-Cadru Europene asupra cooperării transfrontaliere a colectivităților sau autorităților teritoriale din 21.05.1980. În vigoare pentru Republica Moldova din 1 februarie 2001. Publicată în ediția oficială “Tratate internaționale”, Vol. 28, 2001, p. 82.
8. *Practical Guide on Transfrontier Co-operation*, Council of Europe, Transfront(2006)3, Drafted by the Mission Operationnelle Transfrontaliere (Ms Francoise SCHNEIDER, chargée de mission, under the supervision of Mr Jacques HOUBART) for the Council of Europe.
9. M.Perkmann. *Cross-border regions in Europe: significance and drivers of regional cross-border co-operation*. In: *European Urban & Regional Studies*, 2003, 10(2).
10. Igor Munteanu. *Despre un model al cooperării transfrontiere moldo-române: câteva repere practice*, Comunicare prezentată în cadrul conferinței: Dezvoltarea de strategii pentru înfrățirile din România și Republica Moldova, Chișinău, IDIS Viitorul, 8 februarie 2006, accesibil la: <http://leader.viitorul.org/public/521/ro/TransfrontalierStudiu%20Munteanu.doc> Accesat 12.03.2008.
11. Opinion of the Committee of the Regions of 13 March 2002 on Strategies for promoting cross-border and inter-regional cooperation in an enlarged EU – a basic document setting out guidelines for the future, Brussels, 26 March 2002, CdR 181/2000 fin EN/o.
12. Avis 24 (2004) sur le projet de rapport de prospective du Comité des Régions sur « Un nouvel instrument juridique pour la coopération transfrontalière » adopté par le Congrès lors de sa 11ème Session plénière. Accesat 1: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=OPI\(2004\)024&Sector=secCongress&Language=lanFrench&Ver=original&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=OPI(2004)024&Sector=secCongress&Language=lanFrench&Ver=original&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679) Acitat 13.03.2008).
13. Battistina Cugusi, Andrea Stocchiero. *The partnership principle in Mediterranean Crossborder cooperation*, Concept Paper, CeSPI, Centro Studi di Politica Internazionale, January 2006.
14. Avizul Comitetului Economic și Social European privind „Euroregiunile”, Bruxelles, 11 iulie 2007, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C 256, 27.10.2007.
15. *The European Grouping of Territorial Cooperation – EGTC*. The study was completed in January 2007. Study carried out by GEPE under the supervision of Professor Nicolas Levrat in the context of the CoR’s research programme. Committee of the Regions, CdR 117/2007 (Study).
16. Pop Adrian (coordonator), Manoleli Dan. *Spre o strategie europeană în bazinul Mării Negre. Cooperarea teritorială*. Studiul nr.4, Institutul European din România, Proiect SPOS 2007 – Studii de strategie și politici, București, 2007.
17. M.Bufon. *Border regions in a re-integrated Europe*. In: *Moravian Geographical Reports*, 2007, Vol.15, Issue 1, p. 2-12.
18. Christian Welz. *The European social dialogue under articles 138 and 139 of the EC Treaty*, The Netherlands: Kluwer Law International, 2008.
19. Jacques Pelkmans. *Mutual recognition in goods and services: an economic perspective* ENEPRI Working Paper No.16, Brussels, 2003.
20. W.Wallace. *Introduction: the dynamics of European integration*. In: W. Wallace (ed.) *The Dynamics of European Integration*. London: Pinter, 1990.
21. Anderson Malcolm. *Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World*. Oxford: Polity Press; 1996, p. 1-3.
22. Bray Zoe. *State of the art report reviewing the development and change of European*

- policies towards regions with large minority populations. In: EU research on social sciences and humanities. Changing interests and identities in European border regions: EU policies, ethnic minorities, socio-political transformation in member states and accession countries, European Commission, Printed in Belgium, 2006.
23. Sabine Annette Behringer. *Good governance across the border? A study of the performance of cross-border cooperation initiatives in delivering joint policies as measured against the European Commission's criteria of good governance*, Erasmus University Rotterdam, 24 May 2005. Accesibil la: https://ep.eur.nl/scripties/bitstream/2105/3634/1/Behringer_Good%20Governance%20Across%20The%20Border%5B1%5D.pdf. Accesat 15.05.2008.
 24. Managing old and new frontiers of Europe. Transfrontier co-operation in regional/spatial planning, local border traffic and impact assessments. Study prepared by The Select Committee of Experts on Transfrontier Co-operation, The Directorate of Environment and Local Authorities of the Council of Europe, Transfrontier co-operation in Europe, No.7, Strasbourg, 1998.
 25. Communication from the Commission to the Member States of 2 September 2004 laying down guidelines for a Community initiative concerning trans-European cooperation intended to encourage harmonious and balanced development of the European territory (2004/C 226/02).
 26. Yoder A. Jennifer. Bridging the European Union and Eastern Europe: Cross-border Co-operation and the Euroregions, In: Regional and Federal Studies, Vol.13, No.3, London, 2003.
 27. The Vienna Declaration, Council of Europe, 9 October 1993, accesibil la: www.age-of-thesage.org/vienna_declaration.html. Accesat 13.05.2010.
 28. Silviu Neaguț. Aspecte privind tranziția geopolitică și geostrategică în Europa Centrală și de Est. În: Andreff, W., Popa, I. (coord), Neaguț, S. et. al., *Tranziție și reformă*. București: Editura Economică, Colecția Temper, 2001.
 29. Resolution 119 (2001) on international co-operation at regional level. Debated and approved by the Chamber of Regions on 29 May 2001 and adopted by the Standing Committee of the Congress on 31 May 2001 (see Doc. CPR (8) 2, draft resolution presented by Mr D. Vierin, rapporteur). Accesibil la: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES\(2001\)119&Sector=secCongress&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=RES(2001)119&Sector=secCongress&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679). Accesat 17.05.2010.
 30. Espaces transfrontaliers. La lettre de la Mission opérationnelle transfrontalière, No.24, Novembre 2007.
 31. Ghidul cooperării transfrontaliere, Euro Dobrogea, Constanța, 2005, accesibil la: <http://www.eurodobrogea.ro/Documents/CD-RO/Docs/PDF/GuideFull.pdf>. Accesat 03.10.2008.
 32. *Declarația politică de la Chișinău privind cooperarea transfrontalieră și interteritorială între statele din Europa de Sud-Est* (adoptată la cea de-a 113-a Sesiune a Comitetului de Miniștri a Consiliului Europei pe 3-6 noiembrie 2003 la Chișinău). În: Buletin informativ, Editor: Ministerul Afacerilor Externe al Republicii Moldova, Nr. 7 – noiembrie/ Nr.8 – decembrie 2003.
 33. Iuliana Ciochină, Iuliana Maria Cebuc. *Integrarea europeană factor al cooperării*. În: *Analele Universității din Oradea*, Științe economice, Tom XV, 2006, Volumul I, p. 127-130.
 34. The Committee of the National Co-ordinators of the Central European Initiative (CEI), *Bratislava, 11 February 2005*, COMMON POSITION Commemorating the 25th Anniversary of the Madrid Convention.

RELAȚIILE PUBLICE, MASS-MEDIA ȘI PROCESELE DEMOCRATICE

Lucia Grosu, drd

Institutul Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM

Summary

Public Relations become lately the hurt and soul of political life. In the article are explained and analyzed theories and works of several researchers of crucial importance for development and progress of contemporary theory of democracy. Political process is impossible without a full and adequate social informing or by considering public relations activity less essential in conducting and management of national or international political affairs. Political communication and correct applying of public relations conceptual techniques and methods stimulates informational transparency and educates a vital necessity of freedom to stay in touch with political and social mainstreams.

În lucrarea sa “Opinia publică”, Walter Lippmann anunța, la începutul anilor ’20 ai secolului trecut, venirea unei noi generații de profesioniști în managementul opiniei, prin care “arta generării consimțământului în rândul celor guvernați” se va dezvolta dincolo de orice evoluție prevăzută în organizarea politică a afacerilor umane [1, p. 105]. Această clasă specializată de manageri ai opiniilor a fost definită de Lippmann prin termenul de agent de presă sau de publicitate, iar de către un alt specialist notoriu în domeniu, Edward Bernays, consilier de relații publice [3]. Pentru Bernays această profesie era absolut necesară, fiind justificată de creșterea importanței opiniei publice.

Încă din anii ’20, în Statele Unite exista deja o industrie considerabilă de management al opiniei publice, reprezentată prin experți, angajați, în mare măsură, de către marile corporații pentru a le promova interesele în fața unui public, devenit din ce în ce mai instruit și mai activ politic. Capitalismul din secolul XX, menționa în acest sens E. Bernays, a adus cu sine sporirea disponibilității publicului, datorată expansiunii alfabetizării și a formelor democratice de guvernământ, de a crede că este îndreptățit să își spună părerea în privința conducerii marilor colective politice, capitaliste sau muncitorești [3, p.67].

Prin urmare, într-un climat politic, caracterizat de extinderea dreptului de vot și de ținerea sub observație publică a activităților corporatiste, marele capital american a început să se lanseze în managementul de opinie. De menționat, că succesul înregistrat în administrarea imaginii și identității corporațiilor a fost remarcat destul de rapid de către politicieni, care n-au întârziat să preia tehnicile și metodele relațiilor publice corporatiste în activitățile guvernamentale și în campaniile politice¹.

În prezent, „crearea consensului” [3] a devenit parte integrantă a procesului politic, iar relațiile publice, ca și activitate esențială în conducerea și managementul afa-

¹ Pentru exemplificare: președintele W. Wilson a înființat un Comitet Federal de informare publică pentru a controla opinia publică în timpul Primului Război Mondial; în 1928, democrații, primii, au înființat un birou permanent de relații publice; republicanii i-au urmat în 1932; Campaigns Incorporated a devenit în 1933 primul birou de consultanță politică în relații publice etc.

cerilor politice – interne și externe – nu mai este contestată. Ceea ce-i îngrijorează însă pe observatori și pe analiști este impactul pe care această evoluție a avut-o asupra proceselor politice, în special, asupra capacității cetățenilor de a beneficia de informații obiective despre politică și de a acționa în mod rațional în consecință. De remarcat, această îngrijorare nu este lipsită de temei, or, din momentul lansării relațiilor publice în sfera politică și până în prezent acestea au servit scopurilor care au variat de la cele mai nobile până la cele mai reprobabile. Acest fapt a și determinat caracterul ambiguu și chiar confuz al interpretării activității de relații publice. Prin urmare, este oportună întrebarea, dacă centralizarea crescândă a relațiilor publice reprezintă un semnal privind profesionalizarea inevitabilă a coordonării opiniilor într-un mediu informațional complex sau această avansare (va) duce inevitabil la manipularea opiniei publice și la propagandizarea discursului public? Contribuie sau împiedică relațiile publice funcționarea eficientă a democrației?

În opinia lui D. Pop [1], a fost un timp când nici nu era nevoie să ne punem asemenea întrebări, de vreme ce mass-media era într-o fază incipientă, la fel, și drepturile politice ale cetățenilor. Odată însă cu dezvoltarea capitalismului timpuriu și a clasei sociale ce se bucura de prosperitate economică, dar și de putere politică, noțiuni cum sunt democrația, libertatea și cetățenia au început să devină tot mai importante. Oricare ar fi fost realitatea democrației în timpul capitalismului timpuriu, cert este că principiile sale normative au fost definite foarte clar în operele lui More, Rousseau, Jefferson [ibidem]. Reieșind din acestea, sistemele politice democratice și-au asumat garantarea drepturilor și libertăților individuale, acordând legitimitate guvernelor alese și insistând asupra prevenirii abuzului puterii politice, făcând în așa fel încât guvernele să poată fi frecvent remaniate prin votul majorității populației.

Reperetele unei astfel de democrații rezidă, în primul rând, în participarea unei părți substanțiale a populației la alegeri și, în al doilea rând, în dezvoltarea capacității cetățenilor de a putea face o distincție rațională între partidele concurente și candidați. Aceasta presupune, la rândul său, existența anumitor instituții pentru educarea populației, cât și a unor mijloace de difuzare a informațiilor.

În perioada timpurie a dezvoltării democrației liberale aceste condiții, practic, nu puteau fi îndeplinite. Nici în Marea Britanie și nici în alte țări nu exista un sistem de educare a publicului, și nici un sistem mediatic articulat. Dreptul la vot depindea de avere, educație și de alte privilegii, majoritatea populației fiind exclusă din viața politică activă. Noțiunea de „public” se referea pe atunci doar la un grup foarte mic, reprezentat de burghezie și aristocrație. Pentru această elită, primele forme ale presei scrise au reprezentat surse de informații și analiză, în baza cărora se formau atitudinile și comportamentul politic. La mijlocul secolului al XVIII-lea, termenul de “opinie publică” a început să fie folosit cu semnificația de reflecții critice ale unui public competent să-și formuleze propriile păreri. Politicienii au început să conștientizeze tot mai mult rolul opiniei publice în societate și importanța apariției sferei publice, acestea fiind și elementele indispensabile pentru dezvoltarea potențialului unei democrații reale.

Jurgen Habermas, filosoful care a integrat noțiunea de sferă publică într-un sistem conceptual coerent, susține că, începând cu secolul al XVII-lea, în Europa apar diverse locuri publice, de dezbateră și de exprimare a conștiinței individuale: saloanele și cafelele literare, academiile, cluburile și, ulterior, presa destinată unui public mai larg.

Acestea devin locurile în care este exersată, în mod colectiv, abilitatea de a raționa, de a dezbate o problemă și de a se stabili un consens asupra căilor de acțiune necesare pentru rezolvarea respectivei probleme. Toate aceste locuri publice sunt expresia libertății individuale: ele funcționează ca asocieri voluntare ale unor indivizi care doresc să discute, să schimbe idei, să accepte critica celorlalți, să ajungă la un anumit consens.

După J. Habermas, sfera publică s-a constituit ca loc de mediere între societatea civilă și stat, în care se formează și se exprimă opinia publică. J. Habermas precizează că în secolul XVIII s-a elaborat și încetățenit principiul “treburilor publice” (“a fi public”), principiu legat, totodată, de formele constitutive ale societății civile. Principiul și practica “res publica” a permis statuarea treptată a discuției și criticii publice asupra opțiunilor și deciziilor politice [*apud*, 2, p. 9].

Discuția publică liberă este considerată de către Habermas principala instanță de legitimare în spațiul politic și principala expresie a principiului “Publicității”. Precizându-și ideile despre “spațiul public”, Habermas scrie că acesta se caracterizează prin faptul că “publicul de indivizi care fac uz de rațiunea lor se transformă în public de cetățeni, atunci când este vorba de a dezbate asupra chestiunilor care privesc “res publica” [ibidem].

Pentru Habermas și pentru mulți alții, care au fost influențați de punctul său de vedere în legătură cu dezvoltarea sferei publice, ceea ce părea a fi o mișcare progresivă spre o “adevărată” democrație a fost împiedicată de însăși schimbarea naturii sferei publice. În legătură cu extinderea mass media în secolele XIX și XX, instituțiile ce produceau discuții publice pe marginea afacerilor politice s-au transformat în organisme private, controlate și motivate, după cum argumentează Habermas [*apud*, 1, p.120]. Presa a devenit o afacere profitabilă, editorii au devenit instrumente ale proprietarilor, iar ziarele “poarta prin care interesele private au invadat sfera publică” [ibidem].

Dezvoltarea mass-media, așa cum arată și Habermas (și, implicit, a activităților de relații publice), a transformat în mod hotărâtor statutul de bază al sferei publice, acela de forum al dezbaterilor raționale, într-o arenă dominată de valorile spectacolului și a consumului. Stilul unei manifestări politice, modelat și influențat de relațiile publice, a început să fie mai important decât esența politicii. De acum înainte, menționează Habermas, deciziile politice importante vor fi luate cu scop manipulativ și vor fi folosite cu desăvârșită abilitate propagandistică ca instrumente publicitare într-o sferă publică produsă pentru spectacol.

Un alt autor contemporan, preocupat în mod deosebit de evoluția comunicării în societățile cu o puternică tradiție democratică, dar și de impactul acesteia asupra democrației, este Bernard Miège. În studiul său dedicat problematicii în cauză, acesta menționează că, începând cu secolul al XVIII-lea, s-au manifestat, pe rând, patru modele de comunicare ce au reorganizat spațiul public al societăților democratice [4]. Fiecare dintre modelele de comunicare se definește pornind de la media și tehnicile de comunicare dominante. În această ordine de idei, B. Miège consideră că impulsul a fost dat, succesiv, de: – *presa de opinie* (apărută în secolul al XVIII-lea); – *presa comercială* (apărută la mijlocul secolului al XIX-lea); – *mass-media audiovizuale* (a căror influență a continuat să crească începând cu mijlocul secolului XX); – *relațiile publice generalizate* (care afectează, începând din anii '70, întreprinderile, administrațiile publice, asociațiile, punând în practică strategii de seducere a cetățenilor-consumatori).

Spațiul public, subliniază Miège, este, astfel, distorsionat între aceste diferite modele care se suprapun, mai mult sau mai puțin, în zilele noastre: presa de opinie (deși în declin), presa comercială, televiziunea de masă, relațiile publice, care interferează și determină, în același timp, o largire semnificativă a tipurilor de public care participă la spațiul public [4]. Se produce, totodată, o relativă îndepărtare a acestora de centrele de decizie. Cu alte cuvinte, consideră B. Miège, spațiul public ar fi constituit astăzi dintr-un ansamblu de dispozitive comunicaționale gestionate de mediatori (jurnaliști), șefi de întreprinderi, responsabili cu comunicarea, care scapă, puțin câte puțin, de sub controlul marelui public. Se pare că este tot mai evidentă asimetria dintre cei care iau deciziile și cetățeni, din moment ce schimbul de argumente e dominat de proprietarii mijloacelor de comunicare în masă și ai instrumentelor de comunicare [ibidem].

Odată cu privatizarea sferei publice și cu trecerea mass-media în mâinile câtorva indivizi și a unor monopoluri, aceasta și-a schimbat repede funcția: nu a mai servit opinia publică, ci a început s-o administreze. În timp ce extinderea dreptului de vot a oferit opiniei publice un rol sporit în legitimizarea și controlul asupra elitei politice, extinderea sferei publice a furnizat oportunități pentru administrarea și manipularea opiniei publice. Astfel, la fel cum reclamele au apărut pentru a coordona distribuirea diverselor obiecte de larg consum, relațiile publice au devenit mijlocul prin care politicienii puteau fi reprezentați în sfera publică și prin care aveau acces la publicul cu drept de vot.

Nuanțele pesimiste au caracterizat și opiniile cu privire la același subiect ale altor autori ca, de exemplu, Nicholas Garnham, care afirma că dezvoltarea relațiilor publice reprezintă un control direct al intereselor private sau de stat asupra fluxului de informații publice, nu în slujba discursului rațional, ci a manipulării [apud, 1, p.121]. Din această perspectivă, idealul burghez inițial privind sfera publică a fost deformat datorită comercializării și trivializării culturii maselor și a sofisticării crescânde a sferei managementului de opinie. Mai mult, sfera publică este compusă, pe de o parte, din mijloace de informare dominate ideologic de interesele proprii, și, pe de altă parte, este condusă de niște oribili profesioniști în relații publice, fără să ofere în schimb nici o speranță democrației autentice [ibidem].

Opiniile enunțate se circumscriu curentului critic sau pesimist referitor la rolul relațiilor publice în democrație. Există însă și un alt șir de opinii care conturează curentul favorabil sau optimist în privința subiectului abordat.

Unii cercetători au văzut utilizarea RP în politică drept un instrument pentru realizarea unor idealuri democratice majore, acordând RP statutul de “garant al democrației”. Printre aceștia se remarcă J. Pimlott, care susține (cu referire la cazul american) că activitatea de relații publice este esențială pentru funcționarea democrației. Relațiile publice sunt una dintre metodele prin care societatea se adaptează la schimbări și rezolvă conflictele dintre atitudini, idei, instituții, persoane opuse [5, p. 19]. Aceeași părere este împărtășită și de către Harold Burson, președinte al agenției de RP, Burson-Marsteller, care consideră că RP au avut întotdeauna, și încă mai au, un rol în societățile libere și în procesul democratic [6, p.55].

În același context, Asociația Americană de RP, într-o declarație oficială, adoptată în noiembrie 1982, preciza: ”Relațiile publice ajută societatea noastră complexă și pluralistă să funcționeze într-un mod mai eficient, contribuind la înțelegerea reciprocă

dintre grupuri și instituții” [7, p. 33]. Unul dintre principiile de conduită în cadrul activității de RP, elaborat de aceeași organizație, caracterizează RP ca pe o “valvă a democrației”, care oferă mijloace de corelare reciprocă, reducând șansele de apariție a unor acțiuni arbitrare sau coercitive.

Un alt punct de vedere, destul de optimist în privința contribuției RP la procesul democratic, aparține politicianului american Stanley Kelley, care scria cu mai bine de 50 de ani urmă, că problema relațiilor publice în domeniul politic a rezultat dintr-o apropiere a democrației de idealul său [*apud*, 1, p.121]. Din această perspectivă (împărtășită și de alți practicieni), dezvoltarea relațiilor publice în domeniul politic este o consecință inevitabilă a procesului prin care și mass-media a devenit mai importantă ca oricând în formularea opiniilor și în luarea deciziilor în plan politic.

Totuși, atât optimiștii, cât și pesimiștii sunt de acord că mediatizarea a schimbat natura discursului politic. Discursul politic, după cum sugerează Daniel Bernstein, a fost redus la o serie de pseudoevenimente, fabricate cu scopul de a atrage atenția mass-media și, în special, a televiziunii. Profesioniștii relațiilor publice au devenit creatori de imagine, manipulatori și producători de evenimente, poziționându-se între politicieni și mass-media și profitând de relația de interdependentă ce există între aceștia [8, p. 123].

În aceste condiții, este firească analiza dimensiunii politice a RP și în contextul proceselor de comunicare politică care o susțin. Or, în calitatea lor de formă a comunicării politice, RP reprezintă dimensiunea vizibilă și cu adevărat publică a acesteia.

Expresie a modernității sociale, comunicarea politică a atras atenția specialiștilor pe măsură ce dezvoltarea sistemului democratic avea să transforme politicul într-un domeniu de interes public. În acest sens, menționează cercetătoarea Camelia Beciu, comunicarea politică este o *interacțiune instituțională*, o interacțiune între actorii politici, mass-media, public și electorat, așadar, între participanți cu identitate formală, reprezentativă. În fapt, actorii comunicării politice constituie *genuri instituționale* cu resurse, proiecte, motivații și mize diferite. Ei interacționează utilizând o serie de coduri, ritualuri menite a produce vizibilitatea domeniului politic – un domeniu destinat prin „definiție” publicității [9, p. 27].

Din această cauză, nu de puține ori, comunicarea politică trece drept apanajul unei alte „instituții”, cea a producătorului de imagine publică, adică a practicianului de RP. Acesta ar transforma „politicul” într-o anexă a „comunicării”, a diferitelor tehnici și formule de producere a „spectacolului politic”.

În prezent, comunicarea politică este din ce în ce mai standardizată la nivelul formelor, regulilor și strategiilor, mai exact fiind vorba despre un model de comunicare politică apărut în spațiul public american și difuzat apoi spre democrațiile vest-europene [*apud*, 9].

Modelul include o serie de strategii comunicaționale pe baza cărora politicienii susțin schimbul discursiv cu jurnaliștii, publicul, contracandidații și cu personalitățile publice. Aceste tehnici de comunicare a politicului transformă condiția politicianului, devenit astfel un „profesionist”, al cărui „*savoir faire*” nu se mai poate limita doar la experiență și instinct politic.

“Americanizarea” comunicării politice presupune adaptarea la acțiunea politică a unor strategii de comunicare specifice „pieței” (publicitare, economice, și show-busi-

nessului). Aceste strategii permit ca politicianul să devină un „personaj” (pozitiv) care face parte din memoria colectivă – o prezență în imaginarul social. Datorită acestui lucru, actorul politic poate fi imediat „recunoscut” de electorat – politicianul se prezintă nu numai ca persoană concretă, persoană socială care se legitimează cu un „trecut”, ci și ca persoană ideală, „persoana care este...” sau „care poate...” sau „care vrea să...”.

Strategiile de proiectare importate din marketing structurează proiectul actorului politic ca „ofertă” politică, construită în conformitate cu „profilul pieței” electorale. „Oferta” actorului politic este destinată „grupurilor sociale-țintă”, ale căror așteptări, percepții și nevoi sunt „diagnosticate”, în prealabil, pe baza unor tehnici de sondare a pieței. „Oferta” este, așadar, proiectată după o „hartă” electorală care indică „segmentele” sociale „disponibile” să accepte „oferta”.

Strategiile de mediatizare conferă „personajului” politic vizibilitate în spațiul public. Pentru un politician, mediatizarea a devenit parte integrantă a acțiunii sale. La ora actuală, acțiunea omului politic trebuie să fie compatibilă, într-un fel sau altul, cu rigorile mediatizării. Este adevărat, în viziunea lui V. Moraru, mediatizarea comportă o „sărăcire a dezbaterii publice” [10, p.163], însă aceasta nu reduce, pentru politicieni, importanța recurgerii la resursele mediatice, în special, la cele audiovizuale. În condițiile în care televiziunea rămâne a fi principala resursă de mediatizare, politicianul trebuie să-și proiecteze în așa fel „oferta” încât ea să poată suporta constrângerile specifice arenei televizuale. Canalele de televiziune, precum și realizatorii, ca „voci” publice, apelează la diferite formule de mediatizare care fixează anumite *unghiuri de vizibilitate* a „ofertei”. Din acest punct de vedere, mediatizarea poate să distrugă, să dețină sau să completeze personajul proiectat de actorul politic. De aceea, se așteaptă ca politicianul să fie „pregătit” să „reziste” dispozitivului televizual care stabilește unghiurile de vizibilitate a „ofertei”.

Strategiile discursive, importate mai ales din publicitate și din show-business, sunt utilizate pentru a comunica „mesaje” politice, pentru ca actorul politic să poată oferi electoratului „*versiunea accentuată*” a ofertei sale. O astfel de strategie poate focaliza atenția publică asupra informațiilor și semnificațiilor pe care actorul politic le consideră a fi cele mai importante la nivelul ofertei sale și la care electoratul trebuie să reflecteze în mod expres. Strategiile discursive implică utilizarea limbajului verbal și a celui nonverbal astfel încât să se poată genera efecte de credibilitate. Prin urmare, actorul politic acționează discursiv, în sensul că el orientează electoratul spre o anumită interpretare a ofertei politice.

Datorită caracterului său controversat, și conceptul de „americanizare” a comunicării politice poate fi încadrat în logica “pro” sau „contra” expusă anterior, referitoare la contribuția RP adusă democrației. Se reproșează adesea strategiilor cuprinse în modelul american al comunicării politice că dezvoltă *comercializarea politicului*; că, pe baza unui sistem de seducție sofisticat, publicul este „îndocinit” nu cu ideologii, ci cu „imagini” și „pseudorealități”. Cu alte cuvinte, prea multă „comunicare” elaborată scenic și prea puțină substanță politică.

În opinia C. Beciu, efectele contradictorii ale modelului american de comunicare politică rezidă în faptul că acesta este un fenomen care poate să democratizeze, dar și să confişte acțiunea politică. Totul depinde de cei care utilizează acest model, de tipul de democrație care se practică în societatea respectivă, precum și de gradul de demo-

cratizare [9, p. 31]. În măsura în care politicienii au un proiect democratic, mai bine spus, dacă ei valorizează în primul rând valorile democrației înaintea “ofertei politice”, în măsura în care există o mentalitate democratică, acest model nu poate „vasaliza” relația dintre actorul politic și electorat [ibidem].

Pe de altă parte, menționează același autor, modul în care un politician își organizează comunicarea politică poate fi adesea crucial în ceea ce privește răspunsul electoratului. În mod cert, avem de-a face cu un puternic *mecanism de influențare*. Este însă greu de susținut o *legătură cauzală* între modalitatea de a comunica acțiunea politică și comportamentul electoral. Istoria recentă arată că electoratul nu este atât de ușor “manipulabil”; acțiuni politice extrem de bine orchestrate din punct de vedere comunicațional, de mai multe ori, nu au primit aprobarea electoratului. O dovadă a faptului că electoratul nu se află la dispoziția mașinării de produs “oferte” politice o constituie și cota redusă de participare la vot în societatea americană, adică exact acolo unde a luat naștere modelul de comunicare politică actual. Dacă ne raportăm numai la ultimii zece ani, media participării la vot în SUA se situează în jurul a 45 % [apud, 9, p.33]. Această stare de lucruri este specifică, de altfel, și pentru Republica Moldova. Oamenii reacționează la comunicarea politică, dar nu neapărat în scopurile proiectate de politician.

În ce constă, pe de altă parte, potențialul democratic a ceea ce specialiștii numesc *comunicarea politică americanizată*?

În primul rând, modelul nu înlocuiește, ci atenuează efectele modelului vertical de comunicare politică dinspre “aparatură” spre subiecții politicului. În tiparele actuale, comunicarea politică se poate manifesta ca un *schimb discursiv* între politician, mass-media și electorat. Strategiile de comunicare, relativ standardizate prezentate mai sus, îi “obligă” pe politicieni să asimileze logica de acțiune a mass-media și a electoratului. Apare situația în care “monologul” politicianului este imediat evaluat de către jurnaliști și de sondajele de opinie; totodată, politicianul riscă, în regim de mediatizare, ca acțiunea sa, proiectată atât de laborios, să nu mai aibă efectele scontate.

În al doilea rând, politicienii și instituțiile politice se află în situația de a-și adapta acțiunea politică în funcție de intervenția mass-media și a sondajelor de opinie. În spațiul public se instituie astfel “*practica declanșării comunicării politice*” [9, p.32]

În al treilea rând, acțiunea politică devine accesibilă. Strategiile de comunicare socializează acțiunea politică. De aceea, s-ar putea ca ele să constituie prețul pentru dezvoltarea unei mentalități democratice, pentru ca vizibilitatea politicului să nu rămână doar o normă a democrației, ci să devină practică socială.

Potrivit modelului actual de comunicare politică, acțiunea politică se întemeiază pe evaluarea efectuată de către mass-media și electorat. Fiecare dintre cei trei actori sociali inițiază comunicarea politicului în funcție de acțiunea celorlalți doi. Actorii politici, mass-media și publicul electorat trebuie să *răspundă* unii altora. În felul acesta, comunicarea politică se instituie ca o *practică publică*, și nu ca o practică subordonată spațiului politic. Aceasta din urmă este și cea mai importantă contribuție a modelului american de comunicare politică pentru evoluția democratică.

Liderul dezbaterilor despre postmodernism, Jean Baudrillard, adoptă o poziție diferită în cadrul acestei dezbateri – nici optimistă – referitor la potențialul democratic al mediatizării politicii (și, totodată, a relațiilor publice), – nici pesimistă – în raport cu efectele distructive asupra sferei publice. Într-un eseu publicat la începutul anilor ’80

ai sec. XX, Baudrillard acceptă faptul că marea masă a populației statelor capitaliste a devenit o “majoritate tăcută”, aparent pasivă, care nu dorește să participe la procesele guvernării. Totuși, aceasta nu este o consecință a impactului mediatizării politicului, ci reprezintă o strategie conștientă a rezistenței față de structurile politice burgheze. În opinia lui Baudrillard, democrația liberală este doar un simbol ce semnifică puterea poporului, dar fără a fi aproape de realitate. Oamenii își dau seama de acest lucru și rezistă integrării în ritualul participării politice, pe care îl privesc ca pe un spectacol. În ciuda celor mai mari eforturi de a comunica mesajul politic (prin reclamă, relații publice etc.) prin „injectarea lor cu informații”, masele își exercită singura putere reală pe care o au: *puterea de a nu participa* și astfel de a priva sistemul de legitimitate [apud, 1, p.124].

În concluzie, este important să menționăm că practica relațiilor publice, atunci când este bine înțeleasă și aplicată, poate fi una dintre cele mai stimulative meserii, inclusiv în domeniul politic. În același context, experții atrag atenția celor care activează în RP asupra faptului că în acest domeniu se poate greși foarte ușor, denaturând astfel sensul de bază al profesiei de relaționist [7]. Acest risc, însă, înainte de a fi evitat, trebuie conștientizat. Ce ar presupune această conștientizare? În primul rând, faptul că evoluția din ultimii ani a RP a impus distincția dintre “meșteșugar” și „strateg”: atunci când relaționistul este doar un meșteșugar, el va cunoaște foarte puțin mediul în care se mișcă organizația; principalul său scop va fi de a menține o imagine cât mai favorabilă a organizației și de a determina publicul să accepte planurile acesteia. Dimpotrivă, relaționistul strateg este un veritabil consilier, cu impact asupra procesului decizional. *Strategul* trebuie să cunoască tendințele pe termen lung ale evoluției mediului, să contribuie la strategia de adaptare a organizației, să influențeze ideologia acesteia. Prin urmare, nu putem vorbi de RP în absența unei strategii (fie ea managerială, politică sau guvernamentală), adică în absența unui scop.

Lipsa comunicării strategice sau comunicarea non-strategică, făcută la întâmplare, poate afecta de o manieră considerabilă credibilitatea subiectului. Pentru a ilustra ideea, cel mai elocvent exemplu ar fi referendumul Republican constituțional desfășurat la 5 septembrie 2010. Rata scăzută a participării a atestat în mod vădit faptul că populația Republicii Moldova nu este suficient de sensibilă la interesul public, iar unul dintre principalii factori ai acestei dezangajări a cetățenilor rezidă în deficitul de informație și deficiențe în materie de comunicare ale organizatorilor acestuia, adică a guvernanților. Ce ar fi trebuit să se întâmple pentru ca să avem o situație contrară? În primul rând, guvernanții ar fi trebuit să înceapă încă de la începutul anului mai multe campanii „paralele” destinate dezvoltării conștiinței civice – o conștiință civică dezvoltată reprezintă o rezervă politică bună pentru orice timpuri, dar ea este vitală în situații de criză. În al doilea rând, mediatizarea puternică ar fi făcut ca populația să știe ce are de votat și de ce trebuie să voteze atunci, când a fost chemată la urne. Dezbateră în jurul amendamentului ar fi trebuit să devină o dezbateră națională; în realitate, ea s-a desfășurat între partide, transformându-se într-o campanie prezidențială anticipată. În sfârșit, cu două luni înainte de referendum putea fi lansată și campania *go to vote*, care ar fi venit pe un teren pregătit, și nu campania pentru promovarea candidaturilor pentru funcția de președinte. Se impune, în acest context, constatarea că *design*-ul sugerat ține de o gândire strategică și de o cultură comunicațională, care încă nu există în rândurile

clasei noastre politice. Prin urmare, RP ar trebui văzute nu doar ca o artă a construirii imaginii, dar ca un domeniu distinct, cu o acoperire mult mai largă, având o utilitate socială precisă.

Una dintre regulile cele mai importante ale democrației este transparența informațională a politicului, prezentarea informației veridice cetățenilor despre activitatea politică. Transparența informațională, la rândul ei, determină participarea cetățenilor la procesul de comunicare politică. Descrisă din perspectiva enunțată mai sus, comunicarea publică poate fi concepută în așa fel încât dreptul cetățeanului la libera informare să nu fie prejudiciat, iar comunicarea, în general, și relațiile publice, în particular, pot fi constituenți indispensabili în construirea unui echilibru social necesar.

BIBLIOGRAFIE

1. Doru Pop. Introducere în teoria relațiilor publice. – Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2000. – 215 p.
2. Isabelle Paillart. Spațiul public și comunicarea. – Iași: Editura Polirom, 2002. – 258 p.
3. Edward Bernays. Cristalizarea opiniei publice. – București: Comunicare.ro, 2003. – 156 p.
4. Bernard Miège. Spațiul public: perpetuat, lărgit și fragmentat. În: Isabelle Paillart. Spațiul public și comunicarea. – Iași: Editura Polirom, 2002, pp. 167-179.
5. Cristina Coman. Relațiile publice: principii și strategii. – Iași: Editura Polirom, 2001. – 200 p.
6. Doug Newsom. Totul despre relațiile publice. – Iași: Editura Polirom, 2003. – 688 p.
7. Remus Pricopie. Relațiile Publice. Evoluție și perspective. – București: Editura Tritonic, 2005. – 249 p.
8. Brian McNair. Introducere în comunicarea politică. – Iași: Editura Polirom, 2007. – 318 p.
9. Camelia Beciu. Politica discursivă. Practici politice într-o campanie electorală. – Iași: Editura Polirom, 2000. – 218 p.
10. Victor Moraru. Mass-media vs politica. – Chișinău: USM, 2001. – 206 p.

VALENȚELE VALORILOR CREȘTINE ÎNTR-O LUME ÎN SCHIMBARE

Florin Paloșan, doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

Postulatul cu privire la valoarea axiologică a religiei, fundamentat, mai ales, în lucrările lui Mircea Eliade [1] și Rudolf Otto [2], accentuează faptul semnificației existențiale a religiei. Recunoașterea religiei drept „resursă primară a civilizației” [3] i-a imprimat calitatea de un esențial și insubstituibil reper de ordin spiritual și civilizațional. De remarcat, în acest context, reflecțiile fenomenologice ale lui Mircea Eliade, care considera religia „integrată în ansamblul culturii, ansamblu care, la rândul lui, se răsfrânge și se manifestă prin valorile religioase. În nucleul fiecărei culturi se află valorile și credințele religioase, ce interferează cu valorile estetice, morale și politice” [4].

Se desprinde, din aceste constatări, importanța acordată acelei ipostaze a religiei care o statuează, în esența sa, drept un patrimoniu de valori. În contextul proceselor de globalizare și secularizare, care antrenează plenar societatea actuală, chestiunea valorilor obține o relevanță deosebită: de la răspunsul la întrebarea, căror valori le este atribuită primordialitatea depinde prezentul și viitorul omenirii. Aceasta reprezintă, de fapt, problema de bază a dialogului intercivilizațional, axat, într-o mare măsură, pe căutarea și dezvăluirea sensurilor profunde ale vieții, a reperelor etico-morale ale existenței, circumscrise unor astfel de noțiuni ca binele și răul, spiritualitate, moralitate, libertate, echitate ș. a.

Este elocventă, în acest sens, opinia lui Andrei Marga, care consideră că punctul de plecare al reconstrucției fundamentelor umanității globale trebuie să fie cel al unei etici profunde, iar pentru aceasta este necesară o reconsiderare a atitudinii morale fundamentale a omului, sunt necesare noi construcții și noi aprofundări filosofice sau teologice, care să argumenteze valorile și normele pe care să se ridice deciziile și acțiunile omului contemporan [5]. În această ordine de idei, este edificatoare invocarea în lucrarea filosofului român a numelui lui Hans Kung, care era de părere că religia are capacitatea de a garanta valorile supreme. Pentru aceasta, în viziunea lui A. Marga, este necesară identificarea resurselor pentru valorile morale adecvate în înșiși mecanismele procesului de globalizare, iar, în acest sens, un ethos cu impact destul de larg nu poate proveni azi din altă parte decât din religie.

Dezbaterea actuală asupra problemei valorilor nu este deloc întâmplătoare. În condițiile schimbărilor sociale, politice, economice de anvergură care au cuprins societatea, modificările impuse sistemului valoric reprezintă, în mod pronunțat, un simptom al crizei. Afectarea acestui sistem se produce printr-o transformare lentă și latentă, și, practic, marginalizare a valorilor creștin-ortodoxe tradiționale, cu consecințe primejdioase pentru identitatea spirituală a neamului.

Specialiștii indică cu justețe asupra faptului că, „în toată lumea occidentală, criza pe care secularizarea o aduce în sistemul valorilor religioase tradiționale este cel mai adesea percepută de discursul religios ca un motiv de îngrijorare sau ca o amenințare directă” [6]. Se recunoaște că „valorile morale și religioase (îngemănate, de altfel) sunt complet descoperite în fața diverselor forme de agresiune. Faptul e destul de grav, întrucât valorile moral-religioase constituie garda imunitară a întregului sistem de va-

lori ale unei societăți” [7]. „Eclipsa valorilor creștine” este resimțită, astfel, drept un pericol pentru starea sănătății spirituale a societății [8]. În circumstanțele perpetuării atacurilor la care sunt expuse valorile creștine, astfel de atitudini sunt oportune și funcționează pentru apărarea acestor valori.

Revendicarea respectului pentru valorile creștine este absolut necesară atunci când apare promovată ideea reducerii creștinismului doar la „religie civilă”. Un exemplu în acest sens este cunoscutul „Manifestul umanist – III”, lansat în anul 2000, care, pornind de la afirmații gen „Concepția de viață a Umanismului – călăuzită de rațiune, pătrunsă de compasiune, și întărită de experiență – ne îndeamnă să trăim bine și complet. A evoluat de-a lungul vremii și continuă să se dezvolte prin eforturile gânditorilor care înțeleg că valorile și idealurile, oricât de bine concepute, sunt supuse schimbării o dată cu progresul cunoașterii și înțelegerii noastre” [9], conduce, de fapt, nu atât spre modificarea valorilor – „nucleul de cultură” al națiunii, – cât spre anularea lor. „Manifestul umanist – III” reprezintă, astfel, așa cum subliniază filosoful italian Carlo Nanni, o concepție construită în baza unui umanism fals care, în lumina probelor se arată a fi chiar extrem de violent, căci propagă „abolirea războiului, a pedepsei capitale, progresul, dragostea universală, moartea bună (care în realitate este eutanazia) și utilizarea unei limbi pentru toți (esperanto), dar unde – programatic – nu mai este loc pentru Iisus Hristos, nici pentru biserica Lui și, în definitiv, nici pentru omul însuși” [10].

Devin explicabile, astfel, pledoaria pentru asigurarea unui echilibru în cadrul evoluției cultural-spirituale a societății și atitudinea, uneori destul de rezervată, față de provocările timpului. Procesul de integrare europeană, de exemplu, care a marcat dinamica evenimentelor în toate sferile în România ultimilor ani, dar și în Republica Moldova, care și-a declarat opțiunea europeană, reprezintă tocmai o astfel de provocare, și avertizările specialiștilor sunt binevenite pentru trasarea unui itinerar judicios al „europenizării”, în care, pentru Uniunea Europeană ar exista „ispita de a deveni un simplu imperiu politic și economic; tendința acestuia este de a-și impune cu orice preț propriul model economic și cultural dominat de occidental-centrism și considerat universal valabil tocmai prin relativizarea și pervertirea valorilor morale, religioase, culturale, artistice în: laxism și libertinaj moral; consumism de materie, energie și plăcere; sincretism religios; cultura morții etc., considerate paradoxal a constitui comoditatea și calitatea vieții. Dar ce viață mai poate fi aceasta, când prin pervertirea ei axiologică și-a pierdut total sensul existenței?” [11]. Cu toată formularea destul de puternică – „pervertire axiologică” – considerațiile date pornesc de la niște realități observabile și destul de relevante. Cu aceeași duritate, cunoscutul autor în domeniu, Radu Preda, acuză eurobirocrația, „prea puțin sau chiar deloc sensibilă la retorica păstrării neîntinate a valorilor spiritualității ortodoxe într-o Europă a decadenței și relativismului” [12].

Într-adevăr, există multiple mărturii ale faptului că în sociumul european se produce un proces activ de inversie a valorilor, când verticala valorică, axată pe valori spirituale supreme, este substituită prin orizontala valorică. În consecință, societatea devine copleșită, în fond, „de antivalori cum sunt hedonismul și egoismul, anomia endemică” [13]. Însuși conceptul valorilor creștine apare, în acest context, drept unul difuz, interpretat într-un mod particular. Poziția respectivă poate fi ilustrată printr-o declarație caracteristică: „democrație, laicitate și libertate. Iată adevăratele mele valori, iată adevărata mea cultură, iată adevărata mea identitate, cea pe care o dezvolt, cea

pe care o apăr, eliberată de dogmatism religios, deseori depășit și alienant. Și mă simt foarte bine...” [14]. Este exprimarea unei atitudini în care s-a produs subordonarea valorilor spirituale în raport cu cele materiale, iar religia reprezintă nu altceva decât „un ambalaj ispitor”. Astfel de reflecții denotă o încercare, de altfel, destul de răspândită de a neglija valorile sau de a-și construi o proprie ierarhie, proprie scară de valori, însoțită de o manifestă lipsă de respect față de valorile tradiționale. Iar „cu un om care nu are o scară a valorilor, care nu mai are „nimic sfânt”, ca să o zicem mai simplu, nu poți sta de vorbă, nu-l poți sensibiliza cu o idee sau alta, fie ea politică sau religioasă” [15].

De notat, astfel, frecvența opiniilor, generate de îngrijorare, în legătură cu barierele existente în calea aspirației Bisericii de a-și recăpăta locul și ponderea într-o societate postmodernă și democratică, în baza, în primul rând, a promovării valorilor creștin-ortodoxe. Mai mulți cercetători constată: „Totuși, trebuie recunoscut că valorile creștine pierd teren în fața unui mod de viață tot mai îndepărtat de modelul hristic, mod de viață care i-a făcut simțită prezența prin separarea bisericii de stat, prin laicizarea și secularizarea tot mai accentuată a existenței” [16]. Contează însă, în același timp, că există în societate o convingere fermă asupra faptului că „învățătura noastră de credință dispune de valorile spirituale care ne permit să depășim sfidarea care ne vine din partea lumii secularizate” [17].

Sunt relevante, în această ordine de idei, reflecțiile notoriului sociolog Karl Mannheim care, în studiul său „Valorile creștine în mediul în schimbare” [18], a explicat foarte clar că pentru a avea o înțelegere reală și adecvată a valorilor creștine este necesară o delimitare punctuală dintre experiența creștină de bază, dezvoltarea credinței creștine și comportamentul pe care-l impune era capitalismului. În viziunea lui K. Mannheim, valorile creștine pot fi analizate din două perspective esențiale: în primul rând, ele reglementează comportamentul, în al doilea rând, ele exprimă o experiență profundă, care poate fi și experiență individuală. În analiza sa, autorul german înclină spre împărțirea punctului de vedere al celor ce consideră că garanțiile reale ale vieții religioase trebuie căutate în păstrarea convenționalităților, atât de mult contestate de societatea contemporană. Frecventarea bisericii, participarea la slujbe, respectarea anumitor ritualuri, rigoarea în raport cu normele de bază ale vieții sunt considerate, în cadrul unui behaviorism religios particular, cele mai bune garanții ale supraviețuirii față de experiența interioară religioasă dubioasă, care poate duce nu se știe unde. Pentru K. Mannheim, unicul criteriu sigur de interpretare corectă a valorilor creștine rezidă în necesitatea de împăcare dintre adaptarea umană individuală și cea de grup. În acest context se poate produce conștientizarea experienței paradigmatică și modificările ei, adecvate mediului actual.

Părerile cercetătorilor, preocupați de problema precizării rolului valorilor creștine în societatea contemporană, converg în explicarea circumstanțelor actuale în care se produce valorizarea valorilor creștine prin confruntarea dintre poziția inspirată de idealul religios și, de cealaltă parte a baricadei, concepția despre lume, formată de umanismul secularizat. Interpretarea clasică a proceselor de secularizare se bazează pe înțelegerea secularizării drept rezultat firesc al modernizării și specializării funcționale, stimulate de ritmul favorizant al dezvoltării economice. Pe măsură ce societățile se dezvoltă din punct de vedere economic și evoluează spre industrializare și post-industrializare, în cadrul societății se manifestă tot mai pronunțat specializarea

funcțională, în fiecare domeniu impunându-se propriile rigori și principii. Este un proces care comportă o scădere a influenței sociale a religiei, căreia, la nivel societal, îi apare diminuată ponderea [19]. În consecință, valorile religioase care au constituit axa culturilor premoderne au cunoscut o estompare, ajungând să fie considerate elemente ale vieții private și reflectând angajările axiologice individuale. Conform principiilor laicității, apartenența religioasă a persoanei trebuia să rămână un fapt privat, pentru a nu afecta condiția omogenă de cetățean. Expansiunea civilizației apusene, aflate pe calea modernizării, a adus la o separare contrastantă între public și privat, în cadrul unei societăți tendențial libere de religiozitate, autosuficiente, bazate pe caracterul rațional și autonom al membrilor ei. În aceste condiții ale impunerii retragerii religiei în spațiul privat, se face observat faptul că, din cauza secularizării și laicizării, ea poate deveni un bun oarecare, supus legilor economiei de piață, și se consumă „precum o hrană oarecare sau un medicament, într-un mod calculat, programat” [20]. Este o contradicție majoră a societății occidentale postindustriale în care ateismului și raționalismului le revin poziții consolidate, iar secularizarea arată că în acel sistem religia își pierde din importanța ce o avea în funcționarea sistemului social [21].

Sintetizat, explicațiile acestor evoluții relevă câteva dominante: a) restrângerea domeniului religiosului la biserică, care își focalizează învățătura pe promovarea moralității individuale și a valorilor familiei – o adaptare la modernitate, implicând limitarea rolului religiei la domeniul privat și marginalizarea acesteia de spațiul public al societății contemporane; b) manifestarea liberalismului teologic, în conformitate cu care are loc renunțarea eșalonată de la normele și valorile religioase și încercarea de a le conformiza cu normele și valorile societăților liberale dominate de relativism, până la eventualul colaps al religiosului în secular; c) perpetuarea tradiționalismului, caracterizat prin repudierea expresă a noului și orientarea cu precădere asupra trecutului pentru a se păstra intact ceea ce s-a moștenit prin intermediul tradiției d) conferire, într-un fel, conciliantă, religiei a rolului de structură de mediere între public și privat, o structură asumată personal, care să imprime persoanei capacitatea de identificare a propriei identități, pentru a deține dreptul unei religii intrinsec asumate [22].

Bineînțeles, nu poate fi neglijat caracterul neunivoc al procesului. S-a remarcat, că reevaluarea situației omului, începută în secolul al XIX-lea a contribuit la un reviriment incontestabil în ceea ce privește atitudinea omului față de propriile tradiții, față de sine însuși și față de semenii săi. Liberalismul a limitat, de exemplu, arbitrarul în relația dintre individ și stat, libertățile civice au exonerat persoana de sancționare pentru opinii și concepții despre lume. Dar tot aceasta a însemnat și manifestare a religiilor fragmentare, care tind să-și adjucece ereditatea marilor religii tradiționale și comportă subiectivism religios personal. Or, odată ce religia este definită ca o afacere de ordin privat, atunci fiecare individ poate alege din avantajul mesajului creștin numai acele elemente care îi convin lui. Totodată, această libertate a individului poate fi înțeleasă ca libertinaj și consumism iresponsabil, prin relativizarea rațiunii, care duce la o depersonalizare a raporturilor sociale. Totuși, contrapunerea libertății tradiției, ritualului și autorității, pe care este centrată Biserica Ortodoxă, sau, altfel spus, tipului axiologic occidental celui creștin ortodox, ar fi una contraproductivă. Se afirmă, cu bună dreptate, că „poarta spre universul valorilor” este tocmai libertatea [23]. Totul depinde însă de modul de interpretare a orizonturilor și limitelor acestei libertăți și de

contextul în care este ea promovată. Libertatea în sfera politică, economică, socială este tot atât de indispensabilă pentru dezvoltarea personalității, ca și efortul perpetuu pentru îmbunătățirea condițiilor în care ființează, iar dreptul la libertate presupune respectarea libertății altor persoane; libertatea include obligația de a-și asuma partea proprie a responsabilității, fără a afecta, în mod egoist-individualist libertatea celorlalți. Importantă este. Așadar, găsirea numitorului comun, afirmarea, în urma unei abordări atente și aprofundate, a unor criterii axiologice, care ar sintetiza suma elementelor comune, drept valori, proprii și definitorii pentru civilizația contemporană. Astfel s-ar ajunge la acel echilibru necesar, benefic pentru promovarea acelor valori care exprimă, cu adevărat, esența timpului.

De altfel, cunoscutul sociolog Anthony Giddens, referindu-se la problema plasării în spațiu a ființei moderne / postmoderne, menționa: „Modernitatea descrie o ordine a lumii posttradiționale, unde întrebarea „cum anume trebuie să trăiesc?” își caută un răspuns în absolut toate acțiunile cotidiene, fie ele referitoare la etica comportamentală, sau doar la decizii privitoare la cum să mă îmbrac sau ce să mănânc” [24]. Implicit, toate aceste acțiuni sau decizii au drept componentă referențială valorile pe care le împărtășește persoana.

Tudor Vianu definea valoarea drept „expresie ideală a unui acord între eu și lume, care poate fi oricând realizat” [25]. Ceea ce contează este modul în care se stabilește și se acordă valoarea ca principiu și ca realitate, respectiv, valențele pe care le generează.

Se știe, definirea conceptului de valoare a trezit în mod constant anumite controverse. Tocmai datorită faptului că acest concept este propriu mai multor discipline, la baza cauzelor neînțelegerilor existente de-a lungul anilor se află, în primul rând, sensul atribuit noțiunii de valoare în diferite sectoare disciplinare. Astfel, pentru filosofie sau estetică, dar și pentru uzul cotidian, conceptul deține o conotație normativă, fiind înțeles drept criterii, pornind de la care se face distincția între, de exemplu, bine și rău, frumos și urât, acceptat drept normal sau inderazibil din punct de vedere social, etc. În domeniul științelor sociale, valoarea în sociologie, de exemplu, este circumscrisă normelor, obiceiurilor, ideologiilor. În viziunea lui Slyde Kluckhohn, valoarea reprezintă „o concepție, explicită sau implicită, distinctivă pentru un individ sau caracteristică pentru un grup, cu privire la ceea ce este dezirabil, care influențează selecția modurilor, mijloacelor și scopurilor disponibile ale acțiunii” [26]. Știința psihologică, la rândul ei, interpretează noțiunea de valoare ca pe „o modalitate de orientare selectivă legată de preferințele, motivele, nevoile și atitudinile individuale” [27].

Existența valorilor nu se manifestă în mod disparat: acestea sunt încadrate într-un sistem de valori, care reprezintă o organizare de durată, generalizată și concretizată, a orientărilor valorice, a credințelor cu privire la scopurile existenței și la modurile considerate dezirabile de atingere a acestora influențând comportamentul și viziunea persoanei. Valorile dețin capacitatea de a fi conceptualizate în mod separat, individual, dar nu pot exista separat. Acest lucru este accentuat de sociologul Milton Rokeach, care teoretizează un sistem de valori, în care fiecare valoare are o dominantă de prioritate care, într-un anumit moment poate să obțină prevalență. Astfel, sistemul de valori este „suficient de stabil ca să reflecte personalitatea individului”, însă și „suficient de instabil ca să permită rearanjări ale priorităților valorice, ca rezultat al schimbărilor survenite în cultură, societate, experiență personală” [28].

Un astfel de sistem este și sistemul valorilor creștine. În creștinism, valoarea este înțeleasă ca un bun absolut, care dispune de semnificații deosebite în raport cu oricare referință și pentru orice subiect. Aceste valori au plăsmuit de-a lungul secolelor civilizația omenirii și reprezintă acea perspectivă care asigură deschidere și înțelegere a diverselor sisteme de valori. Valori creștine nu se reduc doar la precepte evanghelice și codul etic-moral, ele se constituie într-un întreg sistem care stă la baza proceselor de modernizare, însă nu în calitate de o „resursă” a lor, ci ca o sursă a sensurilor și valorilor existenței umane și a societății umane în ansamblu. În acest context, filosofia creștină poate fi definită nu atât drept „experiență a credinței, ci o formulare a adevărilor sale prin intermediul conceptelor, întru obținerea unei mai bune înțelegeri a sensului său” [29]. Tocmai astfel de concepte fundamentale sunt valorile creștine.

Literatura în domeniu se referă la o totalitate a valorilor creștine, incluzând în această categorie, în dependență de răsursul abordării, o serie întreagă de concepte. În definitiv, pot fi evidențiate, ca cele primordiale, câteva valori fundamentale. În opinia autorului român Tertulian Langa, acestea (referința se face la creștinismul catolic, dar, cu siguranță, aceleași valori sunt proprii și bisericilor ortodoxe) ar decurge din demnitatea ființei umane, și ele ar fi: dreptul ființei umane la viață, dreptul ființei umane de a-și căuta dreptatea atunci când ea este încălcată, dreptul de a cunoaște adevărul în orice domeniu, dreptul de a dezvolta iubirea față de Dumnezeu, față de cei apropiați și chiar față de dușmanii noștri, dreptul de a împărtăși și manifesta credință, dreptul de a ne manifesta liber conștiința, fără nici o constrângere a puterilor din exteriorul sufletului, dreptul de a ne propaga pacea între oameni sub toate formele sale, dreptul de a se retrage în intimitate cu Dumnezeu și cu cei dragi fără nici un amestec din exterior [30]. Șirul acesta ar putea fi continuat.

Autenticele valori creștin ortodoxe sunt asociate cu virtuțile creștine. Credința, speranța, iubirea, înțelepciunea, adevărul, echitatea, cinstea și alte valori, în mare măsură continuă și astăzi să contribuie la formarea conștiinței umane. Atunci când vorbim de societatea contemporană (aici ne referim, în primul rând, la România și la Republica Moldova), trebuie să ținem cont de faptul că pe timpurile comunismului ea s-a aflat sub incidența unei marginalizări în raport cu religia, fiind radical secularizată, iar apoi, după inițierea procesului de transformări social-politice, economice și spirituale, a fost „supusă forțelor occidentalizării, care nu au acționat în direcția reîntoarcerii la valorile creștin-ortodoxe tradiționale, ci dimpotrivă” [31].

Este un fapt constatat că în România „chiar dacă propaganda comunistă propovăduia ateismul, populația nu a asimilat aceste valori ca fiindu-i proprii. Deși acceptate la nivel declarativ de majoritate, valorile oficiale nu erau adoptate ca valori personale”. Aici s-a păstrat deci, la nivel individual, un set de valori religioase tradiționale destul de puternic [32]. Și în Republica Moldova, s-a produs păstrarea valorilor religioase tradiționale în pofida propagandei oficiale și a restricțiilor de practică religioase, impuse de regimul comunist. Și totuși, este justificată și valabilă, atât pentru Republica Moldova, cât și pentru România, temerea, exprimată de cercetători cu privire la existența tendințelor, „perpetuarea cărora pun în pericol încetățenirea prin democrația ei firavă a tot ce înseamnă valori fundamentale (libertate, dreptate, echitate), naționale (cultură, istorie, limbă), estetice, etice, morale, religioase” [33].

Astfel, rămâne actuală necesitatea continuării reflecției asupra adevăratelor va-

lori ale vieții, exprimate de valorile creștine, implicit, asupra componentei spirituale a vieții, care reprezintă unul din pilonii pe care s-a fundamentat întreaga istorie a civilizației, în deplinul consens cu cuvintele lui Mircea Eliade care, în paginile cărții sale „Profetism românesc” [34], menționa: „Trebuie să fim creștini – pentru a găsi un sens vieții, sens care să întrecă simpla umanitate... Creștinismul ne luminează o axă centrală în Univers și în noi înșine”.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mircea Eliade. Sacrul și profanul. București: Humanitas, 1992. 204 p.
2. Rudolf Otto. Sacrul. București: Humanitas, 2005. 232 p.
3. Marcel Gherman. Religia, o resursă primară a civilizației. În: *Contrafort*, 2007, nr. 7, p. 18.
4. Mircea Eliade. Religiiile. În: *Interdisciplinaritatea și științele umane*. București: Editura Politică, 1986, p. 388.
5. Andrei Marga. Religia în era globalizării. Cluj: Fundația pentru studii europene, 2006. 299 p.
6. Mihaela Frunză, Sandu Frunză. Etică, Superstiție și laicizarea Spațiului Public. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 2009, nr. 23, pp. 14.
7. Tradiția creștină poate contribui la coagularea Europei Unite. Interviu cu Gheorghică Geană. În: *Astra*, 2007, nr. 13, pp. 16-17.
8. Federico Pellettieri. L'eclissi dei valori cristiani. <http://www.articolionline.net/2008/12/leclissi-dei-valori-cristiani.html>. Accesat 16.10.2010.
9. Manifestul umanist – III. <http://www.humanism.ro/articles.php?page=17&article=7>. Accesat 17.10.2010.
10. Maria Antonietta Calabro. Ma i valori cristiani non sono la fede. În: *Corriere della sera*, 2008, 5 aprilie. http://archivistorico.corriere.it/2008/aprile/05/valori_cristiani_non_sono_fede_co_9_080405042.shtml. Accesat 18.05.2009.
11. Ion Stoica, Sorin Bute. Existența, sensul și importanța conlucrării religiilor la începutul mileniului III, în contextul extinderii Uniunii Europene. În: *Biserica Ortodoxă în Uniunea Europeană. Contribuții necesare la securitatea și stabilitatea europeană*. București: Editura Universității din București, 2006, p. 202.
12. Radu Preda. Bisericile ortodoxe în Europa „celor 27”. Provocări și perspective. În: *Biserica în era globalizării*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2003, p. 285.
13. Tănase Sârbu. Etică: valori și virtuți morale. Iași: Editura Societății Academice „Matei Teiu Botez”, 2005.
14. Denis Gaumont. Les valeurs chrétiennes en héritage. Oui, mais lesquelles? În: *Le Soleil*, 2007, 11 septembrie.
15. Baștovoii, Savatie. Două conferințe despre curaj și libertate în Ortodoxie și alte întrebări fără rânduială. – București: Editura Sophia, 2002, p. 15.
16. Ion Cordoneanu. O reinterpretare a pluralismului din perspectiva creștină. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 2004, nr. 9, p. 54.
17. Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu. Almanah Bisericesc / Arhiepiscopia Bucureștilor, 2000, p. 70.
18. Karl Mannheim. *Diagnoses of our time. Wartime Essays of a Sociologist*. – New York: Greenwood Press, 1986. – 179 p.
19. Capital uman și simbolic în dezvoltarea socială. Raport de cercetare pe anul 2005. – București: Academia Română, 2006, pp. 60-61.

20. Constantin Cucuș. Postmodernitate și religie. www.bpv.8m.com, p. 1. Accesat 20.10.2010.
21. Wilson Bryan. Religia din perspectivă sociologică. – București: Editura Trei, 2000, în special, capitolul Secularizarea și efectele sale neliniștitoare, pp. 171-205.
22. Silviu Rogobete. Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană. – București: New Europe College, 2002, pp. 7-8.
23. Florin Lobonț. Romanian Orthodoxy between ideology of exclusion and secularisation amiable. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 2009, nr. 8, p. 60.
24. Anthony Giddens. *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, California: Stanford University Press, 1991, p. 14.
25. Tudor Vianu. Originea și valabilitatea valorilor. În *Opere*, vol. 8. – București: Minerva, 1979, p. 134.
26. Clyde Kluckhohn. Values and Value-Orientations in the Theory of Action: an Exploration in Definition and Classification. În: T. Parsons, E. A. Shils (Eds.). *Toward a General Theory of Action*. – Cambridge: Harvard University Press, 1962, p. 395. pp. 388-433.
27. Capital uman și simbolic în dezvoltarea socială. Raport de cercetare pe anul 2005. – București: Academia Română, 2006, p. 8.
28. Milton Rokeach. *The Nature of Human Values*. – New York: The Free Press; London: Collier Macmillan Publishers, 1973, p. 5.
29. Ana-Elena Ilinca. Sandu Frunza (coord.). *Philosophy and Religion. A Multidisciplinary Approach*. – Cluj-Napoca, Limes, 2001 / rec. În: *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 2002, nr. 1, p. 147.
30. Pr. dr. Tertulian Langa. Credo. Dicționar teologic creștin din perspectiva ecumenismului catolic. – Cluj-Napoca: Dacia, 1997, p. 276.
31. Teofil Tia. Criza Pastoraliei ca disciplină teologică. În: *Inter. Revista Romană de Studii Teologice și Religioase*, 2007, nr. 1-2, p. 208.
32. Mălina Voicu. Modernitate religioasă în societatea românească. În: *Sociologie românească*, 2001, nr. 1-4, p. 74.
33. Ana Pascaru. Valorile la confluența spațiilor culturale în societate. În: *Revista de Filozofie, sociologie și științe politice*, 2009, nr. 1, p. 8.
34. Mircea Eliade. *Profetism românesc*. – București, 1999, p. 58.

Doctorul *Lilia Braga*: 50 de ani de la naștere

Lilia Braga, doctor în filosofie, cercetător științific superior, a atins vârsta de 50 de ani la mijlocul primăverii anului curent. Noi, colegii domniei sale, îi adresăm cele mai sincere urări de bine, de prosperitate și de sănătate.

Domeniile de cercetare științifică ale d-nei Lilia Braga cuprind filosofia și istoria religiei, filosofia socială și politologia.

A studiat la Facultatea de Filosofie a Universității de Stat „M.V. Lomonosov” din Moscova (1979–1985), a absolvit doctorantura (1990) și a susținut teza de doctor la aceeași Universitate (1993).

Din anul 1991 activează în calitate de cercetător științific superior în cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept al AȘM, Secția Probleme Teoretice și Dezvoltare Socială. Domnia sa se include activ în investigarea tematicilor instituționale ale subdiviziunii. În același context, e necesar de menționat o serie de articole științifice publicate în diverse ediții de specialitate republicane (culegeri tematice, Revista de Filozofie, Sociologie și Științe Politice) și internaționale (Valori Perene în Științele Socioumane, Iași, România), (Теоретические проблемы этнической и кросс-культурной психологии, Смоленск, Rusia) etc. A prezentat referate și comunicări la circa 60 forumuri științifice naționale și internaționale.

Participînd nemijlocit la realizarea proiectelor, L. Braga a dat dovadă de receptivitate la cerințele societății legate de alegerea căii de dezvoltare politică și socială a țării la etapa actuală și în perspectivă, studiind minuțios problemele constituirii și funcționării societății contemporane în spațiul postsovietic, inclusiv în Republica Moldova în contextul experienței democrațiilor occidentale. În cadrul actualelor proiecte instituționale, interesul investigațional al doctorului L. Braga se centrează asupra problemelor legate de starea actuală și perspectiva evoluției culturii politice în Republica Moldova. Tema în cauză a fost dezvoltată într-o serie de articole publicate în ultimii ani.

Problematica de investigare a d-nei L. Braga, cercetător științific superior al Sectorului Politologie al Institutului Integrare Europeană și Științe Politice al AȘM, este actuală și variată. L. Braga participă activ la discuțiile desfășurate în cadrul Seminarului Științific de profil la specialitatea 23.00.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice, în cadrul ședințelor Consiliilor Științifice Specializate de susținere a tezelor de doctorat de la Institut.

Lilia Braga s-a distins întotdeauna printr-o înaltă ținută profesională, prin exigență, iar nenumaratele studii științifice poartă amprenta calității. Treptele devenirii profesionale le-a tratat mereu cu maximă seriozitate, iar reperatele sigure pe care s-a bazat în activitate dintotdeauna au fost studierea în profunzime a fiecărui detaliu, a fiecărei nuanțe din nișa de cercetare.